ISSN: 2181-4163
IMPACT FACTOR: 8.2

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

The international scientific journal "Interpretation and researches" publishes the results of scientific research conducted by school teachers, university students, professors and teachers, and independent researchers in the form of scientific articles. This journal is indexed in authoritative databases and published in electronic form.

The international scientific journal has certificate No. 054841 of the Agency for the Development of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan. The journal accepts articles in the following areas: 1. Exact sciences 2. Natural sciences 3. Engineering sciences 4. Pedagogical sciences 5. Social and human sciences 6. Medical sciences. Note for authors of articles: articles are accepted in Uzbek, Russian, English, Karakalpak.

INTERPRETATION AND RESEARCHES

GOOGLE SCHOLAR ZENODO CYBERLENINKA OPEN AIRE

interpretationandresearches.uz

№3
28.02.2023

International scientific journal

"INTERPRETATION AND RESEARCHES"

volume 1 issue 3

28. 02. 2023

International scientific journal
“Interpretation and researches”

Bosh muharrir:
R.I.Abdullayev

Bosh muharrir o‘rinbosari:
N.I.Xolmatova

Texnik muharrir:
X.D.Halimboyev

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiya agentligi tomonidan 2022- yil 22-dekabr sanasida №054841 raqam bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan

ISSN 2181 - 4163

Jurnaldan maqola ko‘chirib bosilganda, manba ko‘rsatilishi shart.

Aloqa uchun:
Telefon: +99891-152-93-14
E pochta: talqin@bk.ru

interpretationandresearches.uz

Tahrir hay’ati a’zolari
(O‘zbekiston)

Masharipova Gularam Kamilovna
Falsafa fanlari doktori, professor
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti

Umarova Maxliyo Yunusovna
Filologiya fanlari doktori
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Gaylieva Ogulbay Kurbanmuradovna
Filologiya fanlari doktori (DSc)
Qoraqalpoq davlat universiteti

Ruzmatova Gulnoz Miraxrarovna
Falsafa fanlari doktori, professor
O`zbekiston Milliy universiteti

Navruzova Gulchixra Nigmatovna
Falsafa fanlari doktori, professor
Buxoro muxandislik-texnologiya instituti

Djumaniyazova Feruza Djumanazarovna
Tarix fanlari bo’yicha falsafa doktori
O‘zR FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti

Akbarov Qobuljon
Tarix fanlari nomzodi
Qo‘qon davlat pedagogika instituti

Bazarov Otabek Odilovich
Tarix fanlari bo’yicha falsafa doktori
Qo‘qon davlat pedagogika instituti

Zokirov Sanjar Ikromjon o‘g‘li
Fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori. Farg’ona politexnika instituti

Akramov Shukurjon To‘xtasinovich
Filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Qo‘qon davlat pedagogika instituti

Xasanov Akbarjon Abdurashidovich
Filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Qo‘qon davlat pedagogika instituti

Ibragimova Mavluda Ro‘zmetovna
Kimyo fanlari bo‘yicha falsafa doktori
O‘zR FA Umumiy va noorganik kimyo instituti katta ilmiy xodimi

Tahrir hay’ati a’zolari
(Xorijiy davlatlar)

Abdukarimov Jamoliddin Ahmadaliyevich
Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Xo‘jand davlat universiteti
Tojikiston

Muxtorov Kiromuddin Tochievich
Huquqshunoslik fanlari nomzodi, dotsent
Xo‘jand davlat universiteti
Tojikiston

Hamdamov Sherali Jumabekovich
Matematika-fizika fanlari nomzod
Xo‘jand davlat universiteti
Tojikiston

G‘ufronov Dodaxon Najmidinovich
Geografiya fanlari nomzodi
Xo‘jand davlat universiteti
Tojikiston

Bahriev Fayzullojon Faxriddinovich
Filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Xo‘jand davlat universiteti
Tojikiston

Fuat Serkan Say
Phd, Mersin Universiteti
Turkiya

Tuba Tombuloglu
Phd, Mersin Universiteti
Turkiya

Hayrettin İhsan Erkoç
Chanakkale Onsekiz Mart Universiteti
Turkiya

LONGOCAINE IN SPINAL-EPIDURAL ANESTHESIA IN TRAUMATOLOGY
ЛОНГОКАИН ПРИ СПИНАЛЬНО-ЭПИДУРАЛЬНОЙ АНЕСТЕЗИИ В ТРАВМАТОЛОГИИ

Аташев Айбек Раимберганович
к.м.н., доцент кафедры Детской хирургии и анестезии и реаниматологии
Ургенческий филиал Ташкентской медицинской академии,
Хорезмская область, г. Ургенч
https://doi.org/10.5281/zenodo.7658838

Objective: To assess the safety and efficacy of longocaine in spinal-epidural anesthesia. **Materials and methods:** The studies were carried out in 4 stages: I before surgery, II at the height of anesthesia before the skin incision, III - the most traumatic moment of the operation, IV - after the end of the operation. The results obtained were statistically processed using Student test. **Results:** reflect the advantage of using longocaine over lidocaine traditionally used in everyday anesthetic practice. Conclusion: Longocaine provides a long-term analgesic effect compared to lidocaine.

Key words: anesteziya, spinal, analgeziya, blokada.

Существует несколько способов проведения эпидурального катетра в подкожном канале. Для этого при первом способе используют немодифицированную эпидуральную иглу, которую проводят из латеральной позиции к месту выхода эпидурального катетра [1,2]. При втором способе эпидуральную иглу модифицируют путем отлома павильона иглы и проводят в таком виде от места стояния эпидурального катетра в латеральном направлении [11]. При третьем способе от места стояния эпидурального катетра в латеральном направлении проводится металлический мандрен от эпидуральной иглы, по которому направляют эпидуральную иглу к месту стояния эпидурального катетра [4]. В дальнейшем, при трех этих способах, через просвет эпидуральной иглы проводится эпидурального катетр. При четвертом способе используется трехкомпонентное устройство, диаметр внешнего цилиндра которого составляет 2,7 мм [12].

К сожалению, до настоящего времени по прежнему не существует «идеального анестетика», который отвечал бы современным требованиям, предъявляемым к препаратам используемых для анестезии - сочетание наркотического анальгетика, атарактика, мышечного релаксанта, к тому же не имеющего отрицательных побочных свойств. [5,6]. Так же, не существует и

«идеального», анестезиологического пособия, которое можно применять в различных областях хирургии (абдоминальной, торакальной, акушерстве и гинекологии, травматологии, ортопедии и т.д.).

В то же время, широкое применение регионарной анестезии в различных областях хирургии [1,2,3,4] как в комбинации, так и в моноанестезии, за счет использования современных местных анестетиков и современных вариантов регионарных центральных сегментарных блокад, позволяет их использовать у пациентов с высоким риском периоперативных осложнений и при длительных оперативных вмешательствах, особенно у пациентов травматологического и ортопедического профиля.

Целью оценка безопасности и эффективности лонгокаина при спинально - эпидуральной анестези (СЭАн).

Материалы и методы. Исследования были выполнены у 62 пациентов, оперированных в плановом порядке, по поводу патологии опорно-двигательного аппарата: интрамедуллярный остеосинтез раздробленных костей нижних конечностей с наложением аппарата Елизарова у 20 (50%) пациентов, перелом тазовых костей по Мальгени 20 (50%). Риск анестезии оценивался II-III степени.

Средний возраст больных составлял 48± 1,1 года, среди них было 46 мужчины и 16 женщин. Все пациенты были разделены на II группы в зависимости от метода анестезии, применявшегося во время операции.

Больные 1-й группы (n=31) были оперированы в условиях спинально - эпидуральной анестезии (СЭАн) при котором использовали двухсегментарный вариант. Эпидуральное пространство катетеризировали в положении на боку, на уровне T_{XII} - L_1, интратекально на уровне L_{III} – L_{IV} иглами типа "pencil – point" G 25 вводили 5% гипербарический раствор лидокаина [3]. Спинальной инъекции предшествовала преинфузия кристаллоидами 6-8 мл/кг. Оперативное вмешательство начинали через 5-6 минут после интратекального введения местного анестетика. При необходимости усиления седации внутривенно использовали сибазон 0,15 мг/кг/ч. С появлением первых клинических признаков ослабления, сегментарного сенсорно-моторного блока эпидурально вводили 2% раствор лидокаина, в последующем при необходимости повторяли через каждые 30 – 40 мин, не дожидаясь признаков неадекватности анестезии.

Во 2 – й гр (n=31), также СЭАн выполняли в двухсегментарном варианте, только лишь с тем отличием, что для интратекального введения использовали 4% гипербарический раствор лонгокаина 5 мг/мл.

Центральную гемодинамику оценивали методом эхокардиографического исследования. Изучали сердечный индекс (СИ), среднее динамическое давление (СДД); общее периферическое сосудистое сопротивление (ОПСС). Эффективность блокады оценивалась с помощью тестов (Lanz К, 1979;

Bromage P.K., 1965), шкалы визуальных аналогов боли и непрерывным интраоперационным неинвазивным мониторингом. С пациентами сохранялся вербальный контакт на протяжении всей операции.

Исследования проводили в 4 этапа: I до операции, II-й на высоте анестезии перед кожным разрезом, III - й наиболее травматичный момент операции, IV-й после окончания операции. Полученные результаты обработаны статистически с использованием критерия Стьюдента

Результаты исследований и их обсуждение. Анализируя полученные результаты мы отметили, что они достаточно закономерно отражают преимущество применения лонгокаина перед традиционно используемым в повседневной анестезиологической практикой лидокаином.

Исходные показатели гемодинамики соответствовали эукинетическому типу кровообращения. После интратекального введения лидокаина в I й группе отмечали значительное снижение минутной производительности сердца, ОПСС и СДД относительно исхода соответственно на 15; 31,6 и 27% (P<0,001).

В наиболее травматичный момент операции, изучаемые показатели по прежнему были ниже исхода на 8; 37,9 и 15,7% (P<0,05) и к предыдущему этапу ОПСС соответственно на 10% (P<0,05), а СДД выше на 15,2% (P<0,05). После окончания операции, несмотря на то, что последнее было закончено на фоне адекватной анальгезии и нейровегетативной защиты, ОПСС и СИ соответственно на 31,1 и 13,2% (P<0,001) оставались достоверно ниже исходных показателей, при этом ОПСС достоверно повышалось относительно предыдущего этапа на 12,3%.

Во II - й гр. па фоне полной сегментарной сенсорно-моторной блокаде перед кожным разрезом отмечали достоверное снижение ОПСС и СДД соответственно на 8,2 – 15,2% относительно исхода.

В наиболее травматичный момент операции сохранялось достоверное снижение ОПСС относительно исхода на 10,3%, минутная производительность сердца имела тенденцию к увеличению. После окончания: оперативного вмешательства ОПСС и СДД по прежнему оставались ниже исходных величин на 10,2 и 6,9% (P<0,05).

Сравнительная оценка основных параметров центральной гемодинамики указывала на более стабильный гемодинамический профиль во II группе (лонгокаин). Изменения носили не столь выраженный характер. Так на фоне полной сегментарной сенсорно-моторной блокаде во II гр. СИ, ОПСС и СДД были выше соответственно на 11,8; 28,6 и 13,3% (P<0,05). В наиболее травматичный момент операции, изучаемые показатели по прежнему были относительно выше I гр. соответственно на 10,3; 41,2 и 9% (P<0,05), такая же картина сохранялась и после окончания оперативного вмешательства.

В первой группе длительность анальгезии составила 86,5±1,1 мин, во второй-128,6±1,8 мин (P<0,05), что указывало на достаточное преимущество лонгокаина для его интратекального введения по сравнению с лидокаином. Наиболее травматичный момент операции в I гр., как правило, совпадал по времени, когда действие субарахноидально введенного лидокаина заканчивалось и продолжительность анестезии обеспечивалось его эпидуральным компонентом. В связи с чем, в этот момент и отмечали более нестабильный гемодинамический профиль в первой группе по сравнению со второй.

Токсических проявлений со стороны местных анестетиков не наблюдали. Во время операции и в послеоперационном периоде не отмечено изменений показателей гемодинамики, потребовавших принятия экстренных мер.

ВЫВОДЫ:

1. Лонгокаин- обеспечивает длительное обезболивающее действие по сравнению с лидокаином, отсутствие токсического эффекта, небольшой латентный период, что позволяет рекомендовать его для спинально – эпидуральной анестезии при длительных оперативных вмешательствах и у пациентов с высоким риском периоперативных осложнений.

2. Спинально – эпидуральная анестезия лонгокаином, не вызывает грубых гемодинамических изменений на протяжении всего оперативного вмешательства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Анисимов О.Г. /Собственный опыт гипотензивной комбинированной спинально-эпидуральной анестезии в анестезиологическом обеспечении операции эндопротезирования крупных суставов / Ахтямов И.Ф., Малыкин К.А. //Эндопротезирование в России. - Казань-Санкт-Петербург, 2005.-С.57-61.

2. Антипин Д. П., Вайнштейн Б. Д.//Алгоритм прогноза нарушений гемодинамики при абдоминальном родоразрешении в условиях спинальной анестезии. (Матер. II Всеросс. междисциплинарной научно-практической конференции «Критические состояния в акушерстве и неонаталогии»)- Петрозаводск 7- 10 июня 2004.- С.214- 218.

3. Аурой А., Сами К./Неврологические осложнения спинальной анестезии. //Актуальные проблемы анестезиологии и реаниматологии. Освежающий курс лекций, пер. с англ., Архангельск-Тромсе, 1995.2020.- С.117-118.

4. Балахонова Т.В., Соболева Г.Н., Атьков О.Ю./ Определение чувствительности плечевой артерии к напряжению сдвига на эндотелий как метод оценки состояния эндотелий-зависимой вазодилятации с помощью ультразвука высокого разрешения у больных с артериальной гипертонией. //Кардиология. -1998.-

Т.38.-№3.-С. 37.

5. Бараш Пол Дж, Куллен Брюс Ф., Стэлтинг Роберт. -2004. - 592 с.

6. Бастрикин С. Ю., Овечкин А. М., Федоровский Н. М. Регионарная анестезия в травматологии и ортопедии. //Регионарная анестезия и лечение боли. Темат. сборник Москва-Тверь, 2004.-С.239-247.

7. Белоусов Ю.Б., Леонова М.В. Основы клинической фармакологии и рациональной фармакотерапии. М., 2002.- 228 с.

8. Бессонов С. В. /Влияние анестезиологического пособия при эндопротезировании крупных суставов нижних конечностей на состояние больных сердечно-сосудистой патологией в раннем послеоперационном периоде. //Вестник травматологии и ортопедии им. Приорова Н. Н.: Ежеквартальный научно-практический журнал. - 2004. - № 4. - С. 42-47.

9. Страшнов В.И. /Адекватность сочетанной комбинированной спинально-эпидуральной анестезии при верхнеабдоминальных операциях. / О. Н. Забродин, А. Бандар. // Анестезиология и реаниматология.-2006.-№4.- С.30-34.

10. Мусалатов Х. Травматология ва ортопедия/-Тошкент: Иктисод ва молия, 2007.-500

11. Тимербаев В. Х., И. Ю. Клюквин, Г. И. Резяпкин. /Анестезиологическое обеспечение операций протезирования тазобедренного сус¬тава у больных старческого возраста.// Анестезиология и реаниматология.-2006.-№4.-С.47-52.

12. Эшонов О. Анестезиология ва реаниматология/ -Тошкент: «Tafakkur», 2014.-500

DEPRESSIVE-ANXIETY DISORDERS IN PATIENTS WITH RHEUMATOID ARTHRITIS AND METHODS OF THEIR PSYCHOCORRECTION

Yusuphojaeva S.T., Gafurova S.Sh.
Tashkent Medical Academy, Tashkent.
https://doi.org/10.5281/zenodo.7658843

Abstract: The article describes methods for the study of psycho-emotional disorders in rheumatoid arthritis. To determine the degree of psycho-emotional disorders, the method was used HADS and Spielberger-Xanin test. Also, in patients with rheumatoid arthritis (RA), methods of psychopharmacotherapy and psychotherapy were used to correct psychoemotional disorders. According to the data obtained, such an approach in the treatment process helps to lengthen the period of remission of the disease and improve the quality of life.

Key words: Depression, rheumatoid arthritis, psychocorrection, psychopharmatherapy, psychotherapy, cognitive therapy, pain, test, method.

DEPRESSIV-XAVOTIR BUZILISHLARINI REVMATOID ARTRIT BILAN KASALLANGAN BEMORLARDA UCHRASH KO'RSATKICHI VA ULARNI PSIXOKORREKSIYA QILISH USULLARI

Yusuphodjayeva Surayyo, Gafurova Sabohat
Toshkent tibbiyot akademiyasi assistentlari

Annotatsiya: Maqolada revmatoid artritdagi psixoemotsional buzilishlarni o'rganish usullari tasvirlangan. Psixoemotsional buzilish darajasini aniqlash maqsadida HADS va Spilberger-Xanin testidan foydalanilgan. Shuningdek, revmatoid artrit (RA) bilan kasallangan bemorlarda psixoemotsional buzilishlarni davolash uchun psixofarmakoterapiya va psixoterapiya usullari qo'llanilgan. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, davolanash jarayonida bunday yondashuv kasallikning remissiya davrini uzaytirishga va hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Depressiya, revmatoid artrit, psixokorreksiya, psixofarmaterapiya, psixoterapiya, kognitiv terapiya, og'riq, test, usul.

ДЕПРЕССИВНО-ТРЕВОЖНЫЕ РАССТРОЙСТВА У БОЛЬНЫХ РЕВМАТОИДНЫМ АРТРИТОМ И МЕТОДЫ ИХ ПСИХОКОРРЕКЦИИ

Юсупходжаева С.Т., Гафурова С.Ш.
Ташкентская медицинская академия, Ташкент

Аннотация: В статье описаны методы исследования психоэмоциональных расстройств при ревматоидном артрите. Для определения степени психоэмоциональных нарушений использовали метод HADS и тест Спилбергера-Ксанина. Также у больных ревматоидным артритом (РА) применяли методы психофармакотерапии и психотерапии для коррекции психоэмоциональных нарушений. Согласно полученным данным, такой подход в лечебном процессе способствует удлинению периода ремиссии заболевания и улучшению качества жизни.

Ключевые слова: Депрессия, ревматоидный артрит, психокоррекция, психофармакотерапия, психотерапия, когнитивная терапия, боль, тест, метод.

Introduction: A review of European studies on the relationship between depression and pain revealed a positive relationship between them in 46 out of 70 studies [3]. Somatic symptoms are often (up to 69%) the main symptoms in patients with depression. Epidemiological studies have revealed the presence of pain in 24-37% of patients with depression [5]. It has been shown that the presence of somatic complaints makes it difficult to diagnose depression.

Rheumatoid arthritis (RA) is an autoimmune rheumatic disease of unknown etiology that affects 0.5–1% of the adult population of working age and is characterized by chronic erosive arthritis and systemic damage to internal organs. This syndrome is more common in people between the ages of 20 and 40. Among women, its prevalence prevails twice. The incidence is also increasing in childhood and adolescence [9]. The most common psycho-emotional disorders such as anxiety-phobic, hypochondriacal, depressive, hysterical syndromes [13]. The continuing high degree of disability in RA patients explains the need for research on the etiology of this disease, its course, treatment options, and factors affecting the quality of life. [1]. Complex problems and psychological deviations of patients with chronic inflammatory diseases of the joints raise the question of the advisability of introducing psychocorrective approaches into treatment [6]. This condition contributes to a more severe course of the disease and has a psychosomatic basis [8]. For this reason, this syndrome is included in composition of psychosomatic disorders. Permanent psycho-emotional overstrain, melancholy and the formation of personality according to neurotic type serves as an impetus for the development of the present diseases [11].

Depressive disorders in RA are widespread. Perhaps this is due to the fact that depression and inflammatory rheumatic diseases have largely similar causes and mechanisms of development, they are characterized by a systematic pathogenetic and clinical manifestations, which necessitates a systematic approach to complex

treatment [4]. Further study of predictors, pathogenesis and course of mental disorders in patients with RA, as well as improvement of psychopharmacological and psychotherapeutic strategies will help not only reduce the contribution of mental disorders to the overall picture of the disease and improve the quality of life of patients, but also significantly improve the prognosis of this severe rheumatic disease.

Modern research shows that RA and depression often have a common precipitating factor - psychosocial stress. The diathesis-stress model not only allows us to identify a number of common pathogenetic mechanisms of RA and depression, affecting the impact of stress factors on neuroimmune and neuroendocrine regulation against the background of a specific predisposition, but also to comprehensively consider the effect of psychotropic therapy both on psychopathological symptoms, and on inflammatory processes and pain [4.5]. Psychiatric disorders, especially depression, often go unrecognized and untreated in RA patients. This is due to the fact that all the attention of doctors is drawn to the physical aspects of the disease, and depression and anxiety are considered as a normal reaction to a chronic disease [2]. In addition to the above methods, interviews were conducted with each patient and, based on the analysis of the oral survey, it was determined that the clinical symptoms of depression and trebogi, such as depression, nervousness, tearfulness, phobic state, sleep disturbance, distrust of people, were largely eliminated in patients[10].

Treatment of depressive disorders in patients with RA is a complex task. Its solution is possible only under the condition of timely diagnosis and adequate treatment of the underlying disease. One of the important links in the system of psychological assistance with problems in this pathology is psychological correction. For the successful implementation of psychological assistance, a medical psychologist-practitioner needs to use the methods of psychological correction in combination with basic treatment [14]. This approach in the treatment process helps to lengthen the period of remission of the disease and improve the quality of life[12].

Purpose of the study: The purpose of this study is to study psycho-emotional disorders in rheumatoid arthritis and the introduction of methods of medical and psychological testing and confirmation of the effectiveness of psycho-correction methods for providing high-quality medical care to patients with RA.

Materials and methods: Studies were carried out at the department of "Rheumatology" 1 clinic of the Tashkent Medical Academy. The group consisted of 30 patients with grade II rheumatoid arthritis. In the anamnesis of patients, psychoemotional disorders were noted. When examining patients, the method of objective status and psychological status was used. Psychoemotional disorders were determined by the method HADS and Spielberger - Xanin test. In RA patients with psychoemotional disorders, methods of psychopharmacotherapy and psychotherapy

were used to correct this condition. Fluoxamine, which belongs to the group of antidepressants, was used as the chosen drug for psychopharmacotherapy. The drug was used for 1 month 1 time per day at a dose of 20 mg. Also, along with psychopharmacotherapy, cognitive therapy was used.

Results: It was found that in RA patients, when both depression and anxiety are found in a state, it leads to a deterioration in the general condition of the patient. We examined patients in the amount of 30 people. The data obtained indicate that, according to the HADS test, clinical manifestations of a depressive state were detected in 18 people. At the same time, the average indicator of a depressive state was 14±2.5 points, subclinical depressive state was detected in 8 people. The average score for this group according to the method HADS was 9±1.5 points. In 4 patients, depression was not observed. At the same time, the average score according to the method HADS a 5±1, 2 in the group without depression (Fig. 1).

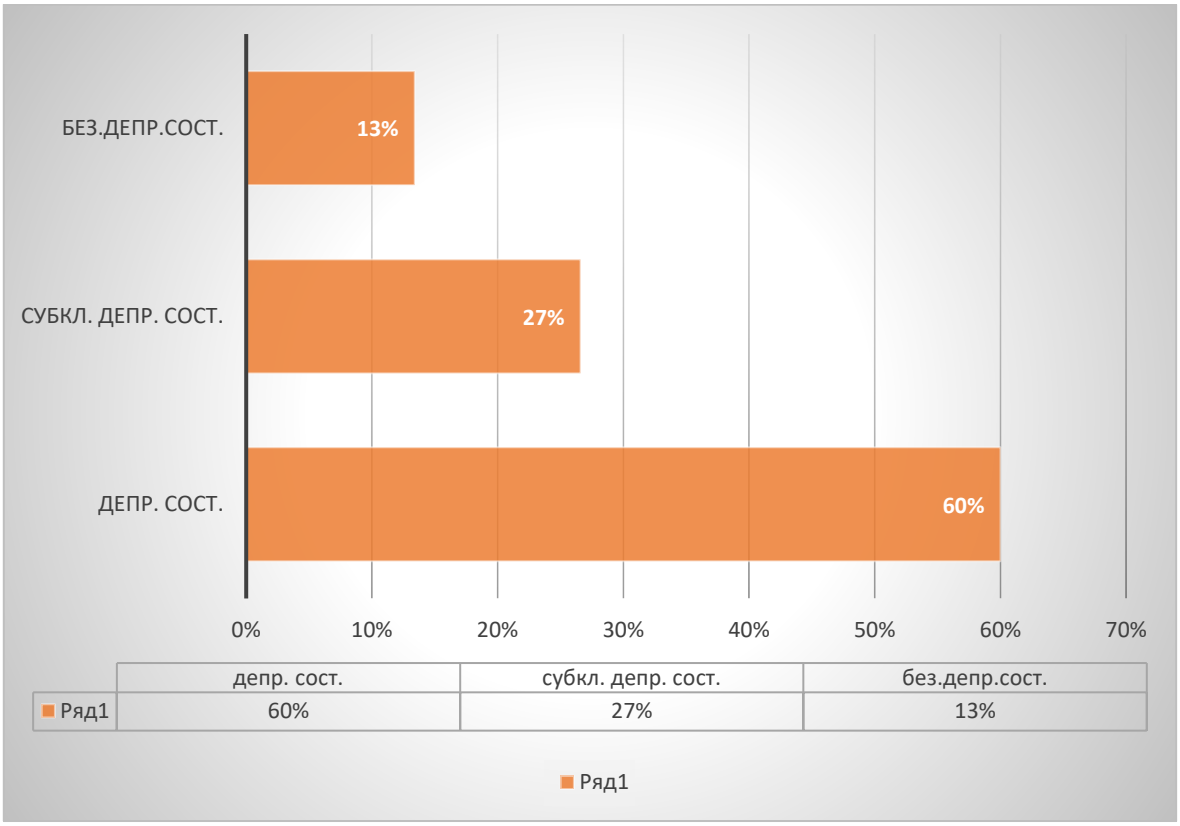

Figure 1. **Clinical manifestation of a depressive state according to the HADS method**

According to the Spilberger-Xanin test, anxiety was detected in 12 patients. Average score was 37±6.4. According to the test, a reactive anxiety state was found in 6 patients with RA. The average score was 48±4.2. Also, in 12 patients, according to the test indicators, an anxiety state of a mild form was observed and had an average mark of 26 ± 3.5 points (Fig. 2).

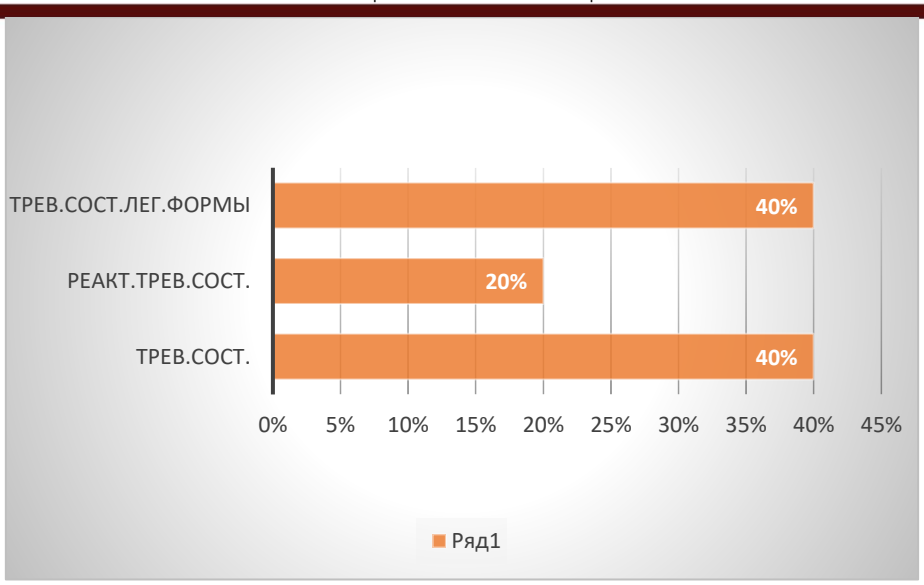

Figure 2. **Determination of an alarming state according to the Spilberger-Xanin test**

Based on the results obtained, depression and anxiety were corrected using the methods described above and re-examined after 1 month. To determine the effectiveness of the drug fluoxamine and the use of cognitive psychotherapy, patients were retested according to Spielberger-Xanin and the condition was determined using the HADS scale. In patients after psychocorrection, the following results were obtained: according to the HADS scale, clinically detected depression in 7 patients had an average score of 12±1.4; subclinical depression was observed in 3 patients and the average score on the scale was 8±0.5 points; and in the remaining 20 patients, the average score was 4 ± 2.5, and, as can be seen from the indicator, the depressive state was not determined (Fig. 3).

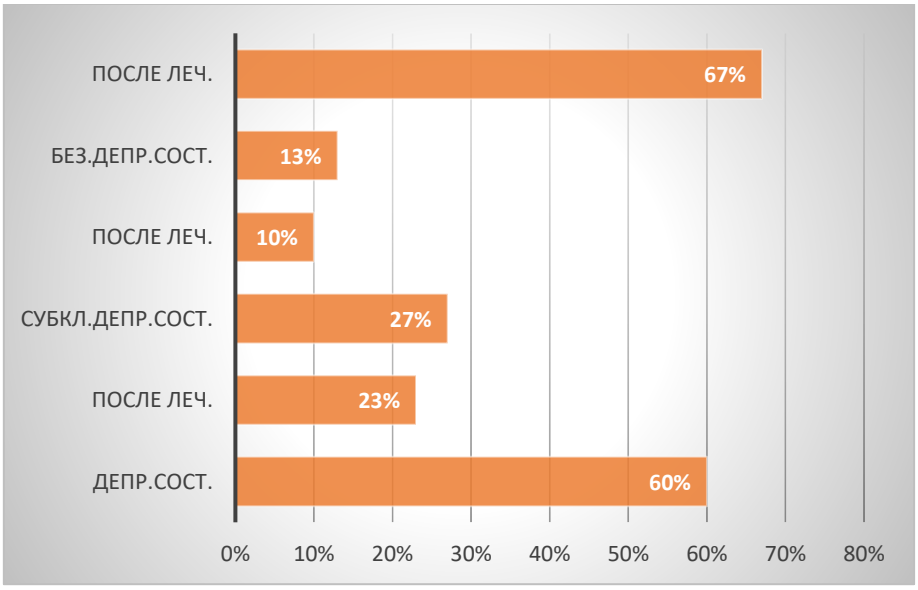

Figure 3 **Clinical manifestations of depression before and after treatment**

Spielberger-Xanin test, the indicators were as follows: the average value of personal and reactive anxiety was determined in 2 patients and the average score was 49 ± 3.5; and in 21 patients, the mean score was 23 ± 4.5, which means that they did not have personal and reactive anxiety (Fig. 4).

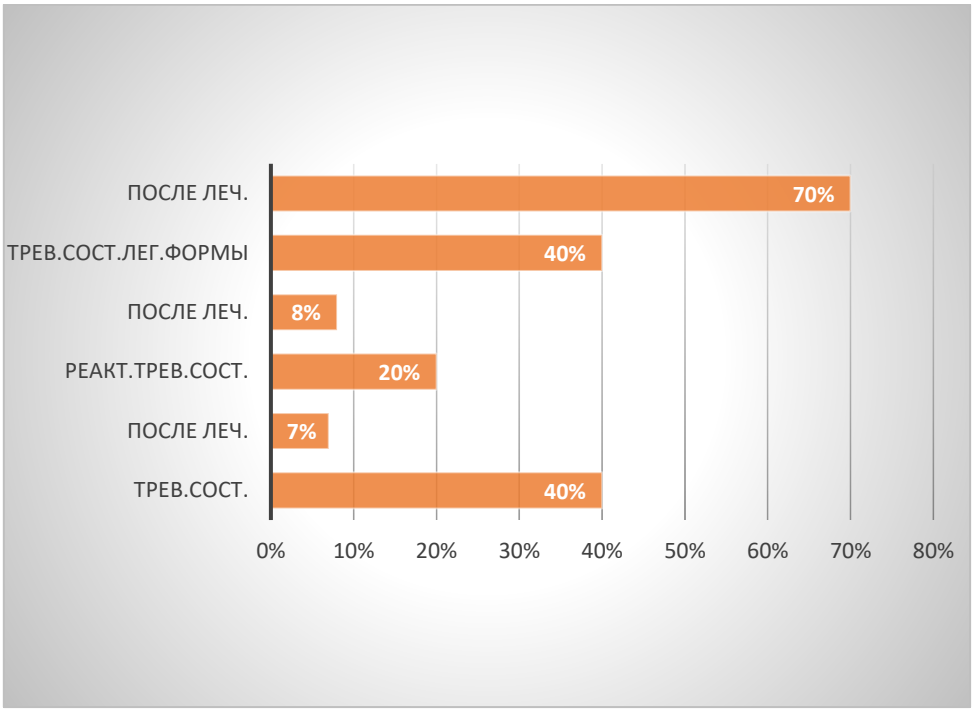

Figure 4 **Determination of an alarming state according to the Spilberger-Xanin test before and after treatment**

In addition to the above methods, interviews were conducted with each patient and, based on the analysis of the oral survey, it was determined that the clinical symptoms of depression and trebogi, such as depression, nervousness, tearfulness, phobic state, sleep disturbance, distrust of people, were largely eliminated in patients.

Conclusions: In patients with rheumatoid arthritis, the method HADS and the Spielberger-Xanin test revealed depression and anxiety. This condition contributes to a more severe course of the disease and has a psychosomatic basis. Deviations were found in RA disease in the form of a depressive state at different levels and a state of anxiety that has a psychological basis. These symptoms can be corrected by methods of psychotherapy and psychopharmacotherapy. From the data obtained, it should be concluded that RA patients, along with basic therapy, should be prescribed psychopharmacotherapy and psychotherapy, which contributes to the effective suppression of the detected depressive and anxiety states. This approach in the treatment process helps to lengthen the period of remission of the disease and improve the quality of life.

References:

1. Amirdzhanova VN. Quality of life in patients with rheumatoid arthritis receiving rituximab. Scientific and practical rheumatology. 2008;(1S):15-18

2. Akhunova PP Mental disorders in patients with rheumatoid arthritis. / PP Akhunov. And Materials of the XV All-Russian scientific-practical conference Young scientists in medicine. Kazan. -2010. - S. 207.

3. Vakulenko OYu, Goryachev DV, Krichevskaya OA, Erdes ShF. Evaluation of the decline in labor productivity in patients with rheumatoid arthritis. Scientific and practical rheumatology. 2013;51(6):671-9.

4. Zeltyn AE, Fofanova YuS, Lisitsyna TA et al. Chronic stress and depression in patients with rheumatoid arthritis. Social and clinical psychiatry. 2009;19(2):69-75.

5. Karateev DE, Luchikhina EL, Muraviev YuV et al. The first Russian strategic study of pharmacotherapy for rheumatoid arthritis (REMARK). Scientific and practical rheumatology. 2013;51(2):117-25.

6. Academic Highlights of The Primary Care Companion. Translating Evidence on Depression and Physical Symptoms Into Effective Clinical Practice. J.Clin. _ Psychiatry, 2007, 9(4), 295-302.

7. Sleath B., Chewning B., de Vellis BM et al. Communication about depression during rheumatoid arthritis patient visits. Arthritis Rheum., 2008, 59(2), 186-91.

8. Гафурова, С. Ш., & Юсупхаджаева, С. Т. (2022). ТРЕВОЖНЫЕ-ФОБИЧЕСКЫЕ РАССТРОЙСТВА ПРИ СИНДРОМЕ РАЗДРАЖЕННОГО КИШЕЧНИКА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПСИХОТЕРАПИИ И ПСИХОФАРМАКОТЕРАПИИ.

9. Юсупходжаева, С., & Гафурова, С. Ш. (2022). ЗНАЧЕНИЕ КОГНИТИВНО-БИХЕВИОРАЛЬНОЙ ПСИХОТЕРАПИИ ПРИ ТРЕВОЖНО-ДЕПРЕССИВНЫХ РАССТРОЙСТВАХ.

10. Gafurova, S. S., & Yusuphadjaeva, S. T. (2023). ANXIETY-PHOBIC DISORDERS IN IRRITABLE BOWEL SYNDROME AND THE EFFECTIVENESS OF PSYCHOTHERAPY AND PSYCHOPHARMACOTHERAPY. *International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research*, *3*(1), 110-115.

11. Yusuphodjaeva, S. T., & Gafurova, S. S. (2023). METHODS OF COGNITIVE-BEHAVIORAL PSYCHOTHERAPY IN THE TREATMENT OF RHEUMATOID ARTHRITIS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *3*(1-2), 701-706.

12. Юсупходжаева, С. Т. (2020). Психоэмоциональнқе расстройства при ревматоидном артирите и методы их психокоррекции. *Журн. Неврология*, (3).

13. Юсупходжаева, С. Т. (2020). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БОЛЬНЫХ РЕВМАТОИДНЫМ АРТРИТОМ И МЕТОДЫ ИХ ПСИХОКОРРЕКЦИИ. In *Global Science and Innovations 2020* (pp. 170-174).

POYABZAL USTLIGI UCHUN IKKI QATLAMLI G'OVAKLI TRIKOTAJ TO'QIMALARINING NAM O'TKAZUVCHANLIK XOSSASINI TADQIQ QILISH

Tursunkulova Maxsuda Suyarkulovna
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti tayanch doktoranti
O'ralov Lazizbek Sayibnazar o'g'li
Namangan muhandislik-texnologiya instituti tayanch doktoranti
Xoliqov Qurbanali Madaminovich
Namangan muhandislik-texnologiya instituti professori
https://doi.org/10.5281/zenodo.7661429

Annotatsiya. Ushbu maqolada poyabzal ustligi uchun qo`llaniladigan ikki qatlamli, g'ovakli trikotaj to'qimalarining nam o'tkazuvchanlik xossalarini o'rganish maqsadida beshta namuna Mayer&Cie trikotaj to'quv mashinasida to'qib olindi va uning nam o'tkazuvchanlik xossasi tadqiq qilindi.

Kalit so'zlar: Nam shimuvchanlik, xususiyat, ikki qatlamli g'ovakli, matolar, standart, yuza, ustki qatlam, so'rilish darajasi, namlash vaqti, yuqori yuza, pastki yuza.

ИССЛЕДОВАНИЕ СВОЙСТВ ВЛАГОПРОНИЦАЕМОСТИ ДВУХСЛОЙНОЙ ПОРИСТОЙ ТРИКОТАЖНОЙ ТКАНИ ДЛЯ ВЕРХА ОБУВИ

Турсункулова Махуда Суяркуловна
Докторант Бухарского инженерно-технологического института
Уралов Лазизбек Сайибназар угли
Докторант Наманганского инженерно-технологического института
Халиков Курбанали Мадаминович
Профессор Наманганского инженерно-технологического института

Аннотация. В этой статье пять образцов были сотканы на трикотажной ткацкой машине Mayer&Cie с целью изучения свойств влагопроницаемости двухслойной пористой трикотажной ткани, используемой для верха обуви, и были исследованы ее свойства влагопроницаемости.

Ключевые слова: Влажная пористость, характеристика, двухслойная пористость, ткани, стандарт, поверхность, верхний слой, степень впитывания, время замачивания, верхняя поверхность, нижняя поверхность.

RESEARCH OF THE WET CONDUCTIVITY PROPERTY OF TWO LAYERS OF POROUS KNITTED TISSUE FOR SHOE UPHOLSTERY

Tursunkulova Maksuda Suyarkulovna
Doctoral student of Bukhara Institute of engineering and technology
O'ralov Lazizbek Sayibnazar o'g'li
Doctoral student of Namangan Institute of engineering and technology
Kholikov Kurbonali Madaminovich
Professor at Namangan Institute of engineering and technology

Annotation. In this article, five samples were fabricated on the Mayer&Cie knitting knitting machine in order to study the wet conduction properties of the two-layer, porous knitting tissue applied to the shoe master, and its wet conduction property was investigated.

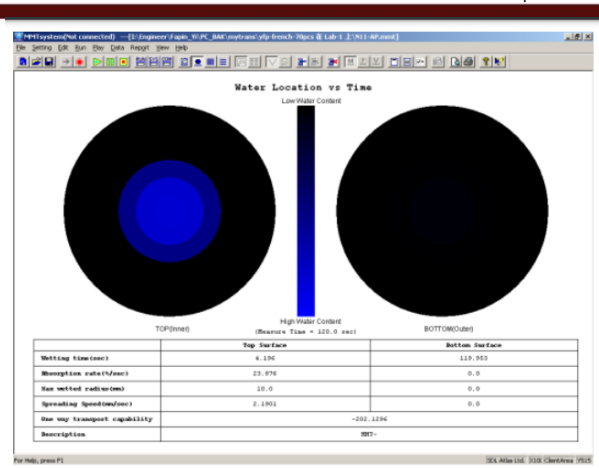
Ke**ywords:** Nam shimuvchanlik, xususiyat, ikki qatlamli g'ovakli, matolar, standart, yuza, ustki qatlam, so'rilish darajasi, namlash vaqti, yuqori yuza, pastki yuza.

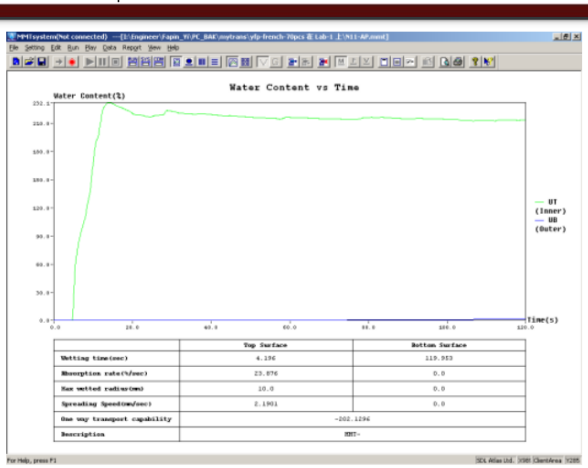
Kirish. Mayer&Cie trikotaj to'quv mashinasida to'qib olingan ikki qatlamli g'ovakli trikotaj to'qimalarining nam shimuvchanlik ko'rsatgichlarini aniqlash poyabzallar uchun muhim ahamiyatga egadir. Matoning nam o'tkazuvchanligi aniqlash, namlikni nazorat qilish xususiyatlari insonning namlik sezgilariga ta'sir qiladi. Matolarning nam shimuvchanligini aniqlaydigan turli xil standartlar va usullarda ushbu jihozdan foydalanish mumkin. Masalan noto'qima matolarni nam o'tkazish vaqti, shimuvchanligi ISO 9073-8 standartiga ko'ra sinaladi. Biroq, mavjud standartlar poyabzalni nam o'tkazish xususiyatini o'lchashga qodir emas. Namlikni sinovchi qurilmasi (MMT) to'qimachilik matolarining nam shimuvchanligini uch o'lchamda aniqlaydi [1].

- Shimish darajasi (Absorption Rate) - matoning ichki va tashqi yuzalarini namligini yutish vaqti.
- Bir tomonlama o'tkazish imkoniyati (Absorption Rate) - namlikni matoning ichki yuzasini tashqi yuzasiga o'tkazish.
- Yoyilish, quritish tezligi (Spreading, Drying Rate) - Suyuq namlikni matoning ichki va tashqi yuzalariga tarqalish tezligi.

MMT matoni tavsiflash uchun yettita asosiy turdagi matolarni ajrata oladi.

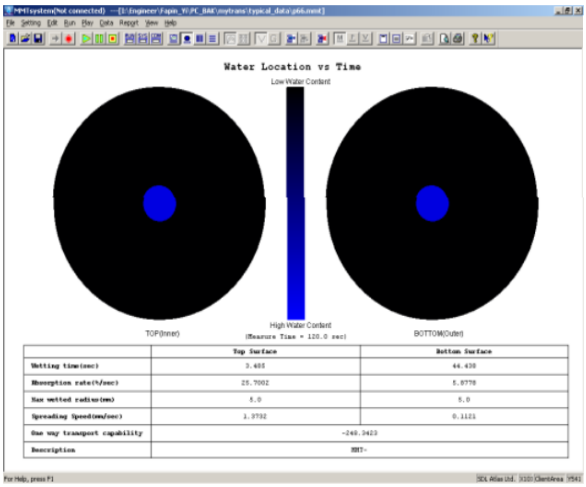
1. Suvga chidamli mato
- Juda sekin singishi
- Sekin tarqalish
- Bir tomonlama o'tkazish bo'lmaydi

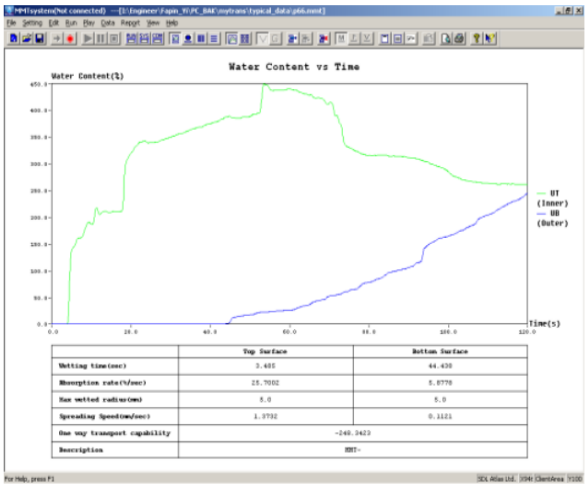

2. Suvni qaytaruvchi mato

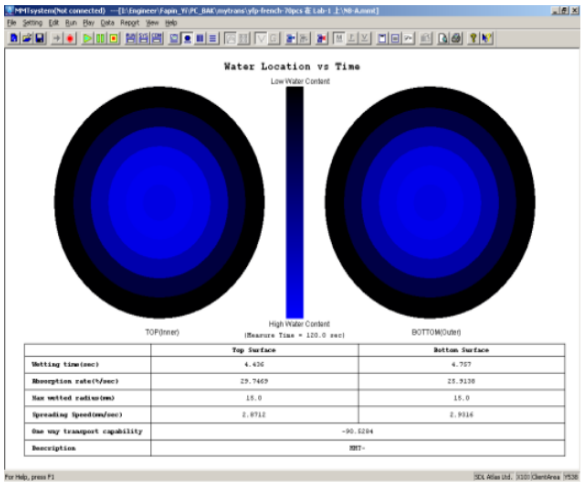
- Namlash yo'q
- Yutish yo'q
- Yoyilmaydi
- Tashqi kuchlarsiz yomon bir tomonlama o'tkazish

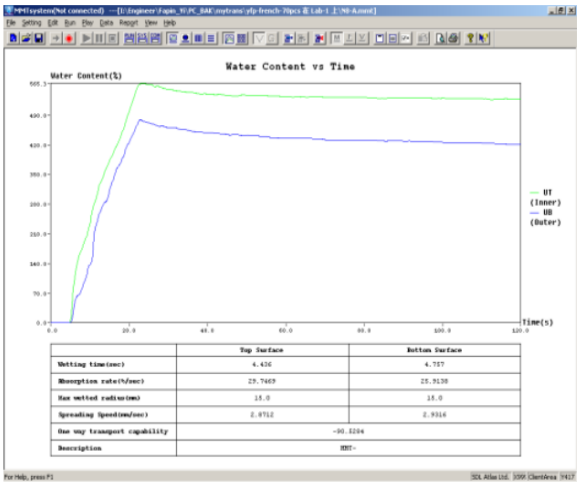

3. Sekin singdiruvchi va sekin quritadigan mato

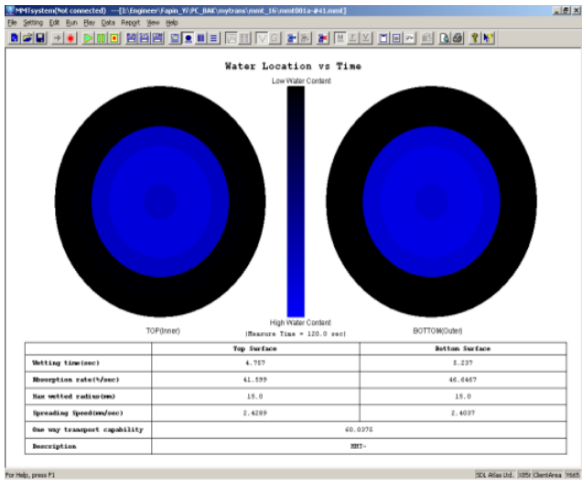
- Sekin singishi
- Sekin tarqalish
- Yomon bir tomonlama transport

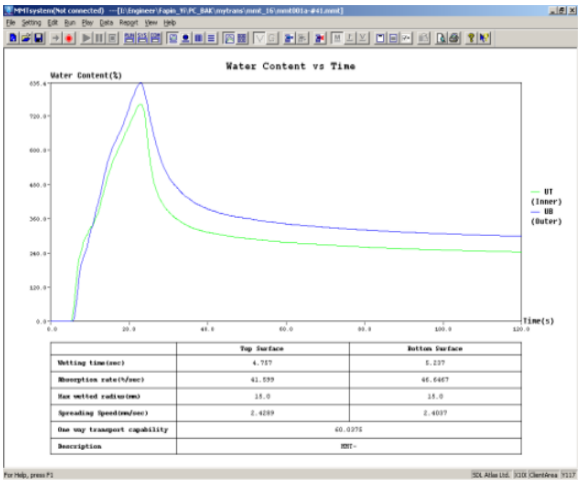

4. Tez yutuvchi va sekin quritadigan mato

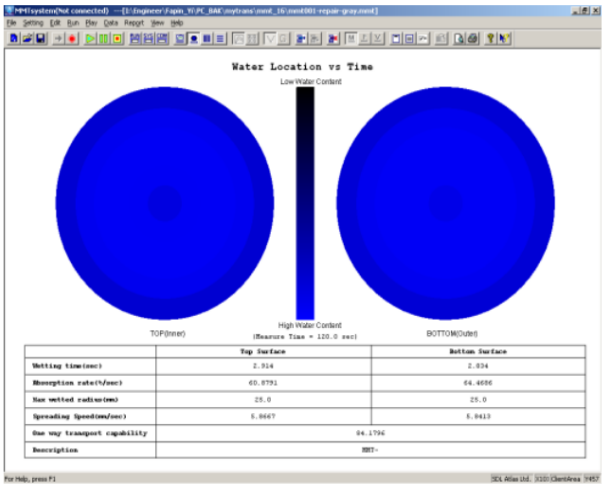
- O’rta va tez namlash
- O’rta va tez assimilyatsiya qilish
- Kichik tarqaladigan joy
- Sekin tarqalish
- Bir tomonlama o’tkazish

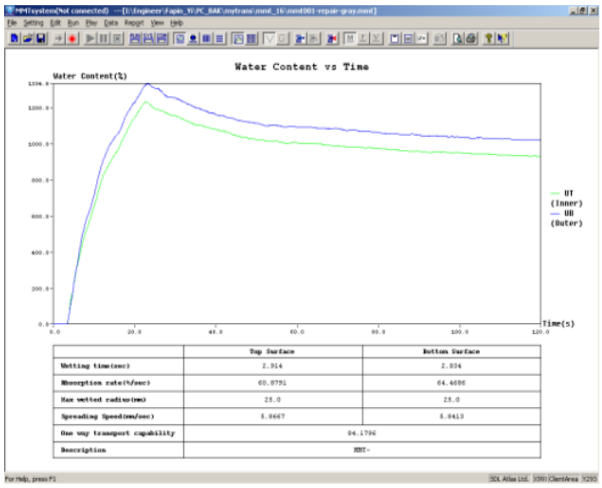

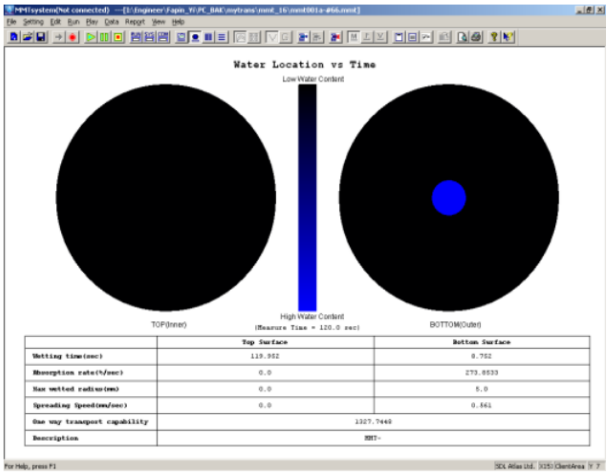
5. Tez singdiruvchi va tez quritadigan mato

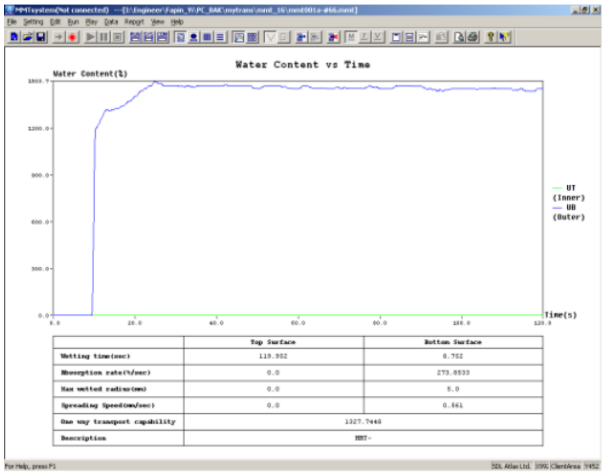
- O’rta va tez namlash
- O’rta va tez shimish
- Keng tarqaladigan joy
- Tez tarqalish
- Yomon bir tomonlama o’tkazish

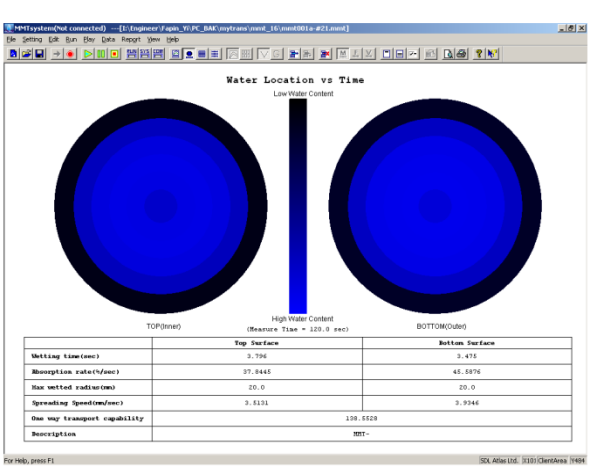

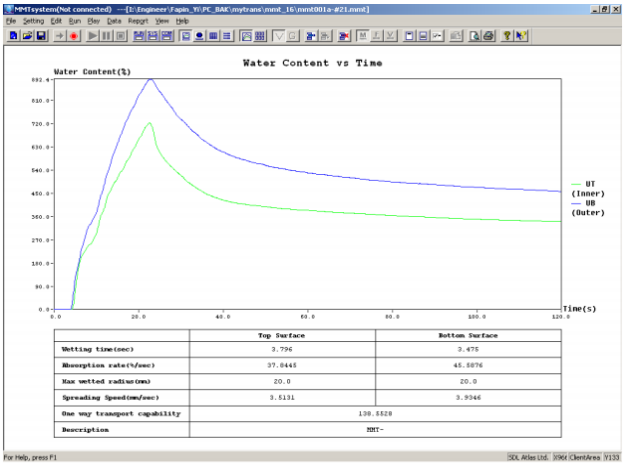
6. Suv o'tkazadigan mato
- Kichik tarqaladigan joy
- Juda yaxshi bir tomonlama o'tkazish

7. Namlikni boshqarish uchun mato
- O'rta va tez namlash
- O'rta va tez shimish
- Pastki yuzasida katta tarqalish maydoni
- Pastki yuzada tez tarqalish
- Yaxshi va mukammal bir tomonlama o'tkazish

Ikki qatlamli g'ovakli trikotaj tarkibidagi yigirilgan paxta va gipe ipi hamda polyester iplarini to'qimaning nam shimuvchanlik xususiyatini o'rganish maqsadida turli xil usulda birlashtirish orqali hamda turli teksdagi iplardan olingan ikki qatlamli g'ovakli trikotaj to'qima namunalarining 5 ta variant namunalari Namanagan muhandislik-texnologiya instituti sinov laboratoriyasida o'rnatilgan zamonaviy m 290 uskunada eksperimental usulda aniqlandi va olingan namunalar natijalari keltirildi [2,3,4,5]. Namunalarning ko'rinishlari 1-rasmda berilgan.

I variant II variant

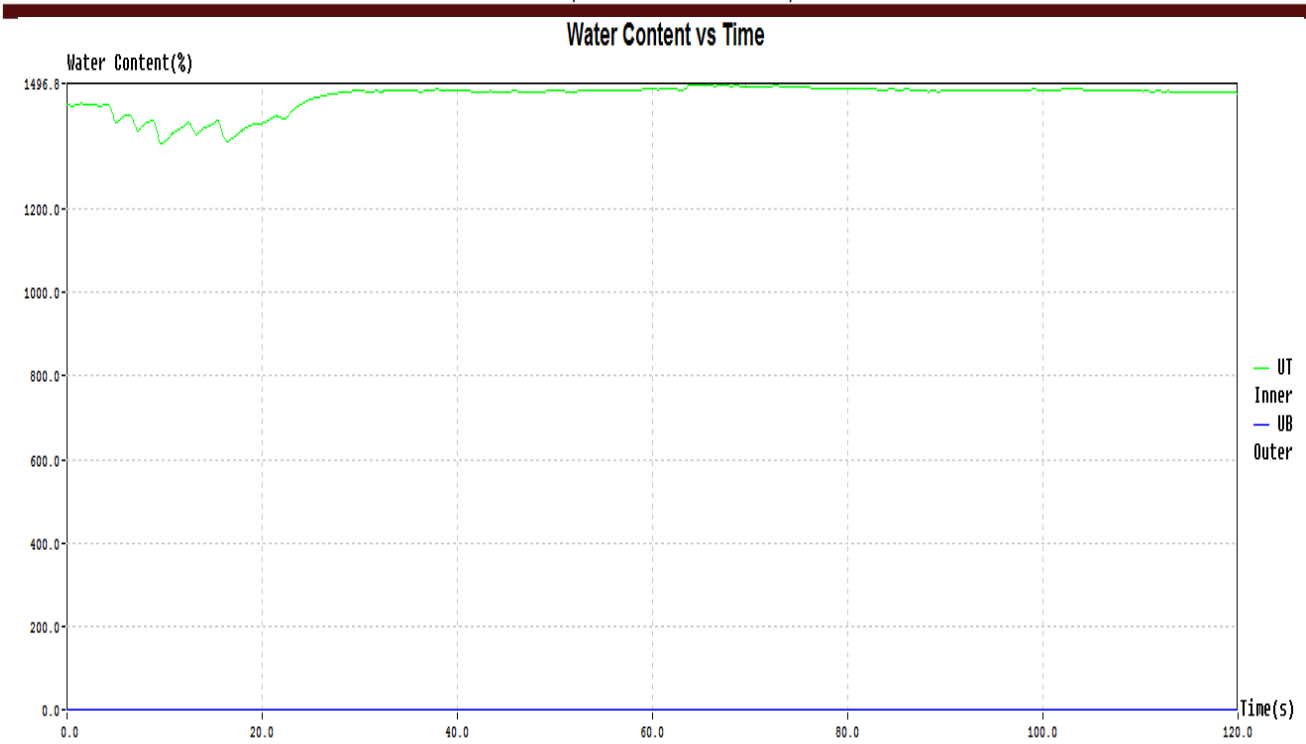
III variant IV variant

V variant

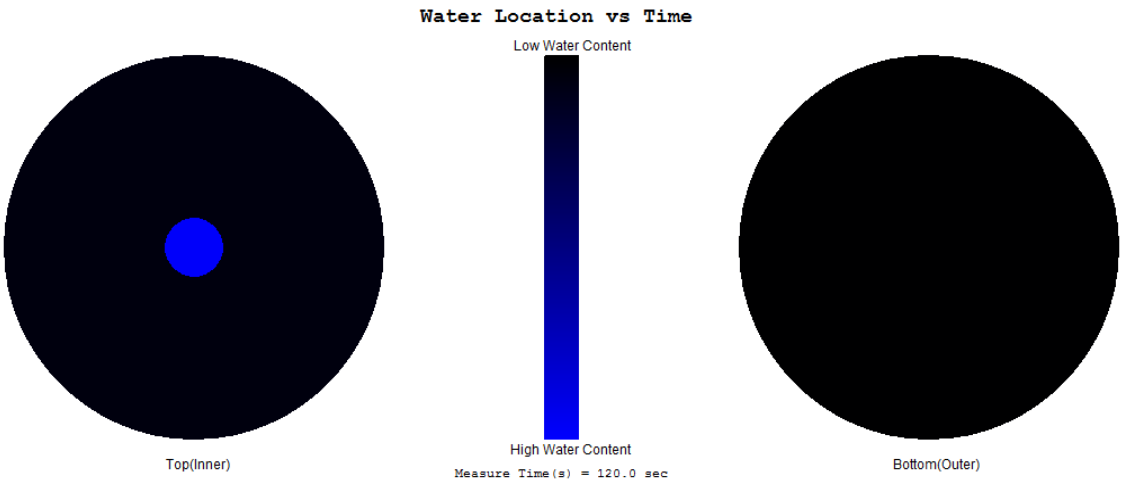
1-rasm. Ikki qatlamli g'ovakli trikotaj to'qimalarining fotosurati. I namunamizning nam shimuvchanligi

1-jadval

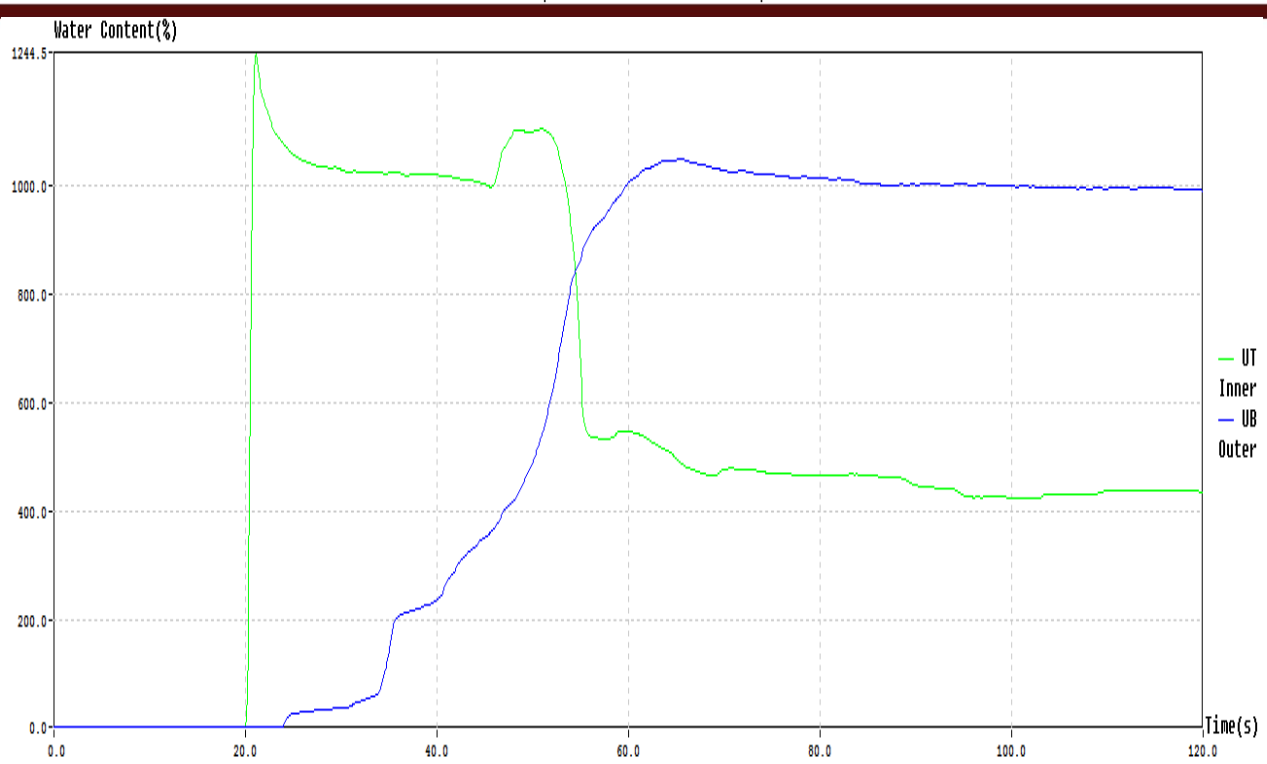
I namunaning nam o'tkazuvchanlik ko'rsatgichi

	yuqori yuza	pastki yuza
Namlash vaqti	5.523	120.0
So'rilish darajasi	4.5228	0.0
Maksimal namlanish radiusi (mm)	5.0	0.0
Yoyilish tezligi (mm/sek)	0.8479	0.0
Bir tomonlama tashish qobiliyati	-1466.5137	

2-rasm. I variant namunani nam o'tkazishizi ko'rinishi.

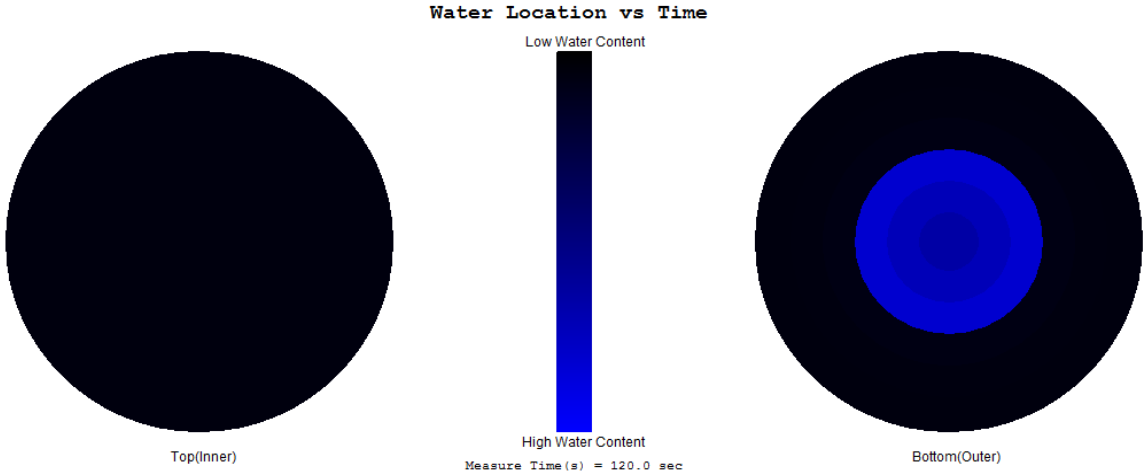
II namunamizning nam shimuvchanligi

2-jadval

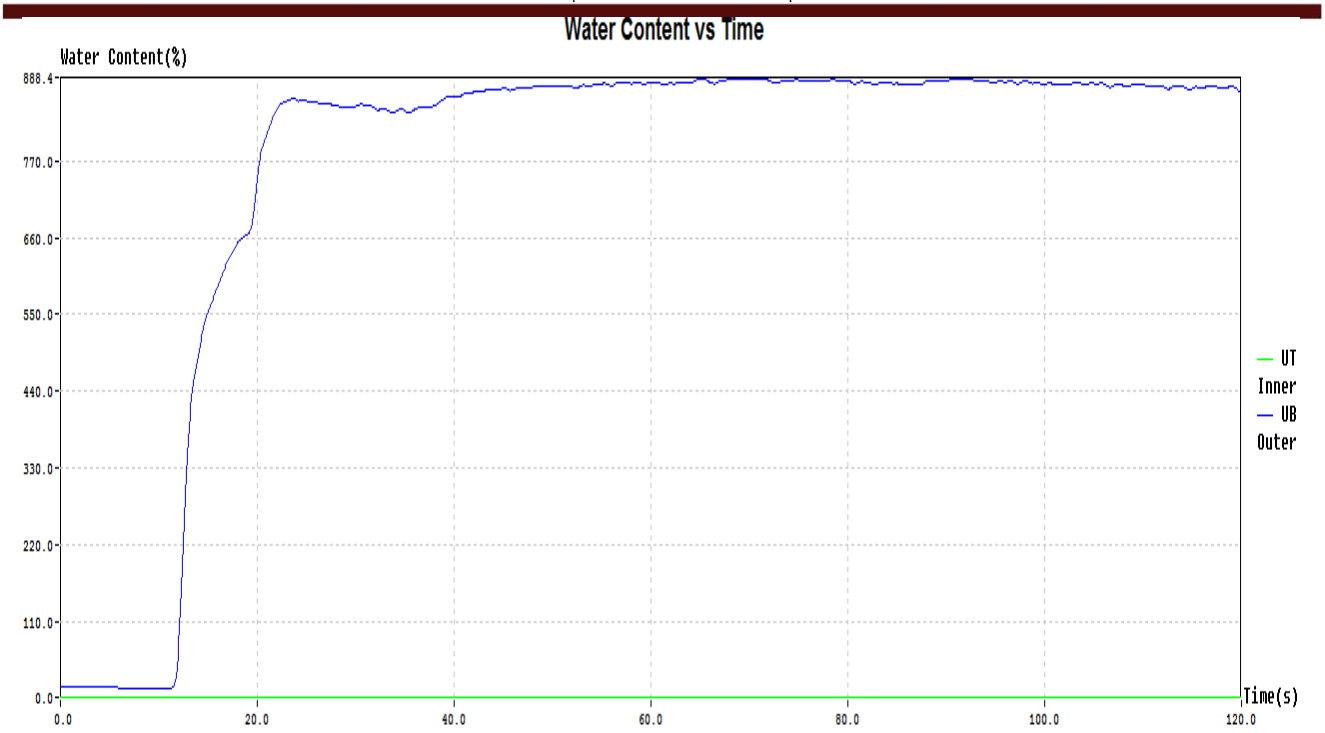
II namunaning nam o'tkazuvchanlik ko'rsatgichi

	yuqori yuza	pastki yuza
Namlash vaqti	19.094	23.306
So'rilish darajasi	416.4267	24.9185
Maksimal namlanish radiusi (mm)	20.0	20.0
Yoyilish tezligi (mm/sek)	0.8236	1.3923
Bir tomonlama tashish qobiliyati	64.1395	

3-rasm. II variant namunani nam o'tkazishizi ko'rinishi.

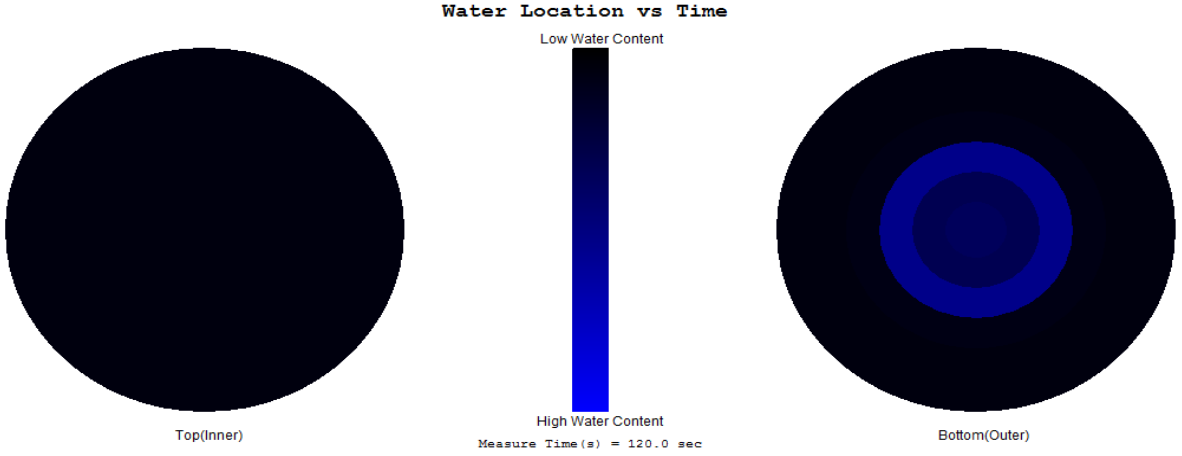
III namunamizning nam shimuvchanligi

3-jadval

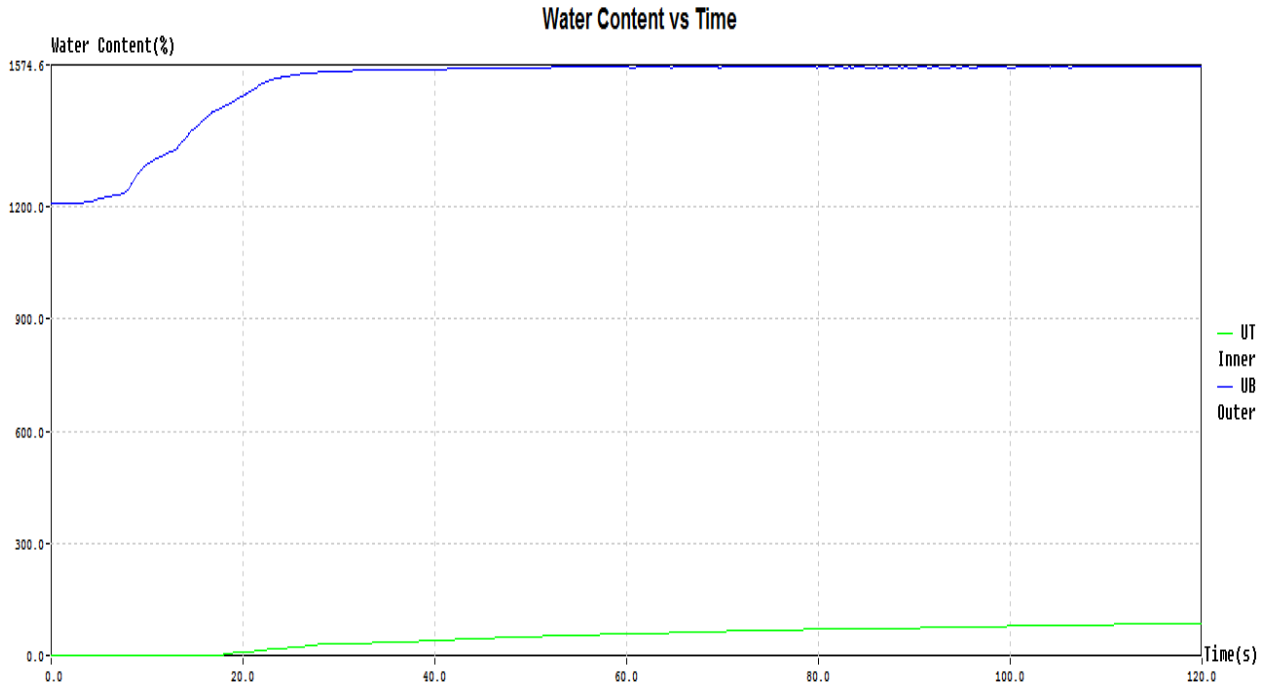
III namunaning nam o'tkazuvchanlik ko'rsatgichi

	yuqori yuza	pastki yuza
Namlash vaqti	120.0	10.858
So'rilish darajasi	0.0	65.6735
Maksimal namlanish radiusi (mm)	0.0	15.0
Yoyilish tezligi (mm/sek)	0.0	1.3226
Bir tomonlama tashish qobiliyati	765.3347	

4-rasm. III variant namunani nam o'tkazishizi ko'rinishi.

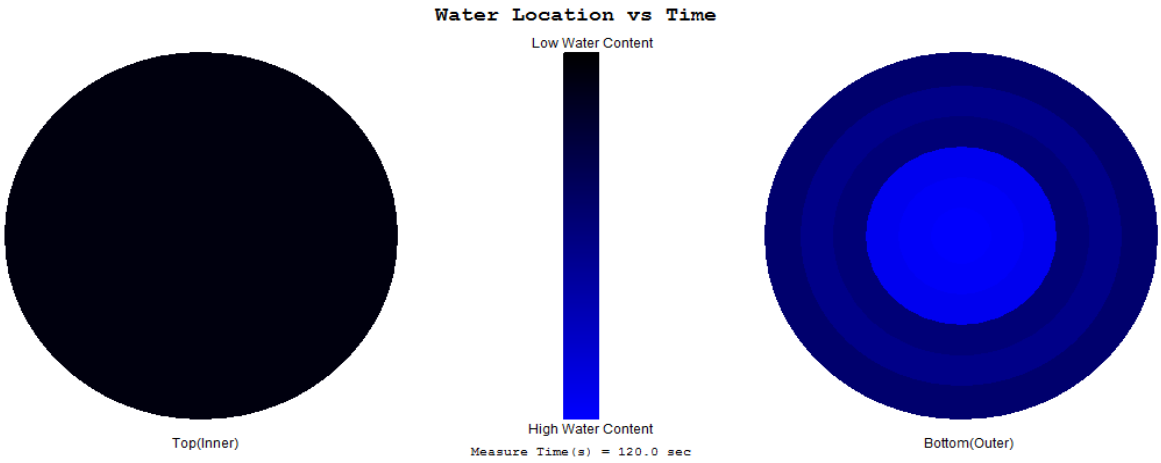
IV namunamizning nam shimuvchanligi

4-jadval

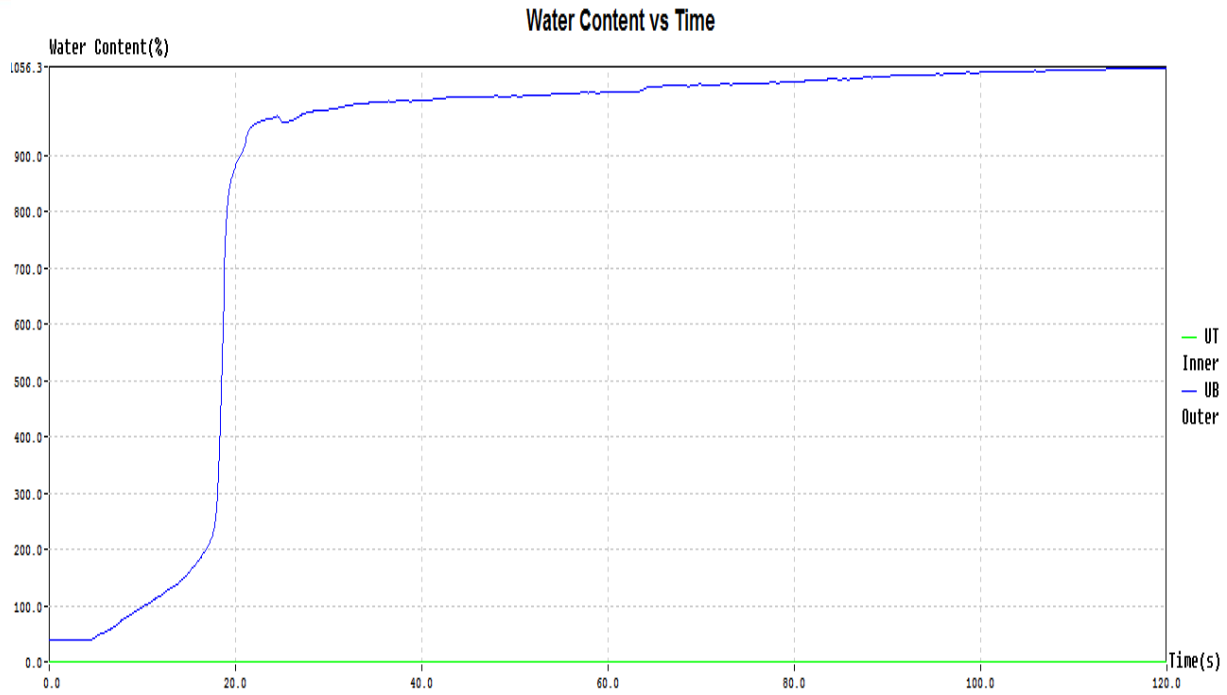
IV namunaning nam o'tkazuvchanlik ko'rsatgichi

	yuqori yuza	pastki yuza
Namlash vaqti	120.0	10.858
So'rilish darajasi	0.0	65.6735
Maksimal namlanish radiusi (mm)	0.0	15.0
Yoyilish tezligi (mm/sek)	0.0	1.3226
Bir tomonlama tashish qobiliyati	765.3347	

5-rasm. IV variant namunani nam o'tkazishizi ko'rinishi.

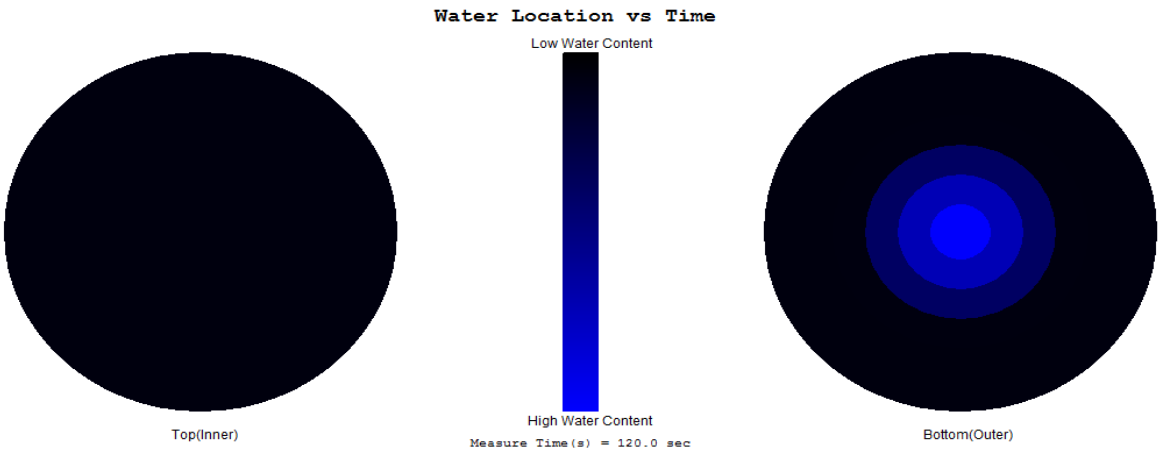
V namunamizning nam shimuvchanligi

5-jadval

V namunaning nam o'tkazuvchanlik ko'rsatgichi

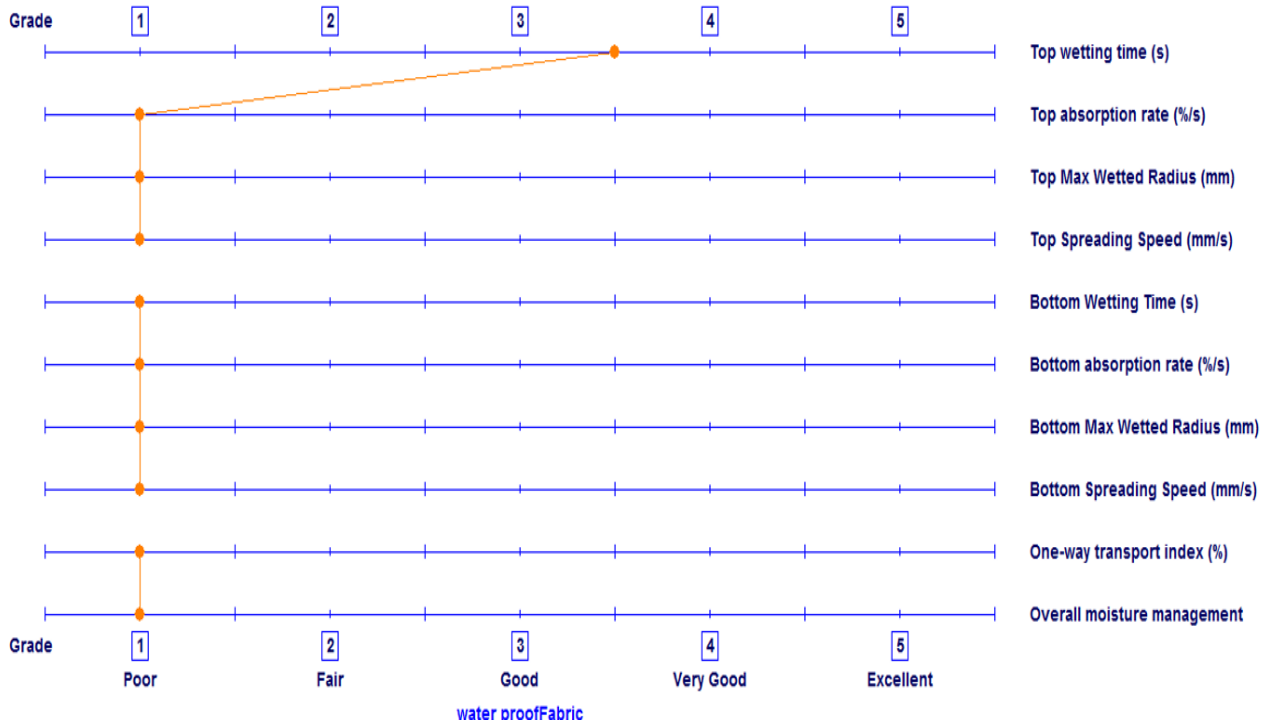
	yuqori yuza	pastki yuza
Namlash vaqti	120.0	4.259
So'rilish darajasi	0.0	46.4332
Maksimal namlanish radiusi (mm)	0.0	5.0
Yoyilish tezligi (mm/sek)	0.0	1.1206
Bir tomonlama tashish qobiliyati	875.4805	

6-rasm. V variant namunani nam o'tkazishizi ko'rinishi.

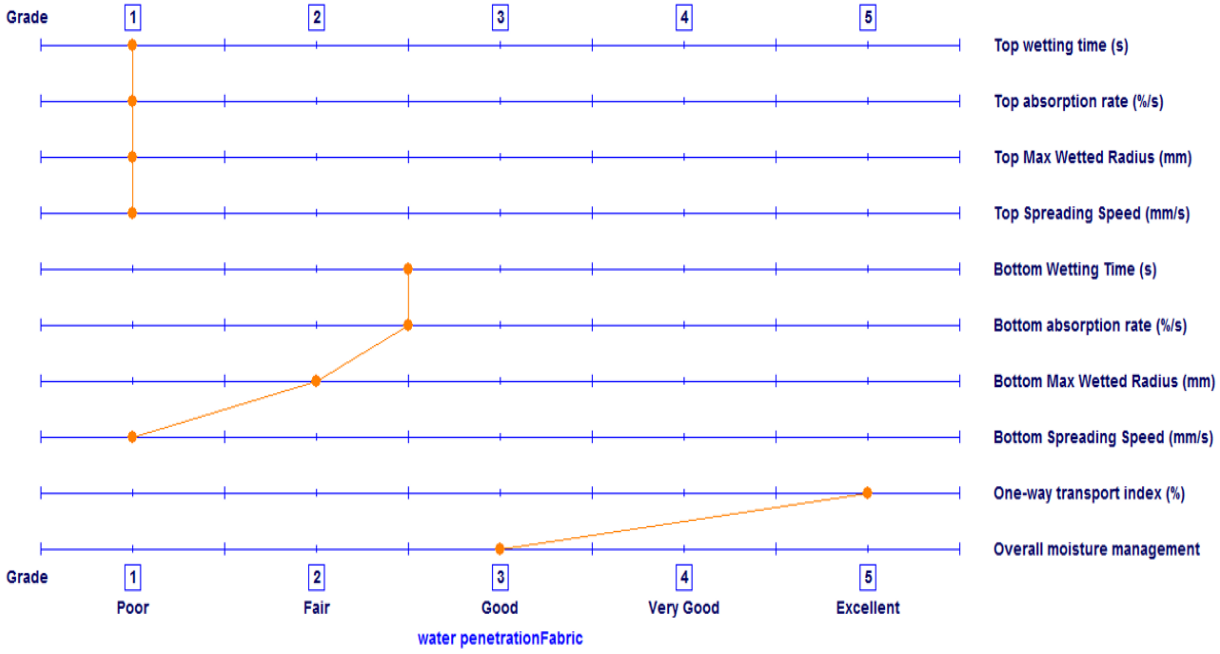
O'tkazilgan sinov jarayonlaridan ma'lum bo'ldiki, ikki qatlamli g'ovakli trikotaj to'qimamizning I variant namunasida ustki qatlamning nam shimish vaqti o'rtacha, nam shimish foizi past, yuqori qatlamning namlanish radiusi kichik, namning yoyilish tezligi past. Ostki qatlamning nam shimish vaqti oz, nam shimish foizi past,

qatlamning namlanish radiusi kichik, namning yoyilish tezligi past. I variant namunamizning nam shimuvchanlik ko'rsatgichlari natijasi 7-rasmda keltirilgan.

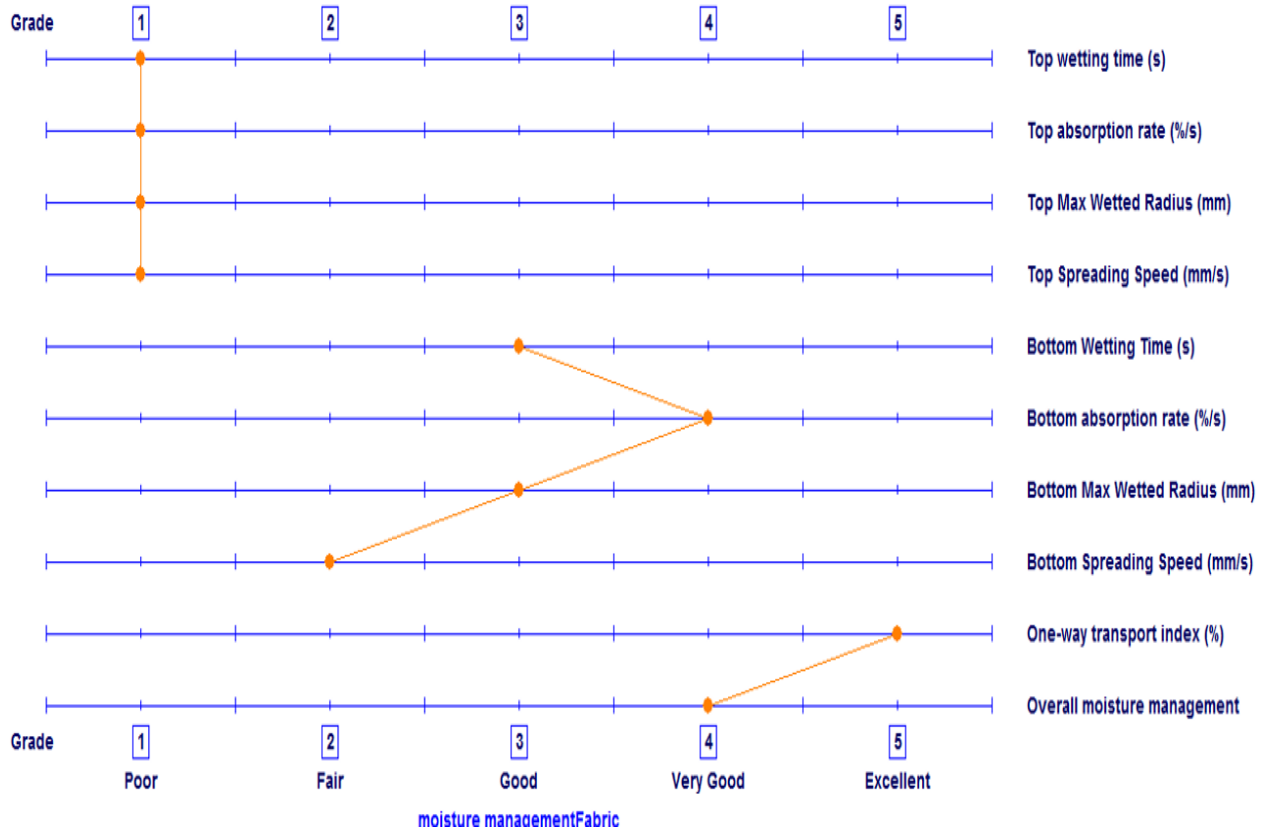
7-rasm. I variant namunamizning nam shimuvchanlik ko'rsatgichini umumiy baholash.

II variant namunamizning ustki qatlamning nam shimish vaqti juda oz, nam shimish foizi past, yuqori qatlamning namlanish radiusi kichik, namning yoyilish tezligi past. Ostki qatlamning nam shimish vaqti o'rtacha, nam shimish foizi o'rtacha, qatlamning namlanish radiusi kichik, namning yoyilish tezligi past. II variant namunamizning nam shimuvchanlik ko'rsatgichlari natijasi 8-rasmda keltirilgan.

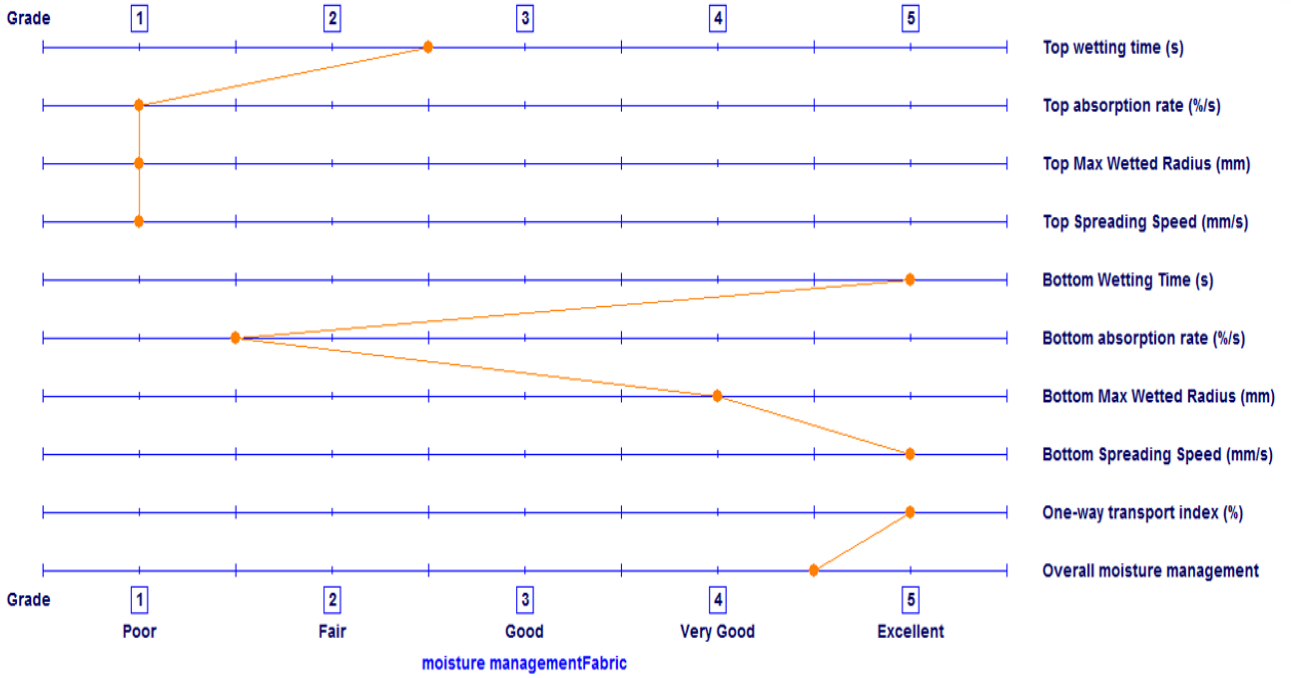
8-rasm. II variant namunamizning nam shimuvchanlik ko'rsatgichini umumiy baholash.

III variant namunasida ustki qatlamning nam shimish vaqti juda oz, nam shimish foizi past, yuqori qatlamning namlanish radiusi kichik, namning yoyilish tezligi past. Ostki qatlamning nam shimish vaqti o'rtacha, nam shimish foizi yuqori, qatlamning namlanish radiusi o'rtacha, namning yoyilish tezligi past. III variant namunamizning nam shimuvchanlik ko'rsatgichlari natijasi 9-rasmda keltirilgan.

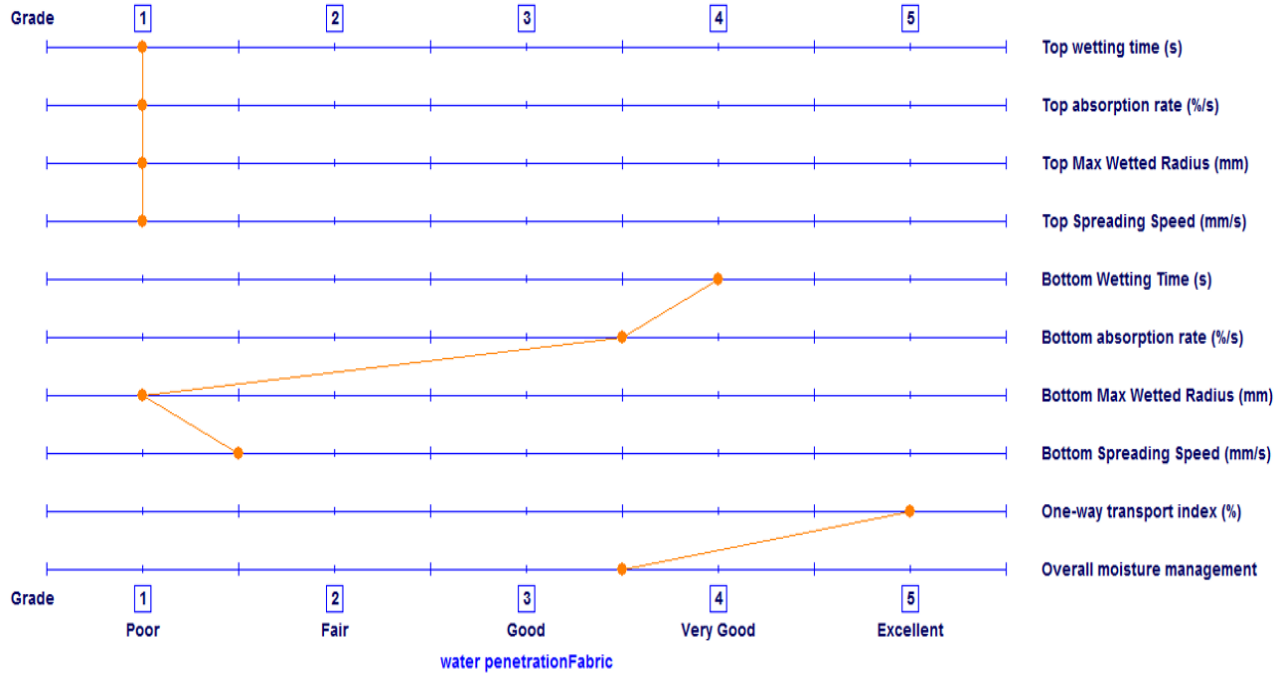
9-rasm. III variant namunamizning nam shimuvchanlik ko'rsatgichini umumiy baholash.

IV variant namunasida ustki qatlamning nam shimish vaqti o'rtacha, nam shimish foizi past, yuqori qatlamning namlanish radiusi kichik, namning yoyilish tezligi past. Ostki qatlamning nam shimish vaqti ko'p, nam shimish foizi past, qatlamning namlanish radiusi katta, namning yoyilish tezligi yuqori. IV variant namunamizning nam shimuvchanlik ko'rsatgichlari natijasi 10-rasmda keltirilgan.

10-rasm. IV variant namunamizning nam shimuvchanlik ko’rsatgichini umumiy baholash.

V variant namunasida ustki qatlamning nam shimish vaqti oz, nam shimish foizi past, yuqori qatlamning namlanish radiusi kichik, namning yoyilish tezligi past. Ostki qatlamning nam shimish vaqti ko’p, nam shimish foizi yuqori, qatlamning namlanish radiusi kichik, namning yoyilish tezligi past [6,7,8,9]. V variant namunamizning nam shimuvchanlik ko’rsatgichlari natijasi 11-rasmda keltirilgan.

11-rasm. V variant namunamizning nam shimuvchanlik ko’rsatgichini umumiy baholash.

Yuqoridagi o’tkazilgan sinov natijlaridan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, to’qimaning ustki qismida nam shimish foizi yaxshi xususiyat, shuningdek

to’qimaning ostki ya’ni inson tanasi tomonidagi qismining nam shimish foizi yuqori bo’lgani maqsadga muvofiq bo’ladi. Biz olgan III va IV namunalarimizni ichki kiyim ishlab chiqarish uchun tavsiya etamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Турсункулова М. С. Применение творческих элементов в национальном ремесле //Интернаука. – 2021. – №. 25-1. – С. 21-22.

2. Турсункулова М. С., Термопластичные эластомеры на основе бутадиен-нитрильного каучука //Ученый XXI века международный научный журнал. – №. 5-2. – С. 52.

3. Khalikov K.M., Tursunkulova M.S., “Development of textile industry in our Republic International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR) ISSN: 2643-9123 Vol. 5 Issue 5, May - 2021, Pages: 138-139.

4. Турсункулова М., Холиков К. Poyabzallar astarligi uchun ishlatiladigan materiallarning turlari, xususiyatlari va ularning afzalliklarini tahlil qilish //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. A4. – С. 269-274.

5. RESEARCH OF PHYSICAL AND MECHANICAL INDICATORS OF THE UPPER PART OF THE SHOE ON THE BASIS OF KNITTED KNITTING TISSUE M Tursunkulova, K Khalikov… - Science and …, 2022 - cyberleninka.ru

6. Tursunqulova Maqsuda Suyanqulovna МАШИНАСОЗЛИК ИЛМИЙ-ТЕХНИКА ЖУРНАЛИ SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL MACHINE BUILDING. №6 (Махсус сон), 2022 йил web.andmiedu.u. №6 (Махсус сон), 2022 йил web.andmiedu.uz ISSN 2181-1539 2022

7. Турсункулова Махсуда Суяркуловна. Маҳаллий хом ашёлардан фойдаланиб пойабзал устлиги учун юкори гигиеник хусусиятли трикотаж тукималари. International conference on teaching, education and new learning technologies” 2023/1tashkent, uzbekistan 2023/ january 141169-1180Page No.: 1181-1185

8. “Развитие науки и технологий” Научно - технический журнал №2/2021. Турсункулова М. С. “Турли толалар таҳлили”. https://journal.bmti.uz/

9. МАҲАЛЛИЙ ХОМ АШЁЛАРДАН ФОЙДАЛАНИБ ПОЙАБЗАЛ УСТЛИГИ УЧУН ЮКОРИ ГИГИЕНИК ХУСУСИЯТЛИ ТРИКОТАЖ ТУКИМАЛАРИ. М.С Турсункулова, Н.Н ўғли Ёқубханов, Қ.М Холиқов - INTERNATIONAL CONFERENCES, 2023

10. T.M Suyarkulovna - Engineering and Technology Vol “Применение творческих элементов в национальном ремесле”

11. IKKI QATLAMLI JAKKARD TRIKOTAJ TO’QIMALFRI TAHLILI. Tursunqulova Maqsuda Suyanqulovna. МАШИНАСОЗЛИК ИЛМИЙ-ТЕХНИКА ЖУРНАЛИ SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL MACHINE BUILDING.

№6 (Махсус сон), 2022 йил web.andmiedu.uz. №6 (Махсус сон), 2022 йил web.andmiedu.uz ISSN 2181-1539

12. ИССЛЕДОВАНИЕ ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ВЕРХНЕЙ ЧАСТИ ОБУВИ НА ОСНОВЕ ТРИКОТАЖНОЙ ТКАНИ М. С.Турсункулова, К Халиков, Н Якубханов - Наука и инновации, 2022. Development and Research of Properties of Nonwoven Materials Based on Basalt Fiber International Journal of Advanced Research in Science

13. M.Tursunkulova, K.Xolikov - Science and innovation, 2022 - cyberleninka.ru. POYABZALLAR ASTARLIGI UCHUN ISHLATILADIGAN MATERIALLARNING TURLARI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING AFZALLIKLARINI TAHLIL QILISH – тема научной статьи по …

14. Турсункулова М. С., ўғли Ёқубханов Н. Н., Холиқов Қ. М. МАҲАЛЛИЙ ХОМ АШЁЛАРДАН ФОЙДАЛАНИБ ПОЙАБЗАЛ УСТЛИГИ УЧУН ЮКОРИ ГИГИЕНИК ХУСУСИЯТЛИ ТРИКОТАЖ ТУКИМАЛАРИ //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 1169-1180.

15. T. A. Ochilov, N.G. Abbasova, F.J. Abdullina, Q.I. Abdulniyozov. “Gazlamashunoslik”. Kasb-hunar kollejlari o’qituvchilari uchun darslik.Toshkent-2010.

16. Xoliqov Q.M, Jo’raboyev N.N. “M290 rusumli matoning nam shimuvchanligini aniqlovchi johozdan foydalanish bo’yicha uslubiy qo’llanma”. Namangan-2022.

17. L.S.O’ralov, Q.M.Xoliqov.” G’ovakli trikotaj to’qimalari”. Monografiya. Namangan-2022.

18. O’ralov L. S., Ohunov R. N., Hamdamov H. A., Tursunqulova M. S., Xoliqov Q. M.” Ikki qatlamli arqoqli trikotaj to‘qimalarning fizik-mexanik ko‘rsatgichlari tahlili.“ Tikuv-trikotaj sanoatida innovasion texnologiyalar, ishlab chiqarishdagi muammo, tahli va sohani rivojlanish istiqbollari”. 2-TOM. 146-149 bet. Namangan-2022.

19. Қ.М.Холиқов, А.Т.Жўрабоев, Ш.Ш.Шоғофуров. Разработка технологии получения двухслойного трикотажа с различными способами соединения слоев, Наманган муҳандислик-технология институти илмий-техника журнали, ТОМ 5 - №1, 2020

20. Қ.М.Холиқов, А.Т.Жўрабоев, Ш.Ш.Шоғофуров. The study of the technological parameters of double layer knitwear with various methods of connecting layers. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal https://www.saarj.com Vol. 10, Issue 4, April 2020 Impact Factor: SJIF 2020 = 7.13 397- 404 бет

21. Холиков К.М., Шогофуров Ш.Ш., Журабоев А.Т, Мусаев Н.М, Муқимов М.М Quality Assessment of Two-layer Refined Knitting. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 12, 07-Special Issue, 2020

22. Холиков К.М., Шогофуров Ш.Ш., Журабоев А.Т., Абдувалиев Д.М. Комплексная оценка качества двухслойного трикотажа. The Way of Science International scientific journal, № 1 (71), 2020

23. Холиков К.М., Журабоев А.Т., Шогофуров Ш.Ш., Камалова И.И. Исследование физико механических свойств двухслойного трикотажа, The Way of Science International scientific journal, № 1 (71), 2020

24. RESEARCH OF PHYSICAL AND MECHANICAL INDICATORS OF THE UPPER PART OF THE SHOE ON THE BASIS OF KNITTED KNITTING TISSUE M Tursunkulova, K Khalikov… - Science and …, 2022 - cyberleninka.ru.

25. М.С.Турсункулова., Д.Д.Холмуродова, “Использование шерстяных волокон в детской одежде и их эффективность”. International scientific and practical conference Modern psychology and pedagogy: «Problems and solutions».2-part, 2-701pages. Committee List for 2021-2022.

26. М.С.Турсункулова. “Тўқимачилик трикотаж ишлаб чиқариш саноатида олимларимизнинг табиий толаларни таҳлили ҳақидаги қарашлари”. International scientific and practical conference Modern psychology and pedagogy: «Problems and solutions».2-part, 2-701.Pages. Committee List for 2022.

27. М.С.Турсункулова.,Қ.М.Холиқов., С.У.Рахматова., Х.Қ.Маматова., “Basic theory of air permeability of knitted fabric selected on the basis of mathematical model”. International conference. PTLICISIWS-2022.Scopus Web of Science indexed Indexed in leading databases – Scopus, Web of Science, and Inspec. Conference Committee

28. М.С.Турсункулова., Қ.М.Холиқов., С.У.Рахматова., “Modern analysis of the properties of mixed fiber yarns”.International conference. PTLICISIWS-2022.Scopus Web of Science indexed Indexed in leading databases – Scopus, Web of Science, and Inspec. Conference Committee.

IKKI QATLAMLI TRIKOTAJ TO’QIMASIDAN POYABZAL USTLIGI UCHUN QO`LLANILADIGAN MATERIALLARNING TEXNOLOGIK VA FIZIK-MEXANIK KO’RSATGICHLARI TAHLILI

Tursunkulova Maxsuda Suyarkulovna
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti tayanch doktoranti
O’ralov Lazizbek Sayibnazar o’g’li
Namangan muhandislik-texnologiya instituti tayanch doktoranti
Xoliqov Qurbanali Madaminovich
Namangan muhandislik-texnologiya instituti professori
https://doi.org/10.5281/zenodo.7661515

Annotatsiya. Ushbu maqolada poyabzal ustligi uchin olingan ikki qatlamli trikotaj namunaning to’qimalarini fizik-mexanik va texnologik ko’rsatgichlari tahlil qilindi va ishlab chiqarishga tavsiya qilindi.

Tayanch so’zlar: Fizik-mexanik, xususiyat, havo o’tkazuvchanlik, uzilish kuchi, deformatsiya, tahlil, mahsulot, ishqalanish, cho’ziluvchanlik, pardozlash, tuzilish.

АНАЛИЗ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ И ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ МАТЕРИАЛОВ, ПРИМЕНЯЕМЫХ ДЛЯ ВЕРХА ОБУВИ ИЗ ДВУХСЛОЙНОГО ТРИКОТАЖА

Турсункулова Махуда Суяркуловна
Докторант Бухарского инженерно-технологического института
Уралов Лазизбек Сайибназар угли
Докторант Наманганского инженерно-технологического института
Халиков Курбанали Мадаминович
Профессор Наманганского инженерно-технологического института

Аннотация. В данной статье были проанализированы физико-механические и технологические показатели фактуры образца двухслойного трикотажа, полученного для верха обуви, и рекомендованы к изготовлению.

Базовые слова: Физико-механический, свойство, воздухопроницаемость, прочность на разрыв, деформация, анализ, продукт, трение, растяжение, отделка, структура.

ANALYSIS OF TECHNOLOGICAL AND PHYSICO-MECHANICAL INDICATORS OF MATERIALS USED IN THE UPPER PART OF TWO-LAYER KNITTED SHOES

Tursunkulova Maksuda Suyarkulovna
Doctoral student of Bukhara Institute of engineering and technology
O'ralov Lazizbek Sayibnazar o'g'li
Doctoral student of Namangan Institute of engineering and technology
Kholikov Kurbonali Madaminovich
Professor at Namangan Institute of engineering and technology

Annotation. In this article, the physico-mechanical and technological pointers of the tissue of a two-layer knitted sample, taken for the sole of the shoe, were analyzed and recommended for production.

Base words: Physico-mechanical, property, air permeability, tensile strength, deformation, analysis, product, friction, elongation, finishing, structure.

Respublikada keng turdagi sifatli to'qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlari ishlab chiqarilishini tashkil etish, uning ishlab chiqarilishini mahalliylashtirishni chuqurlashtirish, shuningdek, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Poyafzal ustligi uchin olingan to'qimachilik materiallari engil, yumshoq, turli xil to'qimachilik materiallari va rangi, mukammal bu` va havo o'tkazuvchanligi, gigroskopikligi, shuningdek yaxshi texnologik xususiyatlariga ega: ular kesish uchun qulaydir, chunki ular kengligi va uzunligi bo'yicha berilgan katta o'lchamlarda ishlab chiqariladi, ularning xususiyatlari esa butun maydon bo'ylab bir xil bo`ladi. Biz bilamizki, mamlakatimiz paxta xom ashyosiga boydir va asosiy to'qimachilik mahsulotlari paxta tolasi orqali to'qiladi.

- chiziqli, matoning uzunligi bo'ylab joylashgan
- matoning kengligi bo'ylab joylashgan chiziqli
- maydon bilan o'lchanadigan

Mato parchasining butun yuzasida joylashgan nuqsonlar keng tarqalgan (gulxanning tiqilib qolishi, qichishish, rang-baranglik, chiziqlar, rang-baranglik va boshqalar).

Poyafzalning yuqori qismi, astarlari va tagliklari uchun paxta matolarining xilma-xilligi boshqacha aniqlanadi. Poyafzalning yuqori qismidagi matolarda keng tarqalgan nuqsonlarga yo'l qo'yilmaydi, astar va taglik uchun matolarning navini aniqlashda bu nuqsonlar hisobga olinmaydi. Poyafzalning yuqori qismi uchun matolarda individual mahalliy nuqsonlarning bardoshliligi astar matolariga qaraganda ancha cheklangan; interlaced matolarda ularni I yoki II navlarga ajratishda faqat

qo'pol nuqsonlar (chandiqlar, siyrak joylar va boshqalar) hisobga olinadi. Yigirilgan paxta ipidan ichki trikotaj va paypok maxsulotlarini ishlab chikarishda foydalaniladi, bu ipdan ustki trikotaj maxsulotlarini ishlab chiqarilganda, trikotaj yuqori gigienik xususiyatiga ega bo’lishi bilan bir qatorda, shakl saqlash xususiyati va haridorligi past bo’ladi [1-2-3-4].

Trikotaj to’qimalarining fizik-mexanik xususiyatlarini tavsiflovchi ko’rsatgichlar orasidan quyidagi ko’rsatgichlar: mustahkamlik va uzilishdagi uzayish, uzilish kuchidan kam bo’lgan kuchlanish ta’sirida cho’zilishi, bir martalik va takror cho’zilishdagi chidamlilik, g’ijimlanish va yechilishiga chidamlilik, issiq-nam sharoitda ishlov berilganda kirishishi kabilar qabul qilingan [5-6-7-8-9-10]].

Ikki qavatli trikotaj to’qimasining fizik-mexanik xususiyatlariga ta’sirini o’rganish maqsadida trikotaj to’qima namunalarining 5 ta variant namunalarini fizik-mexanik xususiyatlari Namanagan muhandislik-texnologiya instituti sinov laboratoriyasida o’rnatilgan zamonaviy uskunalarda eksperimental usulda aniqlandi va olingan namunalar 1-jadvalda keltirildi.

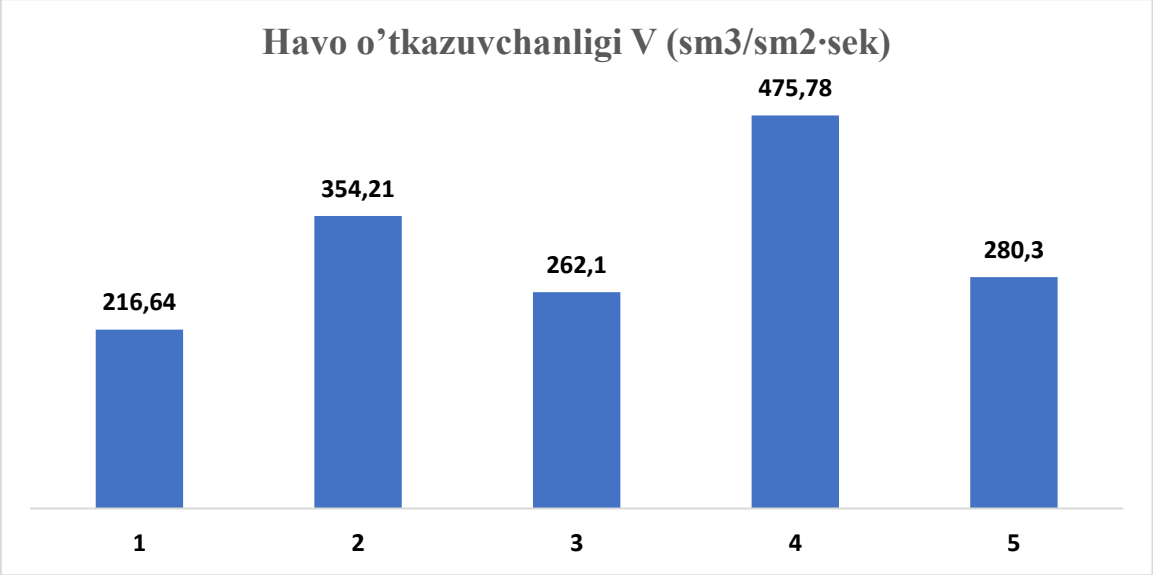
Olingan namunalar bir-biridan farqi naqshi hamda rapportlar soni bilan foydalanganligidadir. Namunalarni to’qish uchun chiziqli zichligi 33 teks bo’lgan yigirilgan paxta ipi tanlab olingan.

Ikki qatlamli arqoqli to’qimalarining fizik-mexanik ko’rsatgichlari
1-jadval

KO’RSATGICHLAR		**VARIANATLAR**				
		1-namuna	**2-namuna**	**3-namuna**	**4-namuna**	**5-namuna**
Yuza zichligi Ms (gr/m^2)		206,8	194,3	203,5	190,6	217,8
Matoning qalinligi T (mm)		0,19	0,34	0,34	0,24	0,39
Hajm zichligi δ (mg/sm^3)		1088,4	571,47	677,9	794,1	558,4
Havo o’tkazuvchanligi V (sm^3/sm^2·sek)		216,64	354,21	262,1	475,78	280,3
Uzilish kuchi R (N)	bo’yiga	386	217	280	368	242
	eniga	182	198	197	82	264
Uzilishgacha cho’zilish L (%)	bo’yiga	50,75	64,75	80,25	55,45	59,8

	eniga	165,1	118,2	146,05	220,7	97,6
Qaytmas deformatsiya $\varepsilon_н$ (%)	bo’yiga	14,6	41,6	24,4	18,3	14
	eniga	69,4	35,2	34,4	41,2	7
Qaytar deformatsiya ε_o (%)	bo’yiga	85,3	58,4	75,6	81,7	86
	eniga	30,6	64,8	65,6	58,8	93
Matoning kirishishi K (%)	bo’yiga	1	2	4	3	2
	eniga	3	3	6	4	4
Ishqalanishga chidamliligi I (ming.aylana)		45	27,8	39,4	33,6	47,1

Eng kam havo o’tkazuvchanlik trikotaj to’qimalarining I-variantida kuzatildi va uning miqdori 216,64 sm^3/sm^2·sek ni tashkil qildi. Bu ko’rsatgich V-variant to’qimasiga nisbatan 63,66 sm^3/sm^2·sek ga kam. Eng yuqori havo o’tkazuvchanlik trikotaj to’qima namunalarining IV-variantida kuzatildi va uning miqdori 475,78 sm^3/sm^2·sek ni tashkil etadi. (1-jadval, 1-rasmda).

1-rasm. Ikki qavatli trikotaj to’qimasining havo o’tkazuvchanlik ko’rsatgichi.

Yuqorida keltirilgan ikki qavatli trikotaj to’qimalarini fizik-mexanik va texnologik xususiyatlarini tahlilidan ma’lum bo’ldiki, trikotaj to’qima tuzilishini o’zgarishi, trikotaj to’qimasini havo o’tkazuvchanlik xususiyatlariga, pishiqligiga, cho’ziluvchanlik va ishqalanishga chidamlilik xususiyatlariga ijobiy ta’sir ko’rsatadi [11-12-13-14-15].

Trikotaj matolariga ishlov berish jarayonida matolarimiz qancha kirishishi kam bo’lsa, shuncha shakl saqlash xususiyati yuqori bo’ladi.

Trikotaj to’qimalarida naqsh elementlaridan foydalanish, to’qimaning tuzilishini o’zgarishi, tashqi ko’rinishi chiroyli bo’lgan trikotaj mahsulotlarini olish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Турсункулова М. С. Применение творческих элементов в национальном ремесле //Интернаука. – 2021. – №. 25-1. – С. 21-22.

2. Турсункулова М. С., Термопластичные эластомеры на основе бутадиен-нитрильного каучука //Ученый XXI века международный научный журнал. – №. 5-2. – С. 52.

3. Khalikov K.M., Tursunkulova M.S., “Development of textile industry in our Republic International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR) ISSN: 2643-9123 Vol. 5 Issue 5, May - 2021, Pages: 138-139.

4. Турсункулова М., Холиков К. Poyabzallar astarligi uchun ishlatiladigan materiallarning turlari, xususiyatlari va ularning afzalliklarini tahlil qilish //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. A4. – С. 269-274.

5. RESEARCH OF PHYSICAL AND MECHANICAL INDICATORS OF THE UPPER PART OF THE SHOE ON THE BASIS OF KNITTED KNITTING TISSUE M Tursunkulova, K Khalikov… - Science and …, 2022 - cyberleninka.ru

6. Tursunqulova Maqsuda Suyanqulovna МАШИНАСОЗЛИК ИЛМИЙ-ТЕХНИКА ЖУРНАЛИ SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL MACHINE BUILDING. №6 (Махсус сон), 2022 йил web.andmiedu.u. №6 (Махсус сон), 2022 йил web.andmiedu.uz ISSN 2181-1539 2022

7. Турсункулова Махсуда Суяркуловна. Маҳаллий хом ашёлардан фойдаланиб пойабзал устлиги учун юкори гигиеник хусусиятли трикотаж тукималари. International conference on teaching, education and new learning technologies” 2023/1tashkent, uzbekistan 2023/ january 141169-1180Page No.: 1181-1185

8. “Развитие науки и технологий” Научно - технический журнал №2/2021. Турсункулова М. С. “Турли толалар таҳлили”. https://journal.bmti.uz/

9. МАҲАЛЛИЙ ХОМ АШЁЛАРДАН ФОЙДАЛАНИБ ПОЙАБЗАЛ УСТЛИГИ УЧУН ЮКОРИ ГИГИЕНИК ХУСУСИЯТЛИ ТРИКОТАЖ ТУКИМАЛАРИ. М.С Турсункулова, Н.Н ўғли Ёқубханов, Қ.М Холиқов - INTERNATIONAL CONFERENCES, 2023

10. T.M Suyarkulovna - Engineering and Technology Vol “Применение творческих элементов в национальном ремесле”

11. IKKI QATLAMLI JAKKARD TRIKOTAJ TO’QIMALFRI TAHLILI. Tursunqulova Maqsuda Suyanqulovna. МАШИНАСОЗЛИК ИЛМИЙ-ТЕХНИКА ЖУРНАЛИ SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL MACHINE BUILDING. №6 (Махсус сон), 2022 йил web.andmiedu.uz. №6 (Махсус сон), 2022 йил web.andmiedu.uz ISSN 2181-1539

12. ИССЛЕДОВАНИЕ ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ВЕРХНЕЙ ЧАСТИ ОБУВИ НА ОСНОВЕ ТРИКОТАЖНОЙ ТКАНИ М. С.Турсункулова, К Халиков, Н Якубханов - Наука и инновации, 2022. Development and Research of Properties of Nonwoven Materials Based on Basalt Fiber International Journal of Advanced Research in Science

13. M.Tursunkulova, K.Xolikov - Science and innovation, 2022 - cyberleninka.ru. POYABZALLAR ASTARLIGI UCHUN ISHLATILADIGAN MATERIALLARNING TURLARI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING AFZALLIKLARINI TAHLIL QILISH – тема научной статьи по …

14. Турсункулова М. С., ўғли Ёқубханов Н. Н., Холиқов Қ. М. МАҲАЛЛИЙ ХОМ АШЁЛАРДАН ФОЙДАЛАНИБ ПОЙАБЗАЛ УСТЛИГИ УЧУН ЮКОРИ ГИГИЕНИК ХУСУСИЯТЛИ ТРИКОТАЖ ТУКИМАЛАРИ //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 1169-1180.

15. T. A. Ochilov, N.G. Abbasova, F.J. Abdullina, Q.I. Abdulniyozov. “Gazlamashunoslik”. Kasb-hunar kollejlari o’qituvchilari uchun darslik.Toshkent-2010.

16. Xoliqov Q.M, Jo’raboyev N.N. “M290 rusumli matoning nam shimuvchanligini aniqlovchi johozdan foydalanish bo’yicha uslubiy qo’llanma”. Namangan-2022.

17. L.S.O’ralov, Q.M.Xoliqov.” G’ovakli trikotaj to’qimalari”. Monografiya. Namangan-2022.

18. O’ralov L. S., Ohunov R. N., Hamdamov H. A., Tursunqulova M. S., Xoliqov Q. M.” Ikki qatlamli arqoqli trikotaj to‘qimalarning fizik-mexanik ko‘rsatgichlari tahlili.“ Tikuv-trikotaj sanoatida innovasion texnologiyalar, ishlab chiqarishdagi muammo, tahli va sohani rivojlanish istiqbollari”. 2-TOM. 146-149 bet. Namangan-2022.

19. Қ.М.Холиқов, А.Т.Жўрабоев, Ш.Ш.Шоғофуров. Разработка технологии получения двухслойного трикотажа с различными способами соединения слоев, Наманган муҳандислик-технология институти илмий-техника журнали, ТОМ 5 - №1, 2020

20. Қ.М.Холиқов, А.Т.Жўрабоев, Ш.Ш.Шоғофуров. The study of the technological parameters of double layer knitwear with various methods of connecting layers. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research

Journal https://www.saarj.com Vol. 10, Issue 4, April 2020 Impact Factor: SJIF 2020 = 7.13 397- 404 бет

21. Холиков К.М., Шогофуров Ш.Ш., Журабоев А.Т, Мусаев Н.М, Муқимов М.М Quality Assessment of Two-layer Refined Knitting. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 12, 07-Special Issue, 2020

22. Холиков К.М., Шогофуров Ш.Ш., Журабоев А.Т., Абдувалиев Д.М. Комплексная оценка качества двухслойного трикотажа. The Way of Science International scientific journal, № 1 (71), 2020

23. Холиков К.М., Журабоев А.Т., Шогофуров Ш.Ш., Камалова И.И. Исследование физико механических свойств двухслойного трикотажа, The Way of Science International scientific journal, № 1 (71), 2020

24. RESEARCH OF PHYSICAL AND MECHANICAL INDICATORS OF THE UPPER PART OF THE SHOE ON THE BASIS OF KNITTED KNITTING TISSUE M Tursunkulova, K Khalikov… - Science and …, 2022 - cyberleninka.ru.

25. М.С.Турсункулова., Д.Д.Холмуродова, “Использование шерстяных волокон в детской одежде и их эффективность”. International scientific and practical conference Modern psychology and pedagogy: «Problems and solutions».2-part, 2-701pages. Committee List for 2021-2022.

26. М.С.Турсункулова. “Тўқимачилик трикотаж ишлаб чиқариш саноатида олимларимизнинг табиий толаларни таҳлили ҳақидаги қарашлари”. International scientific and practical conference Modern psychology and pedagogy: «Problems and solutions».2-part, 2-701.Pages. Committee List for 2022.

27. М.С.Турсункулова.,Қ.М.Холиқов., С.У.Рахматова., Х.Қ.Маматова., “Basic theory of air permeability of knitted fabric selected on the basis of mathematical model”. International conference. PTLICISIWS-2022.Scopus Web of Science indexed Indexed in leading databases – Scopus, Web of Science, and Inspec. Conference Committee

28. М.С.Турсункулова., Қ.М.Холиқов., С.У.Рахматова., “Modern analysis of the properties of mixed fiber yarns”.International conference. PTLICISIWS-2022.Scopus Web of Science indexed Indexed in leading databases – Scopus, Web of Science, and Inspec. Conference Committee.

29. Турсункулова М. С. Применение творческих элементов в национальном ремесле //Интернаука. – 2021. – №. 25-1. – С. 21-22.

СТИЛИСТКА ОРАТОРСКОГО ИСКУССТВА

Доронина Ирина Николаевна
преподаватель кафедры русской филологии,
Ферганский государственный университет
Юн Татьяна
студентка 3 курса, Ферганский государственный университет
https://doi.org/10.5281/zenodo.7661766

«Оратор должен использовать простой стиль, чтобы наставлять, высокий стиль, чтобы двигаться, промежуточный стиль, чтобы очаровать».

Аннотация. Хотя приведенная выше цитата из Квинтилиана дает нам три различных стиля, большинство комментаторов объединили их в два: «криминалистический» и «большой» стили. Криминалистический стиль уделяет большое внимание прямоте и частностям. Такие личности, как Маргарет Тэтчер, Гельмут Шмидт и Эл Гор, являются современными примерами «криминалистических» ораторов, в то время как Рональд Рейган, Билл Клинтон и Барак Обама представляют более «грандиозный» и привлекательный стиль с вниманием к глобальной картине. Оба стиля могут быть убедительными в зависимости от того, чего требуют обстоятельства. Однако, хотя наши личности могут направлять нас к одному стилю, мы, подобно Цицерону, должны овладеть обоими. Мы кратко рассмотрим эти два подхода к публичному дискурсу, во-первых, как они возникли в Древнем Риме.
Ключевые слова: красноречие, ораторский дискурс, лингвостилистика, средства образности, ясность изложения.

STYLIST OF ORATORY

Irina Nikolaevna Doronina
teacher of the Department of Russian Philology,
Ferghana State University
Yun Tatiana
3rd year student Ferghana State University

Abstract: Although the above quote from Quintilian gives us three different styles, most commentators combined them into two: "forensic" and "big" styles. The forensic style pays great attention to directness and particulars. Personalities like Margaret Thatcher, Helmut Schmidt and Al Gore are modern examples of "forensic"

speakers, while Ronald Reagan, Bill Clinton and Barack Obama present a more "grandiose" and engaging style with attention to the global picture. Both styles can be convincing depending on what the circumstances require. However, although our personalities can guide us to the same style, we, like Cicero, must master both. We will briefly look at these two approaches to public discourse, first how they originated in ancient Rome.

Key words: eloquence, oratory discourse, linguostylistics, means of imagery, clarity of presentation.

ORATORIYA SAN’ATI STILISTI

Doronina Irina Nikolayevna
rus filologiyasi kafedrasi o‘qituvchisi,
Farg‘ona davlat universiteti
Yun Tatyana
3-kurs talabasi, Farg‘ona davlat universiteti

Annotatsiya. Garchi yuqorida keltirilgan Kvintiliandan iqtibos bizga uch xil uslubni bersa-da, aksariyat sharhlovchilar ularni ikkita: «kriminalistik» va «katta» uslublarga birlashtirdilar. Kriminalistik usul to‘g‘ridan-to‘g‘ri va xususiyatlarga katta e’tibor qaratadi. Margaret Tetcher, Gelmut Shmidt va El Gor kabi shaxslar «kriminalistik» oratorlarning zamonaviy namunalaridir, ayni paytda Ronald Reygan, Bill Klinton va Barak Obama global rasmga e’tibor qaratadigan yanada ulkan va jozibali uslubni namoyish etadilar. Hujjatlar talab qilayotgan holatlarga qarab, ikki uslubda ham ishonchli bo‘lishi mumkin. Biroq, insonlarimiz bizni bir stilga yo‘naltirishi mumkin bo‘lsa-da, biz, Tsitseron ko‘rsatkich, ikki tomonni ham egallashimiz kerak. Biz ushbu ikkita yondashuvni, birinchidan, Qadimiy Rimda amalga oshirilganini keskin ko‘rib chiqamiz.

Asosiy so‘zlar: qiziqish, oratoriy diskurs, lingvostilistika, namunaviylik vositalari, ta’kidlash aniqligi.

Это были времена беспорядков в Риме, и к публичному дискурсу относились очень серьезно. Это было время Гракхов, Юлия Цезаря, Цицерона и Гортензия. Это была эпоха громких сенатских дебатов, знаменитых судебных процессов и массовых митингов. Это был век, когда риторические знания и ораторское мастерство были необходимы для продвижения в общественной жизни. Это была эпоха, когда римская риторика расцвела вместе с расширением республики. Это был также век, когда авторитет оратора имел первостепенное значение.

Два разных стиля

«Криминалистический» стиль традиционно назывался аттикизмом (что означает более контролируемый стиль общения), в то время как более «грандиозный» или яркий стиль был известен как азиатизм [1]. Но, вероятно, лучше всего популяризировал это различие Уильям Шекспир в своей пьесе о Юлии Цезаре. Речь Брута представляла собой краткую и контролируемую форму речи, в то время как Марк Антоний демонстрировал более яркую форму.

«Чердак» или «криминалистический» стиль

Многие римляне из патрицианских сословий были обеспокоены тем, как их воспринимают другие. Вот почему они придавали такое большое значение «значительности». Они видели свою культуру в мужских терминах и часто считали греческую культуру женоподобной. Это предпочтение отражалось в их школах риторики. Ораторское искусство, преподаваемое в риторических школах Рима под руководством римских риторов, находилось под сильным влиянием их стоицизма и предпочитало прямой стиль речи. Это называлось аттическим стилем или аттикизмом (происходившим из политической афинской традиции). Сегодня его часто называют «криминалистическим» стилем. Это стиль, связанный с речами великих афинских ораторов V и IV веков до нашей эры, включая Лисия, Платона и Демосфена. Это было аргументировано, и большое значение придавалось доказательству. Он подчеркивал лаконичность и краткость длинных речей. Это устраивало тех, кто вступает в юридическую профессию. В самом Риме того времени молодые ораторы, такие как Брут, Гай Лициний Кальв и Юлий Цезарь, предпочитали этот прямой стиль.

Азиатский или «большой» стиль

Более поздние римские писатели отличали чистоту и простоту этих аттических моделей от чрезмерной вычурности и орнаментации «азиатского» или «большого» стиля, который первоначально развился у греков в Малой Азии и проник в некоторые риторические школы в Риме. под греческим влиянием [2].

Азиатизм придавал большое значение элегантности и очарованию и был чрезвычайно привлекателен для модной молодежи Рима, когда Цицерон был молод. Это был яркий стиль, полный жестов и телесных движений, которые подчеркивали преувеличенную подачу. Молодежь приветствовала его, но презирало старшее поколение, которое считало его немецким и слишком похожим на театр. Это прямо контрастировало с более прямым и естественным стилем аттикизма. Историки приписывают его популярность Гегесиасу Магнесийскому.

Сбалансированный стиль Цицерона

В более ранних рассуждениях Цицерона очевидно влияние азиатского стиля. Позже он стремился внести больший баланс в свое исполнение, введя некоторые приемы аттического стиля. Он сделал это, я полагаю, в интересах создания большего восприятия его «значительности» со своей аудиторией. «Величие» было одним из самых важных достоинств для любого молодого честолюбивого римлянина, и оно не сочеталось с чрезмерным использованием театральной жестикуляции и пышности. Странно то, что, когда Цицерон стремился к более сбалансированному подходу, он начал критиковать своего главного конкурента Гортензия за то, что он слишком ярко использовал «грандиозный» стиль.

Два примера использования стиля

Но какой стиль принес больший успех? Вот один пример из судов римского права, который можно было передать любому суду в Соединенных Штатах. Два адвоката, Луциний Красс и Маций Сцевола, представляли своих клиентов в деле о завещании. Это было дело присяжных. Красс был искусным оратором и достаточно хорошим юристом, тогда как его противник Сцевола был разумным оратором и знатоком права. Сцевола обращался к принципам права и аргументировал свою позицию точно и лаконично, опираясь на доказательства, тогда как Красс обращался к присяжным прямо и почти не касался каких-либо юридических аспектов. Кто выиграл? Красноречие, а не юридические знания победили. Это была преднамеренная ораторская победа над судебным стилем, как в случае с победой Марка Антония над Брутом в шекспировской пьесе о Юлии Цезаре (обратное произошло с Маргарет Тэтчер и лидером оппозиции — другие обстоятельства имеют значение) [3].

Аристотель в своей «Риторике» склонен давать «большому» стилю преимущество перед более «криминалистическим» подходом в преднамеренном общении. Гениальность Цицерона заключалась в том, что он мог эффективно использовать оба стиля. Он знал, когда и где изменить свой стиль, и в результате он был так же успешен на политической арене, как и в суде.

Пример этой способности показан в случае Милона, молодого богатого римского аристократа и лидера оптиматов (консервативной партии), которых поддерживал Цицерон. Майло организовал банду бывших гладиаторов и головорезов, чтобы они бродили по городу по ночам и нападали на тех, кто поддерживал популяризаторов. Клодий Пульхер, еще один аристократ, в ответ сформировал противоборствующую банду для нападения на оптиматов. Две банды столкнулись в нескольких уличных драках, но в конце концов они встретились за пределами городских стен, и результат был кровавым и жестоким. Клодий и некоторые из его сторонников были убиты, а против

Милона было возбуждено уголовное дело. Цицерон согласился защищать Милона. Дело Цицерона было довольно слабым, поэтому он решил отказаться от обычного криминалистического подхода и использовать «великий» стиль, которому он был хорошо обучен. сочувствую присяжным. Он успешно использовал этос и пафос, чтобы завоевать расположение жюри, на котором он сосредоточился. К Милону и даже к самому Цицерону нужно было относиться с сочувствием, чтобы дело имело хоть какие-то шансы на успех [4].

Дело Маргарет Тэтчер

Во многом госпоже Тэтчер повезло в лице Нила Киннока, лидера оппозиции, которого она легко победила в открытом споре. Британская система является парламентской, поэтому важна аргументация. Киннок говорил «великолепно» своим утопическим тоном, в то время как она придерживалась конкретики своим судебным тоном. Например, в отношении «Часа парламентских вопросов» г-жа Тэтчер дает нам ключ к ее подготовке: «Я всегда очень тщательно готовилась к вопросам. Один личный секретарь, мой политический секретарь, мой парламентский личный секретарь и я обсуждали все вероятные вопросы, которые могли возникнуть без какого-либо уведомления».

Тэтчер хорошо подготовила свои аргументы и уже в ранние годы зарекомендовала себя в парламенте. Она прекрасно знала, что время для вопросов по вторникам и четвергам было важно для нее в ее стремлении утвердить свой авторитет в Палате представителей и сохранить его уважение. Для нее это всегда был вопрос победы во время вопросов.

Поскольку британская система является парламентской, навыки ведения дебатов высоко ценятся. Нил Киннок, по мнению Тэтчер, был слишком эмоционален, слишком многословен и слишком утопичен, чтобы добиться успеха в парламентской среде. Тэтчер, с ее судебным стилем и трудолюбием, не высоко ценила Киннока из-за отсутствия у него парламентских навыков и особенно из-за его неспособности придерживаться конкретики даже во время вопросов. Детали были всем для миссис Тэтчер. Без точных деталей спор не выиграть. Стиль речей Киннока, «большой» стиль, больше подходил для большой аудитории, чем для границ палаты парламента. Киннок не мог изменить свой стиль в соответствии с обстоятельствами.

Дело Рональда Рейгана

Рональд Рейган находился в другой политической среде, чем Маргарет Тэтчер. Убеждающие способности Рейгана были развиты сначала как рассказчик, затем как спортивный комментатор и, наконец, как актер и президент Гильдии киноактеров в послевоенные годы. Затем он нашел работу ведущим воскресного вечера на телевидении. По словам Граубанда, это сделало

его более известным, чем все его годы в Голливуде, «…его моложавая внешность, непосредственные манеры, куртуазные отношения и нежный остроумие со своими многочисленными знаменитыми гостями сделали его привлекательной личностью, знакомой миллионам зрителей». Он также начал принимать приглашения выступать на заводах по всей стране. За восемь лет работы он выступал на 135 таких заводах.

Карьера публичных выступлений Рейгана сделала большой скачок вперед, когда он присоединился к профессиональным ораторам в качестве популярного консервативного оратора. Это был прибыльный бизнес, поскольку он зарабатывал 10 000 долларов за выступление. Говорят, что за это время, пока он официально не баллотировался на пост, он произнес около 9000 речей перед такими группами, как Американский легион, Лоси, Мышь (семейное братство, организованное в ложах по всей территории Соединенных Штатов) и другими подобными организациями.

В случае Рональда Рейгана его стиль общения был «большим». Он научился видеть и чувствовать то, что хотел сказать. Он также в раннем возрасте научился быть хорошим рассказчиком и создавать правильную эмоциональную атмосферу во время рассказа. Сочетание этих навыков вместе с его открытым характером и баритоном давало ему авторитетный образ, который был основной чертой того, что пошло на то, чтобы сделать Рональда Рейгана. Стивен Граубар пишет:

«Больше, чем любой другой президент в двадцатом веке, он использовал истории — повествования, которые он освоил, — чтобы стать ближе к обычным мужчинам и женщинам. Он одинаково чувствовал себя как дома на телевидении и радио; страна считала его просто обычным американцем…».

Многие называли его «Великим коммуникатором», но, возможно, для потомков было бы правильнее назвать его «Великим увещевателем».

Заметка о Билле Клинтоне и его «великом» стиле

Независимо от ваших политических взглядов или из какой части мира вы можете быть, нельзя отрицать, что бывший президент США Билл Клинтон является одним из самых одаренных коммуникаторов на планете. Есть много причин, по которым г-н Клинтон так эффективен на трибуне. Некоторые из способностей, которые делают его таким эффективным, - это его привлекательный, «обнаженный» человеческий стиль, его словесное представление ясной логики и доказательств, а также его твердые навыки рассказывания историй, такие как предоставление ясных примеров и рисование картин своими словами. Будь то речь или интервью, он производит впечатление красноречивого и чрезвычайно умного, но не отчужденного или педантичного. Его

собственный стиль. Я не предлагаю вам копировать его подход или стиль, но я предлагаю вам говорить своим естественным человеческим голосом.

Можно сказать, что Билл Клинтон и Тони Блэр последовали примеру Цицерона и стали мастерами смешивания обоих стилей в зависимости от обстоятельств. Тогда как Рейган и Тэтчер придерживались одного стиля, и им повезло, что обстоятельства благоприятствовали им.

Список литературы:

1. Александров Д. Н. Риторика: учеб. пособие. – 3-е изд. – М. : Наука, 2004. – 623 с.
2. Кони А. Ф. Собрание сочинений: в 8 т. / под общ. ред. В. Г. Базанова, Л. Н. Смирнова, К. И. Чуковского. – Т 3: Судебные речи. – М.: Юридическая литература, 1967. – 535 с.
3. М. В. Ломоносов и современные стилистика и риторика: сб. ст. к 300- летию со дня рождения М. В. Ломоносова ; науч. ред. И. Б. Александрова, В. В. Славкин / факультет Журналистики МГУ им. М. В. Ломоносова. – М.: Флинта ; Наука, 2008. − 352 с.
4. Лотман Ю. М. Структура художественного текста // Об искусстве. – СПб. : Искусство–СПБ., 1998. – С. 14–285.

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI VA O'QISH DARSLARIDA TURLI QIZIQARLI O'YINLARDAN FOYDALANISH

Akramova Gulnoza Baxodir qizi
KIUT 1-kurs magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.7662196

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf ona tili va o'qish darslarida turli qiziqarli o'yinlardan foydalanish mazmuni va ahamiyati,o'quvchilar bilan ishlash faoliyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, metod, dars, jarayon, texnologiya, o'qituvchi.

Аннотация. В статье освещаются содержание и значение использования различных интересных игр на уроках родного языка и чтения в начальной школе,деятельность по работе с учащимися.

Ключевые слова: образование, метод, урок, процесс, технология, учитель

Annotation. The article highlights the content and importance of using various interesting games in primary school native language and reading lessons,and the activities of working with students.

Key words: education, method, lesson, process, technology, teacher.

Hozirgi zamonda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari keng qo'llanilmoqda. O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasining ko'tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loyiha, rolli o'yinlar kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi. Bu metodlarni interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham atashadi.

Interfaol metodlar (2) deganda-ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondoshuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish-o'rganish;

- ta’lim oluvchining yuqori darajada rag‘batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e’tiborga olinishi;
- o‘qish shiddatini ta’lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta’lim oluvchining tashabbuskorligi va mas’uliyatining qo‘llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o‘rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Quyida boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mo‘ljallangan bir nechta o‘yin namunalarini keltiramiz.

O‘qituvchi kasb mahoratining shakllanishida qobiliyat muhim ahamiyatga ega. Chunki pedagogik ko‘nikma negizida o‘quvchi bilan amalga oshirishi lozim bo‘lgan ta’lim va tarbiyaviy munosabat turadi. Ana shu munosabatning uzluksiz va barqaror tus olishi muayyan pedagogik texnologiyani keltirib chiqaradi. Yangicha pedagogik texnologiyaning asosiy maqsadi va vazifasi yangi metodik mahoratni o‘rganish, umumlashtirish va ommalashtirishga qaratilgan bo‘ladi. Xulosa qilib aytganda bilim va qobiliyatining yuzaga chiqishi o‘qituvchining ijodkorligi, yangi pedagogik texnologiyasini kasb-mahorati asosida amalgam tatbiq etishdir.

Buning uchun o‘qituvchi o‘z ustida ishlashi, tinimsiz izlanishi ta’limning yangi usullaridan foydalanishi, dars berish jarayonida ko‘rsatmali qurollardan, texnika vositalaridan, tarqatma materiallardan, test savollaridan unumli foydalanishi kerak. Darslarni DTS lari talablari, pedagogic texnologiya usullari asosida tashkil qilib dars – sahna, dars –suhbat, dars – sayr ko‘rinishida o‘quvchilarga bilim berishga erishish kerak. Darslarni milliylik asosida tashkil qilish, noananaviy darslar, hamda andozasiz darslar tashkil qilish o‘qituvchining qobiliyatiga va mahoratiga bog‘liq deb o‘ylayman.

O‘qituvchining innovatsion faoliyati turli xildagi qarashlarning to'qnashuvi va o'zaro boy faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog‘liq. Unga o‘qituvchining tayinli muloqoti, aks fikrlarga nisbatan beg‘araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida o‘qituvchi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng hamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi.

O‘qituvchi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi kabi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o‘qituvchi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi.

Yangilik kiritishning muhim sharti muloqotning yangi vaziyatini tug‘dirishdir.

Muloqotning yangi vaziyati - bu o‘qituvchining o'z mustaqillik mavqeini, dunyoga, pedagogik fanga, o'ziga bo'lgan yangi munosabatni yarata olish qobiliyatidir. O‘qituvchi o'z nuqtai nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari orqali ochilib, mukammallashib boradi. Bunday vaziyatlarda o‘qituvchining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg‘ulari rivojlanadi.

Keyingi sharti - bu o‘qituvchining madaniyat va muloqotga shayligi.

O‘qituvchining innovatsion faoliyati voqelikni o'zgartirishga, uning muammolari va usularini echishni aniqlashga qaratilgandir.

O‘qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot namunasining o'zgarishi, innovatsion faoliyat shartlaridan biridir.

Yangi munosabatlar, an'analarda bo'lganidek, qistovlar, hukmga bo'ysunish kabi unsurlardan holi bo'lishi lozim. Ular tenglarning hamkorligi, o'zaro boshqarilishi, o'zaro yordam shaklida qurilgan bo'lishi darkor. Ular munosabatlaridagi eng muhim xususiyat bu o‘qituvchi va talabaning ijoddagi hamkorligidir.

Innovatsion faoliyat quyidagi asosiy funksiyalar bilan izohlanadi:

- kasbiy faoliyatning ongli tahlili;
- me yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv;
- kasbiy yangiliklarga nisbatan shaylik;
- dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish;
- (o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, o'z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatda mujassam qilish).

Demak, o‘qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konseptsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ‘ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida o‘qituvchi innovatsiya faoliyatiga bo'lgan zaruriyat quyidagilar bilan o'lchanadi:

- ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta'lim tizimi, metodologiya va o‘quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilashni talab qiladi.
- bunday sharoitda o‘qituvchining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'ladi;
- mazmunini insonparvarlashtirish, doimo o‘qitishning yangi tashkiliy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi;
- pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o‘qituvchining munosabati xarakteri o'zgarishi.

O‘qituvchining innovatsion faoliyati tahlili yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan me'yorlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me'yorlarga - yangilik, maqbullik (optimalnost), yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo‘llash imkoniyatlari kiradi

Yangilik pedagogik yangilik me'yori sifatida o'zida taklif qilinadigan yangini, yangilik darajasi mohiyatini aks ettiradi. Pedagog olimlar yangilikning qo'llanish mashqurligi darajasi va sohasiga ko'ra farqlanadigan mutlaq, chegaralangan mutlaq, shartli, subektiv darajalarini farqlaydilar.

Maqbullik me'yori o‘qituvchi va talabaning natijaga erishish uchun sarflangan kuch va vositalarini bildiradi.

Natijalilik o‘qituvchi faoliyatidagi muayyan muhim ijobiy natijalarni bildiradi.

Pedagogik yangilik o'z mohiyatiga ko'ra ommaviy tajribalar mulki bo'lib qolishi lozim. Pedagogika yangilikni dastlab ayrim o‘qituvchilarning faoliyatiga olib kiradi. Keyingi bosqichda - sinalgandan va ob’ektiv baho olgandan so'ng pedagogik yangilik ommaviy tatbiq etishga tavsiya etiladi.

V.A.Slastenin(1) o'tkazgan tadqiqotlar o‘qituvchining innovatsion faoliyatga kasbiy tayyorgarligini aniqlash imkoniyatlarini beradi. Ular quyidagi tavsiflardan iborat:

- mo'ljallangan yangilikni yalpi va uning alohida bosqichlari muvaffaqiyatini bashorat qilish;
- kelgusida qayta ishlash maqsadida yangilikning o'zidagi va uni tatbiq qilishdagi kamchiliklami aniqlash;
- yangilikni boshqa innovatsiyalar bilan qiyoslash, ulardan samaradorlarini tanlab olish, ularning eng ahamiyatli va pishiqlik darajasini aniqlash;
- yangilikni tatbiq etishning muvaffaqiyatlilik darajasini tekshirish;
- yangilikni tatbiq etadigan tashkilotning innovatsiya qobiliyatiga baho berish.

O‘qituvchining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va konseptsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berish kabilarni qamrab oladi.

Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati bilan belgilanadi.

V.A.Slastenin tadqiqotlarida o‘qituvchining innovatsion faoliyatga bo'lgan qobiliyatlarining asosiy xislatlari belgilab berilgan. Unga quyidagi xislatlar taalluqli:

- shaxsning ijodiy-motivasion yo'nalganligi. Bu - qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish; ijodiy yutuqlarga intilish; peshqadamlikka intilish; o'z kamolotiga intilish va boshqalar;
- kreativlik. Bu — hayolot (fantastlik), faraz; qoliplardan holi bo'lish, tavakkal qilish, tanqidiy flkrlash, baho bera olish qobiliyati, o'zicha mushohada yuritish, refleksiya;
- kasbiy faoliyatni baholash. Bu - ijodiy faoliyat metodologiyasini egallash qobiliyati; pedagogik tadqiqot metodlarini egallash qobiliyati; mualliflik konseptsiyasi faoliyat texnologiyasini yaratish qobiliyati, ziddiyatni ijodiy
- bartaraf qilish qobiliyati; ijodiy faoliyatda hamkorlik va o'zaro yordam berish qobiliyati va boshqalar;
- o‘qituvchining individual qobiliyati. Bu - ijodiy faoliyat surati; shaxsning ijodiy faoliyatdagi ish qobiliyati; qatiyatlilik, o'ziga ishonch; ma'suliyatlilik, halollik, haqiqatgo'ylik, o'zini tuta bilish va boshqalar.

“**SO‘Z VA HODISALARNI ESLASh”(2) ta'limiy o‘yini**

Sinf o‘quvchilari kichik guruhchalarga birlashtiriladi va har bir guruh bittadan so‘z tanlaydi.

1. Daraxt, paxta so‘zi bilan o‘yin boshlanadi. Dovuchcha, danak, do‘mbira, doira, dolana, paxta, piyola, parta, pomidor kabi "d", "p" hartlari bilan boshlanadigan so‘zlar topiladi.

2. Daraxt, paxta so‘zlarining birinchi bo‘g‘iniga da-, pax- bo‘g‘in qo‘shib so‘z hosil qilis: dali,dada paxtakor paxtazor.....

3. Berilgan so‘zlarga ohangdosh so‘zlar topish: paxta, taxta, shaxta, vaxta, daraxt, karaxt kabi.

4. Berilgan so‘zlar bilan bog‘liq bo‘lgan barcha so‘zlarni eslash: paxta, momiq, chigit, shona, g‘o‘za, ko‘sak; Daraxt, barg, gul, meva, danak, kurtak, tomir, ildiz.

5. Berilgan so‘zlar ichidan birini tanlash: paxta, xat, daraxt, xatar.

6. Berilgan so‘zlar bilan bog‘liq birorta hodisani eslash, hikoya, ertak, sarguzasht to‘qishga harakat qilish.

"TOPOG‘ON" o‘yini.

1. Tulki, sichqon, mazali non, dush, qochdi, dum, yong‘oq;
2. Xurmo, malla soch, kamon, tush, afsus, daryo, osmon;
3. Taksi, kino, pul, sahifa, chipta, uyalib qoldik, sahna;
4. Ovchi. Muzqaymoq, bo‘ri, hayvonot bog‘i, qafas, daraxt:
5. Tufli, koptok, erka, oyna, ertak, tosh.

Berilgan so‘zlar ishtirokida matn tuzing va unga sarlavha toping.

“**BEGONA” o‘yini:**

Bunda beshta so‘z bir tanish hikoyadan yoki ertakdan olinib, bitta so‘z begona asardan olinadi. Masalan: "O‘gay” "Erka", "Mehnatsevar", "Sehrli sandiq", "Ajdar" bitta "Kulol" begona so‘z. Shu begona so‘zdan ertakni davom ettirishadi. Bola dasturda belgilangan bilimlarni kamida davlat ta’lim standarti talablari darajasida o‘zlashtirishi kerak. O‘qituvchi bu jarayonni bolaga zavq bag‘ishlovchi mana shunday o‘yinlar asosida qura bilsa, bilim olish jarayoni shodlik va zavq manbaiga aylanadi va shu bilan birga o‘quvchiga erkinlikni his etash imkonini beradi.

“KIM KO‘P SO‘Z TUZADI” o‘yini:

O‘quvchilarga biror harf (tovush)ga oid so‘zlar topish vazifasi yuklatiladi. Bu harf (tovush) so‘z boshi, so‘z o‘rtasi va so‘z oxirida keishi lozimligi vazifasi beriladi. Masalan. "a" tovushiga oid so‘zlar toping. So‘z boshida: ayiq, asal,... So‘z orasida: sariq, maktab So‘z oxirida: bog‘cha, chana... kabi.

“**BERILGAN BOG‘INLARGA BITTADAN HARF QO‘SHIB, SO‘ZLAR HOSIL QILING” o’yini(3)**

Bir bo‘g‘inli so‘z berilib, unga bir harf qo‘shish orqali o‘quvchilar yangi so‘z hosil qilishlari kerak. Masalan: Far: farq, fard. Farz Dar: dard, dars, darz...kabi.

KEYINGI MOS HARFLARNI QO‘YIB YANGI SO‘ZLAR HOSIL QILISH o’yini

Berilgan so‘zlarni, oxiridagi harfni o‘zgartirish orqali o‘quvchilar yangi so‘zlar hosil qiladilar va kim ko‘p so‘z tuzsa, ana o‘sha o‘quvchi g‘olib bo‘ladi. Masalan: KIYIN - KIYISh, KIYIK, Kl YIM, KIYIB kabi.

SO‘ZLARDAGI BIROR HARF(TOVUSH)NI SHUNDAY O‘ZGARTIRINGKI, QOFIYASI MOS SO‘ZLAR HOSIL BO‘LSIN o’yini

O’qituvchi so‘zlar aytadi va o‘quvchilar so‘zdagi biror tovushni o‘zgartirib unga mos qofiyadosh so‘zlar topadilar. Masalan: PILLA - T1LLA, PAXTA – TAXTA, PUL – GUL, POL – MOL, PARTA-MARTA....kabi

O‘quvchilarining o‘qish malakasini rivojlantirish va nutq o‘stirishda ilg‘or usullardan foydalanish. O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi mantiqiy metodlar, interfaol usullarda o‘z aksini topadi. Dars berish usullari ta'lim beruvchining faoliyatini tashkiIlashtirish vositasidir. Ta’limga muhokama va rivojlantiruvchi xarakter beruvchi, ta’lim oluvchilarni mahsuldor faoliyatini ta’minlovchi dars berish va o‘qitish usullari interfaol usullar deyiladi. Ana shunday interfaol metod va texnologiyalardan namunalar keltiramiz: Taqdimot va muzyorarlar bu mashg'ulotni boshlash uchun mo‘ljallangan qisqa mashqlardir. Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o‘rtasidagi «to‘siq»ni yoqotishga qaratilgan usul. Bu metod asosida guruh o‘quvchilari orasidagi o‘zaro ishonch, hurmat, o‘zaro yaqinlikni his etishga o‘rgatish yotadi.

Aqliy hujum yoki aqliy hamla - bu metod asosida chegaralangan vaqt ichida aqlning tezkor harakati orqali o‘ziga xos muammo, vazifa xususida barcha o‘quvchilarning imkon qadar ko‘proq g‘oyalarni yaratishi yotadi, ya'ni topshiriq barcha uchun yakka holda bajarilib, fikrlar umumlashtirilib bittasi ustida to'xtaladi. Debat bu usulning maqsadi o‘zaro baxs-munozara asosida mukammal yechim variantlarini yuzaga chiqarishdir.

GAPLARNI OXIRIGA YeTKAZISh - bu mashqda o‘quvchi o‘z g‘oyalarini ifodalash ustida ishlash, keyinchalik esa uni boshqalar bilan muhokama qilish imkonini beradi. Bunda bir jumla yoki so‘z berilib, uni mantiqan oxiriga yetkazish so‘raladi, o‘quvchi esa shu jumlalarga mos so‘z tuzadi.

DAVRA SUHBATI - ta'lim oluvchilar davra stolida o‘tirib, bir- birlarining savollariga konvert orqali javob yozadilar yoki suhbatni olib boruvchi boshlovchi orqali savol-javobga kirishadilar.

GURUHDAGI MUNOZARALAR - qoida tariqasida boshqa texnika turlari bilan aralash qo‘llaniladigan hammaga ma’lum usulidir.

a) KATTA GURUHDA MUHOKAMA - bunda butun guruh muayyan mavzuga doir bo‘lgan g‘oyalar yoki hodisalarni muhokama qilinadi. Muhokama rejalashtirilgan yoki uyushtirilgan mavzular atrofida o‘tkaziladi.

b) KICHIK GURUHLARDA MUHOKAMA - mazkur o‘quv tadbirida ixtiyoriy holatda masalani ko‘tarish, muammoni muhokama qilish, hal etish, ko‘tarilgan

muammolar yechimini topish va g‘oyalarni baholash uchun yig‘ilgan to‘rt-olti kishi ishtirok etadigan davra.

ROLLI O‘YIN - dramma yoki “qoyilmaqom qilib o‘xshatish". Rollar o‘quvchilarga aynan mo'ljallanganligini va ularga "go‘yoki chinakamiga" harakatlanish imkonini beradi.

SO‘ROVNOMALAR O‘TKAZISh - bilimlarni tekshirish va o‘qitish jarayonini baholash uchun foydalaniladi.

BOShQARILAYOTGAN XAYOLOTLAR – o‘qituvchi tayyorlab qo‘ygan fantaziyasini o‘qiydi yoki guruhning o‘zi shunday bir hayoliy holatni rivojlantiradi.

IJODIY MEHNAT - rasm chizish, andozalash, qo'shiq, tarixlar, chizgilar yozish va o‘yinlar o‘ylab topishni mujassam etadi.

"AKVARIUM" mashqi - bu guruh ichida guruh tarzida tashkil etiladi, ya’ni sinf ikki guruhga birlashtiriladi davraga bir guruh vakillari taklif etilib, berilgan savollarga javoblarini aytadilar. Ikkinchi guruh esa, birinchi guruh a'zolarining ma'lumotlarini eshitadilar. Ular yakunlagach, yuqoridagi savol bo‘yicha qolgan joylarini to‘ldiradilar. Ikkala guruh bir - birlarining taqdimotlarini nazorat qilishlari so‘raladi.

O‘YINLAR VA BARDAMLAShTIRUVChI MAShQLAR - bir xillikni yangilashtirish, kuch-quvvatni oshirish va ishni davom ettirish ishtiyoqini kuchaytirish uchun foydalidir. Bunda turli harakatli o‘yinlar o‘tkazish lozim. Bu turdagi mashqlar dam olish daqiqasi sifatida ham talqin etiladi.

KLASTER - (lot."g‘uncha", "bog‘lab") axborotlarni yoyish usuli bo‘lib, undan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni tushunishlari uchun erkin, ochiq fikr yuritishlariga katta imkoniyat beradi.

Demak, yuqoridagi berilgan interfaol metodlar kabi tajribalarga asoslangan ta'lim usullari orqali o‘quvchilarda faollik va dars samaradorligining oshishi ta'minlanadi. O‘qituvchi ish faoliyatida mustaqil ravishda mavzuga mosini tanlash va qo‘llash imkoniga ega. Quyida berilgan metodlarning ba’zilaridan boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish darslarida qanday foydalanish mumkinligi misollarda berilgan.

O’YINLAR VA BARDAMLAShTIRUVChI MAShQLAR - kichik treninglar, o‘yinlar, qo‘shiq va she’rlar mazmuniga ko‘ra harakatlar qilish asosida amalga oshirilib, o'yin, o'qish, mehnat kabi faoliyat turlaridan foydalanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining asosiy faoliyat turi o‘qish bo‘lishiga qaramay, bir faoliyatdan to‘la ikkinchisiga o‘tish bolada qiyinchilik tug‘diradi. Shu sababli, dars jarayonida turli ta'limiy o‘yinlar qo‘llangan - holda darslar tashkil etiladi. Bular bilan bir qatorda, yuqorida ham to‘xtalib o‘tgan edik, o‘quvchini tetiklashtiruvchi mashqlar, dam olish daqiqalari o‘tkazish orqali ruhiy, jismoniy toliqishini oldini olib, darsga bo‘lgan diqqatini jAamlashga olib keladi. O‘tkazilayotgan dam olish mashqlari avvalo, dars mavzusiga qolaversa. fanga mos bo‘lsa, yanada maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinflarda dam olish mashqlari asosan harakatli o‘yinlar, she'r, qo‘shiqlar mazmuniga ko‘ra harakatlar, kichik yoshdagi o'quvchilarga mos psixologik testlar, qiziqarli hangomalar, topishmoqlar ko‘rinishida bo‘lishi lozim. Quyida bardamlashtiruvchi mashqlardan namunalar keltirib o‘tamiz.

“**Mevali salat” harakatli o‘yini.**

Sinf o‘quvchilari besh turdagi mevalar nomlari asosida guruhlarga birlashtiriladilar, ya'ni "olma", "nok", "shaftoli’ “behi", "anor". Boshlovchi qaysi mevalardan salat tayyorlashini aytsa, o‘quvchilar belgilangan meva nomlariga ko‘ra joylarini almashadilar va boshlovchi bo‘sh o‘rinlardan biriga tez o‘tirib olishi kerak. O‘tirolmay qolgan o‘quvchi boshlovchi vazifasini bajaradi. O‘yin shu zaylda 1-2 daqiqa davom etadi. Masalan, boshlovchi: "Men barcha mevalardan salat tayyorlamoqchiman". - deb aytsa barcha "mevalar o‘rinlarini almashtiradilar, yoki "Men olma va nokdan salat tayyorlamoqchiman”,- deb aytsa faqat boshlovchi aytgan mevalar o‘rinlarini almashtiradilar.

“***O‘zaro bog‘liqlik”*** O‘quvchilarga rasmli kartochkalar tarqatiladi. Ular kartochkalar bilan tanishib chiqqach, o‘quvchi rasmdagi predmet haqida gapirib beradi. Masalan: “Bu olma. Olma bog‘da o‘sadi va mevalarga kiradi. Uni o‘quvchilar juda yaxshi ko‘rishadi”. Keyin ikkinchi bola ham o‘zidagi predmet haqida gapiradi va o‘zidagi predmet bilan birinchi o‘quvchidagi predmetni o‘zaro bog‘liqligini aytishi kerak. Masalan: “Bu quyosh. Quyosh chiqsa havo isiydi. Uni o‘quvchilar yaxshi ko‘rishadi. Quyosh istib tursa olma va boshqa mevalar pishadi”. Keyin uchinchi o‘quvchi o‘zidagi predmet haqida gapiradi va ikkinchi boladagi predmet bilan o‘zidagi predmet orasidagi bog‘liqlikni topishi kerak. O‘yin shu tartibda davom etadi.

“***Umumiylikni izlash”*** O‘quvchilar aylana qurib o‘tiradilar. Olib boruvchi o‘quvchilardan biriga to‘pni otayotib, bir-biri bilan bog‘lanmagan 2 ta so‘zni aytadi. Masalan: maktab va o‘quvchi, kitob va javon, quyosh va gul va hokazo. To‘pni tutib olgan o‘quvchi so‘z juftligi orasidan umumiy belgini aytib to‘pni qaytaradi.

“***Safar”*** O‘quvchilarga maktabdan yoki uylaridan ma'lum bir joygacha bo‘lgan yo‘lini tasvirlash topshirig'i beriladi. O‘quvchilar bir necha kun davomida “obekt” ni mustaqil kuzatadilar va uni og‘zaki tasvirlab beradilar. Sinchkovlik, ziyraklik. kuzatuvchanlik, atrof - muhitga diqqat - e’tibor talab etiladigan bu o‘yib vositasida Vatanni sevish, tabiatga muhabbat, yon atrofga e’tiborli bo‘lish hislarini tarbiyalash mumkin. Bundan tashqari, mazkur o‘yinlardan foydalanganda o‘quvchilarning nutqi rivojlanad, lug'at boyligi vanada ortadi, mustaqil fikrlash malakasi shakllanadi.

Yuqorida keltirilgan ta’limiy o‘yinlar o‘quvchilarning darsda faolligini oshirish bilan birga bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini yengillashtirish va mustahkamlash, nutq o‘stirishga yo‘naltitirilgan har bir mashg‘ulotni qiziqarli tashkil etishga xizmat qiladi.

SO‘Z O‘YINI

Bu mashq orqali o’quvchilar topqirlikka, izlanuvchanlikka yo‘naltiriladi.Bunda berilgan so‘zning oxirgi bo‘g‘iniga yangi bo‘g‘in qo‘shib,shu bo‘g‘in bilan boshlanadigan yangi so‘z tuzish talab qilinadi.

Ras+som+sa ku+mush+kul bay+ram+ka
Me+va+za for+ma+shina
Kek+sa+lom lo+la+gan Di+yor+dam
Shifo+kor+xona tabi+at+las Ak+mal+la
Yan+gi+lam dos+ka+mon sum+ka+rim
Va+tan+tana bi+lan+gar qis+qa+chon
Shijo+at+las so+at+tang g‘ala+ba+liq
Navo+iy+mon yo+qa+lam likop+cha+na
Sho+ir+moq nina+chi+nor his+sa+na
O‘zbekis+ton+na kam+zul+fiya Dos+ton+na

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Farberman. B.L. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar.- T.:2001
2. Dadamirzayev G‘. Pedogogik texnologiyalar bo'yicha izohli tayanch so‘z va iboralar. Metodik qo'llanma. - Namangan, NamMPI, 2008 yil, 30 bet.
3. www. ziyonet.uz

XORAZM FOLKLOR IJROCHILIK SAN'ATINING SHAKILLANISH TARIXI

Ozodjon Saipov
O'zDXA Urganch filiali Ta'lim sifatini nazorat qilish
inspeksiyasi boshlig'i
https://doi.org/10.5281/zenodo.7666466

Annotatsiya: Xorazm xalq og'zaki ijodi juda qadimiy va boy san'at turi bo'lib, uning namunalari bugungi kunda ham saqlanib qolgan. Xususan, xorazmda ijrochilik san'atining shakllanishi ham xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq holda yuzaga kelgan san'at turlaridan biridir. Maqolada Xorazm folklor ijrochilik san'atining ana shu jihatlari bilan birgalikda uning qadim zamonlardan buyon og'zaki va yozma tarzda yashab kelayotganligi haqida ma'lumotlar beriladi.
Kalit so'zlar: Tarix, folklor, Xorazm, "Avesto", ijrochilik san'ati, xalfa.

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ХОРАЗМСКОГО ФОЛЬКЛОРНО-ИССТРУКТОРСКОГО ИСКУССТВА

Озоджон Саипов
UzDXA Ургенчский филиал Контроль качества образования
начальник инспекции

Аннотация: Хорезмское народное творчество – очень древний и богатый вид искусства, образцы которого сохранились и в наши дни. В частности, формирование исполнительского искусства в Хорезме является одним из видов искусства, возникшим в связи с народным творчеством. В статье представлены сведения о фольклорном исполнительском искусстве Хорезма, его устной и письменной форме с древнейших времен.
Ключевые слова: История, фольклор, Хорезм, «Авеста», исполнительское искусство, халфа.

HISTORY OF FORMATION OF KHORAZM FOLKLORE PERFORMING ART

Ozodjon Saipov
UzDXA Urganch branch Quality control of education
head of inspection

Abstract: Khorezm folk art is a very ancient and rich form of art, examples of which have been preserved even today. In particular, the formation of performance art in Khorezm is one of the types of art that arose in connection with folk art. The article provides information about Khorezm's folklore performance art and its oral and written form since ancient times.

Key words: History, folklore, Khorezm, "Avesta", performance art, Khalfa.

Barcha san’atlarning rivoji negizida xalq og‘zaki ijodi turadi. Insoniyat paydo bo‘lganidan to bugungi kunga qadar san’atning adabiyot, qo‘shiqchilik kabi turlarida xalq og‘zaki namunalardan foydalanib kelinmoqda. Ushbu namunalarning eng go‘zal turlaridan biri bu – ijrochilik san’atidir. Bu san’at inson dunyoqarashini va tafakkurini boyitibgina qolmay, uni ezgulik, yaxshilik, go‘zalliklar olamiga boshlaydi. Folklor ijrochiligi, xususan Xorazm folklor ijrochiligi millatning ma’naviy, musiqiy boyligi bo‘lishi bilan bir qatorda uning mazmunida milliy urf-odatlarni, an’analarni, Xorazm mentalitetini o‘zida ifodalaydi. Xorazm folklor ijrochiligi qadim zamonlardan buyon o‘zining musiqiyligi, o‘ynoqiligi, raqsbobligiga ko‘ra boshqa hududlarning folklor ijrochiligidan ajralib turadi.

Xorazm folklor ijrochiligi – bu shu vohadagi xalq orasida urf bo‘lib, ular bilan birga yashab kelayotgan xalq qo‘shiqlari, laparlari, yallalari, o‘lanlari, yor-yorlari, termalari va turli marosimlarda ijro etiladigan ommaviy raqs kuylari, dostonchilik, xalfachilik, qo‘shiq-ashulachilik kabi kasbiy musiqa an’analaridan tashkil topgan san’atdir. Bu san’atning shakillanish tarixi uzoq o‘tmishga, jumladan miloddan avvalgi XII-XI arslarga borib taqladi. Ming yillar muqaddam butun jahonga moziydan ta’lim bergan buyuk bobokalonimiz Abu Rayxon Beruniy o‘zining “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida yozilishicha: “Xorazm vohasiga odamlar miloddan avvalgi 1292-yillarda joylasha boshlaganlar. Shundan 92 yil o‘tgach, ya’ni miloddan avvalgi 1200-yilda Xorazmga Kaykovusning o‘g‘li Siyovush kelgan va afrig‘iylar sulolasiga asos solgan”. Ular kishilik jamiyatining ilk davrlaridan boshlab o‘zlarining boy madaniy va ma’naviy merosiga ega bo‘lganlar[1] deb yozadi.

Keyingi yillardagi arxeologik tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar Xorazm diyori zaminimizning eng qadimiy, eng ko‘xna o‘lkalaridan biri bo‘lganligini, bu o‘lkada juda qadimdanoq o‘troqlashgan qabilalar yashagani, ularning ovchilik, chorvachilik, bog‘dorchilik va dehqonchilik madaniyati g‘oyat kuchli rivojlanganligini isbotlaydi. Shuningdek, arxeologik tadqiqotlar ham qadimgi Xorazmning san’ati va madaniyati, xalqning odob-ahloqi, ma’naviyati va turmush tarzi ancha yuksak darajada bo‘lganligini ko‘rsatadi.

[1] Abu Rayhon Beruniy “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” Toshkent – 1968-y.

Umuman Xorazm – juda qadimdan rivojlangan xalqlar yashagan o‘lka bo‘lib, uning xalqi eramizdan avvalgi ming yilliklardanoq o‘z madaniyati, ilm-fani, san’ati, dini, ma’naviy dunyosi, ishlab chiqarishi, hatto davlatchilik siyosatiga barcha xalqlardan ilgariroq ega bo‘lganini isbotlab bergan.

Bunday fikrga kelishimizga bugungi kunda ilmiy manbalar, ashyoviy dalillar yetarlidir. “Bundan qariyb 3000 yil avval dunyoga mashxur “Avesto”ni yaratgan xalq, yer yuzida g‘oyat odil, yaxshilik va ezguliklar fazilati yo‘lini ko‘rsatib bergan payg‘ambarni tarbiya etgan va dinni ifoda eta olgan Xorazm jahon tarixida, xususan, jahon madaniyati va san’ati tarixida alohida o‘rin egallagani ilm-fan tadqiqotlariga muvofiq keladigan xulosadir”.[2]

O‘zbek an’anaviy qo‘shiqchilik madaniyati tarixini chuqur tahlil qilgan olim X. Hamidov shunday yozadi: “Xorazmliklar musiqa va qo‘shiq bilan bemorlarni ham davolaganlar. O‘z zamonalarida yetti donishmand olimlari - Zat, Fat, Jen, Ele, Fen, Er va Sad bemorlarni davolashni boshlab berganlar. Ular hatto kasalxonalar qurib o‘zlariga yordamchi ham olganlar. Turli xil o‘simliklardan dorilar tayyorlaganlar. Har bir bemor qaysi yulduz ostida tug‘ilgan bo‘lsa, davolash ishlarini shunga qarab boshlaganlar. Dori-darmon sifatida musiqadan ham foydalanilgan. Musiqa bilan davolashda bemorning qayerdan kelib chiqqanligi, kasbi-koriga qarab kuy tanlangan. Ijrochilar, masalan, bemor qora tanli bo‘lsa Isfaxon va Sabo maqomlari yaxshi ta’sir qilishini, oq tanlilarga Maxur va Taxur kuylarini, sariq tanlilarga esa Husayniy va Evish (Xaftagoh) maqomlarini tavsiya qilishgan. Dono tabib qaysi dori davo ekanini bilgani kabi musiqa bilan davolashda ana shu jihatlarga e’tibor qilgan. Shuningdek, Xorazmda davolash kuylarini “purxon” deb ataganlar. Ayniqsa, bolalarda uchraydigan qizamiq kasalini “Alvon go‘ynak” nomli kuy bilan davolaganlar.[3]

Xorazm ijrochilik san’ati folklor namunalarida o‘z aksini topadi. Bu qadimgi davrlardan buyon davom etib kelayotgan an’anadir. Bu an’analarning vujudga kelishi, xalq orasida yoyilishi va saqlanib qolishida muayyan ijodkorlar va ijrochilar asosiy o‘rin egallaganlar. Ularning o‘zlariga xos ijrochilik usullari bo‘lgan. Bu an’analar keyingi va hozirgi davrlarda ham o‘z mohiyati va mazmuni bilan xalq orasida saqlanib kelinmoqda. Ijrochilik san’atining bunday an’analarida turfa xil g‘oyaviy estetik va funksional vazifalar o‘tashi bilan bir qatorda, insonlar ijtimoiy va maishiy hayotining turli tomonlari aks ettiriladi.

Xorazm folklor namunalaridan biri bu Xorazm lazgisidir. Xorazm lazgisi qadim zamonlardan buyon xalq tilida saqlanib, sayqallanib kelayotgan, o‘z o‘rniga ega bo‘lgan, odamlarga ko‘tarinkilik, yaxshi kayfiyat ulashuvchi, Xorazm folklorini butun dunyoga mashxur qilgan san’atdir. Xorazm xalq og‘zaki ijodida lazgining yaratilishi haqida turli xil afsona va rivoyatlar bor. Masalan, jonning tanaga kirish

[2] Musaqulov A. “O‘zbek xalq qo‘shiqlarining tarixiy asoslari” Buxoro – 1994-y.
[3] X.Hamidov “O‘zbek an’anaviy qo‘shiqchilik madaniyati tarixi” Toshkent – 1996-y.

jarayonini ifodalishi haqida, iqlimning sovuq bo‘lganligi va olov yoqib isinish uchun turli harakatlar orqali raqsning paydo bo‘lganligi haqidagi ma’lumotlarni lazgining yaralishiga bog‘lashadi. Xalq orasida qadimgi lazgi to‘g‘risida shunday afsona bor. Inson tanasi dastlab loydan yasalib, alohida-alohida bo‘lgan ekan. Jonga “tanaga kir” deb buyuribdilar jon tanaga kirib birdan qo‘rqib qaytib chiqadi. “Kir tanaga” deb qayta buyuradilar. U “qo‘rqaman” debdi. Shunda ilohiydan bir kuy taralibdi. Bu kuyga maftun bo‘lgan jon tanaga qanday kirganini o‘zi bilmay qolibdi. Oldin barmoqlariga, panjalariga, bilaklariga, yelkalariga jon kirib, inson tirilibdi. Bu ilohiydan kelgan “Lazgi” kuyi ekan.

Xorazmda savodxon, gapga chegan, ayni paytda xonandalik qobiliyatiga ega bo‘lgan zukko ayollarni “xalfa” deb yuritishadi. Bu atamaga “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da quydagicha tarif beriladi: “Xalfa – arab tilidan olingan so‘z bo‘lib, bir-birining ortidan borish, ergashish; o‘rin almashish degan ma’nolarni anglatib, to‘rt ma’nosi borligi aytiladi: birinchi, Shariat qoidalarini yaxshi biladigan o‘qimishli odam; ikkinchi, Eski maktabda o‘quvchilarga boshliq qilib tayinlangan, maktabdor domlaga ko‘maklashadigan o‘quvchi; uchinchi, o‘rta asrlar ustaxonalarida hunar o‘rganuvchi shogird, kasb-hunar o‘rganuvchi shogirdlar boshlig‘i; to‘tinchi Xorazm vohasida mahalliy og‘zaki ijod namunalarini ijro etuvchi ayol”[4] degan ma’nolarni anglatadi. Xorazm diyorida “Xalfa” atamasi ikki ma’noda ishlatiladi. Birinchisi, diniy kitoblarni o‘qiydigan, marosim va mavludlarda rahnamolik qiladigan otinbibilar ko‘zda tutilsa, ikkinchisi, kuy va qo‘shiqlar kuylab, ayollarni madaniy va ma’naviy ehtiyojini qondirishga xizmat qiladigan ijrochi ayollar ko‘zda tutiladi. Ularning ikkala turi ham faqatgina ayollar uchun xizmat qilgan. “Sozi xalfa”lar san’atida jo‘rnavozli va yakka ijrochilik mavjud. Ularning ansambli uch kishidan iborat bo‘ladi. Xalfa, doirachi va raqqosa. Ularning uchchalasi ham qo‘shiq, lapar ijro etgan. Xalfalar o‘zlari ijod etgan kuy va qo‘shiqlar bilan cheklanib qolmasdan, repertuaridan “Oshiq G‘arib va Shohsanam”, “Hirliqo va Xamro”, “Tohir va Zuhra”, “Go‘ro‘g‘li”, “Gulqand”, “Xirmon dali” kabi dostonlar bilan bir qatorda Navoiy, Fuzuliy, Maxtimquli, Ogahiy kabi shoirlar she’rlari va boshqa mualliflarning turli marosimlarga mo‘ljallangan asarlari ham o‘rin olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Rayhon Beruniy “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” Toshkent – 1968-y.
2. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” II tom. Maskva – 1981
3. Musaqulov A. “O‘zbek xalq qo‘shiqlarining tarixiy asoslari” Buxoro – 1994-y.

[4] “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” II tom. Maskva - 1981

4. X.Hamidov “O‘zbek an’anaviy qo‘shiqchilik madaniyati tarixi” Toshkent – 1996-y.

5. A.Lutfullayev “O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik san’ati tarixi” Toshkent – 2006-y.

6. O.Safarov “O‘zbek xalq og‘zaki ijodi” Toshkent – 2010-y.

7. A.Tashmatova “Ijrochilik san’ati tarixi” Musiqa oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. Toshkent – 2017-y.

THE IMPORTANCE OF CRITICAL THINKING IN IMPROVING THE PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS

Djurayeva Lola Rustamovna
Teacher of Department "Pedagogy" of Bukhara State Pedagogical Institute
basic doctorate (PhD)
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677433

Abstract: This article highlights the meaning and essence of the concept of critical thinking, provides examples of pedagogical and psychological views of worldwide researchers and representatives in education on critical thinking. Also emphasized the specific advantages of critical thinking, useful aspects of the development of critical thinking in students, including future teachersas well as the importance of critical thinking ability in improving the quality and effectiveness of education are discussed.

Key words: critical thinking, future teachers, problem solving, analyzing and evaluating, drawing logical conclusions, decision making, independent learners, professional skills, academic skills.

Introduction. In the context of globalization and information, education plays an important role in human development as a well-rounded person and the formation of the qualities of a qualified specialist. Today, one of the most actual topics of education is thinking skills and their development. According to the traditional way of teaching, the learner was mainly directed to mindless mechanical learning and the ability to repeat and memorize the information given in the books. Problem-solving skills had been limited to mathematics and only a few experiments were conducted in science laboratories.

Reforms in the field of education, society's demand, the development of science and technology require to put more attention to the development of critical thinking abilities along with the important professional skills that adequately prepare students for the realistic demands of the modern working world and entire life. Future education specialists should own critical thinking skill to become competitive personnel capable of meeting world standards.

Main body. So what is critical thinking? Most people think that critical thinking means looking critically at everything, thinking negatively about it, finding its flaws. But it is false. Many scientists, philosophers, and psychologists have conducted their scientific researches on critical thinking worldwide, and they are still ongoing. To understand what critical thinking is, let's look at its general definition.

Philosopher and educator John Dewey, who is considered the founder of modern critical thinking, defines critical thinking as follows: "Active, persistent, careful

consideration of a belief or supposed form of knowledge in light of the grounds that support it and the further conclusions to which it tends"[5].The first key component of Dewey's definition is that critical thinking is active. In his book "How We Think" (1910) critical thinking was adopted by the progressive education movement as a core instructional goal that offered a dynamic modern alternative to traditional educational methods such as rote memorization.

A very well-known speaker in education Barry K. Beyer, the author of the idea of "Thinking-based education", critical thinking means "making clear, reasoned judgments"[6].

American psychologist Diane F. Halpern believes that critical thinking is the use of cognitive methods that are controlled, rational and purposeful, that increase the probability of achieving the desired final result. These techniques are used in problem solving, inference, probability estimation, and decision making and require skills that are valid and effective for the specific situation and type of issue being solved. He states that critical thinking is characterized by drawing logical conclusions, creating mutually consistent logical models, and making informed decisions about rejecting, agreeing with, or temporarily postponing any judgment. All these definitions imply mental activity that should be aimed at solving a specific cognitive task.[7]

A comprehensive, concise operating definition was given by Michael Scriven and Richard Paul (2003):"Critical thinking is the intellectually disciplined process of actively and skillfully conceptualizing, applying, analyzing, synthesizing, and/or evaluating information gathered from, or generated by, observation, experience, reflection, reasoning, or communication, as a guide to belief and action."[8]

In simple words, critical thinking is the process of identifying and solving problems by gathering information, analyzing and evaluating evidence, discovering patterns and reasoning logically.It is the ability to understand things and questioning the probable result of actions. To put it another way, critical thinking means arriving at your own carefully considered conclusions instead of taking information at face value.

Our students need to be able to think critically to make rational decisions on what to believe or what course of action to take. An inability to think critically can leave students vulnerable to muddied thinking and the possibility of believing in unsound ideas. Critical thinking helps students to filter the wheat from the chaff, intellectually speaking. Developing strong critical thinking skills helps students to eliminate dubious data to leave only the strongest, most reliable information. At its

[5] Dewey, "J. (1933, p. 9). Experience and education. New York: Macmillan, 1933. "
[6] Beyer, "B. K. (1995) Critical thinking. Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation. "
[7] Халперн Д. Психология критического мышления.— СПб.: Питер, 2000.— 512с.— с.22.— ISBN 5-314-00122-5, ISBN 0-8058-0295-9
[8] Copyright © 2023 - University of Louisville, Delphi Center

core, critical thinking is about having good reasons for our beliefs. It helps us to navigate through bias (our own and that of others) to avoid manipulation or becoming enslaved by our feelings. These are essential skills in an age of overwhelming information. Helping our students to develop their critical thinking skills not only inoculates them against embracing flawed ideas, but these skills are also some of the most in-demand by employers and this looks set to continue to be so well into the future. This is due to the ever-increasing pace of technological change. It is impossible to accurately predict the specific requirements of many future jobs. One thing is for sure though, so-called soft skills such as critical thinking will ensure students will be able to adapt to whatever shapes the workplace of the future will take. [9]Therefore, there is a great need to develop critical thinking among students, especially future teachers. Since only a teacher who can think critically can teach his students to think in the same way.

One of the modern researchers, Robert Ennis, (1987) has designed a taxonomy of critical thinking dispositions and abilities. He lists 12 abilities that represent four basic areas of critical thinking: "clarity, basis, inference, and interaction" According to Ennis ideal critical thinkers are disposed to:

1. Seek and offer clear statements of the conclusion or question;

2. Seek and offer clear reasons, and be clear about their relationships with each other and the conclusion;

3. Try to be well informed;

4. Use credible sources and observations, and usually mention them;

5. Take into account the total situation;

6. Keep in mind the basic concern in the context;

7. Be alert for alternatives;

8. Be open-minded:

a) Seriously consider other points of view;

b) Withhold judgment when the evidence and reasons are insufficient.

9. Take a position and change a position when the evidence and reasons are sufficient;

10. Seek as much precision as the nature of the subject admits;

11. Seek the truth when it makes sense to do so, and more broadly, try to "get it right" to the extent possible or feasible;

12. Employ their critical thinking abilities and dispositions.[10]

[9] . Djurayeva L.R. Teaching Students to Think Critically// European Journal of Life Safety and Stability.ISSN2660-9630/www.ejlss.indexedresearch.org /Volume 23, November-2022.-P.95-97

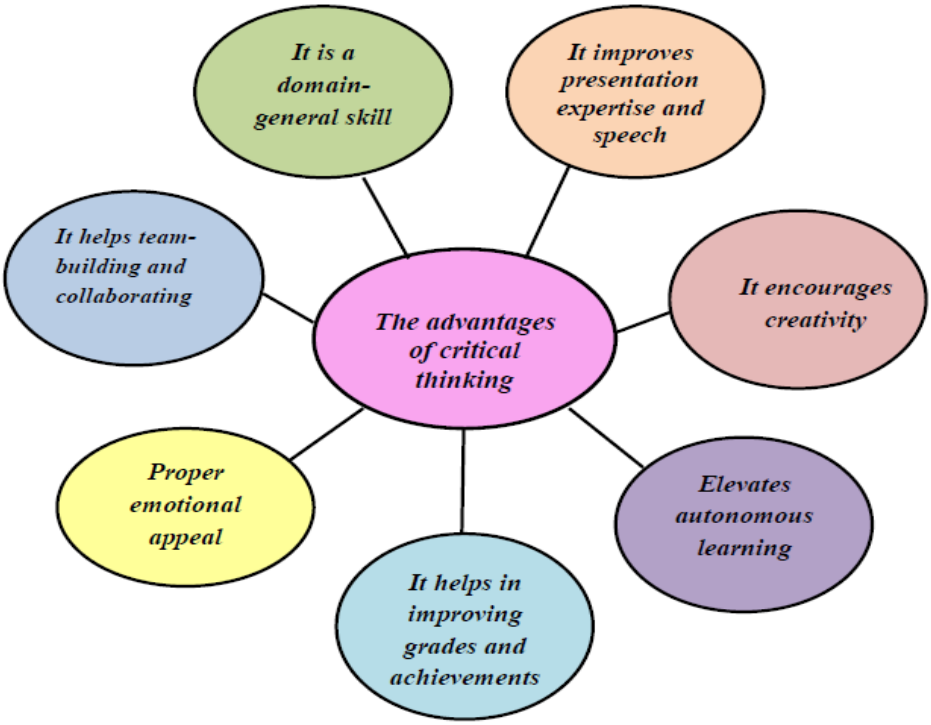
[10] Ennis, Robert H. (2015). Critical thinking: A streamlined conception (A revised version of 1991b, below). In Davies, Martin and Ronald Barnett (eds.), A handbook of critical thinking in higher education. New York: Palgrave Macmillan. Pp. 31-47.

So,we can say that a person with well-developed skills of critical thinking puts under doubts the presented information, opens up any unreliable or non-scientific logic and examines the necessary information, is able to explain the importance of arguments, is capable of draw conclusions based on evidence.

Discussions and results. It follows from the above that, critical thinking is one of the most valuable skills that every future teacher should acquire. It is not only important skill for solving problems in education, but also very helpful in everyday life. In this regard, the following words of President Sh.M. Mirziyoyev come to my mind: "Critical analysis, strict discipline and personal responsibility should be the daily rules of every leader."[11] The reality of the topic we raised in the article can be seen when the tests for the admission of students to the "Presidential Schools", created in the Republic of Uzbekistan, focus on English and logic, critical and creative thinking. " Critical thinking is an active process that requires us to act consciously," says posts and videos on You Tube and Telegram channels of presidential schools. Using the methods of critical thinking, we are able to analyze complex economic, social, ethical, legal or other various problems, understand their causes, consequences or influence on other phenomena and look for ways to solve the problem, we can see thoughts.

Let's get acquainted with some of the main aspects that reflect the advantages of critical thinking.

(See Figure 1)

[11] Mirziyoyev Sh.M., report at the enlarged meeting of the Cabinet of Ministers on the main results of the socio-economic development of our country in 2016 and the most important priorities of the economic program for 2017. January 14, 2017

According to the Figure 1 we can see a numerous benefits of thinking critically.

❖ ***It is a domain-general skill***-Critical thinking is not limited to a specific subject but it is the capacity of a student to think in a more rational and clear way. Critical thinking is important for students as it gives the ability to think in the right way and solve problems in a more efficient and methodical way. This will give a great boost to any career that the student chooses.

❖ ***It improves presentation expertise and language***-When a student works on developing critical thinking it enhances the ability to express ideas efficiently. While learning to inspect the structure of texts logically it improves the comprehension abilities as well.

❖ ***It encourages creativity***-To come up with a new or different solution for a given problem one cannot just depend on the new ideas. It is important for the student to understand that the new thoughts that have been generated are applicable and useful in the given problem. This is the place where critical thinking plays an important role. It helps in the evaluation of the solutions and then using the best one and transforming or adjusting it if needed.

❖ ***Elevates autonomous learning***-Instead of complete dependence on classroom learning and teachers for complete guidance and instructions, critical thinking allows students to become more self-reliant and independent learners. It also helps the students to evaluate their learning style and recognize their areas of strength and flaws. By achieving this ability they can focus on the solution in a better way and set goals accordingly.

❖ ***It helps in improving grades and achievements***-When students improve on their critical learning skills they show improvement in academic performance as well. Students are able to connect theory that they had been learning practically and that improves the overall knowledge. They are able to understand and critique which helps in deeper understanding that will be evident in the grades. For example, when a student learns about history and makes comparisons and analyses historical events they tend to get a better awareness of its importance and its usefulness in the present concerns.

❖ ***Proper Emotional Appeal***-It is very easy for students to let emotions take over at times, while a debate or taking a decision. Critical thinking can actually help in using emotional appeal effectively, making an impact while being logical. A simple example can be a debate where a student is asked to speak on health care, the student can use a personal struggle story for getting health insurance, but at the same time providing sustaining data from sources that are credible for supporting this situation.

❖ ***It helps team-building and collaboration***- Finally, critical thinking also helps students in understanding the views and perspectives of others as well and

enhancing the ability to work in teams. For example, the team activities that have to be done with school students need listening to the peers for completing the given task, rather than just going with a single thought of an individual. This makes a student learn that there can be numerous solutions to a single problem and allows them to work together while agreeing on one. Such activities that require critical thinking helps in the development of a student to co-operate and not take decisions on assumptions.

Conclusion. In general, it is suggested to prioritize teaching future educators thinking critically since they will educate all members of society, which means the whole future personnel. Through critical thinking they can own a number of skills such as observation, analysis, interpretation, reflection, evaluation, inference, explanation, problem solving, and decision making that serve for human perfection and the development of community.

References:

1. Mirziyoyev Sh.M., Report at the enlarged meeting of the Cabinet of Ministers on the main results of socio-economic development of our country in 2016 and the most important priorities of the economic program for 2017. January 14, 2017.

2. Beyer, B. K. (1995) Critical thinking. Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation.

3. Dewey, J. (1933, p. 9). Experience and education. New York: Macmillan, 1933.

4. Djurayeva L.R. Teaching Students to Think Critically// European Journal of Life Safety and Stability.ISSN2660-9630/www.ejlss.indexedresearch.org /Volume 23, November-2022.-P.95-97

5. Ennis, Robert H. (2015). Critical thinking: A streamlined conception (A revised version of 1991b, below). In Davies, Martin and Ronald Barnett (eds.), A handbook of critical thinking in higher education. New York: Palgrave Macmillan. P. 31-47.

6.Samiyeva Sh.H., Djurayeva L.R./Development of higher education system management of the educational process on the basis of a creative approach. Monography/ LAP Lambert Academic Publishing (2020-10-31)

7.Халперн Д. Психология критического мышления.— СПб.: Питер, 2000.— 512с.— с.22.— ISBN 5-314-00122-5, ISBN 0-8058-0295-9

8. Copyright © 2023 - University of Louisville, Delphi Center

9. Otabek Rakhmonberganov, "Tanqidiy fikrlash nima? ", "President Maktablari" official addresses and channels on Telegram and You Tube social networks: @prmakuz - Telegram channel, UstozUZ - YouTube channe

10. https://learnfromblogs.com/importance-of-critical-thinking-for-students

FEATURES OF INTERNAL DISEASES OCCURRING IN CHILDREN WITH DISABILITIES AT BOARDING SCHOOLS

Dildora S. Tulyaganova
Doctoral student of the Tashkent Medical Academy
dildoratulyaganova1989@gmail.com
+99897 7308919
Feruza L. Azizova
Docent, M.D., PhD
Tashkent Medical Academy
Ilmira R. Urazalieva
Docent, PhD
Tashkent Medical Academy
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677439

Abstract: Characteristics of internal diseases in children living in boarding houses for disabled children, including the level of medical care provided to children by doctors and paramedics based on the results of dispensers, medical history and survey results of disabled children (n-451) during 2018-2020, observation conclusions and recommendations were developed based on the analysis of the results. Diseases of the nervous system (68, 7%) were the most common concomitant diseases among disabled children in boarding schools.

Proposals were made to improve nursing care for disabled children and improve the quality of life of disabled children.

Key words: children with disabilities, boarding school, nurses, somatic disease.

Relevance. Today in Uzbekistan, disability, especially among children is considered as an important medical and social problem in the indicators of public health. A comprehensive in-depth study of the prevalence causes and delay of disability allows the development of complex measures to address and reduce these problems [1]. The diseases of the nervous system and sensory organs take the first place, mental illnesses - the second place and congenital anomalies - the third place among the causes of childhood disability. The importance of evaluating this indicator is pre-determined by the prevalence and structure of childhood disability, on the one hand, the most important features of the health of the population of the region, and on the other hand, the creation of necessary conditions for the development of disabled children. As a result of the consequences of disability, parents' taking their disabled children under their care leads to a reduction of labor resources in social spheres, or

as a result of transferring them to the care of a boarding institution, additional tasks are created for the social protection system [2].

There are special boarding schools and boarding houses for disabled children in the republic. Their activities are strictly controlled by the government. The development and effectiveness of public systems and non-governmental organizations that provide assistance to disabled children, as well as services responsible for the implementation of policies are important for the prevention of disability among children [4, 5]. Preventing the concomitant diseases that are common in mentally retarded children in boarding school conditions and taking measures with an individual approach, treating doctor and medical nurse are the urgent tasks of medical care. According to the analysis of individual maps of children, taking into account their place of residence, gender and age, the dynamics of morbidity of the same amount can be observed. In the development of materials on children's diseases, a list of classes and names of diseases according to ICD-10 (International Classification of Diseases) were used [3,5,18]. After statistical processing of a number of indicators, at this stage of the research, we can provide a detailed description of the morbidity of children in separate boarding institutions, during the years of observation, depending on the gender and age of children [6,10,12]. Inhibitions in the physical development of children educated in boarding schools are more often associated with multifaceted (sensory, cognitive, emotional, etc.) effects of negative mental and physical deprivation [7]. Facing the necessary vital needs for a child is, first of all, communication with parents, their care and patronage. Despite the physically favorable conditions for the child's stay in a residential institution, there are strong psycho-emotional conditions that a child deprived of a family necessarily experiences, and this, in turn, it leads to the development of certain diseases [8,9]. Disability reduces life expectancy and increases serious health problems together with diseases [11].

Eating habits of children with mental retardation or developmental disabilities include eating high-calorie foods, unbalanced diets, increased cravings for food leads to the tendency to overeating, difficulty of controlling an appetite, a lack of exercise and self-management skills [14]. As a result, various diseases develop due to obesity. In particular, children with mental retardation and emotional and behavioral disorders often show signs of functional developmental disorders due to low cognitive ability, so early studying of this system is required [13].

Material and methods. Dispenser control analysis results, medical history of n-451(2018-2020) disabled children were studied and a questionnaire was conducted on children's health among doctors and nurses (41) in Tashkent city.

Results and discussion. A complete selection of materials on individual cards (f. 025 /u) for determining the state of health of children allows us to give a complete

description of the incidence of these contingents. At the same time, children with disabilities, in addition to the main disease that causes disability, often have a high probability of contracting acute or chronic diseases that worsen the quality of life of children, negatively affecting their physical and mental state, which means that it requires a lot of responsibility from the health worker.

The boarding school for disabled children consists of 3 departments, in which the 1st department consists of walking children (239), the 2nd department consists of crawling children (97), the 3rd department consists of bedridden children's departments (1- table).

Table 1

Structural indicators of the boarding house for disabled children in 2020

Including:	Total number of children	Girls	Boys
Total	451	183	268
Walking children	239	85	154
Crawling children	97	52	45
Bedridden children	115	69	46
4-10 age	122	67	55
10-14 age	254	119	135
14-18 age	75	35	40

Children with disabilities (94,6%) in the boarding school are mentally retarded, and they have F1 (Moderate Mental Retardation) and F2 (Severe Mental Ret,3%) than girls, and the level of F73 (Profound mental retardation) showed a difference (27%) (Figure 1).

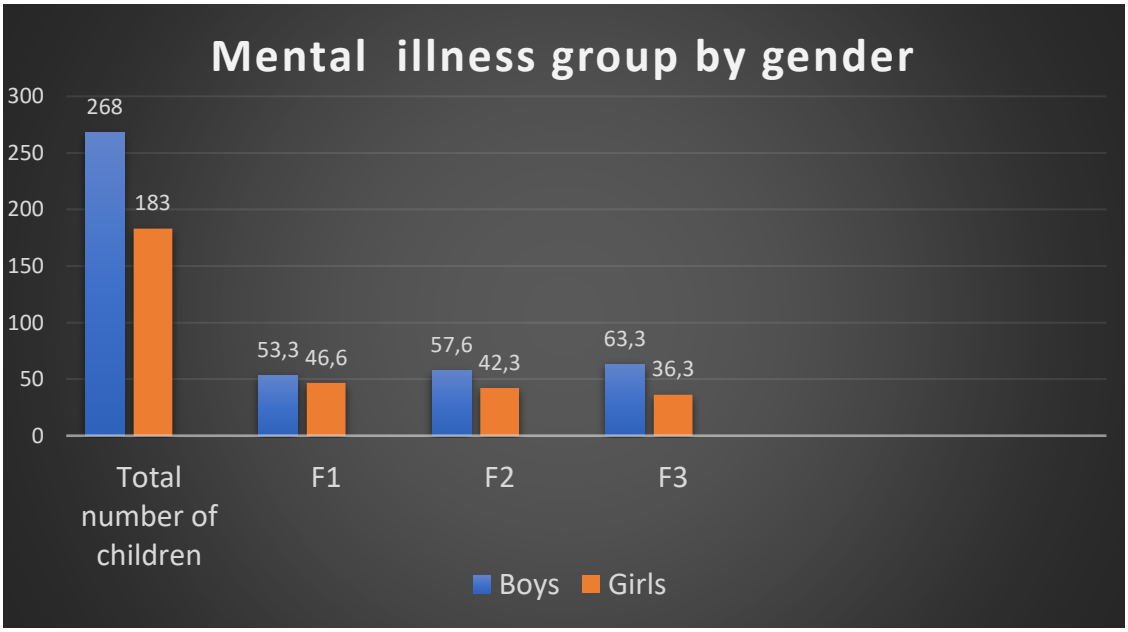

Figure 1. Indicators of the level of mental retardation of children with

disabilities according to (ICD-10).

In addition, a medical examination is undergone in all children twice a year. In order to monitor the dispensary, doctors of a narrow specialty (pediatricians, dentists, otolaryngologists, endocrinologists, orthopedic traumatologists, ophthalmologists) from the attached district medical institutions visit the boarding house and conduct a medical examination of all children at boarding school. In this case, each child is examined thoroughly, the medical history is studied, the indicators of growth and development are compared over the years, and the results are recorded. With the doctor's recommendation, it is sent for analysis and other tests. The conducted dispensary is summarized on the results of observation and analysis, and according to it, treatment measures are prescribed to each children by specialists based on medical standards.

Disabled children of the boarding school are under the constant supervision of a doctor, and in addition, they are undergone an in-depth medical examination twice a year. All information describing children's health status is included in individual cards (f. 025/u).

According to the results of the in-depth examination conducted in 2020, 94,9% of the total (451) children have disabilities due to congenital anomalies, of which 53,3% (268) are boys, 46,6% (183) are girls. Among concomitant diseases, nervous system diseases (12,4%), anemia (11,9%) and ischemic heart diseases (7%) showed higher rates than other diseases. It was followed by diseases of the gastrointestinal system (4,6%) and upper respiratory tract (ENT) (3,9%), endocrine diseases (1,3%) (Table 2).

Table 2

Results of dispensary medical examination conducted in 2018-2020

	Diseases	Total number of children n -1353 abs. %					
		Boys		Girls		Total	
		abs.		abs.	%	abs.	%
1.	Congenital anomalies	654	483,3	630	465,6	1284	949,0

2.	Anemia	87	64,3	75	55,4	162	119,7
3.	Gastrointestinal diseases	33	24,3	30	22,1	63	46,5
4.	Diseases of lower respiratory organs	9	6,6	12	8,8	21	15,5
5.	Diseases of upper respiratory organs	30	22,1	24	17,7	54	39,9
6.	Endocrine diseases	6	4,4	12	8,8	18	13,3
7.	Eye diseases	6	4,4	6	4,4	12	8,8
8.	Ischemic heart diseases	60	44,3	12	8,8	96	70,9
9.	Oncological diseases	6	4,4	3	2,2	9	6,6
10.	Diseases of the urinary system	21	15,5	33	24,3	54	39,9
11.	Nervous diseases	93	68,7	75	55,4	56	41,3
	Total	1005	742,3	912	673,5	1829	1351,4

As part of dispensary observation of disabled children, if any disease is suspected, the medical history is studied and the necessary examinations (USD, ECG, ECHO, blood and urine) are ordered. According to the conclusion of the dispenser of 2020, anemia is the most common concomitant disease, in which a general blood analysis was taken from 451 children, and anemia was detected in 54 (11,9%) children. Among them, 35 (64%) had anemia of the first degree, 15 (27,7%) had the second degree, and 4 (7,4%) had the third degree of anemia. Anemia in children occurs not as an independent disease, but as a complication of another disease. Therefore, it is necessary to find the factor that causes anemia and eliminate it.

According to the ECG analysis, the signs of functional cardiopathy were revealed in 4,2% of 451 children. Today the advances in the field of cardiopathy in children allow an accurate diagnosis and complete treatment of cardiopathy even in very difficult cases. Secondary cardiopathy in children often occurs against the background of infectious diseases. It is caused by the introduction of the virus into the heart tissue, which contributes to the development of various pathologies. In this case, the best prevention is to treat the infectious diseases in time and to keep the child's immunity at a high level.

166 children suspected of some internal disease were ordered to undergo an

ultrasound examination, of them in 57 children (12,6%) were revealed various pathologies. The results of ultrasound analysis showed that chronic pyelonephritis was observed in 3,9% of children, 12 of them (2,6%) were boys and 6 (1,3%) - girls.

Chronic pyelonephritis were recorded in 3,7% of children in their individual medical history prior to the analysis and chronic pyelonephritis was diagnosed in 1 child. According to the results of the questionnaire received from the parents of disabled children at the boarding school, they are satisfied (84%) with the provision of medical care by the nurse, but some parents answered that they are not satisfied (16%) (Fig. 3). It should be mentioned here that only 40% of 100% of the parents who visit the boarding school in order to see their child and get information about their health state.

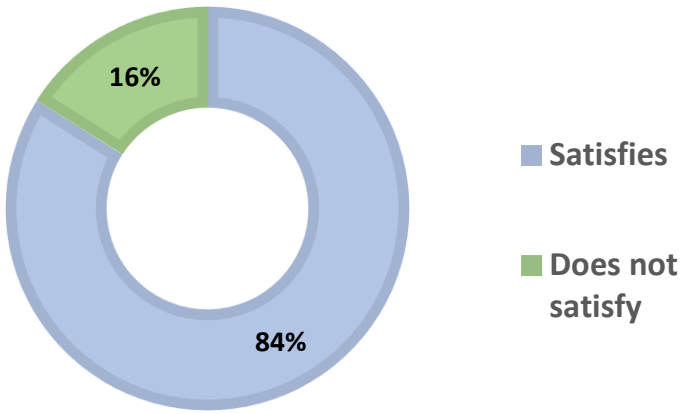

Figure 3. Satisfaction with the quality of medical care according to the results of the questionnaire received from the parents of disabled children

Also the parents consider the existing of medical equipment in the institution, the state of medical and social services aimed at children to be satisfactory. However, the level of using of computers or tablets in nursing work is very low (20%), and there is not existed an electronic documentary system.

Conclusion. Of the 451 children in the boarding school, mental illnesses were revealed in 94,6%, of which 53,3% (268) are boys, and 46,6% (183) are girls. According to the results of the dispensary, the most common diseases were diseases of the nervous system (68,7%) and anemia (anemia 64,3%). According to the ECG analysis, the signs of functional cardiopathy were noted in 19 children. Ultrasound diagnostic analysis was carried for 166 children, according to which 57 children were diagnosed with various pathologies, the results of the analysis were sent to the doctor.

Recommendation. Providing reports on measures, scientifically based medical information and news to monitor the health of disabled children and improve their quality of life. Transfer of nursing documents to electronic form to improve nursing performance and control the health level of disabled children.

References:

1. F.L. Azizova. Comparative assessment of the incidence of pupils of specialized boarding schools for hearing-impaired and deaf-mute children // Medical Journal of Uzbekistan. - Tashkent, 2014. - №5. - P. 51-54 (14.00.00; №8).

2. Anaeva L.A., Zhetishev R.A., Krymukova M.A., Atskanova B.L. Dynamics of prevalence and nosological structure of childhood disability in Kabardino-Balkaria // Fundamental research. 2014. – № 10-9. –P. 1680-1684.

3. Avdeeva M.S., Tulyakova O.V., Yurchuk O.A. Evaluation of motor qualities and skills of first-graders // Hygiene and sanitation. – 2008. № 2. P.78-80.

4. Baranov A.A., Albitsky V.Yu., Zelinskaya D.I., Terletskaya R.N. Disability of the child population of Russia // M.: Center for the Development of Intersectoral Programs, 2008. - 240 p. (Series "Social Pediatrics"; Issue 7). Zorina I.G. Features of the psychophysiological status of schoolchildren studying in educational institutions of various types. // Hygiene and sanitation. – 2008 № 3 P.75-77.

5. Zorina I.G. Features of the psychophysiological status of schoolchildren studying in educational institutions of various types. // Hyg. and san. 2008 № 3 P.75-77.

6. Zyuzina N.E. The state of health of adolescents in economically "prosperous" families and health programs. // Hygiene and sanitation. -2005 №4 p.46-49.

7. Fefelova V. V. et al. Comparative analysis of the physical development of children with the same degree of mental retardation brought up in a family and in a boarding school: scientific publication // Morphology. – Completion of pub., 2016. - Book 150 №5. - p. 53-57. - Bibliogr.: 16.

8. Kulakova E.V., Bogomolova E.S., Kiseleva A.S. Features of the physical development of schoolchildren brought up in social and rehabilitation institutions and families // Postgraduate doctor. 2013. № 2. P. 33-38.

9. Paveliev I.G. Age dynamics of parameters of physical development of children and adolescents-orphans aged 8-18 years // 2014. № 9 P. 105-109.

10. Shaykhova G.I., Azizova F.L., Avezova G.S. Level and structure of morbidity of children brought up in specialized boarding schools // Bulletin.tma.uz 2018.№1, P. 110

11. Di Nuovo SF, Buono S. Psychiatric syndrome comorbid with mental retardation:difference in cognitive and adaptive skills. J Psychiatr Res. 2007;41(9):795-800.

12. Fairthorne J., Jacoby P., Bourke J. et al. The onset of maternal psychiatric illness after childbirth with intellectual disability: a retrospective cohort study // J. Psychiatr. Re. - 2015. Actively participated. 61. - P. 223-230.

13. Harvey, W. J., & Reid, G. (2003). Attention-deficit/hyperactivity disorder: A review of research on movement skill perfor- mance and physical fitness. Adapted Physical Activity Quarterly, 20 (1), 1-25.

14. Lee, B. J. (2007). Effects of participation in an after-school physical activity program on the body composition of students with intellectual disability. Journal of Adapted Physical Activity, 15 (3), 167-181.

15. Miller L.S. Kiernan M.T.,.. Developmental and nutritional status of internationally adopted children. // Arch.Pediatr.2015 –Vol. 149, №1 P. 40-44.

16. Serap Balcı,Hamiyet Kızıl Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlüklerin ve aile yükünün belirlenmesi // Psixiatriya hamshirasi Jurnal,C 124, Туркия 2019

17. Nabiyeva G.A. Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari //«SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal / Volume: 1, ISSUE: 5, 369-b, 2021

18. WHO. The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders: Diagnostic Criteria for Research (World Health Organization, Geneva, 1993).

THE STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE ANTHROPONOMIC COMPONENT PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

G'oyibov Umarjon Alisher o'g'li
Student of Master's Department, Uzbekistan state world languages university
umar.goyibov@mail.ru
Abdusamadov Zafarbek Nurmat o'g'li
Scientific supervisor, PhD on philological sciences,
Uzbekistan state world languages university
zafarabdusamadov88@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677445

Abstract: A phraseological unit is a linguistic unit consisting of two or more words which represents a particular figurative meaning, such as to flog a dead horse, as happy as Larry, to be snowed under. Nowadays, the cultural viewpoint and the structural and semantic analysis of phraseological units with a particular component has been in the limelight. In this article, a structural and semantic analysis of phraseological units consisting of anthroponomic components of English and Uzbek languages has thoroughly been given.

Key words: anthroponomic phraseology, linguistic system, structural and semantic analysis, the plane of expression, the plane of content.

The nature of anthroponomic component phraseological units in English and Uzbek languages as an integral part of the vocabulary stock is better realized through the discrimination of the two planes of language, particularly, the plane of content and the plane of expression. The content plane comprises the semantic elements contained in the phraseological units, whereas the expression plane comprises the formal or linguistic units of the phraseological units. Each component of the phraseological units presents a unity of form and meaning. The correspondence between these two planes is peculiar to English and Uzbek languages and is explained by the structural and semantic analysis of the phraseological units in these compared languages.

First of all, the structural analysis of the anthroponomic component phraseological units is explained by the plane of expression and this analysis is realized through the ways of the constitution of proper names in phraseological units, through the viewpoint of morphological properties.

As a result of his research, Abdusamadov Z.[12], claims that in the constitution of the anthroponomic component phraseological units in compared languages, such proper names as a first name, a surname or last name, a nickname and a patronym are extensively used. Particularly, such proper names as *Adam, Jack, Jill, Tom, Ann, Jim, Cain, Betty, Dickens, Jane, John, Job, Peter, Mary, Nancy, Sam, Paul, Richard, Daniel, Robin, Charlie* in English and *Xizr, Ali, Vali, Iso, Sulaymon, Muso, Odam ato, Sattor, Muhammad, Eshmat, Toshmat, Masharif, Mirsharif, Hasan, Husan, Ahmad, Mahmud, Layli, Majnun* in Uzbek are bright illustrations of the proper names in the constitution of anthroponomic constituent phraseological units.

1) First name in English: *Adam, Jack, Jill, Tom, Ann, Jim, Cain, Betty, Dickens, Jane, Sam, etc.* Examples:

Adam: "Adam's ale"- water, the only drink available to Adam, "the old Adam"- the evil supposedly inherent in human nature lacking in grace, "Adam's apple"- a bulge in the throat;

Mary: "contrary Mary"- a girl or woman who often disagrees with other people or does the opposite of what other people want them to do, "little Mary"- stomach, "bloody Mary"- cocktail made from vodka, tomato juice and ice;

Peter: "rob Peter to pay Paul"- to take from one merely to give to another, to discharge one debt by incurring another, "Peter out"- dwindle away to nothing.

First name in Uzbek: *Xizr, Ali, Vali, Iso, Sulaymon, Muso, Odam ato, Sattor, Muhammad, Ahmad, Mahmud, Layli, Majnun, etc.* Examples:

Ali and Vali: "aybni Ali qiladi, kaltakni Vali yeydi"- Ali is guilty, but Vali is beaten, "Alixo'ja- Xo'jaali"- it does not matter, both are equal, "Alining o'chini Validan olmoq"- to take revenge on Vali instead of Ali;

Layli and Majnun: "Majnun bo'lib qolmoq"- to fall madly in love with someone, "Layli va Majnun"- a couple who is desperately in love with each other;

Sulaymon: "Sulaymon o'ldi, devlar qutuldi"- Suleyman died and ogres were released, "suv tilasang, Sulaymondan tila"- if you need to ask something, ask from the patron;

2) Surname in English: *Crichton, Cocker, Robinson, Hoyle, Hancock, Oakley, Woodser, Collins, Holmes, Henry, McCoy, etc.* Examples:

"The admirable Crichton"- educated, broad- horizon person, lettered husband, "According to Cocker"- right, reliable, correct, "Jack Johnson"- heavy shell, missile, "The real McCoy"- the genuine thing or person.

There is no surname in anthroponomic component phraseological units in the Uzbek language.

[12] Abdusamadov Z. N. "National and cultural features of anthroponomic component phraseological units in English and Uzbek languages" dissertation for the defence of PhD, UzSWLU, Tashkent- 2022

3) Nickname in English: *Father Knickerbocker, Jack the Ripper, John Bull, Tom o'Bedlam, Namby- pamby, etc*

"Father Knickerbocker"- a descendant of the Dutch settlers of New York, "Jack the Ripper"- an unidentified murderer.

There is no nickname in anthroponomic component phraseological units in the Uzbek language.

Consequently, the usage of names in the forming of anthroponomic component phraseological units is a general phenomenon for both compared languages, whereas it is not encountered such proper names as surnames, nicknames and patronyms in the Uzbek language as compared to English.

Furthermore, the structural analysis is also observed from the viewpoint of the morphological properties of the main components in anthroponomic component phraseological units in compared languages and can be classified into the following groups:

1. Anthroponomic component phraseological units which include substantive property. For example, in English: "Johnny- come- lately"- a newcomer, a person who has just joined a group, "Uncle Sam"- the government of the US and, by extension, the American people, "Moaning Minnie"- a person who complains a lot.

In Uzbek: "Hasan buvaning tayog'i"- everything remains as before, unchanged, "Bazmi Jamshid"- great, luxurious feast, "Aqli Salim"- a person who has a good judgement, a sensible person.

2. Anthroponomic component phraseological units which include adjectival property. For example, in English: "Even Stevens"- equal between people, "As happy as Larry"- very happy indeed, "In like Flynn"- quickly and emphatically attractive or successful.

In Uzbek: "Amir Temurdan qolgan"- ancient, very old, "Odam Atodan qolgan"- as old as the world, "Xizr nazar solgan"- happy, blessed.

3. Anthroponomic component phraseological units which include verbal property. For example, in English: "To take the Mickey out of somebody"- to make fun of somebody, "To live the life of Riley"- to live a really good life with few problems, "To rob Peter to pay Paul"- to discharge one debt by incurring another.

In Uzbek: "Majnun bo'lib qolmoq"- to fall madly in love with someone, "Rustami doston bo'lmoq"- to be talked by many people for a long time, "Alining o'chini Validan olmoq"- to take revenge on Vali instead of Ali.

4. Anthroponomic component phraseological units which include adverbial property. For example, in English: "Before you can say Jack Robinson"- in a very short amount of time, "Somewhere to the right of Genghis Khan"- holding the right

wing views of extreme kind, "Rip Van Winkle"- behind the times and out of touch with what is happening now.

In Uzbek: "O'laman Sattor"- absolutely not, never, "Daqqiyunusdan beri"- for a very long time, etc

5. Anthroponomic component phraseological units which include interjectional property. For example, in English: "Oh, for the love of Pete!"- usually used in exasperation, "Home, James, and do not spare the horses!"- a clichéd way of telling the driver of a vehicle to start driving, "Alas, poor Yorick! I knew him, Horatio!"- used as a meditation on the fragility of life.

In Uzbek: "Muhammad payg'ambar madadkor bo'lsin!"- May prophet Muhammad bless you.

Besides, there are such anthroponomic component phraseological units which include proverbs in compared languages. For example, in English: "All work and no play makes Jack a dull boy"- if a person does not take some time off work, they become bored. Particularly, the Uzbek language abounds in such proverbs which include personal names. Examples include: "Sog' odamga Suqrotning keragi yo'q"- there is no need for Socrat for the healthy, "Eshmat ketib, Toshmat keldi"- leaving one, came another.

With reference to the semantic analysis of the anthroponomic component phraseological units, it is explained by the plane of content. From the semantic point of view, phraseological units are integrally connected to human characteristics and activities (Maslova, 2001)[13]. Moreover, phraseological units provide a useful source of information concerning a person, his appearance, his personality and his intellectual and creative capabilities.

As a consequence of her investigation, Khudoyorova S. T[14]. classified two notable semantic groups of phraseological units with personal names, including phraseological units directly related to personal character, behaviour and actions and those that indicate things, situations and beverages. This classification is illustrated by the following examples:

1. Phraseological units with anthroponyms associated with human traits, qualities and physical and psychological states. In English: "as happy as Larry"- very happy indeed, "smart Alec"- a conceited person who likes to show off how clever and knowledgeable they are, "good Samaritan"- somebody who helps another in need for compassionate motives and with no thought of reward. In Uzbek: "Aflotun miya"- very knowledgeable person, "ishni Ismat qiladi, lofni Toshmat uradi"- a person who

[13] Maslova V. A. "Linguoculturology", textbook for students of high education, Moscow- 2001
[14] Khudoyorova S. (2020). Semantic and etymological classification of English and Uzbek phraseological units with personal names. ISJ Theoretical & Applied Science, 07 (87), 227- 230

boasts about himself while someone else does the work, "jonini Jabborga berib ishlaydigan"- a person who works hard, laborious.

2. Phraseological units with anthroponyms which characterize another objects, situations and phenomena. In English "John Hancock"- a person's signature, "the real McCoy"- the genuine thing, "Annie Oakley"- free ticket, free permit for the theatre. In Uzbek "bazmi Jamshid"- great, luxurious feast, "Laynini ko'rish uchun Majnunning ko'zi kerak"- beauty lies in lover's eyes.

Abdusamadov Z. N. conducted the research on the content plane of anthroponomic component phraseological units and, as a result, he asserts that the semantic features of the components with personal names can be realized through six criteria, such as the criterion of anthroponyms which deliver a general concept about a particular person, the criterion of anthroponyms with precise or imprecise meaning, the criterion of the functions of anthroponyms, the criterion of the origin of source, the criterion of the transference of meaning and the criterion of the coordination of the functional- semantic viewpoint of the anthroponomic component phraseological units in compared languages. Therefore, he classified the semantic features of anthroponomic component phraseological units according to those criteria and they are illustrated with bright examples in compared languages.

1. The criterion of anthroponyms which deliver a general concept about a particular person. According to this criterion, the personal names are, in turn, subdivided into two subgroups:

a) Those which can be a symbol and embody a general concept, such as Adam, Balaam, Solomon, Pandora, etc in English and Odam ato, Muso, Iso, Xizr in Uzbek: "Adam's apple"- a bulge in the throat, "Balaam's ass"- a silent, submissive person who suddenly spoke up, protested (English); "Isoning alamini Musodan olmoq"- the pain of Jesus taken from Moses, "Xizr nazar solgan"- happy, blessed (Uzbek);

b) Those which cannot be a symbol and do not embody a general concept, such as Jack, John, Jimmy, etc in English and Ali, Vali, Sattor in Uzbek: "Jack in office"- arrogant official, bureaucrat, "John Hancock"- a person's signature (English); "aybni Ali qiladi, kaltakni Vali yeydi"- Ali is guilty but Vali is beaten;

2. The criterion of anthroponyms with precise or imprecise meaning. According to this criterion, the meaning of anthroponyms develops and changes to the present day and some of the personal names still maintain their exact meaning, but the meaning of others tarnish. The personal names are, accordingly, subdivided into the following groups:

a) Those with precise meaning, including Achilles, Cordelia, Job, Cain, etc in English and Xizr, Muso, Iso in Uzbek: "Achilles' heel"- a person's weak point,

"Cordelia's gift"- tiny and pleasant voice of woman (English); "ko'pda Xizr bor"- deeds done in harmony will always be blessed (Uzbek);

b) Those with imprecise meaning, including Sally, Cassandra, David, etc in English and Ali, Vali, Sattor, etc in Uzbek: "aunt Sally"- a person who is a target for criticism, "Cassandra warnings"- a warning of impending disaster or prophesizes doom, usually unheeded (English); "Alining o'chini Validan olmoq"- to take revenge on Vali instead of Ali" (Uzbek);

3. The criterion of the functions of anthroponyms. The personal names used in the anthroponomic component phraseological units in English and Uzbek languages perform various functions in the phraseological contexts, and they are subdivided into the following types:

a) Anthroponym- dedications. To this group such names as Achilles (a Greek hero in Greek mythology) in English and Xizr (a prophet who found a life spring) in Uzbek belong: "Achilles' heel" (English); "Xizr nazar qilgan" (Uzbek);

b) Anthroponym- interpretations. To this group such names as Christ (a name given to the prophet Jesus), Cordelia (the only daughter of the King Lear) in English and Iso (the Arabian form of the name Jesus), Muso (the prophet of the Jew), Oppoqxo'ja (a sacred child who is born to the family of Khuja generation) in Uzbek belong: "For Christ's sake", "Cordelia's gift" (English); "Isoning alamini Musodan olmoq", "Oppoqxo'jam ursin" (Uzbek);

c) Anthroponym- wishes. To this group such names as Peter (from Greek, meaning "a stone"), Robin (meaning "glory, honour") in English and Sattor (meaning "forgiver, merciful"), Daqqiyunus (the oriental name of the Roman emperor Diokletian) in Uzbek belong: "to rob Peter to pay Paul", "round Robin" (English); "O'laman Sattor", "Daqqiyunusdan qolgan" (Uzbek);

4. The criterion of the origin of source. From the viewpoint of origin, the personal names used in the anthroponym component phraseological units in English and Uzbek languages can be classified into the following groups:

a) Mythological anthroponyms. To this group such personal names as Pandora, Castor, Pollux, Croesus, Achilles, Hercules, Damos, Pythias, etc in English belong: "Pandora's box"- a procedure that once begun generates many complicated problems, "Castor and Pollux"- candles that are fired at the end of the competition. However, there is no phraseological units which include mythological personal names in Uzbek.

b) Religious anthroponyms. To this group such personal names as Adam, Balaam, Cain, Job, David, Jonathan, Jesus, etc in English and Odam ato, Iso, Muso, Xizr, Muhammad payg'ambar, in Uzbek belong: "as old as Adam"- ancient, very old, "the mark of Cain"- the stigma of murder, a sign of infamy (English); "Odam atodan

qolgan"- very old, "Isoning alamini Musodan olmoq"- the pain of Jesus taken from Moses (Uzbek).

c) Historical anthroponyms. To this group such personal names as Lucullus, Vandyke, Brummel, Hobson, Cocker, Crichton, etc in English and Daqqiyunus in Uzbek belong: "a banquet of Lucullus"- the abundance and sophistication of the table, many dishes, "Vandyke beard"- taken from the portrait of Van Dyke (English); "Daqqiyunusdan qolgan"- very old, ancient (Uzbek).

d) Literary anthroponyms. To this group such personal names as Barkus, Billy Bunter, Fortunatus, Cordelia, Dr. Jekyll, Mr. Hyde, John Barleycorn, Bountiful, Aladdin, Riley, etc in English and Nadirmat, Ali, Vali, Sattor, Oppoqxo'ja in Uzbek belong: "Barkus is willing"- somebody is willing to get married, "Billy Bunter"- a fictional fat boy, gluttonous, stout teenager (English); "tata- tat, usta Nadirmat"- nonsense, "Oppoqxo'jam ursin"- an expression of repentence (Uzbek).

e) Daily anthroponyms. To this group such personal names as Annie Oakley, Sally, Gladstone, Teddy, Gallagher, Jack, etc in English belong: "Annie Oakley"- free ticket, free permit for the theatre, "aunt Sally"- a person who is a target for criticism. However, there is no phraseological units which include daily personal names in Uzbek.

5. The criterion of the transference of meaning. According to this criterion, the personal names used in anthroponym component phraseological units in compared languages are divided into two types, including anthroponyms with direct meaning and those with indirect, metaphorical meaning.

a) Anthroponyms with direct meaning used in phraseological units in English include "Jack the Ripper"- an unidentified murderer, "as patient as Job"- very patient indeed and in Uzbek include "Ali desa, Bali demoq"- to argue, to squabble.

b) Anthroponyms with indirect, metaphorical meaning used in phraseological units in English include "John Hancock"- a person's signature, "Aladdin's lamp"- a talisman that enables its owner to fulfil every desire and in Uzbek include "Xizr nazar qilgan"- blessed, very happy, "tata- tat, usta Nadirmat"- nonsense, a useless advice.

6. The criterion of the coordination of the functional- semantic viewpoint of the anthroponomic component phraseological units in compared languages. According to this criterion, the relationship of anthroponym component phraseological units in compared languages from the functional- semantic viewpoint constitute as follows:

a) Anthroponym component phraseological units have their absolute equivalence from the semantic viewpoint in both compared languages, such as "by George!"- an expression of surprise, "all my eye and Betty Martin"- nonsense in

English and "Daqqiyunusdan qolgan"- ancient, very old, "Oppoqxo'jam ursin"- an expression of repentance, "tata- tat, usta Nadirmat"- nonsense in Uzbek.

b) Anthroponym component phraseological units in one language do not have their equivalence in another language, such as "Herculean labour"- a heroic deed, "the thread of Ariadne"- solving a problem by multiple means in English and "Ali desa, Bali demoq"- to argue, to squabble, "Isoning alamini Musodan olmoq"- the pain of Jesus taken from Moses in Uzbek.

Therefore, the classification of anthroponym component phraseological units from the semantic viewpoint in compared languages can be various and multi-faceted. The structural analysis of phraseological units with personal names is conducted according to morphological property and the semantic analysis of such units is implemented in relation with semantic property.

In the process of the structural and semantic analysis of the anthroponym component phraseological units in English and Uzbek languages, it has been observed that both languages have several similarities and differences in this viewpoint of analysis. As Abdusamadov asserts, anthroponym component phraseological units in English and Uzbek languages have their own lexical- semantic and grammatical peculiarities and can be characterized with their isomorphic and allomorphic possibility in compared languages.

First of all, from the structural viewpoint, phraseological units with personal names in compared languages have the following similarities:

1. First names are mostly used in phraseological units in both languages, such as *Adam, Jack, Jill, Tom, Ann, Jim, etc.* in English and *Xizr, Ali, Vali, Iso, Sulaymon, Muso, Odam ato, Sattor, Muhammad, Eshmat, Toshmat, Layli, Majnun, etc.*in Uzbek.

2. Both languages have the same substantive, adjectival, verbal, adverbial and interjectional properties from the morphological viewpoint, including "Uncle Sam" (substantive), "as rich as Croesus" (adjectival), "to rob Peter to pay Paul" (verbal), "before you can say Jack Robinson" (adverbial), "Even blind Freddy could see it!" (interjectional) in English and "bazmi Jamshid" (substantive), "baloyi Azim" (adjectival), "Rustami doston bo'lmoq" (verbal), "Daqqiyunusdan beri" (adverbial), "Muhammad payg'ambar madadkor bo'lsin!" (interjectional) in Uzbek.

3. In substantive phraseological units with personal names, both languages have phraseological units with the same two components, such as "Annie Oakley" in English and "bazmi Jamshid" in Uzbek, and the same three and more components, including "Darby and Joan" in English and "Hasan buvaning tayog'i" in Uzbek.

4. In substantive phraseological units with personal names, both languages have the same phraseological units in possessive case from the viewpoint of

syntagmatic relation, such as "Cordelia's gift" in English and "Hasan buvaning tayog'i" in Uzbek.

5. Both languages have the same phraseological units with couple personal names, such as "Darby and Joan", "David and Jonathan", "Castor and Pollux", Dr. Jekyll and Mr. Hyde" in English and "ishni qilar Masharif, mushtni yeydi Mirsharif", "aql- Hasan, odob- Husan", "Alining o'chini Validan olmoq" in Uzbek.

6. Both languages have the same proverbs with personal names, such as "Caesar's wife is above suspicion" in English and "Abdulhakim ovga chiqdi, orqasidan g'avg'o chiqdi in Uzbek.

Moreover, from the structural viewpoint, phraseological units with personal names in compared languages have the following differences:

1. Personal names with surnames, nicknames and a patronym are used in anthroponym component phraseological units in English, whereas there is no such kind of personal names in Uzbek. For instance, a surname is used in "the admirable Crichton", a nickname is used in "Father Knickerbocker" and a patronym is used in "the cask of Danaides".

2. Articles and prepositions are widely used in English anthroponym component phraseological units, while six types of case affixes, such as nominative, genitive, accusative, dative, locative and ablative and auxiliary postpositions are frequently used in Uzbek phraseological units with personal names. Examples in English include "a banquet of Lucullus", "as happy as Larry", "to be between Scylla and Charybdis", "since Adam was a boy" (articles and prepositions are used in all of them) and in Uzbek include "Sulaymon o'ldi, devlar qutuldi" (in nominative case), "Alining o'chini Validan olmoq" (in genitive and ablative case), "Berdisini aytguncha belimni bukma" (in accusative case), "jonini Jabborga berib ishlamoq" (in dative case), "suv tilasang, Sulaymondan tila" (in ablative case), "Daqqiyunusdan beri" (in ablative case and auxiliary postposition).

3. The usage of definite and indefinite articles in anthroponym component phraseological units is also peculiar to English and they are not usually used in Uzbek. Examples include: "a beau Brummel", "the Gordian knot".

4. In adjectival phraseological units with personal names, the pattern of comparison "as… as" is widely used in English, whereas there is no such kind of pattern in Uzbek adjectival phraseological units. Examples include: "as old as Adam", "as rich as Croesus".

5. Anthroponym component phraseological units with the components consisting of only personal names are also peculiar to the English language, while there is no such kind of phraseological units in Uzbek. Examples include: "Sherlock Holmes", "Peter Pan", "Jack Johnson".

Secondly, from the semantic viewpoint, phraseological units with personal names in compared languages have the following similarities:

1. As a result of Khudoyorova's research, it can be claimed that both languages have the same phraseological units associated with human traits, qualities and physical and psychological states, such as "smart Alec" in English and "Aflotun miya" in Uzbek. Besides, there are such phraseological units characterizing another objects and phenomena in both languages, including "John Hancock" in English and "bazmi Jamshid" in Uzbek.

2. According to Abdusamadov's research on the semantic analysis of phraseological units with personal names in compared languages based on the six criteria, almost both languages have the same anthroponym component phraseological units pertaining to those six criteria, excluding mythological, religious and daily phraseological units with personal names in the criterion of origin of source.

Furthermore, from the semantic viewpoint, phraseological units with personal names in compared languages have the following differences:

1. As a result of Khudoyorova's research, there are such anthroponym component phraseological units which contain items in connection with the prototype in English, while there are no such kind of phraseological units in Uzbek. Examples include "Big Ben", "Joe Miller", "Sally Lynn", "Annie Oakley".

2. Based on Abdusamadov's research, there are no mythological and daily phraseological units in Uzbek, while the English language abounds in such kinds of phraseological unit in the criterion of origin of source. Examples include "Pandora's box", "Castor and Pollux" (mythological anthroponyms), "Annie Oakley", "Teddy bear" (daily anthroponyms).

3. From the viewpoint of the religious origin of source, personal names used in anthroponym component phraseological units in English originate from Christian religion, particularly from Bible, whereas those in Uzbek originate from Islamic religion, particularly, from Koran. Examples in English include "Balaam's ass", "as old as Adam", "David and Jonathan" and in Uzbek include "Muhammad payg'ambar madadkor bo'lsin!", "suv tilasang, Sulaymondan tila".

References:

1. Abdusamadov Z. N. "National and cultural features of anthroponomic component phraseological units in English and Uzbek languages" dissertation for the defence of PhD, UzSWLU, Tashkent- 2022;

2. Abdusamadov Z. N. (2021). National and cultural features of anthroponomic component phraseological units in English and Uzbek languages. Retrieved from https://eprajournals.com/IJMR/article/4645/download

3. Ashurova D, Galiyeva M. "Cultural linguistics" textbook for Master's department English linguistics, Tashkent- 2019;

4. Begmatov E. A. "Explanation of Uzbek names", Tashkent- 2016;

5. Ergasheva G. "The comparative- typological investigation of the gender aspect of phraseologisms and proverbs in English and Uzbek languages" dissertation for the defense of PhD, Tashkent- 2011;

6. Khudoyorova S. (2020). Semantic and etymological classification of English and Uzbek phraseological units with personal names. ISJ Theoretical & Applied Science, 07 (87), 227- 230. Retrieved from http://www.t-science.org/arxivDOI/2020/07-87/07-87-47.html

7. Kunin A. V. "Phraseology of modern English language", Moscow- 1972;

8. Maslova V. A. "Linguoculturology", textbook for students of high education, Moscow- 2001;

9. Radjabova M. (2019). Equivalence of phraseological units with onomastic components as the means expressing cross- cultural communication. Retrieved from http://journalofresearch.us/wp-content/uploads/2019/08/314-321.pdf

10. "Uzbek national proverbs" (Compiled by Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B.), Tashkent- 2005;

11. Choriyeva Z. O. "The semantic and grammatical features of the phraseological units in English and Uzbek languages", dissertation for the defence of MA, Bukhara- 2013.

YARIM O’TKAZGICH MONOKRISTALLARDAN FOYDALANIB QUYOSH PANELLARINING FOYDALI ISH KOEFFISIENTINI OSHIRISH

Xolliyev Jovohir Farxodovich
Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti"
Milliy tadqiqot universiteti Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti
“Elektr energiya (tarmoqlar va yo’nalishlar bo’yicha)” kafedra o’qituvchisi
Amrullayev Behzod Boburovich
Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti"
Milliy tadqiqot universiteti Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti
“Qishloq va suv xo’jaligida energiya ta’minoti” yo’nalishi 4 kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677453

Annotatsiya: Quyosh elementlari - quyosh elektr stansiyasining asosiy taminotchisi bo‘lib, ularning ishlash tamoyili esa quyosh nurlanishi energiyasini bevosita elektr energiyasiga aylantirib berishga asoslanadi. Bunda ularning foydali ish koeffitsienti muhim kattaliklardan biri hisoblanib, bu kattaliklarni yuqori qiymatlarga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyosh elementlaridan foydalanishda arzon sarf-xarajat qilgan holda energiya quvvati ishlab chiqariladi va ular atrof muhitni mutlaq ifloslantirmaydi.
Kalit so’zlar: Optika, yorug’lik, yoritilganlik, lyumen, lyuks.

ПОВЫШЕНИЕ КОЭФФИЦИЕНТА ПОЛЕЗНОГО ДЕЙСТВИЯ СОЛНЕЧНЫХ БАТАРЕЙ С ПОМОЩЬЮ ПОЛУПРОВОДНИКОВЫХ МОНОКРИСТАЛЛОВ

Холлиев Джовоҳир Фарҳодович
Преподаватель кафедры" Электроэнергетика (по отраслям и направлениям)
“Ташкентского института инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства Бухарского Национального исследовательского университета управления природными ресурсами.
Амруллаев Беҳзод Вобурович
Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства "Национальный исследовательский университет Бухарский институт управления природными ресурсами
студент 4 курса направления” энергоснабжение в сельском и водном хозяйстве"

Аннотация: Солнечный элемент состоит из двух соединенных между собой кремниевых пластинок. Свет, падающих на верхнюю пластинку,

выбивает из нее электроны, посылая их на нижнюю пластинку. Так создается ЭДС элемента. Последовательно соединенные элементы являются источником постоянного тока. Несколько объединенных фотоэлектрических преобразователей представляют собой солнечную батарею.

Ключевые слова: Оптика, свет, освещенность, люмен, люкс.

INCREASING THE USEFUL WORKING COEFFICIENT OF SOLAR PANELS USING SEMICONDUCTOR MONOCRYSTALS

Xolliyev Jovohir Farxodovich
Tashkent Institute of irrigation and agricultural mechanization Engineers " National Research University Bukhara Institute of Natural Resources Management Teacher of the Department” electric energy (by sectors and directions)"
Amrullayev Behzod Boburovich
Tashkent Institute of irrigation and agricultural mechanization Engineers " National Research University Bukhara Institute of Natural Resources Management 4-year student of the direction” energy supply in agriculture and water management"

Abstract: Solar cells - the main source of solar power, their principle of operation is based directly converting radiative energy from the sun into electricity. Its coefficient of performance (COP) is one of the main parameters, improving efficiency is very important. With the use of the energy produced by the solar cell power at low cost and with the environment remains clean.

Keywords: Optics, lighting, lighting, lumens, Lux.

Optika grekcha “opticos” – ko’raman degan so’zdan olingan bo’lib, fizikaning bu bo’limida yorug’likning tabiati, yorug’lik xodisalaridagi qonuniyatlar va yorug’lik bilan moddalarning o’zaro ta’siriga doir jarayonlar o’rganiladi. Takidlab o’tganimizdek yorug’lik inson ko’zining ishlashi uchun zarur bo’lgan manba hisoblanadi. Tunda inson ko’zidan foydalanishidan mahrum, bu holatda aktiv hayot passiv hayotga aylanadi. Sun’iy yorug’likning inson faoliyatida roli samarali bo’lib, tunda inson ko’zidan foydalanishida asosiy omil hisoblanadi. Aslini olganda yorug’lik, kishining ongli hayotini uzaytiradi va uning buyuk ahamiyati ham, ana shunda. Turli jismlardan yorug’lik qaytib ko’zimizga tushganda biz bu jismlarni ko’ramiz. Ba’zi jismlarni biz atrofimiz yorug’ yoki qorong’i bo’lishidan qat’iy nazar ko’raveramiz. Chunki bu jismlarning o’zlari atrofdagi muhitga nur sochadi. Bunday jismlar yorug’lik manbalari deb ataladi. Boshqa jismlarni esa ularni yorug’lik manbalari yoritganda ko’ra olamiz. Yorug’lik manbalarini ikkiga, ya’ni tabiy va suniy manbalarga bo’lish mumkin. Yorug’likning tabiiy manbalaridan biz uchun eng

ahamiyatlisi quyoshdir. Quyosh nurlarini o’rganuvchi fan bu fizika fanining optika bo’limidir [1].

Optikaning asosiy qonunlariga quyidagilar kiradi:

a). Yorug’likning to’g’ri chiziq bo’ylab tarqalish qonuni;

b).Yorug’lik nurlarining mustaqilligi

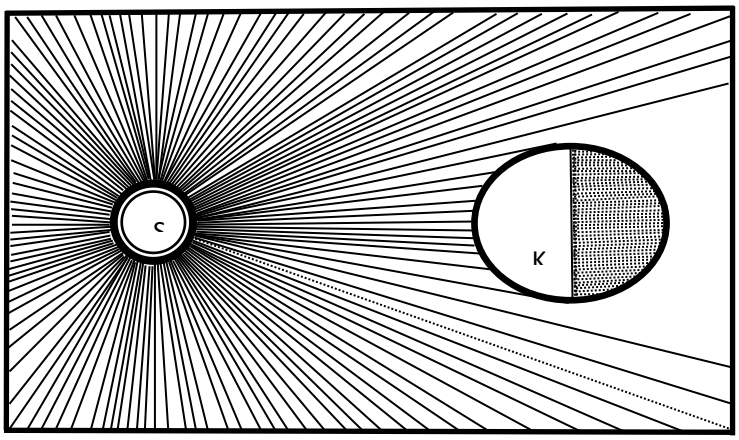
s). Yorug’likning qaytish qonuni;

d). Yorug’likning sinish qonuni.

Ma’lumki, yorug’likning biror kichikroq manbasi bilan ko’z orasiga tiniqmas buyum joylashtirilsa, yorug’lik manbasi ko’rinmay qoladi. Buning sababi shundaki, bir jinsli muhitda (masalan, havoda) yorug’lik to’g’ri chiziq bo’ylab tarqaladi, Yorug’likning to’g’ri chiziq bo’ylab tarqalishi juda qadim zamonlarda tajriba yo’li bilan aniqlangan. Masalan, yorug’likning to’g’ri chiziq bo’ylab tarqalish qonuni eramizdan avalgi 300 yil oldin yashagan Yevklid asarida bayon etilgan, ammo bu ehtimol undan ham oldin ma’lum bo’lgan.

Soyaning hosil bo’lish hodisasi yorug’likning bir jinsli muhitda to’g’ri chiziq bo’ylab tarqalishidandir.

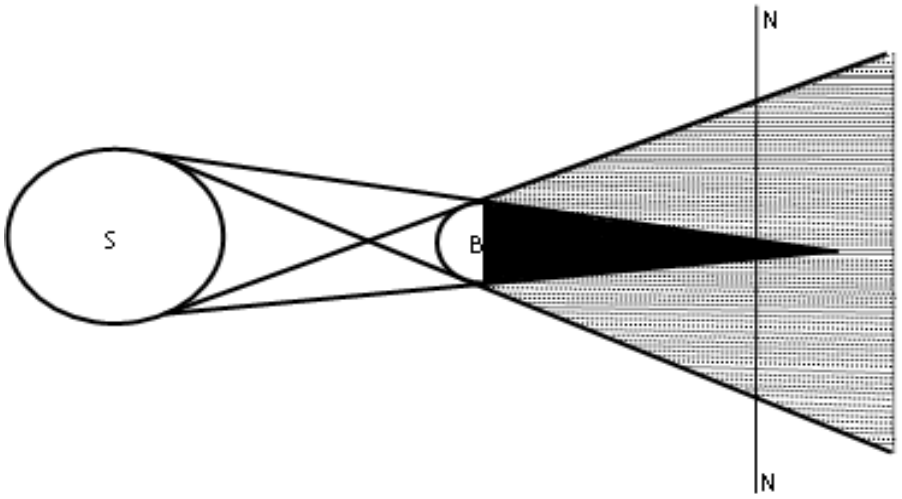
Masalan, S- yorug’likning kichik bir manbai (1-rasm). K esa S dan kelayotgan yorug’lik yo’lini to’sib turadigan jism bo’lsin. Yorug’lik to’g’ri chiziq bo’ylab tarqalgani uchun uni K jism tutib qoladi; natijada bu jism orqasida soya konusi hosil bo’ladi. Bu konus ichidagi har bir nuqta yorug’lik manbai S dan yorug’lik olmaydi [2]. Shuning uchun bunday konus o’qiga tik qilib qo’yilgan ekranda K jismning aniq soyasi hosil bo’ladi.

1-rasm. Soyaning hosil bo’lishi

Agar yorug’lik manbasi o’lchamlari shu manba bilan to’siq orasidagi masofadan katta bo’lsa, jismning har bir nuqtasidan tushgan yorug’lik to’siq orqasida ayrim-ayrim soya konuslarini hosil qiladi. Yorug’lik bu soya konuslariga umumiy bo’lgan fazogagina butunlay tushmaydi. Yorug’lik manbai S ning ikki nuqtasidan tarqalayotgan yorug’lik V jismning orasida soya konuslari hosil qiladi (2-rasm). VS

fazoga yorug’lik tarqatayotgan S jismning hech qaday nuqtasidan yorug’lik tushmaydi. VS konusni o’rab turgan fazoning har qaysi nuqtasi jism S ning ba’zi nuqtalaridangina yoqug’lik olib, boshqa nuqtalaridan yorug’lik olmaydi. Agar V bilan S orasiga MN ekran joylashtirsak, ekranda yarim soya o’rab olgan soyani ko’ramiz. Tiniqmas narsaga yorug’lik manbaidan nurlar tushganda soyaning hosil bo’lishi Quyosh va Oy tutilish hodisasini izohlab beradi.

2-rasm. Yorug’lik tarqatuvchi ikkita nuqta bilan yoritilayotgan tiniqmas jism soya va yarim soya hosil qiladi.

Yorug’likning nuqtaviy manbai. Yorug’likning ko’z bilan chamalanadigan energiyasini qisqacha qilib yorug’lik energiyasi deb ataymiz.

Nuqtaviy manba ta’rifidan nuqtaviy manbaning yorug’lik kuchi hamma yo’nalishda bir xil bo’ladi degan xulosa chiqadi. Cho’g’lanma lampa, yoy fonari va shu kabi manbalarning yorug’lik kuchi esa turli yo’nalishlarda turli xil bo’ladi. Tegishli faktorlar yordamida, manbadan tarqalayotgan yorug’lik oqimini xohlagan tomonga yo’naltirishimiz mumkin. Manbaning to’la yorug’lik oqimini kichik bir fazoviy burchakka to’plasak, biror tomonga yo’nalgan katta yorug’lik kuchini hosil qilamiz. Hozirgi zamon projektorlari ana shu prinsip asosida yasalgan.

Yoritilganlik. Kitob o’qiyotganimizda ham, xat yozayotganimizda ham, biror stanokda ishlayotganimizda ham biz ishlayotgan obyekt ma’lum darajada yoritilgan bo’lishi kerak [3].

Masalan, xira yorug’likda o’qish ko’zni charchatib qo’yishi hammaga ma’lum. Shuningdek, yorug’lik kuchli bo’lganda ham ko’z charchaydi. Ammo kuchli va xira degan so’zlar nisbiy hamda subyektiv tushunchalardir. Yoritilishni obyektiv ravishda baholash uchun, yorug’lik texnikasida yoritilganlik degan kattalik kiritilgan. Biror sirtga tushayotgan yorug’lik oqimi F ning shu sirt yuziga nisbati bilan o’lchanadigan kattalik yoritilganlik deb ataladi va E harfi bilan belgilanadi:

$$E = \frac{F}{S} \quad (1.3)$$

Sirtda yorug’lik oqimi bir tekis taqsimlanganda yoritilganlik sirt birligiga tushayotgan yorug’lik oqimiga son jihatdan teng bo’ladi.

Yorug’lik texnikasida qo’llaniladigan asosiy kattalik yorug’lik oqimidir.

Ammo amalda asosiy birlik sifatida yorug’lik kuchining birligi qabul qilingan, xalqaro kelishuvga muvofiq yoritilganlik birligi sifatida lyuks (lk) qabul qilingan. Lyuks- yorug’lik oqimi normal bo’lgan 1 m^2 sirtda bir tekis taqsimlangan 1 lm yorug’lik oqimidan hosil bo’ladagan yoritilganlikdir:

$$1люкс = \frac{1лм}{1м^2}$$

O’qish uchun zarur bo’ladigan yoritilish 30—50 lk

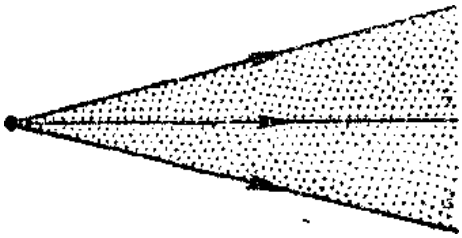
Ish stolining yoritilishi ..... . 100—200 lk

Kinoda suratga olishdagi yoritilish 10000 lk va undan ortiq

Kino ekranidagi yoritilganlik 20—80 lk.

Yorug’lik nuri. Yorug’lik dastasi. Yorug’lik tarqalayotgan yo’nalish yorug’lik nuri deb ataladi. Shu’lalanayotgan nuqta hamma tomonga yorug’lik tarqatgani uchun bu nuqtadan o’tkazilgan har qanday to’g’ri chiziq yorug’lik nuri bo’la oladi.

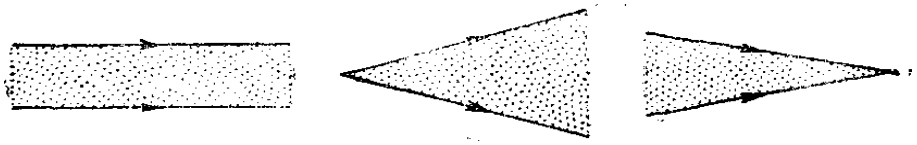
Yorug’lik nuri degan tushuncha sof geometrik tushuncha ekanligi yuqoridagi ta’rifdan ko’rinib turibdi. Amalda yorug’lik hamma vaqt to’g’ri chiziq bilan chegaralangan konus ichida yorug’lik dastasi holatida tarqaladi.

3 rasm. Uchta nurdan iborat yorug’lik dastasi.

Yorug’lik dastasi toza havoda ko’rinmaydi, ammo havoda mayda zarrachalar chang, tutun yoki mayda suv tomchilari (tuman) bo’lsa, yoritilgan zarrachalar tufayli, yorug’lik dastasi ko’rinadigan bo’lib qoladi.

Har qanday amaliy tajribada, yuqorida aytib o’tilganidek, yorug’lik nuri bilan emas, balki yorug’lik dastasi bilan ish ko’ramiz. Yorug’lik dastalari qanday chegaralanganligiga qarab, ular parallel, tarqaluvchi va yig’iluvchi dastalarga bo’linadi (5-rasm).

4 -rasm. Yorug’likning parallel, tarqaluvchi va yig’iluvchi dastalari.

Diafragmalar yordami bilan yorug’lik dastasi toraytirilishi mumkin, ammo uni xohlagancha toraytirib bo’lmaydi. Nurlar dastasi o’tayotgan diafragmaning teshigi kichraytirilib borilsa, nurlarning to’g’ri chiziq bo’ylab tarqalishi tobora buzila boradi, yorug’lik soya sohasiga o’ta boshlaydi.

Ko’zimiz, odatda, tarqaluvchi nurlar dastasini qabul qiladi va biz bu nurlar kesishgan joyda shu’lalanib turgan nuqtani ko’ramiz. Bunda ikki holat bo’lishi mumkin:

1) nurlarning kesishuv nuqtasi haqiqatda mavjud bo’ladi; u holda, ko’rinib turgan shu’lalanuvchi nuqta haqiqiy nuqta deb ataladi;

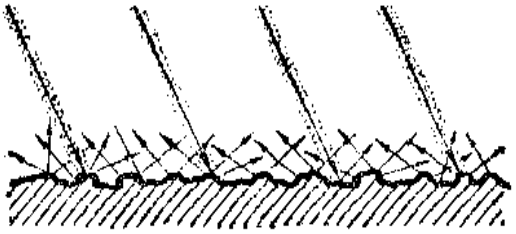
2) tarqaluvchi nurlar dastasida kesishuv nuqtasi bo’lmaydi, lekin u, tarqaluvchi nurlar davom etadi deb faraz qilinsa, ana shu nurlar kesishgan joyda mavjudday bo’lib ko’rinadi; bu mavhum nuqta deb ataladi. Biroq bu yerda hech qanday mavhumlik yo’q. Nuri ko’zimizga tushayotgan shu’lalanuvchi real nuqta biror yerda mavjuddir. Lekin biz, ba’zan, bu nuqta qayerda turgan bo’lsa, uni shu yerda ko’rolmaymiz, “mavhum nuqta” termini shu ma’noda ishlatiladi.

Yorug’lik. Yorug’likning tarqalish hodisasi, yorug’lik nuri haqidagi tushuncha asosida tekshiriladigan bo’limi geometrik yoki nurli optika deb ataladi.

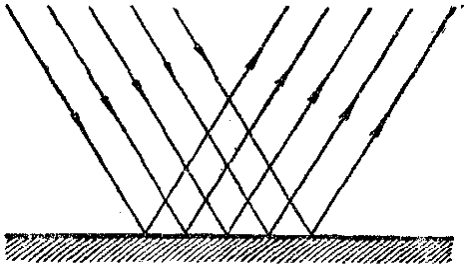
Biror jismga yorug’lik oqimi tushganda, birinchidan, bu tushayotgan yorug’likning bir qismi jism sirtidan qaytadi. Bunday hodisa yorug’likning qaytishi deb ataladi.

Ikkinchidan, yorug’likning yana bir qismi jismga kirib, uning ichida tarqalishni davom ettirishi mumkin [4]. Bunda, yorug’likning bu qismi jism sirtida o’zining boshlang’ich yo’nalishini o’zgartirishi va jism ichida boshqa yo’nalishda tarqalishi mumkin. Bu hodisa yorug’likning sinishi deb ataladi. Agar tushayotgan va singan yorug’lik oqimlari qo’shilsa, ularning yig’indisi jismga tushayotgan to’la yorug’lik oqimiga miqdor jihatdan teng bo’ladi. Lekin yorug’likning jism ichida tarqalish holatida intensivligi tobora kamayib boradi. Bunda yorug’lik energiyasi energiyaning boshqa turlariga, xususan, jismning ichki energiyasiga aylanishi mumkin. Yorug’lik ta’siri ostida jismlarning isishi hammaga yaxshi ma’lum. Qaytgan va singan yorug’likning nisbiy kattaligi bir qator faktorlar: jismning moddasi, jism sirtining holati, yorug’likning tarkibi, tushish burchagi va boshqalar bilan belgilanadi.

Yutilish jismni tashkil etgan moddaga va yorug’likning tarkibiga bog’liq. Shunday qilib, jism sirtiga yorug’lik tushganda qaytish va sinish hodisalarini, yorug’likning jismdan o’tishda esa yorug’likning yutilish hodisasini kuzatish mumkin. Tarqoq qaytishda jismdan qaytgan nurlar hamma tomonga tarqaladi, shuning uchun biz jismni hamma tomondan ko’rolamiz. Masalan, odatdagi qog’oz varag’idan yorug’lik tarqoq qaytadi (6-rasm). Tarqoq qaytaruvchi sirtni bir-biri bilan har xil burchaklar hosil qilib kesishuvchi nurlar turlicha jamlangan elementar tekisliklardan iborat deb qaraladi.

5 -rasm. Yorug’likning notekis sirtdan sochilib qaytishi.

6 -rasm. Yorug’likning tekis sirtdan qaytishi.

Yorug’likni qaytaruvchi tekis sirt yassi ko’zgu deb ataladi.

Masalan, MN- yassi ko’zgu S- ko’zgu ro’parasiga qo’yilgan yorug’lik chiqaruvchi nuqta bo’lsin. Nurlar bu nuqtadan turli yo’nalishda: SA, SV, SS va boshqa yo’nalishlarda chiqadi. Bu nurlar ko’zgu sirtidan qaytib, AD, VE, SF yo’nalishlarda tarqaluvchi nur dastasi bo’lib ketadi. Agar bunday tarqaluvchi nurlar dastasi ko’zimizga tushsa, bu nurlar ularning ko’zgu orqasida davom etib, kesishgan joyidagi S_1, nuqtadan chiqayotganday bo’lib ko’rinadi. To’g’ri burchakli SOA va S_1OA uchburchaklarning tengligidan, ko’zgu oldidagi S nuqta S_1 ko’zgudan qancha uzoqlikda turgan bo’lsa, ko’zgu orqasidagi S_1 nuqta ham ko’zgudan shuncha uzoqlikda ekanligini isbot qilish qiyin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Атабеков Г.И.* Основы теория цепей: учебник для студ. вузов / Г.И, Атабеков.-М.: Энергия, 1999.-424 б.

2. *Башарин А.В.* Управление электроприводами: учеб. пособие для студ. вузов / А.В. Башарин, В.А. Новиков, Г.Г. Соколовский.- Л.: Энергоатомиздат, Ленингр. отд-ние, 2016.-392 б.

3. *Беллман Р.* Введение в теорию матриц / Р.Беллман.- М.: Наука, 1976.-352 б.

4. *Белов М.П.* Автоматизированный электропривод типовых производственных механизмов и технологических комплексов: учебник для студ. вузов /М.П. Белов, В.А. Новиков, Л.Н. Рассудов.-М.: Издательский центр «Академия», 2004.-576 б.

Internet saytlari:

5. http://elanina.narod.ru/lnina /index/files/student/tehnologu/text/gaas/htm,
6. http://solbaat.narod.ru/index.htm,
7. http://www.ioffe.rssi.ru/journals/ftp/,
8. http://www.intersolar.ru,
9. http://www.courier.com.ru/energy,
10. http://solarenergy.iatp.org.ua/index.htm,
11. http://esco-escosys.narod.ru/2003_5/index.htm.

YOSH AVLODNI O'SIB ULG'AYISHIGA KITOBNING O'RNI VA MOHIYATI.BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARINI TASHKIL ETISH VA REJALASHTIRISH

Irgasheva Nilufar
Qashqadaryo viloyati Shahrisabz shahar 13-maktabning
Boshlang'ich sinf o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677462

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda hozirgi yosh avlodga kitobni tanitish, kitob o'qishning asosiy mohiyati va samarali vosita ekanligini singdirish, mashhur shoir va yozuvchilarni she'r, ertak, hikoya va asarlarini elementar tarzda o'qish, hamda mazmunini mustaqil ravishda fikrlay olishi, kitob tarbiyaning asosiy quroli sifatida xizmat singdirishga tadqiq qilinadi.

Kalit so'zlar: Kitob, badiiy ilmiy-ommabop asarlar, ta'lim dasturi, "Ertaklar bayrami", "Ifodali o'qish tanlovi", "Kitob haftaligi", "Tez aytish", "Topishmoqlar topish", "Maqollar aytish musobaqasi", "Ertak to'qish", "Bilimdonlar anjumani" ko'rik tanlovlar

THE ROLE AND IMPORTANCE OF BOOKS IN THE DEVELOPMENT OF CHILDREN. INCORPORATING AND ORGANIZING EXTRACURRICULAR READING LESSONS IN ELEMENTARY GRADES

Annotation: This article analyzes the role of books in education, specifically in relation to developing independent thinking skills among young readers. The focus is on introducing poems, fairy tales, and works by famous poets and writers to elementary-level students. Also, it discusses the benefits of incorporating extracurricular reading lessons in the elementary school curriculum and provides evidence of the positive impact of these lessons on children's critical thinking and independent analysis skills.

Key words: Book, literary works, educational program, "Poetry Festival", "Reading Competition", "Book Week", "Rapid Speech", "Debate Competition", "Poetry Recitation Competition", "Poem Reading", "Science Conference".

Kitob – beminnat ustoz. U har daqiqa bizni donishmandlarning bilim xazinasi bilan oshno eta oladi.

(A. Navoiy)

Kirish: Darhaqiqat, kitob – bilim manbai. Kitob mutolaasi esa insonni hayoti davomida mukofot bilan taqdirlovchi sharafli mehnatdir. Bu borada farzandlarda

kitob mutolaasiga mehr uyg’otishda oila muhim ahamiyat kasb etadi. Farzandlarimizda kitobga mehr uyg’otishga harakat qilishimiz, kitob bizga ulkan ta’sir ko’rsatib, juda katta chuqur hayotiy tajriba berishni ham also yodimizdan chiqarmasligimiz darkor.

Asosiy qism: Kitob o‘qish yoshlar ongini rivojlantirishning muhim vositasi bo‘lsa-da, bugungi shiddatli va texnologiyaga yo‘naltirilgan dunyoda yoshlarning o‘qishga e’tibor qaratishlari va kitoblar bilan shug‘ullanishlari qiyin bo‘lishi mumkin. Shunga qaramay, kitobxonlik mustaqil fikrlash va intellektual o'sishni rag'batlantirishning eng samarali usullaridan biri bo'lib qolmoqda, bu esa pedagoglar uchun uning yoshlar kamolotidagi ahamiyatini ta'kidlashni yanada muhimroq qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, adabiyot va kitoblar bilan erta tanishish yoshlarning intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatishi mumkin. O'qish nafaqat lug'at va til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, balki kelajakdagi akademik muvaffaqiyat uchun juda muhim bo'lgan tanqidiy fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Qolaversa, kitob o‘qish o‘qishga bo‘lgan muhabbatni kuchaytirish, ijodkorlikni rag‘batlantirish va empatiyani rivojlantirishga yordam beradi, chunki yoshlar o‘qigan kitoblari orqali turli nuqtai nazar va g‘oyalarga ega bo‘ladi.

Darhaqiqat, insonning ichki dunyosini o‘rganishda kitob o‘rnini hech narsa bosa olmaydi. Hech narsa o'qish, o'rganish va qalbimizni to'g'ri yo'lga yo'naltirish uchun mashaqqatli mehnatni almashtira olmaydi. Hatto intellektual rivojlanish nuqtai nazaridan ham, kitoblar eng muhim rol o'ynaydi. Chunki kitoblar nafaqat bilim manbai, balki insonning xarakterini shakllantirish va o‘zgartirishda, tanqidiy fikrlashni tarbiyalashda, qadrlash tuyg‘usini singdirishda katta rol o‘ynaydi.

Xalqimizda “Ilmsiz bir yashar, ilmli ming yoshar” degan maqol bejizga aytilmagan. Har bir inson har qanday bilimni ustozdan o‘rganadi, hech shubhasiz, bu ilm o‘rganishning eng zarur vositalaridan biridir. Kitob insonning eng yaqin do'stidir. Shu munosabat bilan maktabda o‘quvchini kitobxonlik ko‘nikmalari bilan qurollantirish mustaqil kitob o‘qiy oladigan, ularni tushunadigan, muayyan mavzudagi jurnal va jurnallarni tanlay oladigan faol kitobxonni ham shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, darsdan tashqari kitobxonlik inson xarakterini shakllantirish, dunyoqarashini kengaytirish, o‘qishga mehr uyg‘otishda hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Bunday imtiyozlarga qaramay, yoshlar yetarlicha kitob o‘qimayapti, kitobxonlik taqdim etayotgan imkoniyatlarni qo‘ldan boy beryapti, degan xavotirlar kuchaymoqda. Shu bois o‘qituvchilar uchun sinfdan tashqari o‘qish darslarini boshlang‘ich sinf o‘quv dasturiga kiritish, o‘quvchilarda kitob bilan shug‘ullanish va bir umrlik o‘qishga mehr uyg‘otish imkoniyatini yaratish juda muhim.

Shuning uchun, 1959-yildan boshlab, STO darslarining asosiy va maxsus sinflari tashkil etildi. STO darslari, 1-2 sinflarda haftada bir marta, 3-4 sinflarda esa

ikki haftada bir marta o'tkaziladi. Savod o’rgatish jarayonida esa haftadagi oxirgi alifbe darsining 17 - 20 daqiqasi ajratiladi. Sinfdan tashqari o‘qish darslarini boshlang‘ich maktab o‘quv dasturiga kiritish o‘quvchilarga kitoblar bilan shug‘ullanish uchun tizimli muhit yaratadi, tanqidiy fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu darslar o‘quvchilarning yoshiga mos kitob tanlash va qiziqishlarini o‘rganish imkonini beradi, ularda umrbod kitob o‘qishga muhabbat uyg‘otadi. Qolaversa, pedagoglar ushbu darslarni maktab o‘quv dasturiga kiritish orqali yoshlarda kitob o‘qishga mehr uyg‘otish, ularning turli kitoblar, jumladan, mumtoz adabiyot, she’riyat, taniqli shoir va yozuvchilar asarlari bilan tanishishini ta’minlashi mumkin. O‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash maqsadida kitobxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish uchun kitob tanlay oladigan, muntazam o‘qiy oladigan, o‘qiganini to‘g‘ri baholay oladigan mohir kitobxon namuna bo‘lishi kerak. Sinfdan tashqari o'qish o'quv dasturi bilan bog'liq bo'lib, unda belgilangan maqsad va vazifalarni amalga oshirishga yordam beradi. Bunga erishish uchun o’quvchi kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishlari va o'zlarini oddiy kutubxona kitobxonlaridan malakali kitobxonlar darajasiga ko'tarishlari kerak. O’quvchilarda kitobga qiziqishni rivojlantirishga yordam berish va ularning shaxsiy manfaatlarini hisobga olish juda muhimdir. Bolalarda kitob bilan ishlash qobiliyatini shakllantirish kitobxonlik madaniyatini tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi. Shu munosabat bilan belgilangan o'qish soatlaridan foydalaniladi.

Adabiy va ilmiy asarlar mustaqil va puxta o‘qilsa, o‘quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish va kengaytirishga xizmat qiladi. O‘quvchilarni asarning taxminiy mazmunini muallifning ismi, unvoni, kirish so‘zi, mundarijasi, rasmlari asosida aniqlashga o‘rgatish vazifasi notanish mualliflarning kitoblaridan darsdan tashqari foydalanish orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Sinfdan tashqari o‘qish darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarda adabiy kitob o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqni rivojlantirish, ularga o‘qish jarayonini har kuni ko‘rib chiqishni o‘rgatish, shuningdek, taniqli yozuvchilarning hayoti va ijodi bilan tanishtirishdan iborat. asosiy usul.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlar an’anaviy fanlardan tashqari bolalarning shaxsiyatini shakllantirishga, go‘zallikka mehr va shafqatsizlikdan nafratlanishni tarbiyalashga, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga, adabiy-estetik tafakkurni yuksaltirishga yordam beradi.

Mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini shakllantirishda an’anaviy o‘quv fanlaridan tashqari sinfdan tashqari darslar ham muhim rol o‘ynaydi. Bunda mustaqil topshiriqlar berish, qiziqarli mashqlardan foydalanish, namunali insho va tanqidiy maqolalar o‘rgatish, yozuvchilar haqida ma’lumot berish, “O‘z fikrini bildir”, “Savol-javob”, “Samarali o‘qish”, “Maqollar bellashuvi”, “Tong yig‘ilishi” va “Olimlar forumi” kabi tanlovlar tashkil etish kiradi. O'quv o'yinlarini o'ynash va muayyan

mavzular asosida faoliyat yaratish ham muhim ahamiyatga ega. Mutolaalarni muhokama qilish, “Kitob klubi” tashkil etish, o‘qishlar asosida kichik insholar yozishni mashq qilish ham yuqori samara beradi.

STO darslari o'qish ko'nikmalarini va ularning hayotning boshqa jabhalari bilan aloqasini rivojlantirishga qaratilgan. STO sinflari zarur o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi, o'quvchilarni o'qigan matnlarni tushunishga o'rgatadi va so'z boyligini rivojlantiradi. STO tadbirlari bolalarni o'ziga jalb qiladi va jalb qiladi, ularning bilimlarini kengaytiradi va ularni o'sish uchun resurslar bilan ta'minlaydi. Sinfda o'qish o’quvchilarni hayotga tayyorlashga yordam beradi, sinfdan tashqari o'qish esa hayotning o'zini yaxshilaydi.

Hozirgi paytda boshlang’ich sinf o’quvchilari uchun sinfdan tashqari o’qishga mo’ljallangan “Kitobim – oftobim” (1 – 3-sinflar uchun) nomli qo’llanmalar ham chop etilgan.

Sinfdan tashqari o’qish uchun kitob tanlash tamoyillari

Metodikaning vazifalaridan biri - STO uchun kitoblarni tanlash, o'quv materiallari ro'yxatini tavsiya etish, yillik o'quv rejasi va dars rejasi misollarini ishlab chiqish.Sinfdan tashqari o'qish uchun kitob tanlashda quyidagi tavsiyalarga amal qilinadi:

1. Kitoblarni tanlashda ta'lim maqsadi e'tiborga olinadi. Bunda o‘quvchilarning o‘z ona yurtida, istiqlol kurashlarida, xalq qahramonlari, milliy o‘zlikni anglash, oila, maktab, mahallada o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan axloqiy masalalarga bag‘ishlangan kitoblar, tabiat va uning mo‘jizalari haqidagi kitoblar tavsiya etiladi.

2. Kitoblarni tanlashda kitobning janri va mavzusi hisobga olinadi. Boshlang'ich sinflar uchun ushbu janrda o'qishga qiziquvchilarga tegishli janrdagi hikoyalar, ertaklar, she'rlar, topishmoqlar va maksimlar tavsiya etiladi.

3. Kitobning o‘quvchilarning yoshi va darajasiga mosligi hisobga olinadi. Birinchi sinfda kichik hikoya va ertaklar, 2-4-sinflarda kundalik hayotda sodir bo‘ladigan, turli ommaviy axborot vositalarida aks ettirilgan turli hodisalar tasvirlangan kitoblar, masalan, kichik gazeta va jurnal maqolalari tavsiya etiladi.

4. Kitob tanlashda o‘quvchilarning shaxsiy qiziqishlari, mustaqil o‘qish qobiliyatlari hisobga olinadi. Bunda o‘quvchilar uchun o‘zbek va xorijiy bolalar adabiyoti mualliflarining o‘zlari qiziq bo‘lgan kitoblarini tanlab olishlari muhim.

5. Kitoblarni tanlashda mavsumiy tavsiyalar hisobga olinadi. Umuman olganda, to'g'ri kitob tanlash sinfdan tashqari muvaffaqiyatli o'qishning muhim shartidir.

Sinfdan tashqari o’qish darslarini rejalashtirish

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilar mustaqil ravishda adabiy va ilmiy kitoblarni o‘qib, tanlay olishlari, ularning mazmuni va mohiyatini anglab etishlari

kerak. Bu jarayonda o‘quvchilar nafaqat kitob, balki gazeta va jurnallarning faol o‘quvchisi bo‘lishga undaydi.

Mavjud dasturlarda o‘quvchilarga darsdan tashqarida bolalar mualliflarining asarlarini tanlash, o‘qigan kitoblaridagi qahramonlarning harakatlarini baholash, asarlardagi muhim mavzularni aniqlash, mustaqil o‘qish, ilmiy izlanishlar olib borish kabi ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyati beriladi.

Darsdan tashqari kitob o‘qish, o‘z navbatida, o‘quvchilarning bilim va dunyoqarashini kengaytiruvchi, kundalik hayotga faol jalb etuvchi qiziqarli va qiziqarli mashg‘ulotdir. Shu sababli bunday sinflarning tuzilishi ham turlicha bo'lishi mumkin.

Sinfdan tashqari o‘qish darslarida o‘quvchilarga kitob o‘qish tavsiya etiladi, yangi kitoblar tavsiya etiladi. Ushbu asarlar asosida olib borilgan muhokamalar davomida o’quvchilar mavzu, janr, kompozitsiya tuzilishi, syujet tuzilishi va personajlarni tahlil qilish bilan shug'ullanadilar. Ular matnni tushunishga yordam berish uchun ushbu elementlarga asoslangan muhokama savollari orqali boshqariladi.

Sinfdan tashqari o‘qish darslarida kirish va yakuniy muhokamalar o‘tkaziladi. Ushbu sinflar uchun o'quv rejasi butun o'quv yili uchun oldindan rejalashtirilishi kerak.

Sinfdan tashqari o‘qishning asosiy vazifasi bolalarni mustaqil amaliy faoliyatga o‘rgatish, ularda bilim va o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. O’quvchilarga o'qish uchun kerakli kitoblar va ular bilan tanishish bo'yicha ko'rsatmalar beriladi. O'qish mashg'ulotlari maktab kutubxonasi bilan birgalikda o'tkaziladi. Bu jarayonda kitobning formati, nomi, muqovasi, muallifi va illyustratorini farqlash, suratlar asosida asarlarning mazmuni va mohiyatini anglash muhim ahamiyatga ega.

O’quvchilarga ma’lum mavzular bo‘yicha tavsiya etilgan asarlar orasidan kitob tanlash va o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish hamda o‘qigan asarlarining mazmunini qisqacha umumlashtirishga o‘rgatish kerak. O‘qish mavzusi kitoblarning darsda o‘tilgan mavzularga mosligi, ta’lim va tarbiyaning birligi, mavsumiy, bosqichli, bolalarning qiziqishlaridan kelib chiqib belgilanadi va shunga mos ravishda asarlar tanlandi.

Sinfdan tashqari o’qish uchun tanlanadigan mavzular, asosan, quyidagicha rejalashtirilishi mumkin:

1. Gulla-yashna hur O’zbekiston!
2. Mustaqillik – oliy ne’mat.
3. O’zbekistonning qahramon o’g’lonlari.
4. Tabiat – bizning uyimiz.
5. Odob – oltindan qimmat.
6. Ona tilim – jon-u dilim.

7. Bilim ol, hunar tanlar va boshqalar.

Boshlang'ich sinflarda STO darslarini tashkil qilish uchun quyidagilar asos bo'ladi:

1. Mavsumiy an’analar va milliy urf-odatlar bilan bog‘liq bo‘lish.
2. Sinfning kirish bosqichi asosida STO darslarining ko'lamini kengaytirish.
3. O'qish darslarida o'qitiladigan mavzular bilan bog'lash.
4. Bolalar yozuvchilarining tug'ilgan kunlarini hisobga olgan holda ijodiy yozuvlarini o'rganish.
5. Bolalarning manfaatlarini hisobga olish.
6. Adabiy jarayonlar bilan hamohang bo‘lish.
7. STO uchun berilgan topshiriqlar uchun ijodiy xususiyatga ega bo'lish.
8. O’quvchilarda mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirish va etakchilik uslublarining xilma-xilligiga e'tiborni kuchaytirish.

Yuqorida sanab o'tilgan afzalliklarga qo'shimcha ravishda, kitob o'qish sog'liq uchun juda ko'p foyda keltiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'qish stress darajasini pasaytiradi, uyquni yaxshilaydi va aqliy farovonlikni oshiradi. Bundan tashqari, o'qish xotira va diqqatni jamlashni yaxshilaydi, bu esa yoshlar uchun maktab va boshqa mashg'ulotlar talablarini bajarishda qimmatli vositaga aylantiradi.

Kitobxonlik nafaqat yoshlarning ilmiy rivojlanishi uchun foydali, balki ularning hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Kitob o‘qish empatiyani rivojlantirishga yordam beradi, chunki yoshlar o‘qigan kitoblari orqali turli nuqtai nazar va g‘oyalarga duch keladilar. Bu, shuningdek, ishonch va o'zini o'zi hurmat qilish uchun yordam beradi, ayniqsa o'quv dasturining boshqa yo'nalishlarida kurashayotgan yoshlar uchun. O'qish ularning murakkab matnlarni o'qish va tushunish qobiliyatidan g'ururlanish va g'ururlanish tuyg'usini ta'minlaydi, ularda ishonch va o'zini o'zi qadrlashiga yordam beradi.

Xulosa: Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, yoshlar kamolotida kitobxonlikning ahamiyati beqiyos. Mutolaa yoshlarga ko‘plab afzalliklarni beradi, jumladan, tanqidiy fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, empatiya va ijodkorlikni rivojlantirish, ruhiy farovonlikni yaxshilash. Boshlang‘ich maktab o‘quv dasturiga sinfdan tashqari o‘qish darslarini kiritish va o‘qishning afzalliklarini targ‘ib qilish orqali o‘qituvchilar yoshlarda kitob o‘qishga mehr uyg‘otish va o‘qish imkoniyatlaridan foydalanishlarini ta’minlashi mumkin. O’quvchilarga kitoblar bilan shug'ullanish va umrbod o'qishga bo'lgan muhabbatni rivojlantirish imkoniyatini berish orqali biz ularning kelajakdagi akademik, hissiy va ijtimoiy muvaffaqiyatlari uchun poydevor qo'yishimiz mumkin.

Shu sababli, keling, kitobxonlikning qudrati va uning yoshlar kamolotiga ta’siri haqida bir oz mulohaza yuritaylik. Farzandlarimiz va o‘quvchilarimizni o‘qishga

chorlaylik va ularga muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur vositalar bilan ta’minlaylik. Ularga o'rganishga bo'lgan muhabbatni rivojlantirishga, ijodkorlikni rivojlantirishga va hamdardlikni rivojlantirishga yordam beraylik. Ularga o'ziga ishongan, mustaqil va barkamol shaxs bo'lib, dunyoni va u taklif qiladigan barcha narsalarni olishga tayyor bo'lishga yordam beraylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, R. C., Uilson, P. T. va Fielding, L. G. (1988). "O'qish va bolalarning maktabdan tashqari vaqtlarini qanday o'tkazishi". Reading Research Quarterly, 23 (3), 285-303.

2. Bolalar salomatligi va inson taraqqiyoti milliy instituti. (2000). "National Reading Panel” hisoboti.

3. Bus, A. G., van Ijzendoorn, M. X. va Pellegrini, A. D. (1995). "Birgalikda kitob o'qish va o'qishni o'rganishda muvaffaqiyatga erishish: savodxonlikning avlodlarga uzatilishi bo'yicha meta-tahlili". Ta'lim tadqiqotlari sharhi, 65(1), 1-21.

4. Komil, M. L., Mosenthal, P. B., Pearson, P. D. va Barr, R. (2000). “Savodxonlikni oshirishda uy va oilaning o‘rni”. S. B. Neuman va D. K. Dikkinson (Tahrirlar), Erta savodxonlikni o'rganish bo'yicha qo'llanma (169-183-betlar). Nyu-York, Nyu-York: Guilford Press.

5. Ona tili o’qitish metodikasi (K.Qosimova, S. Matjonov, X.G’ulomova, Sh.Yo’ldosheva, Sh.Sariyev)

THE IMPORTANCE OF IN-DEPTH STUDY OF MATHEMATICS IN SECONDARY SCHOOLS

Qodirova D
Fergana State University
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677466

Annotation: The article discusses the problems of improving the quality of mathematical knowledge when teaching in schools, the use of various methods in solving problems, solutions and prospects, including improving curricula, designing training in accordance with the requirements of the time, the use and development of logical thinking operations, etc.

Keywords: efficiency of science, digital economy, interests and abilities, quantitative mathematics, mathematical models, objective characteristics, modeling, mathematical methods.

In the modern era of rapid development of science and technology, the formation of modern knowledge is of great importance. In addition, modern teaching technologies and related methodological approaches create favorable conditions for the deep and long-term formation of important fundamental concepts. Teaching mathematics requires the rational use of innovative educational technologies, the effectiveness of organized lessons, ensuring teaching using pedagogical and information technologies for better assimilation by students.

One of the urgent tasks is the introduction of education based on a competence-based approach to learning, the ability of students to apply their knowledge in life, career choice, independent learning and the development of educational competencies. In order for the quality of teaching mathematics in a comprehensive school to meet modern requirements, it is necessary to pay special attention to teaching methods.

Today, it is important for secondary schools to have deep mathematical knowledge when teaching in order to achieve high results when enrolling high school students in higher education institutions.

The role of mathematics is to construct and analyze quantitative mathematical models, as well as to study structures that obey formal laws. The level of development of mathematical methods serves as an objective characteristic of the depth of knowledge about this discipline.

The knowledge and methods of action acquired in the course of mathematics are necessary not only for further successful study of mathematics and other school disciplines in high school. The mathematical activity that a student should master is

complex, consisting of many components. It is this multicomponence that is the main reason for the difficulties experienced by schoolchildren. Focusing on teaching individual components makes the material more accessible. To implement the principle, it is necessary to choose the components for training correctly and consistently. If some mathematical activity contains a creative and technical component, then, according to the principle of separation of difficulties, they are studied separately and then integrated. [1]

Today, teachers of secondary schools should set the following goals for themselves - the development of a student's personality by means of mathematics, preparing him for continuing education and for self-realization in modern society. Achieving these goals involves solving the following tasks - formation of motivation for studying mathematics, readiness and ability of students for self-development, personal self-determination, building an individual trajectory in the study of the subject.

The system-activity approach assumes orientation towards achieving the goal and the main result of education - the development of the student's personality based on the development of universal educational actions, cognition and development of the world, active educational and cognitive activity, the formation of his readiness for self-development and continuing education, a variety of individual educational trajectories and individual development of each student.

The mathematical activity that a student should master is complex, consisting of many components. It is this multicomponence that is the main reason for the difficulties experienced by schoolchildren. Each next task in the system is based on the result of the previous one, the formed skill, new knowledge is applied. So the whole path of action is gradually formed. [2]

This makes it necessary to form intellectual tolerance within the framework of school education. The leading role in this should be played by mathematics, the traditional "natural polygon" of the intellectual development of the younger generation. The basis for such work is the use of methods of scientific cognition in teaching mathematics: analogies, comparisons, generalizations, oppositions, systematization, classification, which involve students in search activities, promote the emergence of new associations, thereby developing their creative potential. It should be noted that in mass school, the focus on the formation of flexible and alternative thinking of schoolchildren, as indicated in numerous psychological, pedagogical and methodological literature, remains outside both mass school education and the most well-known pedagogical innovations. As a result, the majority of students have a poorly formed orientation to alternative thinking, they hardly switch to new, unusual ways of acting for them, and the various methods and

techniques of mathematical activity they have studied are often presented in their minds in an isolated, isolated form without sufficient correlation with each other.

This is evidenced by literary data, conversations with teachers, the results of written works and oral surveys conducted by us during the ascertaining experiment, as well as personal observations of the course of teaching in a number of educational institutions. The possibility of forming intellectual tolerance of schoolchildren This fact carries the danger that the actual forms and norms of building the subject and "movement in the subject" remain closed to students. To overcome this danger, first of all, we need teachers who themselves possess the necessary completeness of thinking and are able to clearly present to students the limitations of their current perception in order to form a stable desire for overcoming it. In addition, the development of adequate pedagogical "formats" is also required, within which both students and teachers will be able to jointly come to the need for a different perception of the fact, phenomenon, problem under study.

Such formats include the destruction of habitual stereotypes of thinking, the development of the ability to adequately vary their actions when the situation changes, the focus on finding the simplest, unexpected and "beautiful" solution, the joint construction of alternative structures. Considering the possibility of destroying habitual stereotypes of thinking, it is advisable to turn to the experience of one of the predecessors of humanistic psychology F. Perls, who in one of his works suggests as other thought experiments aimed at the personal growth of the patient, such as "the feeling of opposite forces" (the representation of a situation opposite to the original one, the compilation and comprehension of both situations, changing situations in one or another perspective and predicting the results of such a change); "attention and concentration" (focusing attention on some visual object, leading to its isolation from the surrounding background and further changing this background).

These exercises can also be implemented when studying school math material. Thus, the "feeling of opposite forces" can be formed during the "development of the topic of the task", when students, with the participation of the teacher, change the condition of a certain task in one way or another (compilation and solution of the inverse problem, generalization and specialization of tasks, addition and exclusion of data and requirements of the task, etc.) [3]

In short, the level of development of mathematical methods is an objective characteristic of the depth of knowledge about this discipline. Mathematical models describing phenomena in physics, biology and chemistry are very complete, as a result of which these sciences reach a high level of theoretical generalization. Although simple processes of physiological and mathematical modeling are currently common, their solution is easily achieved using arithmetic operations, equations, percentages and proportions. [4]

Based on the implementation of these tasks, it is necessary to develop new approaches to the organization of training in educational institutions. Since the educational process is the main sphere of pedagogical creativity, it needs to be organized and managed, an innovative approach allows you to acquire knowledge, independence, creativity, initiative, cooperation, deepening professional competencies, pays attention to the quality of education, overcoming existing shortcomings and problems in improving the quality of education, clearly defining goals and objectives in this direction, using world experience, the use of information technologies in combination with pedagogical technologies to improve the quality of professional training of future specialists. specialists serve for improvement, which increases the efficiency of the process.

Clarification of educational goals, the use of various technologies and methods used in the process of teaching and assimilation of knowledge, attention to content leads to the development and improvement of the activities of educational institutions.

Literature:

1. Khakimjonovich A. I. PEDAGOGICAL FORMATION OF THE IDEA OF PEACE IN THE STUDENTS OF MILITARY MILITARY EDUCATION FUNDAMENTALS //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 1. – C. 739-743.

2 Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования / Министерство образования и нау# ки РФ. — М.: Просвещение, 2011. — (Стандарты второго поколе# ния.) Приказ Министерства образования и науки РФ от 17.12.2010. № 1897, с. 14.

3. М.А. Родионов. Пути и средства формирования интеллектуальной толерантности школьников в процессе обучения математике Вестник Нижегородского университета им Лобачевского 2012 г. № 4(1) с 45-49

4. Abdulazizovna K. B. et al. THE SIGNIFICANCE OF MATHEMATICAL KNOWLEDGE IN SOLVING PROBLEMS IN BIOLOGY //INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876. – 2022. – T. 16. – №. 3. – C. 93-99.

ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРДА ГОЛЛИ ВАЗИЯТЛАРНИ САМАРАЛИ ЯКУНЛАШДА ЎЙИН МАШҚЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ

Саттаров Ашраф Эшалиевич
Рахматов Неъматулла Шарофович
Тошкент кимё-технология институти Шаҳрисабз филиали, Катта ўқитувчи, Ўзбекистон, Шаҳрисабз. sattorov.ashraf76@gmail.com
Саттаров Ашраф Эшалиевич
Рахматов Неъматулла Шарофович
Ташкентского химико-технологического института Шахрисабзского филиала, Старший преподаватель, Узбекистан, Шахрисабз.
Sattarov Ashraf Eshalievich
Raxmatov Nematulla Sharofovich
Shakhrisabz branch of Tashkent institute Chemical Technology, Great teacher, Uzbekistan, Shakhrisabz.
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677471

Аннотация. Мақолада ёш футболчиларнинг ўйин вазиятларидан шериклари билан ҳамкорликдан самарали фойдаланиш. Психопедагогик тадқиқотлардан келтирилган хулосалар ва жамоавий ҳаракатларнинг усутун томонлари келтирилган.

Аннотация. В статье исследуется эффективное использование игровых ситуаций юными игроками во взаимодействии со своими партнерами. Представлены выводы психолого-педагогического исследования и сильные стороны коллективного действия.

Annotation. The article explores the effective use of game situations by young players in interaction with their partners. The conclusions of the psychological and pedagogical research and the strengths of collective action are presented.

Калит сўзлар: ҳаракатли ўйинлар, футбол, жисмоний, техника, тактика, психофизиологик факторлар.

Ключевые слова: подвижные игры, футбол, физические, технические, тактические, психофизиологические факторы.

Key words: outdoor games, football, physical, technical, tactical, psychophysiological factors.

Футболда жисмоний, техник ва тактик тайёргарлик қанчалик юқори ўринда турса футболчининг тез ва мантиқий фикр юритиши ҳам мухим сифатлардан бири ҳисобланади. Назарий жиҳатдан ёш футболчиларни ўйин

вазиятларида вазифаларни бажариш учун шериклари билан ҳаракат қилишлари таъминланади. Лекин муҳим вазифаларни бажариш учун ўйин вазиятларида жуда тез қарорга келишлари, ҳар бир сонияни қадрига етиб, қулай вазият йўққа чиқиб қолиш эҳтимолини ҳис этишлари лозим.

Спорт соҳасидаги айрим мутахасисларнинг бу масалада фикрларини ҳар хил эканлигини кўришимиз мумкин. Баъзи олимлар ҳар бир футболчи шахсий имкониятлари юқори бўлса жамоасига фойдаси тегишини айтишса, айримлари жамоавий ҳаракатда шериклари билан ҳамкорликни самарали олиб борадиганларни устунлигини таъкидлайдилар.

Ёш футболчиларни тез ва мантиқий фикр юритиши М.С.Полишкис тадқиқотлари бўйича психофизиологик факторлар қўйдагиларга бўлинади:

—тезкор фикрлаш;

—тезкор қарор қабул қилиш;

—рақибни ёки шеригини ҳаракатларини тезда сезиш;

—майдонни кенг кўра олиш;

—ҳаракат реакциясида фикрлаш тезлиги;

—диққатнинг кенглиги;

Юқорида кўрсатиб ўтилган психофизиологик факторлар бўйича мутахасис бир қанча футболга ихтисослаштирилган маҳсус ўйин машқлари жамламасини ишлаб чиқади. Бу ўйинлар ҳаракатли ўйинлар шаклида тузилган бўлиб ёш футболчиларнинг машғулотларга бўлган қизиқишини янада оширади. Айнан боланинг шериклари билан ҳаракатларигина муҳим тактик вазифаларни ечишни ҳал этмайди, балки боланинг шахсий факторлари ҳам муҳим ўрин тутади. Бунга уларнинг шижоати, қизиқиши, характерининг шаклланганлиги даражаси билан белгиланади.

Ўйинлар жуда катта тарбиявий имкониятларни қаттийлик, дадиллик ва ирода сифатларини шаклланишига хизмат қилади. Шунингдек сезги, идрок, диққат, хотира каби психологик жараёнларни амалга оширишни айрим хусусиятларини таҳлил қилишда ҳам яққал номоён бўлади.

Ҳаракатли ўйинлардаги турли ҳаракатлар ёш футболчиларнинг ҳиссиётига ижобий таъсир этади. Энг асосийси футболда муҳим даражада турадиган, эпчиллик, чамалаш, мўлжаллаш каби сифатлар такомиллашади. Ўйин давомида болалар югурадилар, сакрайдилар, эмаклайдилар ва натижада уларнинг мускул, сезги органлари ривожланади. Бунинг самарасида ўз қарорларини ўйин қоидасига бўйсундира олиш кўникмалари шаклланади ва ўзини қўпол ҳатти-ҳаракатлардан тияди, зарур бўлганда чаққон ҳаракат қилишга, тез фикрлаш ва оғир аҳволдан қутулиб кетиш чорасини топишни ўрганиб боради.

Ҳаракатли ўйинлар асосида ўтказилган машғулотлар жараёнида ёш футболчиларда ҳаракат кўникма ва малакалар тез шаклланади, ҳаракат

амплитудаси, баҳолаш малакаси такомиллашади. Ҳаракатни таҳлил қилиш, ундаги айрим фазилатларни ажратиб олиш қобилияти ривожланади. Ҳаракат натижасида унинг бажариш сифатларига боғлиқлигини тушуна бошлайди. Яхши натижаларга эришиш мақсадида ҳаракатларни чидам бардош билан бажаришга киришади. Буларнинг ҳаммаси асосий ҳаракатларни, машқлар бажариш техникасини имконини оширади.

Бир қатор тадқиқотлар махсус танланган ҳаракатли ўйинлар фақат саралаш вақтида эмас, балки ёш футболчиларни тайёрлашда ҳам индивидуал хусусиятларини ўрганиш ва ривожлантириш учун энг мос шаклдир. Бу каби услубиятлар шуни англатадики, футболчи учун зарур бўлган ҳаракат малакалари ўзлаштирилади, такомиллаштирилади ҳамда мустаҳкамланади. Бунинг самарасида уларни ўйинда, тўп учун курашиш, уни эгаллаш ва голли вазиятларни самарали якунлаш пайтида қўллаш имкони юзага келади [5].

Футболчи ўз ҳаракатини шеригининг ҳаракатига ҳамоҳанг боғлай олса, унда сифат ва натижа бўлиши мумкин, қачонки ўйинчи муҳим малакаларни эгаллаб бўлиб, унда ҳам координациялаш қобилиятини шериги ҳаракатига уйғунлаштирган ҳолатда самарадорликка эришиш мумкин. Мусобақа ва ўйин машғулотларида ҳар бир футболчи жамоадошлари билан муваффақиятли ҳамкорликни амалга ошириш мумкин, яъни: тўпни қабул қилиш жараёнида “очилиш”, “девор” усулини бажариш, жой ўзгартирган пайтда шеригининг худудини ҳимоя қилиш кабилардир [1].

Очилиш – бу футболчининг шерикларидан тўп олиш учин шароит қулай бўладиган жойга ўтишидир. Моҳирлик билан очилиш учун ҳужумчи у ёки бу вазиятни қанчалик қулайлигини жуда яхши билиши керак. Энг қулай жойга вақтида чиқиб олиш ҳужумчи ва унга қарши ўйнаётган ҳимоячини тезкорлик сифатларига, шерикларининг ҳаракатига ва бошқа омилларга боғлиқ бўлади.

Жамоа аъзолари ўзаро бир-бирларини тушуниши, келишиб ҳаракат қилиши учун ҳар бир ўйинчи жамоада ва жамоа учун фикр юрита билиши керак. Бу ҳолатда ўйинчилар жамоа фикрининг қўзғатувчилари ва иштирокчилари бўлишлари керак. Ўйинда гуруҳ тактик ҳаракатларидан кенг фойдаланилади, бунда “девор”, “чалиштириш”, “тўпни қолдириш” деб ном олган комбинатциялардан иборардир.

Ўйин пайтида ўйинчилар функционал фаолиятининг ривожланиши, уларнинг вазифасини кенгайишига олиб келади. Бу вазифалар футболчилардан юксак чидамни, ўйинни яхши идрок этишни, мураккаб ўйин фаолиятида мўлжални туғри ола билиш ва ўйин жараёнини бошқара олиш, шерик билан ўзаро ҳамкорлик қилишни ривожлантириш орқали тактик қобилиятига катта талаблар қўйилади.

Ҳозирги замонавий футболда айрим “юлдуз”ларнинг индивидуал ҳаракатлари жамоавий ўйинга тобора бўйсиндирилмоқда. Бироқ, бу жамоада етакчилик қиладиган индивидуал кучли ўйинчиларнинг ролини заррача камайтирмайди. Шунингдек импровизация қилиш ҳам эндиликда индивидуал эмас, балки жамоавий руҳда бўлиб, бу жамоа ҳаракатларига кутилмаганлик тусини бериб, рақиб режасини бузиб юбориш учун хизмат қилади.

Психопедагогик тадқиқотлардан маълумки, фаол фикрлаш қобилияти қўйдаги шартларга амал қилганда: биринчидан, таълим мазмуни инсон учун субъектив аҳамиятга эга бўлганда ва иккинчидан, ўқув дастурлари бажара оладиган бўлганда шаклланади. Ўқув дастурининг бажаришда қулай бўлиши, бирор машқнинг ўрганишда қийинчиликлар туғдирмайди. Агар футболчи бу қийинчиликларни муваффақият билан енгса, ўрганиши ва билиб олишга қизиқиши мустаҳкамланади ва ривожланади.

Вазифаларни тезкор бажришда ҳар қандай тактик ҳаракатни самарадорлиги фикрлаш тезлиги ва қабул қилинган маълумотларни англаш, фаҳмлашга боғлиқ. Ҳаракатларнинг ранг-баранглиги вазифаларни танлаш, шериклар билан ҳамкорлик, ҳар қандай вазиятда қабул қилиниши керак бўлган қарорни тезлиги билан белгиланади. Секин қабул қилинган қарор ўйинни самарадорлигини пасайтиради ва ҳаракатни бефойда бўлишига олиб келади. Шунинг учун кўпроқ диққатни қарорнинг тезкорлигига қаратиш талаб этилади [4].

Қарорни тез ва узлуксиз қабул қилиниши футболчининг мураккаб реакция вақтида энг муҳим ҳолатдир. Тезкор фикрлаш жараёнида одам аввало ҳаракат кузатилаётган элементни онгида фикрлайди ва вазиятни ҳисобга олган ҳолда ҳаракатни бундан олдинги ҳаракат режаси билан амалга оширилади. Ўйинда ҳаракатларни муваффақиятли бажаришда ўйинчининг интеллектуал салоҳияти даражаси билан боғликдир.

Ижодкорона сифатларни футболда қайд қилиш қийин. У ҳар кимда ҳар доим ҳам номоён бўлавермайди. Футбол тажрибасидан келиб чиқиб айтганда, бу қобилиятни спортчида қачон пайдо бўлишини билмаймиз. Шуни ёдда тутиш керакки, ижодкорона фаолиятни номоён этиш фақат спортчининг ўзига эмас балки унинг шериклари ва тактик ҳаракатларнинг дастурий тузилмасига ҳам боғлиқ бўлади.

Ижодкорона қобилият айрим ўсмирларда ҳужум вазиятларида тез-тез номоён бўлади, бунда: “девор” усулини қўллайди, шеригини диққатини у ёки бу ҳамоҳангликка тортади, тез ва аниқ тўп оширишларга уринади, “айланма” зарбаларни бажаради ва ҳоказо. Ёш футболчиларнинг бу қобилиятини қийин вазиятларда қандай бажаришини аниқлаш ва кузатиб бориш керак. Футболчида ўйинлари муваффақиятли кузатилса, уларнинг ижодкорлиги худди ўз-ўзидан

бўлаётган ҳаракатлар туфайли номоён бўлаётгандек туюлади. Ҳақиқатдан ҳам шундай, тўпни олиб бораётган ўйинчи бир шеригини кўргач, иккинчи шеригининг қандай ҳолда турганини тахминан била олади.

Самарасиз чиққан тактик ҳаракатларни машғулот вақтида ақл билан, янгидан-янгилигича, қайта-қайта такрорлаш керак. Омадсиз ҳаракатларни сабабларини аниқлаш, ўйланган ҳаракатларни бажара олмаган гуруҳга йўл қўйган хатоларни тушунтириш керак. Ёш футболчиларни ўйин вазифаларни ҳал этишда ижодкорона алоқаларни номоён бўлиши диққатга сазовордир ва бу ўз-ўзидан ижодга илҳом келади.

Футбол ўйини тараққий этиши, ўйинчиларнинг жойлашиши ва вазифалари системасининг ўэгариши билан янги услуб ўйин функцияларини такомиллашиш услуби қатъийлаша бошлайди. Натижада тактик вазифаларнинг мантиқий бажарилишига ва ҳаракатларни тезлашишига олиб келади. Бу зса кўзланган мақсадга эришиш йўллари ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. А. Саттаров, М. Алиев, Т. Ўсмонхўжаев. Х. Сагдиев. Спорт ўйинлари-футбол. Тошкент-2012 й.. Илм-зиё.

2. Т. Ўсмонхўжаев, О. Турсунов, Жисмоний тарбия назарияси ва услубиёти. Тошкент-2004 й. Ўқитувчи.

3. Футбол дарслик ЎЗЖТИ нашрёти 2006 й

4. N. Raxmatov., A. Sattarov.,(2021). Yosh voleybolchilar jismoniy sifatlarining o`zaro aloqadorligi., “Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (oriens)” ilmiy jurnali.

5. A. Sattarov, N. Raxmatov. Yosh futbolchilarning tayyorlash jarayonida tezkor fikr yuritish qobiliyatini rivojlanishida harakatli va o`yin mashqlaridan foydalanish metodikasi. “Academic Research in Educational Sciences” jurnali 2022 y.

MAKTABGA TAYYORLOV BOSQICHIDA BOLALARNING MANTIQIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Toshmatova Odinaxon Lukmonjonovna
Andijon Davlat pedagogika instituti Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi fakulteti
Maktabgacha ta'lim yo‘nalishi magistri
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677480

Anatatsiya: Mazkur maqolada bolalarning maktab ta'lim iga tayyorlashda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish mantiq orqali ong osti faoliyatini oshirish, aqli salohiyat haqida ham qisqacha to‘xtalib o‘tilgan. Bolalar maktabga tayyorlov bosqichida tarbiyachi juda ham ko‘plab mantiqiy yondashishni va mantiqni ularda qo‘llashi lozim. Hamda olimlarning ishlari haqida ham qisqacha yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Bola mantiqi aqli tarbiya, Sharq mutafakkirlari, ilmiy izlanuvchilar.

KIRISH.

Mantiq dalil keltirish va xulosa chiqarish prinsiplarini o‘rganuvchi falsafiy tadqiqotdir. Formal fan sifatida mantiq abstrakt unsurli tizimlarni tadqiq etadi, bu unsurlar ta’kid yoki argumentlar bo‘lishi mumkin. Mantiq muammolari o‘zi ichiga paradokslar, xatolar, sabab va oqibatlar orasidagi bog‘larga oid savollarni oladi. Mantiq — to‘g‘ri tafakkur yuritishning asosiy qonunlari va shakllari haqidagi fan. Mantiq o‘zining shakllanish va rivojlanish tarixiga ega.

Mantiq maktabgacha ta'lim sohasida ham qo‘llaniladi. Buning boisi shundaki, maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim- tarbiya bilan tahsil olayotgan bolalarning hayoti mobaynida oladigan bilim va malaka, ko‘nikmalarni maktabgacha ta'lim muassasalarda yani tarbiyachi yoki oilada asosan uch yoshdan, 7yosh oralig‘ida oladilar. Bu davr oralig‘ida bolalar juda ham qiziquvchan, hamma narsalarga "nimaga" yoki "nima uchun ", "qanday" degan juda ko‘plab savollarni beradilar. Buning sababi bolalar dunyoga o‘zlashtirilmagan yangi olam deb qarashadi. Shu bilan birga bolalar o‘zlari uchun juda katta olamni yaratadi savollariga javob olgansari. Bolalar miyasidagi mayda hujayralar juda ham ko‘p bo‘lib, kattalarga nisbatan 3-4 barobar ko‘p. Bolalar miyasi va eslab qolish qobiliyati shakllanadi. Miyaning ish faoliyati kattalarning miyasini ishlashiga nisbatan tez ishlaydi. Bolalar bizning bugunimiz xattoki ertangi kunimiz, yaniykim kelajagimizning egalari hisoblanadi. Bularni har tomonlama tarbiya qilishimiz, shuningdek maktabga tayorlanadi. Maktab ostonasi bolalarning hayot yo‘lidagi katta psixologik va jismoniy jihatdan chalg‘itib, charchatovchi davr desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shuning

zamirida maktabgacha ta'lim muassasalarigi tarbiyachilar shuningdek ota - onalar juda ham masulyatli., og‘ir vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI:

«Aql toji oltindan, oltin har kimda ham bo’lmas»,[1] - deyiladi. Insoniyat paydo bo’lgandan beri odamlar orasida yetishib chiqqan barcha olimu fozillar, shoiru-yozuvchilarning barchasi mukammal ilm egallash orqali o’z davrining e’tiborli kishilari darajasiga ko’tarilganlar. Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Ali Ibn Sino, Mahmud Qoshg’ariy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy va boshqalar, g’arb olimlaridan Yan Amos Komenskiy, K.D.Ushinskiy, J.J.Russo va boshqalar mukammal ilm egallash orqali fanning barcha sohalarida buyuk kashfiyotlar yaratganlar. Tarixan ta’lim-tarbiya maxsus inson faoliyati sifatida shakllanib borish barobarida, ta’lim-tarbiya yakunida tarbiyalanuvchining sifatlari, yani ta’limiy maqsadlar ham aniqlanib borpedagogikasidadi. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarga ta’lim berish g’oyasi birinchi bo’lib chet el chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670) tomonidan yaratilgan. U ona rahbarligida 6 yoshgacha bo’lgan bolalarga ta’lim tarbiya berish mumkinligini ko’rsatib berdi. Shu davrda bolani yoshini e’tiborga olgan holda kishi o’rganishi lozim bo’lgan hamma narsaga o’rganish lozim deydi. Demak, maktabgacha yoshdagi bolalarga ya’ni biz ta’lim-tarbiya beradigan bolalarga har tomonlama bilim, ko’nikma va malakalarni singdirishimiz mumkin. U 19 bo’limdan iborat maktabgacha ta’lim dasturini tuzdi. Ya.A.Komenskiy «Onalar maktabi» kitobida kichik bolalarni ta’lim-tarbiyasiga, o’qish metodikasiga katta e’tibor bergan. Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalash bolani faol fikrlash faoliyatini rivojlantirishga kattalarning ma’lum maqsad bilan ta’sir etishidir. U bolalarga tevarak-atrofdagi olam haqida bilimlar berishni, ularni sistemalashtirishni, bolalarda bilishga qiziqish uyg’otishni, aqliy malaka ko’nikmalarini tarkib toptirishni, bilish qobiliyatlarini rivojlantirishni o’z ichiga oladi. Bolalarni 6-7 yoshdan boshlab maktabda o’qishga o’tishi munosabati bilan ularni, maktab ta’limiga tayyorlash uchun aqliy rivojlanish yetarli darajada bo’lishini ta’minlash tarbiyachilarning javobgarligini yanada oshiradi.

M.X.Qilichova ilmiy izlanishlar olib borgan. B.E.Parmonov Maktabgacha ta‘lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlari maqolasida xorijiy davlatlarning ilg’or tajribalarini yoritgan. Jumladan, Buyuk Britaniya, Rossiya federatsiyasi, Yaponiya, Germaniya kabi davlatlarining ilg’or tajriblarini tahliliy o’rgangan. I.G. Mamajonov, R.Mamatovlar esa Germaniya davlati ta‘lim tizimini o’rganishda qisman maktabgacha ta‘lim tizimiga oid ma‘lumotlarni kiritib o’tgan. M.X.Qilichova maktabgacha ta‘lim va tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohotlarning mazmun- mohiyatini hamda maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning o’ziga xos jihatlarini o’rgangan. Maktabgacha ta'lim muassasalari va oila hamkorlikda bolaning psixologik

va fiziologik o‘zgarishlarini kuzatib e'tiborli bo‘lishi talab qilinadi. Olimlar ham yillar mobaynida bolalarni mantiqiy fikrlashi ong osti tarmoqlari sharining va miyaning hujayralarini yaxshi ishlashiga asosiy sabab bo‘ladi. Mayya faoliyati jadallashadi, chunki bolalar o‘ylashadi, fikr yuritadi, taxlil qiladi va yechim topadi. Shu tufayli bolalar mantiqiy fikrlashi suvda ham zarur. Hayotiy faoliyatida muammolari bo‘lsa qiyinchilika bardosh bilan o‘zlari izlanib erishadi.

ASOSIY QISM

Yosh avlodni o‘z xalqi, jamiyati va yurtiga fidoiylik ruhida kelajak taqdiri uchun mas'ullikni his eta oladigan, boy milliy madaniy merosimiz va qadriyatimizga hurmat va asrab — avaylash ruhida jamiyatimiz oldida turgan kechiktirib bo‘lmas vazifa ekan, bunda barcha ta'lim — tarbiya ishi bilan shug'ullanuvchi xodimlardan katta-katta ishlarni bajarishni talab etadi.O‘zbekiston Respublikasi ta‘lim to‘g'risidagi uzluksiz ta'limni bir butun tizimini yaratish vazifasini ilgari surdi va mutaxassislar tayyorlash sifatiga qo‘yiladigan talablarni yanada oshirdi. Yana shunga bog'liq holda Respublikadagi pedagogika oliy o‘quv yurtlaridagi ta'lim - tarbiya jarayonini takomillashtirish masalasi dolzarb masalaga aylandi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini maktabga tayyorlash tizimida mantiq tassavurlarini shakllantirish nazariyasi va metodikasi kursi muhim o‘rin tutadi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mantiqni o‘qitish butun sistemasida o‘z ko‘lami va ahamiyati jihatidan nihoyatda katta bo‘lgan o‘zgartirishlar amalga oshirildi. Maktab oldiga yangi maqsadlarning qo‘yilishi maktabgacha Hozirgi zamon pedagogika fani bilimlar sistemasini uzlashtirib olish, ularni jamg’arish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish hamda yangi bilimlar hosil qilish uchun zarur bo’lgan bilish faoliyati usullarini egallab olish aqliy rivojlanishning asosiy ko’rsatkichlari deb hisoblanadi. Aqliy tarbiyaning vazifasi uning mazmuni, metodi va tashkil etilishiga qarab belgilanadi. Pedagogika-psixologiya fani aqliy tarbiya berish vazifalarini samarali xal etishda birinchidan bolaning imkoniyatlaridan to’g’ri foydalanish, ikkinchidan bola organizmining umumiy charchashiga sabab bo’lishi mumkin bo’lgan ortiqcha zo’riqish bo’lmasligi yo’llarini topish uchun maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi qonunlari va imkoniyatlarini o’rganish bilan shug’ullanadi.ta’lim tashkilotlarida mantiqiy ta'lim berish mazmunining tubdan o‘zgarishiga olib keldi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bolalarni maktabga tayyorlashda tarbiyachi ta`limiy faoliyatni bir bo‘limidan bitta emas, balki butun bir ta`limiy faoliyatning mazunini rejalashtirib olib borilsa, ijobiy natijani qo‘lga kiritadi. Tarbiyachiga metodik qo‘llanmalardan foydalanib mashg‘ulot o‘tish tavsiya etiladi. Har bir MTTda metodik xonalar mavjuddir. Unda maktabgacha ta’lim tashkiloti ta’lim-tarbiya dasturining hamda hamma bo‘limlari bo‘yicha metodik qo‘llanmalar bo‘ladi. Bu metodik qo‘lamalarni mantiqiy fikrlash

uchun ham qo‘laniladi gan lari mavjud bo‘lib. Bolalar uchun qulay sharoit va imkoniyatni paydo qiladi. Bolalar ham ko‘rib, hamda farqlab so‘ngra muhokama qilishadi. Bolalar tarbiyachiga taqlid qiladilar, taqlidchanlik qobiliyati yuqori bo‘lishi bilan birga bolalar kuzatuvchan bo‘ladi. Bundayin holatlar mantiqda juda samaraliy tarzda as qotadi. Bugungi kunning eng dolzarb masalasi bu bolaning ong ostini va dunyo qarashini boyitish hisoblanadi. Bolaning ong osti yaxshi ishlashi mantiqa ham bog‘liq bo‘lib, yoshlarni o‘ylashga muammoni hal qilish uchun do‘stlari bilan birdamlikda bo‘lishga va birga ishlashi uchun ko‘maklashadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachi asosan o‘zi mantiqiy fikrlashi yaxshi rivojlangan, malakali bo‘lishini talab qiladi. Tarbiyachilar turli xil qiyinchiliklarga duch keladi, ba'zan tarbiyalanuvchilarning yordamiga hamda ko‘magiga tayanadi. Tarbiyachi mantiqni turli usullar orqali amalga oshirsa bo‘ladi. Bolalarga mantiqiy tafakkurini shakllantirish uchun bir kun oldin tarbiyachi tayorgarlik ko‘rgan bo‘lishi lozim. Mantiq asosan quyidagicha turga bo‘lsak bo‘ladi.

Bular quyidagilar hisoblanadi.:

f) Savollar va topishmoqlar;

g) Muamoliy vaziyatlar tabiat va hayvonlar bilan bog‘liq holdagi;

h) O‘zlarining ishtirokidagi muamoli vaziyatlar

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga 4yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan bolalar bilan mantiq orqali tafakkurini shakllantiriladi. Asosan bu yoshda faqat savol va topishmoqlardan foydalaniladi. Ular bolaning tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Maktabga tayorlov yoshidagi bolalar endigina o‘tish davrini boshlagan bo‘lib, ular psixologik va jismoniy jihatdan ham tayyorgarlikni o‘tishadi. Bunda ota - onalar juda bolasiga ehtiyot bo‘lgan holda muomala qilishi, o‘ta darajada ko‘p yuklama bermasligi lozim. Chunki bola juda ham charchashi, psixologik va jismoniy jihatdan charchab qolishi maktabga borganda o‘zini yolg‘iz, darslar bolaga qiziqmasday his qilib qoladilar. Buning uchun tarbiyachi oila hamkorligida ko‘proq ishlab bolaning tarbiyasiga e'tiborli bo‘lishi zarur. Mantiqiy faoliyat orqali bolalarning psixologik hotirjamligini egallash uchun tabiat va bola qiziqadigan kuzata oladigan narsa, buyum kabi narsalardan tarbiyachi ijod qilgan holda mantiqiy savol tuzib. Bolalar bilan yechimini topish kerak. Bu maqola tarbiyachi, yosh oilalar shu bilan birga maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ish olib boradigan insonlar uchun qo‘llanma vazifasini bajaradi degan umidamiz. Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki mantiqiy fikrlash matematika bilan uzviy bog‘liq. Mantiqiy yaxshi tafakkurga ega bolalar matematikadan yaxshi ishlashib, to‘g‘ri yecha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bolalalarni maktab ta’limiga tayyorlash metodikasi.Asqarova Dilorom Qurbonova 73- 80betlar.

2. Ta’lim metodlari va vositalari unumli foydalanish yo’llari Kamola Namozboy qizi Tog’ayeva.

3. Matematik tasavvurlarni shakllantirish nazariyasi va metodikasi. E. M. Mardonov.

4. Maktabgacha yoshdagi bolalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda aqliy faoliyatning o`rni. Qilichova Marhabo Xudoyqulovna To’lanova Feruzaxon Turgunboy qizi

SHAXS IJTIMOIYLASHUVIDA RATSIONAL-EMOTIV PSIXOTERAPIYANING SAMARADORLIGI

Xolmurotova Shoxista Mirzaliyevna
Termiz davlat universiteti o'qituvchisi
Adilova Sevara Norbuta qizi
Termiz davlat universiteti 3 kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677484

Аннотация. Har birimizning jamiyatdagi o'rnimiz, uning qachon va qanday sharoitlarda paydo bo'lgani, jamiyatga qo'shilib yashashimizning psixologik mexanizmlari jarayoni psixologiyada ijtimoiylashuv yoki sotsializatsiya deb yuritiladi.Ijtimoiylashuv-individning jamiyatga kirib borib, undagi hayot uchun zarur bo'ladigan malaka, rollar, me'yorlar va qadriyatlarni o'zlashtirishidir.

Калит сўзлар. Ijtimoiylashuv, malaka, rollar, me'yorlar, qadriyatlar, boshqa psixologik muammolar, ruhiy jarohat.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЦИОНАЛЬНО-ЭМОТИВНОЙ ПСИХОТЕРАПИИ В СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. Место каждого из нас в обществе, когда и при каких условиях оно возникло, процесс психологических механизмов вхождения в общество и проживания в обществе в психологии называется социализацией или социализацией, это приобретение ролей, норм и ценностей.

Ключевые слова. Социализация, навыки, роли, нормы, ценности, другие психологические проблемы, психические травмы.

EFFECTIVENESS OF RATIONAL-EMOTIVE PSYCHOTHERAPY IN PERSONALITY SOCIALIZATION

Annotation. The place of each of us in society, when and under what conditions it appeared, the process of psychological mechanisms of joining society and living in society is called socialization or socialization in psychology. is the acquisition of roles, norms and values.

Keywords. Socialization, skills, roles, norms, values, other psychological problems, mental trauma

Shaxs ijtimoiylashib borar ekan, unda ma’lum jarayonlarni amalga oshirishda o’zining shaxsiy rollari mavjud bo’ladi va u bosqichma-bosqich amalga oshib, takomilashib boradi.

Ammo ijtimoiylashuv jarayonida shaxsda rivojlanishning turli xil sabablariga ko’ra, o’ziga va o’zgalarga, jamiyat va atrof-muhitga bo’lgan munosabatlarida muammolarga duch kelishi mumkin. Aksariyat hollarda, psixologiya muammolarni bartaraf etish uchun o’zining ma’lum yo’nalishlari va usullaridan foydalanadi. Misol tariqasida bulardan aynan ratsional-emotiv psixoterapiyani keltirish mumkin.

Ratsional-emotiv psixoterapiya metodi 1955 yili Albert Ellis tomonidan ilgari surilgan. Uning asosiy mohiyati ham kishining o‘zi, o‘zgalar va jamiyat haqidagi fikrlarini o‘zgartirishga qaratilgan. Bu nazariyaga binoan nevroz, depressiya, xavotir, aybdorlik hissi va shu kabi boshqa psixologik muammolar ruhiy jarohat etkazuvchi omillar va vaziyatlar sababli emas, balki kishining ushbu omillar va vaziyatlarga nisbatan shaxsiy munosabati va o‘y-xayollari sababli yuzaga keladi. Masalan, sizni kimdir qattiq xafa qildi va bundan kayfiyatingiz tushib ketdi. Bu vaziyatda siz u odamni emas, balki o‘zingizni aybdor deb hisoblaysiz. Demak, siz tanqidga loyiqsizki, u sizni shu ko‘yga soldi. Aslida unday emas. Ayb sizda emas, balki sizni tanqid qilgan odamda yoki tanqid muhiti yaratilgan o‘sha vaziyatda. A.Ellis shunday deb yozadi: “Insonda o‘zi haqidagi bunday noto‘g‘ri tasavvurlar uzoq davom etaversa, unda turli xil ruhiy-hissiy buzilishlar, shu jumladan, depressiya rivojlanadi.”. Ellis shunday qoidani o‘rtaga tashlaydi: “Aybdor sen emas, balki boshqalar”.

Ellis ishlaridan ba’zi parchalarni keltirib o‘tamiz. Atrof-muhitda ro‘y berayotgan asabingni buzadigan va hissiy zo‘riqishga majbur qiladigan voqea-hodisalar senga qaratilgan emas, ular o‘z-o‘zicha ro‘y beraveradi. Kim tomonidan ko‘rsatilishidan qat’i nazar, senga nisbatan bildirilayotgan ayblov va kamsitishlar aslida sening haqiqiy shaxsingni ifodalab bermaydi, bu o‘sha odamning shaxsiy fikri. U o‘z dunyoqarashi va senga bo‘lgan munosabatidan kelib chiqib, shu fikrda. Aslida unday emas!

Ellis fikricha, quyidagi uch qoidaga qat’iyan amal qilishga urinaverish, kishini har doim xavotirda ushlaydi:

c) O‘ziga hadeb talab qo‘yaverish (“men unday bo‘lishim kerak, bunday bo‘lishim kerak”);

d) Boshqalarning unga hadeb talab qo‘yaverishi (“sen unday bo‘lishing kerak, bunday bo‘lishing kerak”);

e) Uning boshqalarga hadeb talab qo‘yaverishi (“odamlar unday bo‘lishi kerak, bunday bo‘lishi kerak”). Mana shu “Uchta kerak” tamoyili – xavotir va depressiya manbaidir.

“Uchta kerak” qoidasiga amal qilaverish o‘zingiz haqingizda quyidagi fikrlarni shakllantiradi va xavotirga mezon yaratadi:

1) Men shunday harakatlar qilishim kerakki, meni boshqalar tan olsin! Aks holda men hech kimman!

2) Men qanday xohlasam, atrofdagilar meni shundayligimcha qabul qilishi kerak! Aks holda ular yomon odam va har qanday jazoga mahkum!

3) Men nimani, qachon va qayerda xohlasam, shunga ega bo‘lishim kerak! Menga kerak bo‘lmagan narsalarga mening toqatim yo‘q!

A. Ellisning fikricha, psixologik muammolar inson oddiy imtiyozlarga (sevgi, ma’qullash, qo‘llab-quvvatlash istagi) amal qilishga harakat qilganda va bu oddiy afzalliklar uning hayotdagi muvaffaqiyatining mutlaq o‘lchovi ekanligiga yanglishib ishonganida paydo bo‘ladi. Bundan tashqari, inson barcha darajadagi - biologikdan ijtimoiygacha bo'lgan turli xil ta'sirlarga nihoyatda tobe bo'lgan mavjudotdir. Shuning uchun A. Ellis inson tabiatining barcha o'zgaruvchan murakkabligini bir narsaga qisqartirishga moyil emas.

Ratsional psixoterapiya uzoq vaqtdan beri zamonaviy maslahat amaliyotida qo'llaniladigan ajoyib uslub sifatida o'zini namoyon qildi. Usul paydo bo'lganidan beri yarim asr o'tgach, u psixoterapiyaning turli sohalaridan eng yaxshi va eng samarali narsalarni o'zlashtirdi va shuning uchun mutaxassislar uni deyarli har qanday hayotiy va ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun ishlatish mumkinligini jasorat bilan ta'kidlaydilar.

Texnikaning o'zi hech qanday g'ayritabiiy narsani anglatmaydi: bemorga uning hayotga bo'lgan e'tiqodlari va qarashlari qanchalik noto'g'ri ekanligi va bu aldanishlar uning hayot sifatini qanchalik yomonlashtirayotgani oqilona yo'llar bilan ko'rsatiladi.. Muammo bilan iloji boricha samarali ishlash uchun psixoterapevt bemorning shaxsiyatini yaxshi o'rganishi va unda mavjud bo'lgan aldashlarning qaysi biri muammoning manbai ekanligini aniqlashi kerak. Ushbu fikrlarni aniqlab bo'lgach, ratsional psixoterapiya ularni quyidagi yo'llar bilan yo'q qilishni o'z ichiga oladi:

4. taklif;
5. mantiqiy ishonch;
6. hissiy ta'sir;
7. Xulq-atvorni tuzatish;
8. Shaxsiyatni tuzatish.

Ushbu yo'nalishni o'z amaliyotida uzoq vaqtdan beri ishlatib kelayotgan psixoterapevtlarning ta'kidlashicha, u shaxs ijtimoiylashuvini murakkablashtiradigan bir qator muammolarni hal qilish uchun ishlatilishi mumkin:

c) Oilaviy muammolarni hal qilish.

d) Qarama-qarshi jinsga nisbatan tushunmovchilik va qiyinchiliklarni bartaraf qilish.

e) Bolalik va yoki o'smirlik davrida yuzaga keladigan xulq-atvor buzilishlari.

f) Nogironlik, og'ir va yoki davolab bo'lmaydigan kasalliklarni aniqlash va boshqalar bilan bog'liq stressli holatni bartaraf etish.

Ratsional-emotiv psixoterapiya, ta’kidlanganidek, his-tuyg'ularni o'zgartirishga, fikrlar mazmuniga ta'sir qilishga qaratilgan. Bunday o'zgarishlarning mumkinligi fikrlar va his-tuyg'ularning bog'lanishiga asoslanadi. RET nuqtai nazaridan bilish hissiy holatni belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Odatda, fikrlash hissiyotlarni o'z ichiga oladi va ular tomonidan ma'lum darajada rag'batlantiriladi va his-tuyg'ular idrokni ishga tushiradi. Shaxs ijtimoiylashuvda voqeani qanday izohlasa, natijada bunday his-tuyg'u bu vaziyatda paydo bo'ladi. Bizga salbiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan tashqi hodisalar va odamlar emas, balki bu hodisalar haqidagi fikrlarimizdir. Fikrlarga ta'sir qilish - bu bizning his-tuyg'ularimizni va shuning uchun xatti-harakatlarimizni o'zgartirishga erishishning qisqaroq usuli. Shu sababli, ratsional-emotsional terapiya, A. Ellis ta'rifiga ko'ra, "psixoterapiyaning kognitiv-affektiv xatti-harakatlar nazariyasi va amaliyoti" hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1.Penfield W., “Memory Mechanisms”, Archives of Neurology & Psychiatry, 67: 178-198, 1952 (Pendfild, “Xotira mexanizmli”, Nevrologiya va Psixiatriya arxivlari, 67: 178-198,1952).

2.Pendfild, W., and Jasper, H., Epilepsy and the Functional Anatomy of the Human Brain, Churchill, 1954, Chapter 11 (Penfild, U. va Jasper X., “Epilepsiya va inson miyasining funksional anatomiyasi”, Cherchill, 1954, 11-bob).

3.Berne E., “The Psychodynamics of Intuition”, Psychiatric Quarterly, 36: 294-300, 1962 (Bern E., Intuitsiya psixodinamikasi”. Psychiatric Quarterly, 36: 294-300, 1962).

4.Жураев, У. Т. (2020). Практический анализ функционирования ситуационных и личностных детерминант волевой деятельности. Проблемы современной науки и образования, (1 (146)), 108-110.

5. Холмуротова, Ш. М. (2022). АЁЛЛАР ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРИНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ДИАГНОСТИКАСИ. Science and innovation, 1(B3), 129-133.

6. Холмуротова, Ш. М. (2022). АЁЛЛАРДА ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОР ХУСУСИЯТЛАРИ ПСИХОПРОФИЛАКТИКАСИДА ДИНИЙ БИЛИМЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(6), 286-294.

7. Холмуротова, Ш. М. (2021). ЗНАЧЕНИЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ЛИЧНОСТИ В ДУХОВНОМ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ. European science, (3 (59)), 60-63.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TASHKIL ETILADIGAN INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA ULARNING AHAMIYATI

Jurayev Azizbek Azimjonovich
NamDU M-TMB-AU-21 guruhi 2-bosqich magistranti
Shodmonov Qodirxon Odilxonovich
Ta'lim menejmenti kafedrasi mudiri, p.f.n., dotsent
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677486

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarining ta'lim jarayonida qo'llaniladigan innovatsion ta'lim texnologiyalari, innovatsion ta'lim texnologiyasining predmeti, ta'lim innovatsiyalarini pedagogik jarayonga tatbiq etish bosqichlari, shaxsga yo'naltirilgan innovatsion ta'lim texnologiyalari, turlari va ularning ahamiyati kabi masalalar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim muassasalari, innovatsiya, innovatsion ta'lim texnologiyalari, shaxsga yo'naltirilgan innovatsion ta'lim texnologiyalari, hamkorlik innovatsion ta'lim texnologiyasi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются такие вопросы, как инновационные образовательные технологии, используемые в образовательном процессе профессиональных образовательных учреждений, предмет инновационной образовательной технологии, этапы внедрения образовательных инноваций в педагогический процесс, личностно-ориентированные инновационные образовательные технологии, виды и их значение.

Ключевые слова: Профессиональные образовательные учреждения, инновации, инновационные образовательные технологии, индивидуально-ориентированные инновационные образовательные технологии, кооперационные нновационные образовательные технологии.

Annotation. This article discusses such issues as innovative educational technologies used in the educational process of professional educational institutions, the subject of innovative educational technology, the stages of introducing educational innovations into the pedagogical process, student-centered innovative educational technologies, types and their significance.

Keywords: Professional educational institutions, innovations, innovative educational technologies, individually oriented innovative educational technologies, cooperative innovative educational technologies.

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan ta’limga qaratilayotgan e’tibor barcha ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining jumladan, professional ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining ham o‘z ustida ishlashi, tinmay izlanish olib borishi hamda o‘quv jarayonini zamon talablari darajasida, innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalangan holda, ilmiy asosda tashkil etishlari uchun ularga zaruriy shart-sharoitlarni yaratib berilmoqda, bu esa o‘z navbatida professional ta’lim muassasalarida maxsus fanlarni innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanib o‘qitish, o‘quvchilarning bilim imkoniyatini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, amaliy ko‘nikma va malakalarini shakllantirishda muxim omil hisoblanadi.

Korxonalar orasidagi raqobat o‘z navbatida, ilm-fan, texnika va texnologiyani, ya’ni ilmiy-texnik taraqqiyotining jadallashuviga olib keladi. Ilmiy texnika taraqqiyotining jadallashuvi, hayotning barcha sohalarini tubdan isloh qilinishi natijasida jahon hamjamiyatiga qo‘shilish imkoniyatini beradi. Bu erda ham, birinchi qatorga yuqorida qo‘yilgan masalalarni hal qila oladigan kadrlarni tayyorlash muammosi har doim ham ko‘ndalang bo‘lib turadi.

Respublikamizning pedagogik olim va amaliyotchilari ilmiy asoslangan hamda O‘zbekistonning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan innovatsion ta’lim texnologiyalarini yaratish va ularni ta’lim amaliyotida qo‘llashga intilmoqdalar. Bu erda nima uchun bugungi kunda innovatsion texnologiyalarning milliy nazariy asosini yaratish va amaliyotga tadbiq etish zarurati tug‘ildi.

Innovatsion ta’lim texnologiyasining predmeti – ta’lim tizimini konseptual asoslariga dalil keltirishdan, maqsadlarni qo‘yishdan, natijalarni shakllantirishdan, o‘quv materialini tanlash va strukturalashtirishdan, ta’lim modelini tanlashdan, to ularni amalga oshirishgacha, ularning optimallik va samaradorlik darajasini baholashgacha loyihalashtirishdan tarkib topgan.

Bizda ta’lim nazariyasi va amaliyotida o‘quv jarayoniga texnologik xarakterni kiritish o‘tgan XX asrning 50-yillaridan boshlangan. Ular an’naviy o‘qitish uchun texnik vositalar majmuasini yaratishda o‘z ifodasini topgan. Hozirgi vaqtda innovatsion ta’lim texnologiyasiga oddiygina “o‘qitishning texnik vositalaridan yoki kompyuterlardan foydalanish sohasidagi tadqiqotlar sifatida qaralmaydi: bu o‘qitish samaradorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish va qo‘llash yo‘li bilan qo‘llanilayotgan usullarni baholash vositasida ta’lim jarayonining tamoyillarini aniqlash va optimallashtirish usullarini ishlab chiqish maqsadidagi tadqiqotlardir”.

Rivojlangan mamlakatlarda muvaffaqiyat bilan qo‘llanib kelinayotgan innovatsion ta’lim texnologiyalarini o‘rganib, xalqimizning milliy pedagogika an’analaridan hamda ta’lim sohasining shu kundagi holatidan kelib chiqqan holda O‘zbekistonning milliy, innovatsion ta’lim texnologiyasini yaratish lozim bo‘ladi.

Ta’lim tizimida tub islohotlar zarurligini e’tirof etish uchun o‘tgan asrning 80-yillaridan boshlab pedagogik leksikonda “Innovatsiya” iborasi qo‘llana boshladi. U pedagogika nazariyasi va amaliyotida allaqachon o‘z o‘rnini topgan bo‘lsada, uning mohiyati shu paytgacha to‘laqonli yoritilmagan hisoblanadi, ya’ni yakdillik mavjud emas. Keng ma’noda “Innovatsiya” pedagogik tizimga yangilik kiritish yo‘li bilan ta’lim-tarbiya jarayonini maqbullashtirish, sifat va samaradorligini oshirishni ko‘zda tutadi. Pedagogik tizimiga kiritilgan yangilik sifat va samaradorlikka salbiy ta’sir qilishi ham mumkin. Biz tizimga uning ichki zaxira va imkoniyatlarini hisobga olgan holda sifat va samaradorlikni oshirish maqsadida kiritilgan yangiliklargina innovatsiya deb tushunamiz. Pedagogik tizimni takomillashtirib, yuqori sifat va samaradorlikka erishishga oid g‘oya, nazariya, qoida, shakl, metodlar va vositalar tizimini-pedagogik innovatsiyalar sifatida qabul qilish mumkin. So‘nggi 20-25 yillar davomida pedagogik tizimga ko‘plab yangiliklar kiritilayotganligining guvoxi bo‘lib turibmiz. Misol sifatida yangi konsepsiyalar, investitsiyalar, DTS, testlar, muqobil o‘quv rejalari, yangi turdagi o‘quv yurtlari(jumladan, kasb-hunar maktablari, texnikumlar), texnologiyalar va shu kabilarni ko‘rsatish mumkin.

Innovatsiya (in-lik, novus-yangi) yangilik kiritish, yangilik degan ma’noni anglatadi. “Innovatsion ta’lim texnologiyasi” deganda odatda o‘quv jarayoniga yangi (foydali texnologiya) elementlarni olib kirish tushuniladi.

SHuning uchun ta’lim tizimi innovatsiyalarni kiritish va o‘zgartirish bilan bevosita bog‘liq.

Bunday o‘zgartirishlar ta’lim tizimining:

– maqsadiga, mazmuniga, usul va texnologiyasiga, tashkil etish shakli hamda boshqaruv tizimiga;

– pedagogik faoliyatdagi o‘ziga xoslik va o‘quv-bilish jarayonini tashkil etishga;

–ta’lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;

–o‘quv-metodik ta’minotiga;

–tarbiyaviy ishlar tizimiga;

–o‘quv reja va o‘quv dasturlariga;

–o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatiga bog‘liq bo‘ladi.

Innovatsion ta’lim jarayonining bosqichlari quyidagilardan iborat:

- YAngi g‘oya tug‘ilishi yoki yangilik konsepsiyasini paydo bo‘lishi bosqichi.
- YAratilgan yangilikni amalda qo‘llay bilish bosqichi.
- YAngilikni yoyish, uni keng targ‘ib tadbiq etish bosqichi.
- Muayyan sohada yangilikni hukumronlik qilish bosqichi.
- Ixtiro qilish, ya’ni yangilik yaratish bosqichi.

Ta’lim innovatsiyalari – ta’lim sohasi yoki o‘quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida echish maqsadida qo‘llanilib, avvalgidan ancha samarali

natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalardan iborat bo‘lib, maqsadi sarflangan mablag‘ va kuchdan imkon qadar eng yuqori natijani olish.

Xususiyati, boshqarish va nazorat qilishga imkon beradigan o‘zgaruvchan mexanizmga egaligidir.

Ko‘rinishi esa, yangi g‘oyalar; tizim yoki faoliyat yo‘nalishini o‘zgatirishga qaratilgan aniq maqsadlar, noan’anaviy yondashuvlar, ilg‘or ish uslublari odatiy bo‘lmagan tashabbuslardan iborat.

Ta’lim innovatsiyalarining turlari quyidagilardan:

1. Faoliyat yo‘nalishiga ko‘ra: Pedagogik jarayonda yoki ta’lim tizimini boshqarishda qo‘llaniladigan innovatsiyalar.

2. Kiritilgan o‘zgarishlar tavsifiga ko‘ra: Radikal, modifikatsiyalangan, kombinatsiyalangan innovatsiyalar.

3. O‘zgarishlar ko‘lamiga ko‘ra: Modul, tarmoq (lokal) va tizim innovatsiyalari.

4. Kelib chiqish manbaiga ko‘ra: Jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o‘zlashtirilgan innovatsiyalardan iboratdir.

Innovatsion faoliyat pedagogning ruhiy, aqliy, jismoniy kuchini ma’lum maqsadga yo‘naltirish asosida nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni egallash, amaliy faoliyatni nazariy bilimlar bilan to‘ldirib borish, bilish, loyihalash, kommunikativ nutq va tashkilotchilik mahoratini rivojlantirishni talab etadi.

Ta’lim innovatsiyalarini pedagogik jarayonga tatbiq etish quyidagi bosqichlardan iborat hisoblanadi:

- Muammoni tahlil asosida aniqlash;
- Mo‘ljallanayotgan ta’lim tizimini loyihalash;
- YAngilik (o‘zgarish)larni rejalashtirish;
- YAngilik (o‘zgarish)larni amalga oshirish.

Shaxsga yo‘naltirilgan innovatsion ta’lim – talabaning fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o‘ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim bo‘lib, u pedagog va talaba o‘rtasidagi o‘zaro munosabat hamkorlik va tanlash erkinligiga asoslanib, talabani qadriyat sifatida e’tirof etilishi uchun sharoit yaratadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan innovatsion ta’lim texnologiyalarining turlari:

1. Modul innovatsion ta’lim texnologiyasi.
2. Muammoli innovatsion ta’lim texnologiyasi.
3. Interfaol innovatsion ta’lim texnologiyasi.
4. Individual innovatsion ta’lim texnologiyasi.
5. Masofaviy innovatsion ta’lim texnologiyasi.
6. Kompyuter innovatsion ta’lim texnologiyasi.
7. Hamkorlik innovatsion ta’lim texnologiyasi
8. Loyiha innovatsion ta’lim texnologiyasi.

9. Dasturiy innovatsion ta’lim texnologiyasi.
10. Tabaqalashtirilgan innovatsion ta’lim texnologiyasi.
11. Rivojlantiruvchi innovatsion ta’lim texnologiyasi.
12. O‘yin texnologiyalari.
13. Gender innovatsion ta’lim texnologiyasi.
14. Quvvatni tejovchi innovatsion ta’lim texnologiyasi va boshqalardir.

Yuqorida keltirib o‘tilgan shaxsga yo‘naltirilgan innovatsion ta’lim texnologiyalaridan ba’zi bir na’munalarni keltirib o‘tamiz:

Jumladan, hamkorlik innovatsion ta’lim texnologiyasi – o‘quv jarayonida o‘quvchilarning jamoada, kichik guruh va juftlikda bilimlarni birgalikda o‘zlashtirishlari, o‘zaro rivojlanishlari, “pedagog-o‘quvchi(lar)” munosabatining hamkorlikda tashkil etilishini ta’minlovchi ta’limiy xarakterdagi texnologiyadir.

Hamkorlik innovatsion ta’lim texnologiyasi g‘oyalari XX asrning 80-yillarida J.J.Russo, K.D.Ushinskiy, V.A.Suxomlinskiy, A.S.Makarenko va boshqa pedagoglarning qarashlari asosida shakllangan.

Hamkorlik innovatsion ta’lim texnologiyasining maqsadi o‘quvchilarda intellektual, ma’naviy-axloqiy va jismoniy qobiliyat, qiziqish, motivlarni rivojlantirish orqali dunyoqarashni hosil qilishdir.

Hamkorlik innovatsion ta’lim texnologiyasini qo‘llashda o‘quvchilardan quyidagilar talab etiladi:

- sherigi va guruhdoshlari bilan hamkorlikka erishish;
- faol ishlash, topshiriqqa nisbatan mas’uliyatli yondashish;
- sherigi yoki guruhdoshlariga ijobiy munosabatda bo‘lish;
- nafaqat o‘z yutug‘i, balki sherigi va guruhining muvaffaqiyati uchun javobgarlikni his qilish;
- juftlikda va guruhda ishlash – jiddiy va mas’uliyatli mehnat ekanligini his qilish kabilardir.

Xulosa o‘rnida professional ta’lim muassasalarida tashkil etiladigan innovatsion ta’lim texnologiyalarining mazmun-mohiyati, ahamiyati va ularning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan innovatsion ta’lim texnologiyalaridan oqilona va o‘z o‘rnida foydalanish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turg‘unov S.T., Maqsudova L.A. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish. – Toshkent: Fan. – 2008. – 169 b.
2. Turg‘unov S.T. Uluqov N.M., SHodmanov Q.O., Maqsudova L.A.. Ta’lim muassasalarida boshqaruv. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan. – 2008 y.

3. Turg‘unov S.T., Axmedova N., SHodmanov Q.O. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari rahbarlari kasbiy kompetentliligini rivojlantirish. – Namangan: “Namangan”, 2012.

4. SHodmanov Q.O., Xatamova R.Z. Ta’lim sifatini ta’minlashda innovatsion menejmentning o‘rni va ahamiyati. NamDU ilmiy axborotnomasi, 2021 yil maxsus son, 789-794-betlar.

5. Rahimov M., & Shodmanov Q. (2022). Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishga asosiy yondashuv texnologiyalari. Eurasian Journal of Academic Research, 2(13), 1267–1271. izvlecheno ot https://www.in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/7932

6. Odilxanovich Sh.Q. et al. Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 5. – №. 1. – S. 395-400.

7. Karimova U., & Shodmanov Q. (2023). Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida hamkorlikda boshqaruvni tashkil etishda rahbar xodimlarning funksional vazifalari. Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture,3(1 Part 2), 20-24. izvlecheno ot https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/9018

STAGES OF DESIGNING A MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF THE REFLEXIVE POSITION OF FUTURE TEACHERS

Qarshiyeva Zulfiya Shukurovna
Teachers of Samarkand region to new methodologies
senior lecturer at the National Center for teaching.p.f.f.d (PhD)
https://doi.org/10.5281/zenodo.7677488

Annotation: This article analyzes the systematic, axiological, personal-activity and reflexive approaches to the process of professional training of their future teachers. It is justified that the design of the model for the development of the reflexive position of the future teacher is carried out according to the algorithm.

Keyword: Reflexive, position, model, modeling, component, principle, approach, localization, adaptation, axiological, result.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING REFLEKSIV POZITSIYASINI RIVOJLANTIRISH MODELINI LOYIHALASH BOSQICHLARI

Qarshiyeva Zulfiya Shukurovna
Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi katta o‘qituvchisi.p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jarayoni tizimli, aksiologik, shaxsiy-faoliyaga doir va refleksiv yondashuvlar tahlil qilingan. Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish modelini loyihalashtirish algoritmga muvofiq amalga oshirilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘z: Refleksiv, pozitsiya, model, modellashtirish, komponent, tamoyil, yondashuv, loyixalashtirish, uygunlashtirish, aksiologik, natija.

Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish jarayonini biz oliy ta‘limga qo‘shimcha, ammo shu bilan birga mustaqil bo‘g ‘in sifatida kiritilgan tizim sifatida ko‘rib chiqamiz. Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish modelini loyihalashtirishda biz tizimli tahlil tamoyiliga asoslandik: har qanday ob’ektni hosil qilish maqsadni aniqlash va rivojlantirish bilan boshlanadi. Maqsadni aniqlash loyihalashtirishda muhim jihat hisoblanadi, chunki maqsad – bu boshqa komponentlarga nisbatan yo‘naltiruvchi asosdir. [1]

Maqsad shuningdek, tizim komponentlari mazmunining ishlab chiqilishida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. U rivojlanish va yaratish o‘rtasidagi bog‘liqlikni, biz intilayotgan natijani aniq tushunishni taqozo etadi.

A.V.Zelentsova o‘z tadqiqotida shaxsiy tajribani shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim mazmunining komponenti sifatida talqin qiladi va tarkib o‘rganilayotgan predmet materiallari bilan belgilanmaganligini, balki o‘quv jarayoni sub’ektlarining shaxsiy rivojlanishining ichki anglanishi bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi. [3]

Bunday tajribani o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari tushunchalar, tasavvurlar, usullar, operatsiyalar, harakatlarni bajarish qoidalari, emotsional kodlardan (stereotiplar, shaxsiy fikrlar, ustanovkalar) iborat.

N.Ya.Saygushning fikricha, sub’ektiv tajriba shaxsiy faollikni amalga oshirishni ta’minlaydigan shartdir, deb hisoblaydi. Sub’ekt ushbu faollikni mustaqil ravishda rivojlantiradi, tashkil etadi va nazorat qiladi. [2]

I.S.Yakimanskaya ta‘limdagi sub’ektiv tamoyilini taklif etgan. Ushbu tamoyil shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim jarayonining mazmuniga qo‘yiladigan quyidagi didaktik talablar orqali amalga oshiriladi: o‘quv materialining mazmuni orqali o‘quvchining predmetli tajribasi mazmunini aniqlashni ta’minlash, o‘qituvchining avvalgi o‘quv tajribasini hisobga olish; bilimlarni uning ko‘lamini kengaytirishga, strukturalashga, integratsiyalashga, predmetli mazmunni umumlashtirishga, har bir o‘qituvchining shaxsiy tajribasini o‘zgartirishga yordam beradigan usullar bilan bayon qilish; o‘qituvchining tajribasini berilayotgan bilimlarning ilmiy mazmuni bilan tizimli ravishda muvofiqlashtirish; o‘qituvchi mustaqil ta‘lim olishga, o‘z ustida ishlashiga, o‘z fikrini bildirishga qo‘llab-quvvatlovchi ta‘limiy faoliyatni o‘zi tomonidan baholashga undash; o‘quv materialini o‘qituvchining topshiriqlarni bajarish, o‘quv vazifalarini yechish orqali tanlash imkoniyatiga ega bo‘ladigan tarzda tashkil etish; o‘qituvchilarni o‘quv materialini ishlab chiqishning eng muhim usullarini mustaqil tanlash va ulardan foydalanishga undash; ularning shaxsiy rivojlanishidagi funktsiyalarini hisobga olgan holda o‘quv ishlarining umummantiqiy va maxsus predmetli usullarini ajratib ko‘rsatish; o‘quv jarayoni

(o‘qituvchilar tomonidan o‘quv materialini o‘zlashtirish jarayonida amalga oshirilgan umumlashmalar) va uning natijasini nazorat qilish va baholashni ta’minlash. [1]

Shunday qilib, kasbiy tayyorgarlik jarayonida bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish modelini yaratish uchun biz maqsadni, natijani aniqlaymiz va asoslaymiz, natijaga erishish vositalarini (mazmuni, metodlari, usullari, vositalari, ushbu jarayonni tashkil etish) ko‘rib chiqamiz.

Yuqoridagi jihatlar bilan bog‘liq holda biz bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish modelining quyidagi bloklarini aniqlashtirdik: **maqsadli, nazariy-metodologik, mazmunli-jarayonli va natijaviy,** ularning har biri komponentlarni o‘z ichiga oladi.

Maqsadli blok. Modelni yaratish maqsadi o‘rganilayotgan jarayonning tuzilmasini tavsiflash, modelning maqsadi esa refleksiv pozitsiyani rivojlantirishdir.

Model mazmuni va uning komponentlarining o‘zaro aloqasi maqsad bilan, ya’ni bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish bilan belgilanadi. Refleksiv pozitsiyaning rivojlanganligi deganda, biz uning barcha komponentlarining (motivatsion-qadriyatli, kognitiv va faoliyatli) tarkib topganligini tushunamiz.

Bo‘lajak o‘qituvchida refleksiv pozitsiyasini rivojlanganligini baholash mezonlari va darajalarini natijaviy blokda aniqlashtiramiz.

Refleksiv, tizimli, aksiologik, shaxsiy-faoliyatli yondashuvlar kasbiy tayyorgarlik jarayonining metodologik asosi hisoblanib, uning asosida refleksiv pozitsiya rivojlanadi. [4]

Bo‘lajak o‘qituvchining taqdim etilayotgan modeldagi refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish jarayonini amalga oshirish mexanizmi bu refleksiv, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, loyihalash, modulli dasturlar texnologiyasi, interfaol o‘qitish metodlaridan foydalanish asosida tashkil etilgan kasbiy tayyorgarligi hisoblanadi.

Ushbu metod va texnologiyalar refleksiv va shaxsiy faoliyatli yondashuv qoidalariga mos keladi, kasbiy tayyorgarlikda foydalanish uchun sinovdan o‘tgan va bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z shaxsiy qobiliyatlari va ehtiyojlarini anglashga, ular o‘rtasidagi bog‘liqlik ularning tashqi ifodalari bilan, ongli kasbiy “Men kontseptsiya”si shaklida belgilanadi.

Refleksiv pozitsiya shaxsiy tajribaga asoslangan va faoliyatda namoyon bo‘ladigan shaxsga oid munosabatlar tizimidir, shuning uchun kasbiy tayyorgarlik jarayoni tizim sifatida ko‘rib chiqiladigan va bo‘lajak o‘qituvchiga shaxsiy tajribani pedagogik tayyorgarlik jarayonida iloji boricha to‘liqroq namoyish etish imkonini beradigan bir-birini to‘ldiruvchi metodologik yondashuvlar majmuiga asoslangan bo‘lishi kerak. [1]

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi jarayonida refleksiv, tizimli, aksiologik, shaxsiy-faoliyatli yondashuvlardan foydalanishni eng muhim, deb hisoblaymiz, chunki ularning har birining o‘ziga xos xususiyatlari yig‘indisi bo‘lajak pedagogning refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi jarayonida refleksiv, tizimli, aksiologik, shaxsiy-faoliyatli yondashuvlardan foydalanishni eng muhim, deb hisoblaymiz, chunki ularning har birining o‘ziga xos xususiyatlari yig‘indisi bo‘lajak pedagogning refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

Refleksiv yondashuv quyidagi xususiyatlari bilan tadqiqot maqsadiga erishish uchun juda muhimdir: refleksiv yondashuv, bir tomondan, o‘rganilayotgan voqelikning predmetli ko‘rilishini ta’minlasa, boshqa tomondan, uni muayyan maqsadlarga erishish va amaliy vazifalarni hal qilish uchun texnologik jihatdan o‘zlashtirishga hamda ma’lum bir faoliyat orqali o‘zgartirishga imkon beradi; refleksiv yondashuv refleksiya kabi voqelikni o‘rganishni ta’minlaydi va bu borada olingan bilimlarni kasbiy tayyorgarlik amaliyotida ishlatish uchun qulay imkoniyatlar

yaratadi; refleksiv yondashuv – bu refleksiyaga va amalga oshirilgan jihatlar tahliliga asoslangan, ya’ni nimaga ega bo‘lganligi (bilim, tajriba), va qanday natijaga erishilganligini taqqoslash, shuningdek, ushbu natijaning shaxs uchun ahamiyatini hisobga oladigan yondashuvdir; refleksiya haqidagi falsafiy, psixologik, pedagogik tasavvurlarni fundamental kategoriya sifatida o‘zida mujassam etgan zamonaviy ilm-fanning metodologik yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, refleksiv yondashuv insonning o‘zini, uning ichki dunyosini va boshqalar bilan munosabatlarda o‘z o‘rnini bilish kabi tug‘ma qobiliyatiga yo‘naltirilgandir; faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun individual ongning mavjudligi va uni shaxs tomonidan faol ravishda qayta ko‘rib chiqish; bajarayotgan faoliyatiga nisbatan “tashqi” pozitsiyani egallash va kelgusi faoliyat rejasini keyinchalik loyihalashtirish orqali natijani tahlil qilish imkoniyati; boshqa odamning fikrlari, hissiyotlari va harakatlarini o‘rganish va tushunish; refleksiv jarayonlarni faoliyatdan ajralmagan holda ko‘rib chiqish; sodir etilayotgan voqelikka insonning shaxsiy baholovchi munosabatini rivojlantirish; individning axloqiy sifatlarini rivojlantirish, boyitish va mustahkamlash, uning qadriyatlarga ongli munosabati; barcha komponentlarni belgilaydigan va uning barcha natijalari uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga oladigan faoliyat markazi sifatida o‘ziga nisbatan ichki motivatsion ongli munosabati; umuman shaxsning rivojlanishiga va uning olam bilan munosabatlariga ta’sir ko‘rsatishi orqali o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini tarbiyalash uchun sharoitlarni ta’minlash; sabab-natija aloqasining o‘rnatilishi bilan chuqur va to‘laqonli tahlilni o‘tkazish uchun ortga nazar solish va turli xil pozitsiyalarni egallashga imkon beradigan o‘z-o‘zini anglash mexanizmining mavjudligi. [5]

Yuqorida keltirilgan yondashuvlarning har birini tanlash sababini ularning mohiyati va xususiyatlarini tahlil qilish orqali asoslab beramiz.

Refleksiv yondashuv quyidagi xususiyatlari bilan tadqiqotimizning maqsadiga erishish uchun juda muhimdir: refleksiv yondashuv, bir tomondan, o‘rganilayotgan voqelikning predmetli ko‘rilishini ta'minlasa, boshqa tomondan, uni muayyan maqsadlarga erishish va amaliy vazifalarni hal qilish uchun texnologik jihatdan o‘zlashtirishga hamda ma'lum bir faoliyat orqali o‘zgartirishga imkon beradi; refleksiv yondashuv refleksiya kabi voqelikni o‘rganishni ta’minlaydi va bu borada olingan bilimlarni kasbiy tayyorgarlik amaliyotida ishlatish uchun qulay imkoniyatlar yaratadi; refleksiv yondashuv – bu refleksiyaga va amalga oshirilgan jihatlar tahliliga asoslangan, ya’ni nimaga ega bo‘lganligi (bilim, tajriba), va qanday natijaga erishilganligini taqqoslash, shuningdek, ushbu natijaning shaxs uchun ahamiyatini hisobga oladigan yondashuvdir; refleksiya haqidagi falsafiy, psixologik, pedagogik tasavvurlarni fundamental kategoriya sifatida o‘zida mujassam etgan zamonaviy ilm-fanning metodologik yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, refleksiv yondashuv insonning o‘zini, uning ichki dunyosini va boshqalar bilan munosabatlarda o‘z o‘rnini bilish

kabi tug'ma qobiliyatiga yo‘naltirilgandir; faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun individual ongning mavjudligi va uni shaxs tomonidan faol ravishda qayta ko‘rib chiqish; bajarayotgan faoliyatiga nisbatan “tashqi” pozitsiyani egallash va kelgusi faoliyat rejasini keyinchalik loyihalashtirish orqali natijani tahlil qilish imkoniyati; boshqa odamning fikrlari, hissiyotlari va harakatlarini o‘rganish va tushunish; refleksiv jarayonlarni faoliyatdan ajralmagan holda ko‘rib chiqish; sodir etilayotgan voqelikka insonning shaxsiy baholovchi munosabatini rivojlantirish; individning axloqiy sifatlarini rivojlantirish, boyitish va mustahkamlash, uning qadriyatlarga ongli munosabati; barcha komponentlarni belgilaydigan va uning barcha natijalari uchun mas'uliyatni o‘z zimmasiga oladigan faoliyat markazi sifatida o‘ziga nisbatan ichki motivatsion ongli munosabati; umuman shaxsning rivojlanishiga va uning olam bilan munosabatlariga ta'sir ko‘rsatishi orqali o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini tarbiyalash uchun sharoitlarni ta'minlash; sabab-natija aloqasining o‘rnatilishi bilan chuqur va to‘laqonli tahlilni o‘tkazish uchun ortga nazar solish va turli xil pozitsiyalarni egallashga imkon beradigan o‘z-o‘zini anglash mexanizmining mavjudligi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish modelini ishlab chiqish uchun biz tizimli yondashuvdan foydalandik, bunda o‘zida metodologik vositalar majmuasini o‘zida aks etuvchi tizimli yondashuv uning vositasi bo‘lib xizmat qilib, ulardan murakkab tizimlarni o‘rganish va ularni modellar ko‘rinishida taqdim etish uchun foydalaniladi.

Tizimli yondashuv har qanday tizimni uch bosqichda loyihalashni nazarda tutadi

Birinchi bosqichda tizim tahlil qilinadi. Tadqiqot ob’ektini o‘rganish amalga oshiriladi, uning natijasi ko‘rib chiqilayotgan jarayonning kognitiv modeli hisoblanadi. Ushbu bosqich faoliyatining mazmuni tizimni alohida ajratib olish; faoliyatiga yangicha qiyofa baxsh etadigan maqsad va vazifalarni aniqlashtirish; tizimni komponentlar majmui sifatida taqdim etish, shuningdek, komponentlarning har birini va ular o‘rtasidagi aloqadorlikni tekshirishdan iborat. [5]

Ikkinchi bosqichda modelni sintez qilish amalga oshiriladi, uning mohiyati uslubiy qoidalarni tanlashdan iborat bo‘lib, buning natijasida modelni loyihalashtirish jarayoni umumlashadi va yaxlit ko‘rinish kasb etadi.

Shuningdek, mazkur bosqichning yana bir jihati alohida komponentlarning xususiy modellarini hosil qilish, ularning o‘zaro aloqalarini hosil qilish va ketma-ket tarzda loyihalashtirilayotgan jarayonning yaxlit modeliga o‘tishdan iboratdir. Bosqich yakunida jarayon modeli aniqlanadi.

Uchinchi bosqichda modelning tizimga muvofiqligi tekshiriladi. Ushbu jarayon modelni ishlab chiqishning barcha bosqichlarida amalga oshiriladi. Bosqichning maqsadi – model va o‘rganilayotgan tizimning muvofiqligini ta'minlashdan iborat

bo‘lib, u ko‘rib chiqilayotgan jarayonning samarali faoliyatini belgilangan sharoitda tavsiflashning aniqligiga erishish uchun zarurdir.

Tadqiqotimizda ushbu bosqichda biz majmaviy pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirgan holda ishlab chiqilgan modelni tajribada sinovdan o‘tkazdik.

Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish modelini loyihalashtirish quyidagi algoritmga muvofiq amalga oshirildi:

1) modellashtirilayotgan tizim doirasini aniqlash;

2) modelni loyihalashtirish maqsadini belgilash, loyihalanayotgan jarayonning maqsad va vazifalari bilan uyg'unligini ta'minlash;

3) ko‘rib chiqilayotgan jarayon sub'ektlarini aniqlash;

4) bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish jarayoni amalga oshiriladigan tamoyillarni asoslash;

5) bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirishning mazmuni, metodi va vositalarini aniqlash;

6) ushbu modelni amalga oshirish orqali erishiladigan natijani rejalashtirish, uning diagnostik texnologiyasi va vositalarini asoslash;

7) loyihalashtirilgan modelni maqsadiga erishish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni ishlab chiqish. [6]

Modellashtirilayotgan tizim chegaralarini tanlash tartibi uning ob’ekti va predmetini tanlashga tenglashtiriladi. Bizning tadqiqotimizda bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish modellashtirish ob’ekti bo‘lib, ushbu jarayon modeli esa, predmeti bo‘lib xizmat qildi.

Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Biz har bir bosqichni refleksiv pozitsiyani tarkibiy qismlari xususiyatlari bilan tavsiflaymiz. Ishning birinchi bosqichi refleksiv pozitsiyaning shakllanmagan darajasiga to‘g‘ri keladi, ikkinchi bosqich qisman shakllangan, uchinchisi esa shakllangan darajaga erishishdir.

Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasi darajalarining mezonlarini belgilab, biz refleksiv pozitsiya – bu shaxsning faoliyatda namoyon bo‘ladigan ongli munosabati ekanligiga tayanamiz.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchining o‘ziga, pedagogik munosabat ishtirokchilariga, “o‘qituvchilik” kasbiga, pedagogika faniga ongli munosabati qay darajada shakllanganligi; uning o‘quv-kasbiy faoliyati qanchalik mustaqil, ichki motivatsiyaga ega ekanligini ko‘rib chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Якиманская И.С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 31-41.

2.Сайгушев Н.Я. Рефлексивное управление профессиональным становлением будущего учителя: монография. – М.: ИНФРА-М. 2017. – 279

3. Зеленцова А.В. Личностный опыт в структуре содержания образования: дис. … канд. пед. наук. – Волгоград, 1996. – 187 с.

4. Рефлексивный подход: от методологии к практике: коллект. Монография. / под ред. В.Е. Лепского. – М.: «Когито-Центр», 2009. – 447 с.

5. Qarshiyeva Z.Sh. Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish. Uslubiy qo‘llanma.Samarqand davlat chet tillar instituti - 2021-75 bet.

6. Qarshiyeva Z.Sh A model for developing future teacher’s reflexive position // European Journal of Research Development and Sustainability (EJRDS) – Ispaniya, 2020. – No.4. – P.99-101.

IMPROVING READING SKILL FOR A2 LEVEL LEARNERS AT SCHOOL

Mirzabaeva Shakhnoza Adilbay qizi
Master student of KSU.
Djoldasova Gawkhar Batirovna
Scientific supervisor: PhD.
https://doi.org/10.5281/zenodo.7682409

Annotation: The article discusses about reading skill in a classroom and relationship between reading comprehension and its improvement.

Key words: reading instruction, comprehension of a text, stages of reading skill, direct and indirect instruction.

Learning to read is one of the central rites of passage in our society. It separates young children from the world of older children and adults. At a general level, the development of reading skills can viewed as occurring in five stages (Chall,1979).

The age boundaries are approximate and do not apply to every child-for instance, some children learn to read quite fluently before they go to school. However, the stages convey general developments in reading and about when they usually occur.

In this stage, development of reading skills lasts from birth to the beginning of first grade. Children master several prerequisites for reading. Some of children learn to identify the letters of alphabet, quite a few be able to write their names (more or less correctly) and some of them learn to read a few words written on signs.

Next stage children acquire the ability to sound out words when they are in first and second grade. They also complete their learning of letter names and sounds during this stage.

Third stage; children learn to retrieve individual words and to read somewhat more fluently. Nevertheless, at this stage, reading is still not used much for learning.

In fourth through eighth grade, children become increasingly able to obtain new information from print. According to Chall: "In the primary grades children learn to read, in the higher grades, they read to learn".

The last stage comes to high school years. They become fully competent readers. Their ability to understand material told from many perspectives makes possible much more sophisticated discussions of literary works, as well as discussions of history, economics, and politics, than previously.

To be in control of reading instruction, educators must know what to teach and why they are teaching it. This article describes the overall goal of reading instruction and how this goal must be dominant in the curriculum. Then it defines reading, describes the reading curriculum and its relationship to writing, and provides a rationale for the reading curricular goals. So what is curriculum itself?

Curriculum is a description of what to teach. In this case, we are concerned about what to teach to develop genuine literacy. The curriculum focuses on the wholeness of the reading and writing curriculum. This wholeness includes three stages.

First, the curriculum should be whole in the sense that, what is taught in the context of the pursuit of meaningful activity. Consequently, it becomes as a part of an authentic activity in which students are controlling or enriching their lives. By always teaching reading and writing in this context, we are assured that students experience being literate.

Second, the curriculum should be whole in the sense that language is message-sending-the function is communication. For communication to occur, there must be someone to send a message and someone to receive it. If a message is not worth sending or not interesting to the receiver, there is little communication. In consequence, instruction is whole in which involves all the language skills- reading, listening speaking, and writing.

Third, the curriculum should be whole in the sense that the component parts of language- where skills and strategies remain subordinate to the function of language as message-sending and receiving in the pursuit of one's life.

The main purpose of reading instruction is to teach learners to eagerly engage in literate activities using both recreational text and functional text. Reading instruction reflects the following: [1]

- Reading instruction should be integrated in natural ways with other language skills such as; listening, speaking,, and writing.
- Students' reading and writing should always involve message.
- Reading instruction should develop students who eagerly read all kinds of written text.

Instruction is intentional, goal directed and it is a conscious attempt to modify another's understanding in a specified way, with the intention of producing specific curricular outcomes.

Instruction is characterized by five properties: expectation, caring, situating, informing, and mediating student construction of meaning.[3]

Expectation is one of the strongest influences on learning. If someone expects much of you, you tend to rise to that level. In contrast, if someone does not expect

much of you, you tend to do less well. This concept refers to the tendency of humans to perform at an expected level.

- Teachers must genuinely care about their students. As students are not passive participants in learning. They have their own feelings and they have already known conceptions about what is being taught.
- The next characteristics of instruction is situating. Teachers are referring students to take part in a social situation where they are learning something because they are going to use immediately.
- Forth property of instruction is information giving. Students can receive information directly, while doing some tasks or activities, that teachers show exactly how to do a task.
- The last property of instruction is mediating. When the students receive some information through their mind and they reconstruct and restructure the information. Students mediate what happens during instruction.

As we have discussed above the characteristics of reading instruction. This is not the way instruction has always been viewed. People used to think of instruction as a single cycle in which teacher "poured" into students' minds. Teacher must allow students time to express their understanding of instruction.

Instruction can be direct, indirect, or combination of both. Direct instruction occurs when teachers present an academic task to students. For example, a mother is teaching a baby to at a new word "Daddy" and a teacher teaching a student to read a printed word "Daddy". These are examples of direct instruction. Indirect instruction occurs when academic tasks are put in activities in classroom environment. In order to lead students to achieve desired goal.

Direct instruction. Teachers who instruct directly play a structured and active role. They provide information to students directly and expect to respond students. It is one of the greatest opportunity of getting understanding of students mind. With the help of direct instruction teacher could see how students restructured the task. Successful direct instruction depends as much on your spontaneous elaborations as on your initial presentation of information.

Indirect instruction. This instruction depends more on classroom activities than on teacher talk. The activities themselves provide the information, shaping students' interpretations of the task and leading them to discover the intended instructional goal. Advantage of this approach is that student interest and motivation increase with independent pursuit of activities.

Comprehension is the goal of all communication. In productive skills, comprehension means understanding the message well enough to formulate it clearly. [3] In receptive skills, comprehension means interpreting the message accurately enough to understand its meaning. Consequently, reading instruction focuses on

getting meaning from the text; while writing instruction focuses on creating meaning in text.

In recent years, researchers have increasingly turned to the question of how reading comprehension can be improved. One method that has proved to be important is to ensure that children understand the background assumptions of stories before they read them. That is, they must have the relevant content knowledge. Providing relevant background knowledge that addresses likely misconceptions can enhance comprehension of stories.

One of the things that makes reading difficult to teach is the fact that students in one class can represent several levels of developmental reading growth, background experiences, cultures, motivation, and interests. To deal with individual differences, reading groups are sometimes formed, so that students with similar needs are taught together.[2]

Some reading instruction occurs in large group settings. However, small reading groups are found in virtually all elementary classrooms because students vary so much in their reading levels. For example: In a third grade class which includes 20 students, reading levels will normally range from beginning reading to upper grade reading. If you try to teach all 20 children in one large group, advanced readers will get bored and lose interest, while low-leveled readers will get frustrated and lose interest. Consequently, the whole class will lose their motivation and positive attitude to reading subject. When students are categorized by level, however, each group receives instruction at an appropriate level. Having various kinds of reading groups means that you must decide how to assign students to each kind of groups. Students are assessed by reading level groups they do not necessarily stay in it all year. It depends on students' progress, individual students may be moved to a higher or a lower level. To make decisions about when to change a students' reading group, teachers routinely collect data about the student's progress.

Effective teaching is associated with vital teachers who make their own decisions and, maintain control of their instruction. Reading instruction requires more than drilling, asking for them right answers, and demanding that directions are followed accurately. That requires is a teacher who adapts instructional materials by making appropriate decisions- a teacher who is in control of instruction and can modify it in ways that put students in control of their reading.

References:

1. Gerald G. Duffy Laura R. Roehler "Improving reading instruction in different types of stages"

2. Lehr. F "Teacher effectiveness research and reading instruction"(883-887)

3. Guthire.J.T. Comprehension instruction. (236-238)
4. John W. Santrock "Child development" (271-272)

QADIM SURXON RAQSLARI HAQIDA MULOHAZA

Abujabborova Rozioy Sharofiddin qizi
O‘zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi
Urganch filiali talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.7682425

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxon vohasining qadim o‘tmishini o‘zida saqlab kelayotgan, madaniy turmushi, diniy qarashlari, xalq tomoshalari, o‘yin va raqslarini jamlagan Surxon raqslari va raqs harakatlarining nomlanishi haqida qiziqarli ma’lumot berilgan.

Kalit so’zlar: Tarix, folklor, raqs, ritm, xatti-harakat. “to‘lqama”, “tebranma”, “irchitma”, “g‘ajir qo‘ndi”.

КОММЕНТАРИЙ О ДРЕВНИХ СУРХАНСКИХ ТАНЦАХ

Абуджабборова Розиой Шарофиддин кизи
Государственная академия хореографии Узбекистана
Студент Ургенчского филиала

Аннотация: В данной статье представлены интересные сведения о названиях сурханских танцев и танцевальных движений, сохраняющих древнее прошлое Сурханского оазиса, включая культурную жизнь, религиозные воззрения, народные представления, игры и танцы.

Ключевые слова: история, фольклор, танец, ритм, поведение. "всплеск", "вибрация", "освобождение", "огурец приземлился".

COMMENT ON ANCIENT SURKHAN DANCES

Abujabborova Rozioy Sharofiddin qizi
State Academy of Choreography of Uzbekistan
Student of Urganch branch

Annotation: This article provides interesting information about the names of Surkhan dances and dance movements, which preserve the ancient past of the Surkhan oasis, including cultural life, religious views, folk performances, games and dances.

Key words: History, folklore, dance, rhythm, behavior. "surge", "vibrate", "release", "cucumber landed".

Yurtimiz mustaqil davlat maqomiga ega bo‘lgandan so‘ng jahon hamjamiyatida o‘z o‘rni, nufuzi va mavqeiga ega bo‘ldi. Zero, mamlakatimizda boshlangan demokratik islohotlar ijtimoiy hayotning barcha sohalarida, shu jumladan, ma’naviy hayotimizda ham yaqqol ko‘zga tashlanmoqda.

Mamlakatimizda olib borilayotgan odilona siyosat natijasida ko‘p asrlik milliy qadriyatlarimiz, madaniyat va san’atimizga bo‘lgan e’tibor yanada kuchaydi. Bugungi kunda bu o‘zgarishlar yurtimizning barcha viloyatlarida, barcha sohalarda bo‘y ko‘rsatmoqda. Xususan, Surxon vohasi aholisining madaniy turmushi, diniy qarashlari, xalq tomoshalari, o‘yin hamda raqslari, musiqa asboblari, hunarmandchiligi, me’morchiligi, xalq og‘zaki ijodi va ijrochilari haqida qolaversa, surxon vohasining qadim o‘tmishini o‘zida saqlab kelayotgan surxon raqslari haqida qiziqarli ma’lumot to‘plash imkonini yaratdi.

Og‘zaki badiiy ijodi, musiqa folklori, milliy va mahalliy raqslarining rang-barangligi bilan yurtimiz raqs san’atida muhim o‘rin egallagan Surxon raqs san’ati o‘zining tarixiyligi, o‘ziga xosligi va qadimiy ko‘rinishda saqlanib qolganligi bilan hamda turli xil an’ana va odatlari, qo‘shiq va raqslari tarixiy ko‘rinishdagi liboslari bilan benihoya qadrlidir.

Surxon raqslari boshqa o‘zbek raqs maktablaridan ko‘chmanchi aholining turmush tarzi bilan bog‘liqliq holda yuzaga kelganligi jihatdan ajralib turadi. Yengil va dadil qadam tashlash, ma’noli qo‘l harakatlari, gavdaning mayin harakatlanishi bilan boyitilgan ayollar raqsida aksariyat hollarda turmushda ishlatiladigan qoshiq, urchuq, chig‘iriq, chiroq va boshqa ro‘zg‘or buyumlaridan foydalaniladi.

Erkaklar raqsida harakatlar yorqinroq xususiyat kasb etib, doimiy ravishda bir oyoqda sakrash, yerga cho‘kka tushgan holda gavdaning aylanma harakatlari, qo‘llarning samoga to‘g‘ri yoki yon tomonga xuddi qanotga o‘xshab cho‘zilishi bilan ajralib turadi. Erkaklar raqsida sovuq qurollardan pichoq, qilich va yog‘och tayoqlar ko‘proq ishlatiladi. Shu sababli bu raqslarni burgutning uchishiga taqlid sifatida ham qabul qilish mumkin.

Surxon raqslarida ham barcha harakatlarning alohida nomlanishi bo‘lib, ularning har bittasi malum ma’noga ega. Masalan: “to‘lqama” (gavdaning erlik to‘lg‘anishi), “tebranma” (gavdaning ma’lum yo‘nalishda tebranishi), “irchitma” (raqs davomida oyoq harakati yordami bilan yuqoriga qarab sakrash), “g‘ajir qo‘ndi” (oyoq harakati, o‘ng oyoq tizzadan orqaga bukilib ko‘tariladi), “qanot” (qo‘llarni ikki yonga qanotdek yozib bajariladigan harakat), “qur” (yakka raqqosni davra bo‘ylab o‘rab olish), “mo‘ralash” (zimdan qarash harakati), “muloyim” (oyoq harakati, oyoq noziklik bilan qadam tashlashi), “shilshila” (qo‘lni behol silkitib harakat qilish), “siltama” (qo‘l va oyoq harakati, qo‘l va oyoqlar ma’lum tomonga keskin uzatiladi yoki tana tomon harakatlashishi), “uchirma” (uchirma turgan joyida sakrash harakati) va hokazo.

Surxon raqslarining yana bir o‘ziga xosligi, Farg‘ona, Toshkent va Xorazm raqslaridan ajralib turishi shundaki, deyarli barcha erkaklar raqsida tana erkin qo‘yiladi. Tanaga nisbat bergan “To‘lg‘ama”, “Tebranma” usullar qo‘llanganda raqqos butun vujudi bilan raqsni ijro qilayotgani sezilib turadi. Raqqos xuddi butun olamni o‘z vujudiga joylagandek, olamda tanho faqat o‘zi qolgandek harakat qiladi. Bunday raqslarni ijro erayotgan erkak raqqos egniga yaktak yoki oddiy ko‘ylak, pastiga sholvor kiygan holda oyoqlarida mukki (yengil teri choriq) bilan raqsga tushadilar.

Ayollar libosida mahalliy matolar – alacha, bo‘z, jandadan (eski qiyiq mato) foydalaniladi. Matolarning ranglari esa juda yorqinligi bilan ajralib turadi. Liboslar oq ko‘ylak ichki kiyim yengida kashtalar o‘ziga mos siyrak nozik, nafis tikilgan ichki ko‘ylakning yoqasi ayollar bo‘yin qismini iyagigacha yopib turgan**.** Ustki kiyim ichki kiyim ustidan kiyilgan qadimda ayollar ikkita ko‘ylak kiyib yurishgan bu kiyimlar ayollarimizni issiq va sovuqdan himoya qilib kelgan. Ustki kiyimlar har doim turli rangda bo‘lgan asosan yashil, qizil, pushti, sariq va ko‘k ranglardan iborat bo‘lgan. Yengida kashtalar yirik va qalin bo‘lgan yeng markazida chayongul va katta oysimon naqsh chayongulni o‘rab turgan. Etaklari surxoncha kashtalar bilan bezatilgan ba’zida ko‘z tegmasin degan niyatda ko‘z shakli, semechka gul, quyosh shakli yaproq shakllari berilib tikilgan.

Raqqosa ayollarning bo‘yin, quloq va qo‘llari zebigardon, shodamarjon, bilakuzuk, zirak, nozigardon, kiftak, ko‘krak tumor, munchoq, qo‘ltiq tumor singari taqinchoqlar bilan bezatiladi.

Surxon raqslarining saqlanishi va targ‘ib etilishida Azim Surnay, Doni Mehtar, Usta Qurbon Davlatmurot o‘g‘li, Usta Karim nog‘orachi, Abdulla Karim o‘g‘li, Borat Karim o‘g‘li, Holik Xursandov, Mulla Juma Dutoriy, Xoji Bolta raqqos, Orzigul raqqosa, Xursand Qurbon o'g'li, Mulla Umar Dutorchi, Zikrilla Umarov, Abduxalil Nazarov, Shoira Qurbonova, Komil Rahmonov va boshqalarning xizmati katta. Bugungi kunda Surxon raqs an’analari “Boysun”, “Shalola”, “Bulbuligo‘yo”, “Chaman”, “Chechalar” va “Qizg‘aldoq” (Namunali bolalar ashula va raqs ansanmbli) kabi folklore-etnografik xalq ansambllarida davom ettirilib, targ‘ib qilinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Karimova “O‘zbek raqslari” Toshkent. 2003 y.

2. D.Sayfullayeva, S.Zokirova, X.Xamidova “Merosiy raqs durdonalari” Toshkent. 2003 y.

3. H.Xursandov, Sh.Qurbonova “Surxon raqs maktabi” Toshkent. 2011 y.

4. E.Saitova, N.Abrayqulova “Xoreografiya va raqs san’ati asoslari” Toshkent. 2015 y.

КАРСИЛ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЕПАТИТЕ У ПРОЖИВАЮЩИХ В ЮЖНОМ ПРИАРАЛЬЕ
JANUBIY OROL XUDUDIDA YASHOVCHI XRONIK GEPATIT BILAN OG'RIGANLARGA KARSIL SAMARASI
KARSIL IN CHRONIC HEPATITIS IN PEOPLE LIVING IN THE SOUTHERN ARAL REGION.

Якубова Азада Батировна
заведующий кафедры Врутренние болезни, реабилитология и народная медицина Ургенческого филиала Ташкентской медицинской академии, Хорезмская область, Узбекистан
Кадирберганов Тангриберган
магистр 2-курса
ps.sevara@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.7682431

Annatation: Disturbances in the immune status in liver diseases require adequate immunocorrective measures. As immunocorrectors, obviously, preference should be given to plant substances, due to their low or complete absence of toxicity, specificity of action, and the absence of pronounced side effects with prolonged use. As immunocorrectors, obviously, preference should be given to plant substances, due to their low or complete absence of toxicity, specificity of action, and the absence of pronounced side effects with prolonged use.

Key words: gepatit, xronik, gepatoprotector, toxik, vegitable.

Одна из ее важных особенностей печени заключается в способности восстанавливаться самостоятельно, без приема каких-либо препаратов. Но при условии, что воздействие вредных факторов устранено. Поэтому возникает вопрос – если орган обладает такой способностью, нужны ли для его поддержания специальные препараты?

Что такое гепатопротекторы?

Это условно объединенные в одну группу различные лекарственные средства, которые предотвращают разрушение печеночных клеток и способствуют их восстановлению. Таким образом, главное назначение гепатопротекторов – положительное влияние на функцию органа.

При их использовании:

- повышается устойчивость печени к вредным факторам;
- усиливаются функции фильтрации и нейтрализации продуктов метаболизма;

• работа органа при различных повреждениях, в том числе токсических, восстанавливается быстрее.

Но действуют лекарства только при отсутствии провоцирующего фактора. Так, если человек, принимая таблетки, восстанавливающие гепатоциты, продолжает употреблять алкоголь, у него сохраняется риск развития токсического гепатита.

Какие существуют группы препаратов

Выделяют несколько групп гепатопротекторов. Их механизм действия различен, поэтому средства различают по составу активных веществ и способу синтезирования.

Список гепатопротекторов включает следующие группы:

• фосфолипиды;
• производные аминокислот;
• средства на основе лекарственных растений;
• препараты животного происхождения;
• кислоты желчные;
• БАДы и гомеопатические средства.

Каждый препарат из вышеперечисленных групп обладает своими достоинствами и недостатками. Поэтому назвать лучшие гепатопротекторы для печени невозможно. Назначить нужное средство может только врач с учетом состояния пациента и его диагноза.

Есть ли эффективные препараты?

Существуют ли гепатопротекторы с доказанной эффективностью? То есть такие препараты, положительное воздействие которых было доказано в результате исследований? Некоторые группы средств прошли клинические испытания.

Их результаты:

1. Фосфолипиды – продемонстрировали неплохие показатели при лечении гепатита С в сочетании с интерферонами. В то же время, препараты этой группы (Эссенцеале, Эсливер, Фосфоглиф) не показали хороших результатов при лечении алкогольного гепатита и цирроза.

2. Лекарства, содержащие урсодезоксихолевую кислоту – оказывают положительное воздействие при застоях желчи, что подтверждается несколькими крупными исследованиями. Однако истинными восстановительными свойствами они не обладают. В список препаратов гепатопротекторов этой группы входят Урсосан, Урсофальк.

3. Препараты с тиоктовой кислотой – результаты испытаний не подтвердили полностью их эффективность. Эта группа включает Берлитион, Октолипен.

4. Растительные средства – крупные исследования не проводились, поэтому их эффективность научно не доказана. Препараты – Карсил, Силимар. [7].

1. Лекарства на основе адеметионина – Гептрал, Гептор, Гептор Н. Показали хорошие результаты в терапии печени при ее алкогольных поражениях. Однако при их использовании не было отмечено снижения числа смертности осложнений. Поэтому результаты испытаний не посчитали достоверными.

Существующее лечение хронических гепатитов направлено на ликвидацию воспалительного процесса и предупреждение некроза в печени, детоксикацию организма, стимулирование регенерации печеночных клеток и нормализацию нарушенного обмена. В то же время клиническая практика показывает необходимость комплексного подхода к лечению хронических и токсических гепатитов с включением препаратов, влияющих на иммунную систему [1]. Нарушения иммунологической реактивности могут усугублять течение основного заболевания, влиять на исходы патологического процесса и прогноз. Все это указывает на необходимость включения в комплексное лечение патологий печени препаратов с иммуномодулирующими свойствами получили положительный эффект на динамику цитокинов при лечении хронического гепатита ронколейкином. Включение интерлейкина в лечение больных хроническим гепатитом способствует положительной динамике иммунологических показателей показали, что применение интерферона-б усиливает продукцию цитокинов особенно ИЛ-2, синтез которого до лечения был снижен. В настоящее время для лечения заболеваний печени используются гепатотропные вещества синтетической природы, микроэлементы, цитокиновые препараты. Хорошо зарекомендовал себя при лечении хронических гепатитов разработанный в Узбекистане синтетический препарат кобавит, в состав которого входят кобальт и витамин U [2].

Анализ научной литературы показал, что для патогенетического лечения патологий печени используются препараты различной природы и происхождения. Нарушения в иммунном статусе при заболеваниях печени требуют проведения адекватных иммунокорригирующих мероприятий [4]. В качестве иммунокорректоров, очевидно, следует отдать предпочтение растительным веществам, благодаря их низкой или полному отсутствию токсичности, специфичности действия, отсутствию выраженных побочных эффектов при длительном применении [5]. Это выгодно отличает растительные вещества от препаратов, полученных из других источников или созданных направленным синтезом. Биотрансформация растительных препаратов требует меньших энергетических затрат в печени, чем для обезвреживания веществ

животного или синтетического происхождения, тем более, что патологический процесс в данном случае развивается в самой печени.

Актуальной задачей остается на сегодняшний день разработка гепатопротекторов из местных видов сырья [6]. Наличие достаточной сырьевой базы для получения гепатопротекторов является надежным гарантом удовлетворения потребностей в этих препаратах медицинских учреждений республики.

Исходя из выше сказанного, представляет научный и практический интерес изучение иммунотропных свойств препаратов, используемых в качестве гепатопротекторов. Иммунологическая и иммуноморфологическая оценка действия на иммунную систему некоторых гепатопротекторов (карсил) растительной в условиях острого и хронического гепатита в эксперименте.

1. Гепатопротекторы карсил обладают способностью стимулировать иммунологическую реактивность организма и титр антител к эритроцитам барана в крови мышей, усиливать пролиферацию клеток в центральных и периферических органах иммунитета, повышать число эритроцитов и лейкоцитов крови у нормальных мышей и у животных с острым и хроническим токсическим гепатитом.

2. Карсил при остром и хроническом гепатите восстанавливают морфологические нарушения не только в печени, но и в органах иммунитета - тимусе, селезенке и лимфатических узлах.

3. Установлено, что гепатопротектор карсил обладают способностью существенно повышать иммунологическую реактивность организма у нормальных мышей. Изученные гепатопротекторы корригируют нарушения в иммунной системе при остром и хроническом токсическом гепатите. Показано, что гепатопротекторы восстанавливают функциональную активность антигенспецифических цитотоксических Т-клеток при хроническом токсическом гепатите.

4. Карсил восстанавливают морфологические и морфометрические изменения в печени, центральных (тимус) и периферических (селезенка, лимфатические узлы) органах иммунитета при остром и хроническом токсическом гепатите. Гепатопротекторы стимулируют метаболическую функцию печени при остром токсическом гепатите.

Под воздействием карсила происходит увеличение числа и силы корреляционных взаимосвязей в иммунной и кроветворной системах как в норме, так при остром и хроническом токсических гепатитах.

Полученные **результаты** могут быть экспериментальным обоснованием для использования изученных гепатопротекторов в качестве

иммуномодулирующих веществ для коррекции нарушений в иммунной системе при патологиях печени различной этиологии и вторичных иммунодефицитах.

Литература:

1. Абдуллаев Р.Б., Якубова А.Б., /Новые подходы к лечению больных хроническим гепатитом, проживающих в условиях Южного Приаралья//. Журнал «Бюллетень ассоциации врачей Узбекистана» Тошкент.-2003. №1.-Б.-66-68
2. Ашурова Ф.К. Коррекция иммунологических нарушений с помощью гепатотропных веществ при экспериментальном остром токсическом гепатите //Журнал теоретической и клинической медицине - Ташкент, 2011. - №1. - С. 6-8.
3. Аскаров Т.А., Ашурова Ф.К. Влияние некоторых гепатопротекторов на иммуногенез и морфометрические показатели тимуса при хроническом токсическом гепатите //Физиология и патология иммунной системы - Москва. - 2011.- Т.15.- №6.- С.20-24.
4. Шайхова Г.И., Рахимов Б.Б. Пропаганда принципов рационального питания при ожирении. // Медицинский журнал Узбекистана. Ташкент. 2014. №2.-С 138-141.
5. Якубова А.Б., Абдуллаев Р.Б., Рузметова М.С., Абдуллаев И.Р./Эко-логик жихатдан ноқулай хисобланган Хоразм вилоятида яшовчи ахоли орасида касалликларнинг келиб чикиш сабаблари, тарқалиши ва ўзига хос кечиши//«Илм сарчашмалари» журнали. Урганч. 2004. №2.Б.-31-36
6. Якубова А.Б., Палванова У.Б./ Особенности лечения больных хроническим гепатитом среди населения Южного Приаралья// Научно-медицинский журнал “Авиценна” Выпуск №13. Кемерово.2017.-С.-30-33
7. Guo R., Pittler M.H., Ernst E. Herbal medicines for the treatment of COPD: a systematic review // Eur. Respir. J. 2006. Vol. 28(2). P. 330–338.

BUXORO DAVLAT MUZEY QO‘RIQXONASI TARKIBIDAGI UY MUZEYLAR FAOLIYATI

Saloyeva Ozoda
Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti
San'atshunoslik va muzeyshunoslik fakulteti 3-kurs muzey menejmenti va madaniy turizm yo'nalishi talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.7682447

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadim madaniyat va tarix beshigi bo‘lmish Buxoro viloyatida joylashgan memorial uy muzeylari haqida so‘z boradi. Ushbu muzeylarning barchasi muzey qo‘riqxona tarkibiga kiritilgan va davlat muhofazasiga olingan bo‘lib, maqolada muzeylar haqida badiiy, ilmiy so‘z boradi. Bundan tashqari ushbu maqola Buxoro tarixiga , u yerda yetishib chiqqan buyuk zotlar sharafiga yaratilgan muzeylar haqidagi qimmatli ma’lumotlarga yo‘naltirilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: muzeylar, uy muzey, milliy madaniy meros, madaniy markaz, milliy qadriyat, ma'naviy madaniyat yodgorliklari, muzey fondi, ekspozitsiya.

Аннотация: В данной статье рассказывается о мемориальных домах-музеях, расположенных в Бухарской области, колыбели древней культуры и истории. Все эти музеи входят в состав музейного заповедника и находятся под охраной государства. Кроме того, эта статья особенно важна, так как посвящена истории Бухары и ценным сведениям о музеях, созданных в честь великих людей, выросших там.

Ключевые слова: музеи, дом-музей, национальное культурное наследие, культурный центр, национальная ценность, памятники духовной культуры, музейный фонд, экспозиция.

Annotation: This article talks about memorial house museums located in Bukhara region, the cradle of ancient culture and history. All of these museums are part of the museum reserve and are under state protection. In addition, this article is particularly important as it focuses on the history of Bukhara and valuable information about the museums created in honor of the great people who grew up there.

Key words: museums, house museum, national cultural heritage, cultural center, national value, monuments of spiritual culture, museum fund, exposition.

Muzey — tabiat tarixi , moddiy va ma’naviy madaniyat obyektlarini yig‘uvchi, o‘rganuvchi, saqlovchi va ko‘rgazmaga qo‘yuvchi , shuningdek, ta’lim va targ‘ibot tadbirlarini o‘tkazuvchi muassasa.Dastlab, bu tushuncha san'at va fanga oid obyektlar

(eksponatlar) to'plamini anglatardi , keyin 18-asrdan boshlab u eksponatlar joylashgan binoni ham o'z ichiga oladi. 19-asrdan boshlab muzeylarda olib borilayotgan tadqiqot ishlari ham qo‘shildi. XX asrning oltmishinchi yillaridan boshlab muzeylarning pedagogik faoliyati boshlandi.Kompyuter texnologiyalari va internet rivojlanishi bilan virtual muzeylar ham paydo bo'ldi. Muzeylar turlari bo‘yicha tasviriy san’at, amaliy san’at, tarix, tabiatshunoslik, adabiyot, qishloq xo‘jaligi, texnikaga mansub va boshqa muzeylarga bo‘linadi.

Tarix muzeylari tarix haqidagi bilimlarni, uning hozirgi va kelajakka aloqadorligini qamrab oladi. Ba'zilar ma'lum bir tarixiy davrni, boshqalari esa butun tarixni qamrab oladi. Bunday muzeylarda ko'plab artefaktlar, jumladan hujjatlar, san'at asarlari, arxeologik ashyolar taqdim etiladi. Ko'pincha bunday muzeyning obyekti uy-muzeyga aylanadi.

Bunday tarixiy turdagi uy muzeylarga Buxoro davlat muzey qo‘riqxonasi tarkibidagi uy muzeylar yaqqol misol bo‘la oladi.Ushbu muzey qo‘riqxona Buxoro viloyatida tashkil topgan 18 ta muzeyni va bir qancha tarixiy yodgorliklarni o‘zida jamlagan muassasasidir. Muzey qo‘riqxonaning asosiy vazifasi eksponatlarni yaxshi saqlash, ularni o‘rganish, konservatsiya va restavratsiya jarayonlarini sifatli amalga oshirib, uzoq muddat o‘z holicha saqlanishini ta’minlashdan iborat. Dastlab unga 1922- yilda asos solingan. Yillar davomida ko‘plab nomlar bilan atalgan. 2018-yildan boshlab Buxoro davlat muzey qo‘riqxonasi nomi bilan yuritila boshlandi.

So‘zni muzey qo‘riqxona tarkibidagi uy muzeylarga qaratadigan bo‘lsak, uning tarkibida 4 ta memorial muzey mavjud bo‘lib , bular: Mutal Burhonov uy muzeyi , Abu Ali ibn Sino muzeyi , Fayzulla Xo‘jayev uy muzeyi , Imom al-Buxoriy muzeyi.

Mutal Burhonov 1916-yilning 5- may sanasida Buxoro shahrida dunyoga kelgan. Oilada eng kichik farzand bo‘lib undan oldin Minjohiddin va Misbohiddin ismli ikki akasi va Mohida , Fotima ismli ikki opasi bo‘lgan. Mutal Burhonovning otasi matematika fanidan madrasada talabalarga saboq bergan. Amakilari Mazhariddin va Mukammil Burhonovlar esa jadidchilar bo‘lgan.

U bastakor, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi (1964), O‘zbekiston xalq artisti (1974).Hammamizga ma'lumki Mutal Burhonov O‘zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasining bastakori. Shuningdek, qator kamer-vokal va kamer-cholg‘u asarlarini yozgan, bir necha opera va film, jumladan, „Maftuningman“ filmi musiqasini bastalagan. O‘zbeklar orasida eng sevimli qo‘shiqlarga aylangan „Do‘ppi tikdim“ va „Maftuningman“ qo‘shiqlari musiqasini bastalagan.Burhonov O‘zbekistonda ko‘p ovozli xor hamda a kapella janri asoschilaridan biri hisoblanadi. Burhonov bir necha orden va medal, jumladan, „Shuhrat“ medali (1994), „Buyuk xizmatlari uchun“ ordeni (1998) hamda „El-yurt hurmati“ ordeni (2001) bilan taqdirlangan. Bastakor oila qurmagan va kamtarona hayot kechirgan.

Buxoro shahrining Bahouddin Naqshband ko‘chasida Mutal Burhonovning uy-muzeyi tashkil topdi. Uy-muzey Buxoro davlat muzey-qo‘riqxonasining filiali maqomida tashkil etildi.

Bastakor, ijodkor Mutal Burhonov umrining so‘nggi yillarida, ya'ni 1997-2002-yillarda ushbu mahalladagi uyda yashadi. Bu yerda ijodkor hayoti va ijodiga daxldor bo‘lgan ko‘plab fotosuratlar, kiyimlari, shaxsiy buyumlari, foydalangan kitoblari, cholg‘u asboblari, uy-ro‘zg‘or buyumlari to‘plangan. Uy muzey 4 bo‘limdan iborat bo‘lib,bular quyidagilar: Mutal Burhonov umr yo‘li, Ijodkorning ijod xonasi, Ehtirom va e'tirof xonasi hamda musiqa tarixi xonasi.Muzeyda butun Markaziy Osiyo yerlarida musiqa san’ati rivoji jarayonlari, ularga oid nodir hujjatlar namunasi, 18-asrda Buxoroda shakllangan shashmaqomning dastlabki notaga solish jarayonlari, Davlat madhiyasi musiqasining yaratilish jarayonlari aks etgan tasvirlarni boricha ko‘rish mumkin.

Uy muzeyi 2018-yil Madaniyat Vazirligining 3-sonli qaroriga asosan tashkil etildi.Muzey ochilish marosimi 2018- yil 28- avgustda bo‘lib o‘tdi.Ushbu uy Mutal Burhonovga 1997- yil Buxoro viloyati hokimligi tomonidan sovg‘a qilingan.Muzeyga kiraverishda bastakor haqida qisqacha ma’lumot berilgan plakat bo‘lib, bu orqali tashrifchilar bastakor hayoti haqida bilib oladilar. Muzey 4 ta xonadan tashkil topgani sababli bo‘limlar ham 4 ta hisoblanadi. Dastlabki xona ijodkor umr yo‘liga bag‘ishlangan.Buning sababi bu xonada bastakor hayoti haqida so‘z boradi. Xonada bastakor hayotidan olingan fotosuratlar keltirilgan.Mutal Burhonovning oila a’zolari, onalari, opa va akalari,amakilari, bobo buvilari bilan tushgan tasvirlari o‘rin olgan. O‘z o‘rnida aytib o‘tish joizki, Mutal Burhonovning tarbiyalari bilan amakilari shug‘ullangan va ularga birinchi musiqa chalishni ham aynan amakilari o‘rgatgan ekan. Bundan tashqari ushbu zalda qatag‘on qurbonlari fotosuratlarini ham ko‘rishimiz mumkin. Chunki ularning ayrimlari Mutal Burhonovning oila a’zolari bo‘lishgan.Zalda bastakorning kiyimlari, stol-stullari, dam olish divanlari, uy telefoni, televizor, magnitafon, xona burchagidagi shkafda bastalangan asarlar to‘plami mavjud.

Ikkinchi zal ijod xonasi bo‘lib, asosan musiqa asboblari saqlanadi. Xona burchagida bastakorning drijorlik kastyumi - frak saqlanadi. Bundan tashqari ish stoli, chiroqlar, ko‘zoynak, pianino, fisgarmoniya, afg‘on rubobi, tanbur, musiqa san’atiga oid turli kitoblar va boshqa cholg‘u asboblari saqlanadi. Alohida e'tiborga sazovor bo‘lgan fisgarmoniya eksponati Mutal Burhonov Samarqandda tahsil olib yurgan paytlarda istozlari Nikolay Mironov tomonidan sovg‘a qilingan va bu musiqa asbobida juda ham ko‘p musiqa asarlarini bastalaganlar.Bu musiqa asbobi juda ham noyob hisoblanadi. O‘zbekistondagi eng noyob eksponatlardan biridir.

Keyingi uchinchi zal "E'tirof va ehtirom" xonasi bo‘lib, kompozitorga sovg‘a qilingan buyumlar,ya'ni medallar, ordenlar, faxriy yorliqlar jamlangan. Alohida e'tirof etish zarur bo‘lgan eksponat Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan Mutal Burhonovning 80 yoshliklari munosabati bilan 1996- yilda topshirilgan faxriy yorliqdir. Ushbu xonadan O‘zbekiston davlat madhiyasiga tegishli bo‘lgan notalar hamda Abdulla Oripov va Mutal Burhonovning birga tushgan fotosuratlari ham o‘rin olgan.Sovet va mustaqillik davrida sazovor bo‘lgan medallar va turli kechalar taklifnomalari ham aynan shu xonada jamlangan.

So‘nggi zal musiqa xonasi bo‘lib, unda Mutal Burhonov kuylari ishtirok etgan konsertlar afishalari devorlardan joy olgan. Undan tashqari Samarqanddagi ta’lim jarayonidan olingan fotosuratlar, Moskva ta’limi tasvirlari, ijodkorning do‘stlar ijodiy davrasidagi fotolari, Tamaraxonim fotosurati, vitrinalarda musiqaga oid kitoblar, plastinkalar mavjud. Ma'lumot o‘rnida aytish joizki, Mutal Burhonov asosan, Botir Zokirov ashulalariga kuy bastalagan va ular ham to‘rtinchi bo‘limda saqlanib kelinmoqda.

Buyuklar yurti bo‘lmish Buxoroda tavallud topib, shu yerda kamol topgan va dong‘i butun olamni tutgan benazir alloma, buyuk bobokalonimiz, ulug‘ mutafakkir, matematik, faylasuf, olim, tib ilmining sultoni, ruhshunos, musiqachi va shoir sifatida ilm fanning 30 ga yaqin turi rivojiga o‘zining munosib hissasini qo‘shgan, avlodlariga bitmas-tuganmas ma’naviy boylikni meros qoldirgan Abu Ali ibn Sinoning tavalladiga ham qarangki, 1000 yildan ko‘p vaqt o‘tdi. Hammamizga ma'lumki, ibn Sino o‘tmish tariximizda o‘zining eng yorqin izlarini qoldirgan bo‘lib, qay sohaga yuzlanmaylik uning boy ilmiy merosiga duch kelamiz.Bularning bari esa xalqimizga g‘urur va iftixor tuyg‘ularini baxsh etadi. Alloma Sharq va G‘arb ilm-fani, ma’rifati, madaniyat taraqqiyotiga katta ta’sir ko‘rsatgani bois, o‘z davrida “Shayx ur-rais”, “Olimlar boshlig‘i”, “Tabiblar podshohi” kabi yuksak maqomlarga sazovor bo‘lgan. “Tib qonunlari” asari esa asrlar davomida tabobatning mufassal qomusi bo‘lib qolmoqda. Uning nomini abadiylashtirish maqsadida haykallar bunyod etilib, o‘zi tug‘ilib o‘sgan yurt Buxoro viloyatida memorial muzey tashkil etilgan.

Ibn Sino (Avitsenna) memorial muzeyi Buxorodan 40 km uzoqlikda Afshona qishlog‘ida makon topgan. Muzey ekspozitsiyasi jahon tibbiyot fanlari asoschisi,

Yevropada Avitsenna nomi bilan tanilgan atoqli Sharq olimi Abu Ali ibn Sino (980-1037) hayoti va faoliyatiga bag‘ishlangan

Ushbu muzey yodgorlik majmuasida Sharq tibbiyot olimi haykali bo‘lib, uning mualliflari haykaltarosh X.Xusnitdinxo‘jayev va me’mor R.To‘xtaganovlar sanaladi. Aynan bu muzey 1980-yil atoqli tibbiyot olimi 1000-yillik tavalludi munosabati bilan barpo etilgan

Muzeyga tashrif buyuruvchilar «Tib qonunlari», «Kitobul-Shifo», «Bilimlar kitobi» nodir qo‘lyozmalari, shuningdek, Abu Ali ibn Sino davriga xos tibbiyot anjomlari nusxalari, 10-asrga tegishli kulolchilik buyumlari bilan yaqindan tanishishlari mumkin.

Muzeyning yangilangan ekspozitsiyasida X-XI asrlarda Somoniylar va Qoraxoniylar hukmronligi davri tangalari, Arab (Kufi) yozuvi bilan keramika idish, «Saxiylik-solihlarning mullki» (X-XI asrlar) qo‘lyozma nusxasi, X-XI asrlarda kimyoviy moddalar saqlash uchun loy idishlar kabi ajoyib eksponatlar bilan boyitilgan. Ibn Sino memorial muzeyi Fransiyaning «Avitsenna-Fransiya» uyushmasi bilan do‘stona aloqalar o‘rnatgan.

Ushbu uyushma muzey ekspozitsiyasi uchun Gerard Sremonning lotin tilidagi «Tib qonunlarii» tarjimasining bir nechta nusxasini, shuningdek, tibbiyot asoschisining qo‘lyozmalari nusxalarini taqdim etgan. Bu hujjat esa Buxoro viloyati Peshko‘ tuman davlat arxivida munosib o‘rnini topgan.

Buxoro viloyati hokimligi qarori bilan 2006-yilda Madaniyat Vazirligi ko‘magi ostida Buxoro Davlat muzey qo‘riqxonasi sa'y harakatlari bilan ibn Sino muzeyi binosida rekonstruksiya ishlari keng ko‘lamda amalga oshirildi va hozirgi kundagi ko‘rinishiga keltirildi. Kapital ta’mirlash ishlaridan so‘ng muzeyning ko‘rkam zallari, konferensiya zali, dam olish zali, ekspozitsiya zallari va videotelefondan iborat yangi ekspozitsiyasi tashkil etildi.

Fayzulla Xo‘jayev uy muzeyi Buxoro shahridagi 19- asr sharq me’morchiligining yorqin namunasi bo‘lib, nafaqat o‘zining boy, millioner savdogar egasi bilan, balki binoning ajoyib ko‘rinishi bilan ham diqqatga sazovordir. Bugungi

kunda, bu XIX-XX asrlar oxirining tarixi va madaniyatini his qilish, o‘sha zamondagi savdo-sotiq hayoti, mebel, interyer va san’atning noyob namunalarini ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lish mumkin bo‘lgan maskandir.Fayzulla Xo‘jaevning uy-muzeyi, Buxoroning markazida joylashgan. Dastlab, uning egasi, taniqli savdogar Ubaydullo Xo‘ja Qosim Xo‘jaev bo‘lgan, keyin esa uy uning merosxo‘r o‘g‘li Fayzulla Xo‘jaevga o‘tgan. Uy, XIX asrning 80-yillari oxirida sotib olingan bo‘lib uch gektar maydondan iborat bo‘lgan. Savdogar, bu katta maydonda o‘zining katta oilasini hisobga olib bir nechta uy qurdirgan.

Uy dastlab ikki qismdan iborat bo‘lgan, ya'ni ayollar va erkaklar xonalaridan. Bundan tashqari, uyda mehmonxonalar, balkonlar, xo‘jalik ehtiyojlari uchun xonalar ham mavjud bo‘lgan. Har bir xonaning naqshlari, bezaklari, ichki interyerlariga alohida e'tibor qaratilgan. Yog‘och o‘ymakorligidan alohida foydalanilgan. Har bir xonada o‘ziga xos ko‘rinishdagi mebellar, noyob bezaklar, antiqa buyumlar bo‘lgan. Asosiy xonalarda o‘sha davr qimmatbaho idishlari, uy-ro‘zg‘or buyumlari, ko‘rkam va naqshinkor vazalar, kiyim-kechaklar va albatta ayollar zeb-ziynat buyumlarini hozir ham ko‘rish mumkin.

Fayzulla Xo‘jaev (1896-1938), otasidan tadbirkorlik qobiliyatini meros qilib olmadi, u davlat arbobi bo‘lib yetishib jadidchilik g‘oyalarini ilgari surgan va keyinchalik Buxoro Xalq Sovet Respublikasini boshqargan. 1937-yilda u janjalli ish bo‘yicha Toshkentda hibsga olinib, 1938-yilda o‘limga hukm qilingan va Moskvada otib tashlangan. 1965-yilda, u to‘liq reabilitatsiya qilingan.

Hozirda muzeyda Buxoro amirligi ravnaq topgan davrning aks-sadolari, Xo‘jayevlar sulolasining hayoti to‘g‘risida hikoya qiluvchi o‘nlab ko‘rgazmalarga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Uy muzeyning nodir eksponatlari orasida chinni buyumlar, musiqa cholg‘u asboblari, buxorolik zodagonlarning qimmatbaho kiyimlari mavjud.Fayzulla Xo‘jayev memorial muzeyiga tashrif buyurganingizdan

so‘ng, turli etnografik ko‘rgazmalar, betakror va ajoyib bezaklar hamda qadim shahar Buxoroning muhatasham hayot namunalarini ko‘rib hayratingiz oshadi.

Muzeydagi eksponatlar jamiyat taraqqiyoti va uning madaniyatidagi jarayonlarning dalili bo‘lib xizmat qiladi. Shuning uchun ular ular hujjatlashtirish vazifalarini bajaradi. Shuningdek muzey ashyolari davrlar orasidagi aloqani tiklaydi va o‘tmish bilan hozirgi kunni birlashtirib turadi.Shu bilan birga muzeylar odamlarga bugungi kun va o‘tmish orasidagi o‘xshashlik va farqlarni anglatadi.

Muzey ashyolari asosida tarixiy va tarixiy-madaniy jarayonlarni modellashtirish, shuningdek, o‘tmish voqeligini to‘liq taqdim eta olish yangi bilimlarni beradi. Madaniy merosning obyektivligi va ko'rinishi ta'lim sohasida yordam beradi: tizimlashtirilgan bilimlar yaxshiroq o'zlashtiriladi.

Bundan tashqari, muzey kolleksiyalari inson dunyoqarashining shakllanishiga ta’sir qiladi, chunki ular ijtimoiy-madaniy muhitda insoniyatning umumiyligi va uning xilma-xilligiga munosabatni shakllantiradi, tarix va madaniyatga oid umumlashtirilgan qarashlar tizimini ta’minlaydi. Kommunikativ funktsiya turli davrlar va madaniyatlarni hisobga olgan holda odamlarning tushunishi va muloqoti, avlodlar, turli madaniyatlar yoki konfessiyalar jamiyatlari va boshqalar o'rtasida o'zaro tushunishni o'rnatish yoki tiklash orqali amalga oshiriladi.

Muzey ashyolari iqtisodiy funktsiyani ham bajaradi. Ular qadriyatlarni oshiradi, odamlar manfaati uchun xizmat qiladi.

Tarixiy ijtimoiy-madaniy merosdan xalqlar tarixidagi obyektiv siyosiy jarayon va hodisalarni isbotlash, turli ijtimoiy jamoalar o'rtasidagi munosabatlarda qo'llanilishi, davlat faoliyatini shakllantirish, uning shakllari, yo'nalishlari, vazifalari va mazmunini aniqlash uchun foydalanish mumkin.

Muzey ashyolarining tarbiyaviy vazifasi o‘tmishni e’zozlash, vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirish, ma’naviy yuksalish yo‘nalishi, bolalar va yoshlarning tarixiy xotirasini mustahkamlash orqali amalga oshiriladi. Muzey kollektsiyalari badiiy faoliyatning estetik didi va qadriyatlarini shakllantiradi.

Nihoyat, ular ham ijodiy funktsiyaga ega. Ular muzeylarning tarixiy va madaniy boyliklarini jamiyat rivojlanishidagi ishtirokini, shu jumladan amaliy ilmiy tadqiqotlar va ushbu resurslar hajmini oshirish orqali kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qahramon Rajabov. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

2. Tomilov N.A. Muzeylarning ijtimoiy roli: hozirgi holat (Omsk viloyati materiallari asosida) Arxiv nusxasi2016 yil 28 apreldagiWayback mashinasida// Sibirdagi madaniy tadqiqotlar. - 2014 yil - 2-son. - 111-119-betlar

3. Gerasimov G.I. Muzey ideal hodisa sifatida // Muzeyshunoslik masalalari. - 2020. - No 11 (1). — P. 123. https://doi.org/10.21638/11701/spbu27.2020.112

4. "Mutal Muzayyinovich Burhonov". O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti. 2006.

5. Baqoyev M., Fayzulla Xo‘jayev jurnalist va publitsist, T., 1992.

6. https://uz.wikipedia.uz

HADIS ILMINING SULTONI

Giyasov Shuhrat Abvarovich
Kamoliddin Behzot nomidagi Milliy rassomchilik va dizayn instituti
“Amaliy grafika” kafedrasi o‘qituvchisi

Axatova Zohira Aktam qizi
Kamoliddin Behzot nomidagi Milliy rassomchilik va dizayn instituti
San’atshunoslik va Muzeyshunoslik fakulteti 1 kurs talabasi

https://doi.org/10.5281/zenodo.7682450

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk muhaddis Imom al-Buxoriyning siyratlari, xulq-atvorlari va fazilatlari to‘g‘risida va uning barchaga ma’lum bo‘lgan ‘’Al- jome as-sahih’’ning yaratilishi va axamiyati, zamondoshlari tomonidan ma’lum qilingan rivoyatlar va buyuk zotning sharafiga mustaqillikdan so‘ng qilinayotgan qator ishlar yoritilgan.

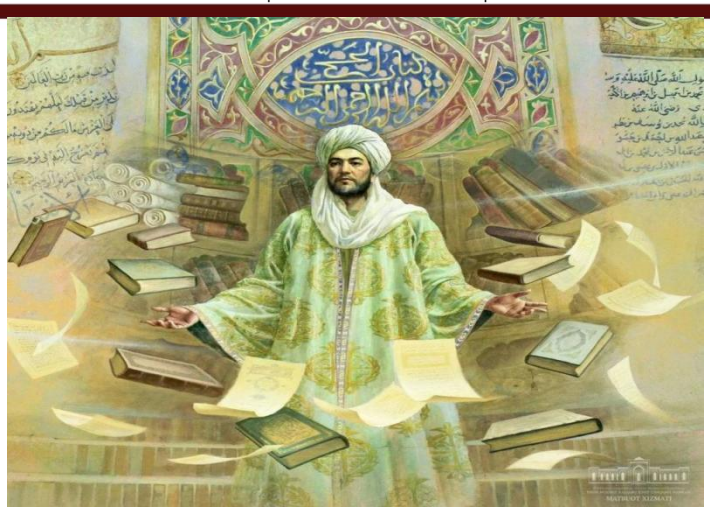
Kalit so‘zlar: Hadis ilmining sultoni, Buxoroi sharif, Xuroson, Imom al-Buxoriy, muhaddislar imomi, "al-jome as-sahih", "al-adab al-mufrad", "At-tarix as-sag'ir". Muhammad Mustafo, "At-tarix al-kabir", "At-tafsir al-kabir", Sahihil Buxoriy, Hartang qishlog'i, Samarqand, Imom al-Buxoriy saboqlari.

Аннотация: В этой статье рассказы современников о характере, поведении и качествах великого мухаддиса Имама аль-Бухари, а также о создании и значении его знаменитого «Аль-джаме ас-сахих». выделена честь великого человека.

Ключевые слова: Султан хадисоведения, Бухара Шариф, Хорасан, Имом аль-Бухари, Имом мухаддисов, ‘’аль-джоме ас-сахих’’, ‘’аль-адаб аль-муфрад’’, ‘’Ат-тарих ас-сагир’’, Мухаммед Мустафа, ‘’Ат-тарих аль-кабир‘’ ‘’Ат-тафсир аль-кабир’’, Сахихиль Бухари, Село Хартанг, Самарканд, Уроки имама аль-Бухари.

Abstract: In this article, the great Muhaddith Imam al-Bukhari's character, behavior and qualities, and the creation and importance of his well-known "Al-jame as-sahih" were reported by his contemporaries. after independence in honor of legends and greatnessa number of ongoing works are highlighted.

Key words: Sultan of Hadith science, Bukharai sharif, Khurasan, Imam al-Bukhari, Imam of muhaddiths, ‘’Al-jame as-sahih’’, ‘’Al-adab al-mufrad’’, ‘’At-tarikh as-sagiyr’’, Muhammad Mustafa, ‘’Al-tarikh al-kabir’’, ‘’Al-tafsir al-kabir’’ Sahihul Bukhari, Samarkand, Hartang village,

Hadis ilmining sultoni, odam bolasi tomonidan yozilgan eng to‘g‘ri kitob sohibi, Imom al-Buxoriy haqida va uning “Al-Jome’ as-Sahih kitobi islom dinida Qur’oni karimdan keyingi ikkinchi muqaddas manbaa bo‘lib, ahli islom e’tiqodiga ko‘ra, u bashariyat tomonidan bitilgan kitoblarning eng ulug‘i hisoblanadi’’[1]. Eng to‘g‘ri deb hisoblanadigan 6 kitob, yani mazkur olti kitob sohiblarining, ‘’…deyarli hammasi Markaziy osiyolik bo‘lib, ular: Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy, Imom Muslim ibn al-Hajjoj (206/819 – 261/874), Abu Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziy (209/ 824 – 279/892), Imom Abu Dovud Sulaymon Sijistoniy (202/817 – 275/880), Imom Ahmad An-Nasoiy (215/830 – 303/915), Imom Abu Abdulloh Muhammad ibn Yazib ibn Mojja (209/824 – 273/886) kabi siymolardir. Shular ichidan “Hadis ilmida amir al-mo‘miniyn” degan sharafli nomga sazovor bo‘lgan Imom al-Buxoriy alohida e’tiborga molik buyuk olimdir’’[2].

Bu zotning asl ismi Abu Abdulloh Muhammad ibn Ibrohim al Buxoriy bo‘lgan**.** Mana shunday muhtaram zot Buxoroyi sharifda‘’…194 xijriy sana, shavvol oyining 13 kunida (810 milodiy sana, 20 iyul)…’’[3.] barcha muhaddislar imomi, Muhammad (s.a.v) ning muborak xadislariga durdonasimon sayqal berib, uni abadul-abad barhayot qilgan ulug‘ zot Imom al-Buxoriy dunyoga kelgan.

‘’Otasi Ismoil o‘z davrining yetuk muhaddislaridan, Malik ibn Alasning shogirdi va yaqinlaridan biri bo‘lib, tijorat ishlari bilan shug‘ullangan. Onasi taqvodor, diyonatli, oqila ayol edi. Otasi vafot etgach, uning tarbiyasi volidasi zimmasiga tushgan’’[4.] Ammo uning qalamiga mansub biror asar haqida ma’lumot topilmagan ekan. ‘’Biroq u Hamad ibn Zayd, imom Molik, Abu Muoviya kabi yirik muhaddislardan hadislar rivoyat qilgani, Abdulloh ibn al-Muborakning suhbatida bo‘lib, undan ta’lim olgani to‘g‘risida ma’lumotlar keltirilgan…’’[5:b.5.] Manbalarda keltirilishicha Ismoil o‘ta taqvodor, xudojo‘y, halol bir inson bo‘lgan deb keltiriladi. ‘’Abu Abdulloh (imom al-Buxoriyning otasi) bandalikni bajo keltirayotgan chog‘ida uni ziyorat qilganimda, bor molu dunyoyimdan xarom yo‘l bilan, shubhali, nopok yo‘l bilan topilgan bir dirhamni ham bilmayman, deb iltijo qilganida mening nafasim bo‘g‘ilib, butun vujudim uning ulug‘vorligidan hech narsaday tuyuldi‘’[6]- deb

yozadi. Imom Buxoriyning shunday ulug‘ zot bo‘lishining asil sababi ham ana shunday taqvo va halollik bo‘lgan.‘’Imom al-Buxoriyning yoshlik paytlarida ko‘zlari to‘satdan yorug‘likni ko‘rishdan mosuvo bo‘ladi. Tabiblar tunda qattiq shamol bo‘lgani va ko‘ziga tuproq kirib shikastlagani, va uzoq vaqt davomida ko‘zlari ko‘ra olmasligi haqida aytadi’’[7]. ‘’Imom al-Buxoriyning onasi tunning chorak qismida o‘g‘lining haqqiga duo qiladi; ko‘p vaqt oldin qo‘shnisiga qarz bergan edi va qo‘shnisi chorasiz qolganini qarzni qaytarishga yana 1 oyga muxlat berishini va boshqadan qarz olib qaytarishi haqida aytadi, shunda uning onasi qarzdan kechishi haqida bayon qiladi, qo‘shnisi ham xursandligidan o‘g‘lining ko‘zlariga Alloh shifo berishini so‘raydi. So‘ng uxlab yotgan vaqtida tushiga Ibrohim halilulloh kirib Ko‘p duolar qilib yig‘laganingdan va qo‘shningga qilgan marhamatingdan Alloh taboroko va taolo o‘g‘lingning ko‘zini qaytardi deydi‘’[8]. Ona ertalab uyg‘onsa, Alloh o‘gliga ko‘rish qobiliyatini qaytarganini ko‘radi.

Imom al-Buxoriyga Alloh tomonidan bir buyuk qobiliyat, ulkan aql va kuchli xotirani bergandi. ’’U yodlab olishi uchun bir marta ko‘rishi yoki eshitishi yetarli edi’’[9]. Bu zot esa bunday in’omni hadis ilmiga sarfladilar. Aslida Alloh har bir bandani yaratarkan unga bir qobiliyat berib yaratadi. Ammo hamma ham uni kerakli yo‘lda ishlatishni bilmaydi.

Imom al-Buxoriy dastlabki saboqlarini maktabda oladi. ‘’…U 10 yoshidan boshlab o‘z yurtidagi turli rivoyatchilardan hadislar eshitgan …’’[10:b.65.] Buyuk alloma juda katta ishtiyoq va qiziqish bilan hadis ilmini o‘rganib oladi. ‘’Abdulloh ibn Muborak va Vakiy ibn Jaroh kabi olimlarning hadis to'plamlarini mutolaa qilib, yodlagan. Ustozi Shayx Doxiliy bilan hadis rivoyatchilari haqidagi qizg'in bahslarda qatnashgan’’[11]. Muhammad ilm talab qilish va hadis o‘rganishga juda kirishib ketgandi. ‘’Buxoriy 16 yoshga yetguncha, o‘z yurtidagi mashoyiqlardan hadis eshitib, yozib olib, xalifalikning turli viloyatlari tomon yo‘l oladi’’[12]. ’’825-yil Buxoriy onasi va akasi Ahmad bilan Makkaga kelib, haj ibodatini ado etadi. Onasi va akasini Buxoroga qaytarib, o‘zi Makkada qoladi’’[13]. U ‘’4 yil Makkada yashagan. Yo‘l-yo‘lakay Balx, Basra, Kufa, Bag‘dod, Xums, Damashq, Misr, Makka va Madina singari’’[14] ‘’…turli musulmon davlatlari bo‘ylab sayohat qilib, o‘z davrining taniqli roviylardan ta’lim olgan’’[15].

Imom al-Buxoriyning illatli hadislarni bilishdagi benazir maxorati, mukammal ilmi va qobilayati xususida, zamondoshlari tomonidan juda ko‘p manbalarda etirof etilganini ko‘rishimiz mumkin. Toliblarga dars bergan.’’Hoshid ibn Ismoil ismli bir hamdars olimning guvohlik berishicha, Imom Buxoriy bir necha sheriklari bilan Basra shahrining yirik ulamolaridan biriga borib saboq olar ekan. Hammalari eshitgan hadis va rivoyatlarni ustozning og‘zidan chiqishi bilanoq batartib yozib olishga shoshilar ekanlar. Imom Buxoriy esa qog‘oz qalamsiz dars tinglab yuraverar ekan. Bir kuni talabalar: “O‘n olti kun ilgari olgan darsimizni Buxoriydan bir so‘rab

ko‘raylik-chi, esida bormikan?” – deyishib, imtihon qilishibdi. Hammalari daftarlariga qarab turishibdi, Buxoriy o‘n olti kun ilgari o‘tilgan darsni birorta kalima qoldirmay batartib yoddan o‘qib berganidan keyin, uning xotira va qobiliyatiga lol qolib, ayni chog‘da o‘zlari yozib olgan daftarlaridagi kamchiliklarni ham tuzatib olishibdi’’[16:b.3]. 16 kun ichida 15 ming hadis rivoyat qilingan edi o‘n olti kunda shuncha hadisni yodlash imkonsiz. Bir marta eshitganida xotirasiga abadiyga muhrlangan ekan. Alloh imom al-Buxoriyni xuddi hadis ilmi uchun yaratgandek! U bor etiborini faqat hadis ilmiga qaratgan.‘’Mutafakkir Abduraxmon Jomiy mashhur muhaddisning ilmiy-ijodiy salohiyatiga yuksak baho berib, Batha (Makka), Yasrib (Madina)da yasalgan tanganing sayqali Buxoroda kamolga yetdi’’[17]. Deb so‘z yuritgan ekan. Imom al-Buxoriy istedodli, o‘tkir zehnli hamda ziyrak olim bo‘lgan. "Bag‘dod shaxrida istiqomat qilgan paytida ko‘pincha qorong‘u kechalari oyning nurida ijod qilib, qorong‘u kechalari sham yorug‘ida kitob yozar ekan. Agar tunda bexosdan biror- bir fikr mulohaza kelib qolsa, shamni yoqib, darhol o‘sha fikrni qog‘ozga tushirar…’’[18:B.41], shu tahlitda ba’zan shamni yigirma martagacha yoqib uchirar ekan. Shunday ekan Qur’ondan so‘ng keyingi o‘rinda turadigan eng to‘g‘ri kitob maqomini olishi ham bejiz emas.

‘’Ulug‘ alloma o‘sha davrdagi Buxoroning taniqli muhaddislaridan sanalgan ad-Doxiliydan saboq olgan. Xadislarni o‘rganish bo‘yicha ushbu olim tashkil etgan to‘garakning shuxrati keng tarqalgan bo‘lib, uning faoliyati yoyilib ulkan samaralar bergan. Kunlarning birida ad-Doxiliy o‘z odaticha talabalarga saboq berar, al-Buxoriy ham boshqa tolibi ilmlar qatori dars tinglab o‘tirgan edi. Shunda ad-Doxiliy bir hadis isnodi haqida gapirib ‘’Sufyon Abu Zubayrdan, u Ibrohimdan’’, - deb zikr qildi. Shunda al-Buxoriy: ‘’Sufyon Abu Zubayr hech vaqt Ibrohimdan rivoyat qilmagan‘’, dedi va bu bilan uning ad-Doxiliyni bu sanad xususidagi xatodan ogoh qilishni istadi. O‘z shogirdidan bu so‘zni eshitgan ad-Doxiliy esa xayratga tushib, dag‘allik bilan uning so‘zini bo‘ldi. Al-Buxoriy o‘ta xotirjamlik bilan ustoz agar ishonmasangiz asl manbaga qarang, dedi. Ad-Doxiliy manbaga qarab, shogirdi aytgan gapni etirof qilib, tan oldi-yu, lekin o‘sha xadis sanadini qogo‘zga tuzatishni paysalga soldi. Rag‘bat yuzasidanmi yoki uni sinab ko‘rish uchunmi, xullas sanadni topib tuzatish masalasini al-Buxoriyning o‘ziga tashladi. Tashqariga chiqishgach, shogirdidan E, bola, bu yog‘i endi qandoq bo‘ladi?’’ – deb so‘radi. Al-Buxoriy esa xech bir kuttirmay ustoziga javob qildi: ‘’Zubayr ibn Adiy Ibrohimdan rivoyat qilgan’’, -dedi. Shundan keyin u (ad-Dohiliy) qalam olib yozganini tuzatdi va ‘’sen haqsan‘’-dedi’’. O‘sha vaqtda al-Buhoriy bor yug‘i 11 yoshda edi’’[19].

‘’Imom al-Buxoriy o‘zining butun faoliyati davomida ham ilmiy, imkoni bo‘lsa moddiy jihatidan odamlarga, ya‘ni Ollohning bandalariga biror navf yetkazishni o‘zining asosiy maqsadi qilib qo‘ygan edi. U doimo ilm ahllari-yu, ilm toliblariga, hatto ustozlar (ash-shuyuh) va muhaddislarga ham moddiy yordam ko‘rsatardi.

Tijorat qilganda har safar o‘zi ko‘rayotgan oylik daromadidan, ya‘ni foydasidan besh yuz dirhamni faqiru miskinlarga, ilm toliblariga sarflardi. Tolibi ilmlarga ma‘lum mablag‘lar (maoshlar) ajratib, ularni alohida qiziqishi, zavq-shavq bilan Payg‘ambar alayhissalom ilmlarini (hadisi shariflarini) o‘rganishga rag‘batlantirardi, ahli ilmga nisbatan g‘oyatda ko‘p ehson ko‘rsatardi. Ayni vaqtda imom al-Buxoriy o‘z shaxsiy hayotida, yeyish-ichishda va kiyinishda sira ham ortiqcha dabdaba va behuda sarfu-xarajatlarga yo‘l qo‘ymasdi, sabr- toqat va qanoat, chidamlilik uning uchun odat tusidagi tabiiy bir hol edi’’[20].

‘’Muhammad ibn Abu Hotamning yozishicha Imom al-Buxoriyning o‘zi suxbatlardan birida men bir ming sakson shayx (ustoz)dan yozganman degan’’[5:b.10], Bu zot umrini Rosullloh hadislarini yo‘lida o‘tqazdi. ’’Buxoriy Xijoz, Makka, Madina, Toif, Jiddaga qilgan rixlati 6 yil davom etgan. So‘ng Basra, Kufa va Bag‘dodga safar qiladi, Shom va Misrga O‘tadi. Bundan tashqari Xuroson, Marv, Balx, Xirot, Nishopur, Ray, Jibol shaxarlarda bo‘lib, bu shaxardagi olimlardan saboq oldi va hadislar to‘pladi’’[18]. ‘’Hijriy yilning 210 yillarida Iroqqa safar qildi. O‘sha vaqtda 16 yoshda edi shu yerdagi muhaddislardan ham hadis urgandi. Hadis to‘plash uchun Bag‘dodda 8 marta bo‘ldi. Har Bag‘dodda bo‘lgan paytida imom Ahmad Hanbalni suhbatida o‘tirgan’’[21]. ‘’Imom Ahmad Hanbal men bilan shu yerda qoling deb imom Buxoriyga taklif qiladi ammo Buxoriy onasi betobligini va bormasa bolmasligini aytadi. So‘ng u bilan xayrlashayotgan vaqtida shu on kelishidan juda qo‘rqqandim, siz shunday shogirt bo‘ldingizki ba’zi ustozlarimdan o‘rganmagan narsalarimni sizdan o‘rgandim’’[22] deb etirof etadi. Imom Ahmad Hanbal ulug‘ muhaddis olim, uning ustozi, hanbaliy mazhabining imomi bo‘lgan. Bu so‘zlardan ma’lumki imom Buxoriy imom Ahmad Hanbalning eng yaxshi shogirdi bo‘lganligini ko‘rishimiz mumkin. ‘’Mana shunday og‘ir davrda Imom al-Buxoriy “Al-jome as-sahih” kitobini 16 yilda yozib tugatib, unga 7275 dan ortiq sahih hadislarni boblarga ajratib ajratib tartibli ravishda jamladi’’[23]. 16 yoshlik paytida ‘’Ishoq ibn Rohvayxani huzurida bo‘lgandik. Shunda u: birortangiz Rasulullohsallollohu alayhi va sallamning sahih hadislarini muxtasar bir kitob tarzida jam qilsangiz edi-dedi. Bu gap mening qalbimga chuqur o‘rnashib qolib o‘shandan boshlab ‘’Al-jome as-sahih’’ asarini yozishga kirishdim’’[24]. 16 yoshda boshlagan bo‘lsa, 32 yoshida bu ulug‘ kitobni xalqqa taqdim qilgan.

’’Malumotlarga ko‘ra, imom al-Buhoriy 600 ming hadisni to‘plagan, 100 ming ‘’sahih’’ va 200 ming ‘’g‘ayri sahih’’ hadislarni yodlagan’’[30]. ‘’ Bu mazkur kitob ‘’4 jilddan iborat, 600 ming hadisdan 7275 eng ‘’sahih’’ hamda 4000 takrorlanmaydigan hadis kiritilgan’’[25:b.54]. Ana shu hadislarning eng sahihlarini, bizga tanish bo‘lgan eng to‘gri kitob nomini olgan ‘’Al-Jome as-sahih ‘’ kitobiga kiritdi. Bu kitob ‘’Sahihi-Buxoriy’’ degan nom bilan ham mashhur, imom buxoriyning talifotlari.

Bu malumotga misol qiladigan bo‘lsak: "Bir kuni Bag‘dodda Imom Ahmad Xanbalning huzuriga borib tunda bir tush ko‘rgani va bu tushning tabirini bila olmayotgani haqida aytadi.Bu tushda Payg‘ambarimiz (s.a.v.) bilan birga saxobalar turgan ekan. Imom Buxoriy esa Payg‘ambarimiz(s.a.v.)ni hashoratlardan himoyalab yelpib turganini aytadi. Shunda Imom Axmad Hanbal ‘’Payg‘ambarimiz (s.a.v.) kimki meni tushida ko‘rsa haqiqatdan ham ko‘ripti chunki shayton mening ko‘rinishimga kira olmaydi’’ deganlar. Bu tushning tabiri juda oddiy, hasharotlardan yelpib turishingiz bazi yolg‘onchi roviylar u zotning hadislariga yolg‘on kiritib aytmagan gaplarini aytdilar deb tuxmat qilishadi. Siz esa o‘sha yolg‘on hadislarni daf qilasiz dedi’’[23]. Keyin Imom Buxoriy Basrada Payg‘ambarimiz (s.a.v.) haqlarida bir hadis rivoyat qilgani haqida eshitdim, shuni sahih yoki g‘ayri sahih ekanligini bilmoqchiman deb Bag‘doddan Basraga jo‘nab ketdi. ‘’Haligi odamning oldiga borsa u odamning eshagi qochib ketib, eshagini quvalab turganini va eshagini chaqirish uchun idishga xuddi yemish solgandek qilib ko‘rsatib idishnini ko‘tarib, eshagini chaqirayotgan holatni guvohi bo‘ldi va tabiatida yolg‘on ishlatgan kishi Rosululloh (s.a.v)ga nisbatan yolg‘on ishlatmaydi deb ishonmayman dedi va hadisni olmasdan ketdi’’[26]. ‘’Illatli hadislar haqidagi imom al-Buxoriyning mulohazalari juda mutavoze‘ va odob- ahloq yuzasidan bo‘lib, "uni shunday qoldirganlar (tarakahu) "u

tashlab ketilgan" (matruk), "tushirib qoldirilgan"(soqit), "bu haqda o‘zgacha bir fikr-mulohaza ham bor", "bu xususda avval o‘tganlar hech narsa demaganlar" va shunga o‘xshash beozor, oddiy va samimiy iboralardan tashkil topgan’’[20].

Imom al-Buxoriyning buyukligi ham shunda, bu buyuk zot hadis izlashda o‘ziga juda og‘ir shartlarni qo‘ygan. Hech bir roviy bunday shartlar bilan hadis to‘plamagan. ‘’Uning shartlarini boshqa roviydan farqi shundaki Matni va sanadi eng sahih bo‘lishligi agar bir kishi ikkinchi kishidan hadis eshitgan bo‘lsa avvalo u inson bilan ko‘rishishi kerak bo‘lgan’’[27], hatto kimdan eshitganliklarini bilib so‘ng aniq sahih ekanligiga ishonch hosil qilib keyin olgan ekan, boshqalar esa bir birlarini ko‘rmagan bo‘lsada olaverishgan. Juda katta sabr bilan, shoshilmasdan eng sahihlarini kuchli mulohaza bilan kiritdi. Izlanishlar davomida faqat shu kitob bilan cheklanmadi. ‘’Buxoriy yaratgan ’’Kitob al- Favoid’’ (‘’Foydali ashyolar haqida kitob’’), ‘’Al - jome al-kabiyr’’ (‘’Katta-tayanch’’), ‘’Xalq affol al-ibod’’ (‘’ Alloh bandalari ishlarining tabiati’’), ‘’Al-musnad al-kabiyr’’ (‘’Katta tayanch’’), ‘’At-tafsir al-kabiyr’’ (‘’Katta tafsir’’), ‘’Kitob al-xiba’’ (‘’Xayr-ehson haqida kitob’’). Buxoriyning asarlarining bazilari bizgacha yetib kelmagan, ba’zilari jaxonning turli mamlakatlari kutubxonalarida saqlanayotganligi xaqida ma’lumot bor’’[28.b.279].

‘’Yusuf ibn Muso al-Marvaziy deydi: «Men Basra masjidida edim. Muazzin baland ovozda: “Ey ilm ahli! Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy tashrif buyurdi”, dedi. Shunda biz unga qarab yuzlandik. Biz soqollari qop-qora yosh yigitni ko‘rdik. U ustun orqasida namozni ado qildi. Namozdan so‘ng odamlar uni o‘rab olib, ularga hadis aytib yozdirishni so‘radilar. U bunga rozilik bildirdi. Muazzin ikkinchi marta masjidda baland ovozda: Ey ilm ahli! Barchangizga ma’lum bo‘lsinki, Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy bizlarga hadis aytib, yozdirishga rozilik bildirdi. Allohning izni bilan ertaga shu yerda yig‘ilamiz, dedi. Ertasi kuni muhaddislar, hofizlar, faqihlar, usul olimlar qisqasi Basra shahrining barcha olimlari va fozillari birma-bir yig‘ilib 1000 ga yaqin odam to‘plandi. Abu Abdulloh hadis so‘zlash uchun kelib o‘tirdi. U yozdirishni boshlashdan oldin shunday dedi: Ey ahli Basra! Men bir yigit bo‘lsam ham mendan sizlarga hadis aytib berishimni so‘radingiz. Men foydali bo‘lishi uchun sizlarga ma’lum bo‘lmagan shahringizdan bo‘lgan roviylar rivoyatidan aytib beraman”[29]. Demak u zamonning odamlari diniy ilm olishga juda chanqoq bo‘lishgan. Bu ma’lumotlar o‘z o‘zidan imom al-Buxoriy yosh bo‘lishiga qaramasdan odamlar bu buyuk zotni juda hurmat qilgan ekan.

‘’Abdul Asqardan rivoyat qilinadi samarqandda Rosulullohdan (s.a.v.) haqlaridagi hadisni talab qiladigan ahli ilm kishilarning 400 tasi imom Buxoriyni 7 kun davomida sinab adashtirmoqchi bo‘lishdi. Isnodi va Sanadi Shomliklardan bo‘lgan hadislarni tanlashdi ularni Iroqlarning sanadiga aralashtirishdi. Yamanliklarning sanadiga ikki haram ahlining sanadlarini aralashtirishdi. Barchasi sahih hadis lekin sanadlari boshqa-boshqa, imom Buxoriy barchasini to‘g‘irlab aniq-

aniq qilib aytib berdi’’[30]. Yetti kun davomida roviylar uni adashtirmoqchi bolishdi ammo buni iloji yo‘q. Albatta bu unga Alloh tomonidan berilgan bir in’omdir. ‘’Muhammad Nabi Xotim undan so‘rabdi siz kitobingizga kiritgan barcha hadislarni yoddan bilasizmi,- debdi. Uni ichiga kiritgan barcha hadislarim yodimda nimani to‘g‘ri bilib kiritgan bo‘lsam barchasi esimda, men nechta kitob yozgan bo‘lsam hammasini 3 marta qayta-qayta takror yozib so‘ng ommaga taqdim etganman’’[17] deb javob berdi.

Alloma kimdan hadis eshitgan bolsa o‘shalarning barchasini asli qaysi shaxardan kelib chiqqani, laqabi yoki kunyasi, aksariyatining esa qaysi shaxarda qachon vafot etgani to‘g‘risida aniq ma’lumotlar keltirgan. Bu ma’lumotlarni ‘’Imom al-Buxoriyning ustozlarining ismlari asarida aniq bilib olish mumkin. Bu kitob hajm jihatidan uncha katta bo‘lmagan, bor yo‘g‘I 16 varoqdan iborat qo‘lyozma. Chiroyli nash xatida yozilgan bo‘lib, xar bir sahifasida 17 satr bo‘lib, bag‘dodlik xattot Muhammad ibn al-Xasan ibn Muhammad Ali ibn al-Ibrohim tomonidan 632 xijriy yilning 19 shavvoli, juma kunida Damashq Jome masjidida ko‘chirilgan, ilmiy jihattan g‘oyatda qimmatlidir. Ushbu kitobda Imom al-Buxoriyning shox asarlari ‘’Sahih al-Buxoriy ‘’da keltirilgan 306 hadis roviylarining ismi shariflari alifbo tartibida to‘liq holda zikr qilingan ’’[5.b.11].

‘’Qachonki imom al-Buxoriy hadis ilmi bo‘yicha mukammallikka ega bo‘lib, ilmiy majlislar, saboqlar bera boshlagach va uning bu tarzdagi majlislari dovrug‘i xar tarafga tarqab, el orasida yoyilgach, ilm toliblariyu ahli donish bu saboqlarga shunchalik ko‘p yog‘ilib kela boshladiki, majlislarga odamlar sig‘may ketardi. Bu tartibdagi ilmiy majlislar Basra, Bag‘dod, Xijoz, Balx kabi shaxarlarga uyushtirilib, alloma umrlarining oxirlarida o‘z vatanlari bo‘lgan Buxoroda ham hadislardan dars bergandilar’’[16]. Imom al-Buxoriyning shogirtlari keladigan bo‘lsak ular son sanoqsiz, juda ham ko‘p bo‘lishgan. ‘’Manbalarda keltirilishicha, olimning shoh asari bo‘mish ‘’Al jome- as sahih’’ (Ishonchli hadislar to‘plami)dan uning bevosita rahbarligida to‘qson ming kishi ta’lim olgan. Ular safida mashhur muhaddislar-muslim ibn Hajjoj, Imom Termiziy, Imom Nasoiy, ibn Xuzayma, Imom Abu Dovud, Muhammad ibn Yusuf Firabriy, Ibrohim ibn Ma’qal Nasafiy kabi ko‘plab ulug‘ olimlar bor edi’’[31.b.9]

Imom al-Buxoriy xorijdan qaytgach, ‘’o‘z vatani Buxoroda ko‘plab shogirdlar va ulamolarga hadis ilmidan saboq berish bilan mashg‘ul bo‘ladi. Ko‘pchilik uni hurmat qilgan, ammo ba’zi hasadgo‘y, qora niyatli kishilar al-Buxoriyni ko‘rolmas edilar. Natijada hasadgo‘ylarning xatti-harakati tufayli Buxoro amiri Xolid ibn Ahmad az-Zuhaliy bilan al-Buxoriyning aloqasi buzilib qoladi. Bunga sabab amir, Buxoriydan huzuriga kelib “Al-jome’ as-sahih”, “At-ta’rix” kitoblarini o‘qib berishni talab qiladi. Lekin al-Buxoriy “Men ilmni xor qilib, uni hokimlar eshigi oldiga olib bormayman, kimga ilm kerak bo‘lsa, o‘zi izlasin. Lekin Alloh oxirat kuni ilmni

yashirmay uni toliblarga sarf qilgani uchun meni kechiradi”, degan javobni aytadi’’[32].bu javob albatta amirga yoqmaydi. G‘animlar bunday qulay fursatdan foydalanib, Imom Buxoriy sha’niga turli ig‘volarni tarqatadilar. Shu ig‘vo va fitnalarga ishonib, amir Imom Buxoriyni shaharni tark etishga majbur qiladi. Natijada Imom Buxoriy Samarqandning Xartang qishlog‘idagi qarindoshlarining uyiga ko‘chib ketadi. O‘sha yerda qisqa vaqt istiqomat qilganidan so‘ng Imom Buxoriy betoblanib, hijriy 256 yili (milodiy 870 yil 1 sentabr) 62 yoshida vafot etadi’’[16:b.3]. Birinchi prezidentimiz Islom Karimov, Yuksak manaviyat yengilmas kuch asarida shunday deydi ‘’Imom Buxoriy Vafot etgan yili, Yani milodiy 870 yili tariximizdagi yana bir mumtoz siymo Imom Moturidiy tavallud topgan ekan. Bu voqea zamirida shaxsan menga iloxiy bir bog‘liqlik. Ollohning buyuk marxamati bordek, bamisoli Imom Buxoriyning nurli qalamini Imom Moturidiy olib, ul zotning xayrli ishlarini davom ettirishga bel bog‘lagandek tuyuladi’’[33:b.39.].

Hozirgi kunda allomaning boy ilmiy meroslari va u zotning islom olamida tutgan o‘rinlarini keng ommaga tanitish ishlariga doir Prezident hamda hukumat qarorlari qabul qilindi. Bunga misol qilib ‘’O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 mart kuni qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini tashkil etish chora tadbirlari to‘g‘risida 2855-sonli Qarori buning yaqqol misoli bo‘la oladi’’[34] va shungacha bo‘lgan ‘’1998 yilning 23 oktabrda Samarqandda hadis ilmining sultoni imom Buxoriy tavalludining 1225 yillik to‘yi tantanalari bo‘lib o‘tdi’’[35:b.473].’’Imom al Buxoriyning ma’naviy merosini chuqur o‘rganish va keng tarqatish maqsadida, xalqaro fond tashkil etilib, 2000 yildan buyon o‘zining o‘zbek tilidagi ma’naviy-ma’rifiy ilmiy-adabiy “Imom al Buxoriy saboqlari” jurnalini chop etib kelmoqda’’[36].“O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-iyuldagi 483-son “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori bilan Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi (keyingi o‘rinlarda Markaz deb ataladi) davlat muassasasi shaklida tashkil etildi’’[37]. Buxoriyning xalqaroilmiy-tadqiqot markazi muzeyida uning hayot yo‘li-ilmiy ma’naviy merosi haqida ma’lumot beruvchi freskalar, nodir asarlar va bir qator eksponatlar o‘rin olgan. Bu freskani Alisher Aliqulov boshchiligida amalga oshirilgan. ‘’Uning shoh asarlari hisoblanmish “Al-Jome’ as-sahih” va “Al-adab al-mufrad” kitoblari Toshkentda qaytadan nashr qilinishi al-Buxoriy merosini o‘rganishda katta ahamiyatga ega bo‘ldi.’’[38]. ‘’Bu ulug‘ zotning g‘oyat boy merosini asrab-avaylash va o‘rganish, marifatiy islom to‘g‘risidagi ta’limotini keng yoyish maqsadida biz Samarqand

shahrida Imom Buxoriy nomidagi xalqaro ilmiy tadqiqot markazini tashkil etish to‘g‘risida qaror qabul qildik’’[39] deydi Shavkat Mirziyoyev.

Mazkur kitob islom olamida Qur’oni karimdan keyingi eng mo‘tabar manba deya etirof etiladi. Imom Qastaloniy Buxoriyning yozgan asarlariga qarata shunday deydi: ‘’ imom Buxoriy asarlari quyosh nuri tushgan yerigacha yetib bordi. Dunyoning hamma joyini egalladi. Buni hech kim rad qila olmaydi. Asarlarining eng ulug‘I ‘’Al-jome as-sahih’’ asaridir’’. Darhaqiqat mazkur asar ‘’Sahihul Buxoriy nomi bilan mashhur bo‘ldi. Bunga sabab albatta buxoriyning siyratlari, yuksak xulq-atvor egasi ekanliklari, benazir istedodlari deya olamiz. Buyuk muhaddis, olim bobomizning serqirra ilmiy merosi asrlar davomida insonlar etiboridan chetda qolmasdan, yuksak etirof etilib, hozirgi kunga qadar muhim manbalardan biri sifatida alohida qadrlanib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

7. https://religions.uz/uz/news/detail?id=501
8. Imom al-Buxoriy (810-870) | saviya.uz
3. https://bilimlar.uz/imom-al-buxoriy-haqida-hayoti-va-ijodi/
4. **Imom al-Buxoriy - Vikipediya (wikipedia.org)**
5. Buyuk yurt allomalari. 2- nashri.Toshkent 2018
6. Abdulloh domla - imom Buxoriy hayotlari | To'liq darslik
7. Kutilmagan dard | Imom al-Buxoriy 2-qism
8. Shifo | Imom al-Buxoriy 4-qism
9. https://www.bukhari.uz/?p=23947&lang=oz
10. Manaviyat yulduzlari. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. Toshkent- 2001
11. https://proc.uz/allomalar/imom-al-buxoriy-hayoti-va-ijodi
12.https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/tarix/qomusiy-olimlar-sarkardalar/imom-ismoil-al-buxoriy-810-870
13 https://uz.wikipedia.org/wiki/Imom_al-Buxoriy
14. https://uz.denemetr.com/docs/134/index-235095.html
15 **Imom Ismoil al-Buxoriy (arboblar.uz)**
16. Hamidulla HIKMATULLAYEV, Abdulaziz MANSUROV AXLOQ-ODOBGA OID HADIS NAMUNALARI TOSHKENT “FAN” NASHRIYOTI 1990
17.Imom Al Buxoriy haqida ° Abdulloh domla ° Абдуллох домла ° ilmnuri - YouTube
18. К.Хошимов, С.Нишонова,М.Иномова,Р.Хасанов.Педагогика тарихи.Тошкент «уқитувчи» 1996
19. Имом "Ал - Бухорий " Хақида Тўлиқ Маълумотлар | Абдуллоҳ Домла | Ustoz Abdulloh Domla.

20.Имом ал-Бухорий: ҳаёт йўллари (qadriyat.uz)

21.Abdulloh Domla | 13-Dars Imom Buxoriy (Buyuklarning Sirlari) | - Ilmnuri Official

22. Ahmad ibn Hanbalning e’tirofi | Imom al-Buxoriy 18-qism

23. https://religions.uz/uz/news/detail?id=501

24. Имом ал-Бухорий: Шоҳ асар - "Ал-жоме‘ ас-саҳиҳ" (qadriyat.uz)

25. **K.Hoshimov.S.Nishonova.Pedagogika tarixi.Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti. Toshkent 2005**

26. Yolg‘onchidan hadis olinmaydi | Imom al-Buxoriy 17-qism

27. «Jome’us-Sahih» kitobining shartlari | Imom al-Buxoriy 15-qism Islom uz

28. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 2. Beshik-Gidrofizika. Davlat ilmiy nashriyoti TOSHKENT

29. https://www.bukhari.uz/?p=23947&lang=oz

30.Imom al buxoriy - поиск Яндекса по видео (yandex.ru)

31.IMOM BUXORIY.IMOM BUXORIY XALQARO ILMIY TADQIQOT MARKAZI.G‘oya mualliflari:Shahzot Islomov, Shovosil Ziyodov.IBXITM-2022

32. Mavzu: Buxoro viloyatida yashab ijod qilgan buyuk allomalar Reja (fayllar.org)

33. Islom Karimov. Yuksak Manaviyat-yengilmas kuch. Toshkent ‘’Manaviyat’’ 2008

34. https://religions.uz/uz/news/detail?id=502

35. Islom Karimov. Manaviy Yuksalish yo‘lida. Toshkent O‘zbekiston 1998.

36.Imom Ismoil al-Buxoriy (arboblar.uz)

37.Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi - Vikipediya (wikipedia.org)

38. Imom al-Buxoriy (810-870) | saviya.uz

39. https://www.bukhari.uz/

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ҒОЯЛАР ЭВОЛЮЦИЯСИ

Иноятов Қ.Ҳ
Турон Фанлар Академияси академиги
тарих фанлари доктори, профессор
https://doi.org/10.5281/zenodo.7682457

Аннотация: Мақола, фуқоролик жамиятининг яратилиш ғоялари, унинг ривожланиши ва эволюциясига бағишланган.
Калит сўзлар: фуқаролик жамияти, анъана, давлат, ғоя, қонун, демократия, юнонлар, румликлар, англо-америкаликлар, жадидлар.
Аннотация: Статья посвящена идеям создания гражданского общества, его развитию и эволюции.
Ключевые слова: гражданское общество, традиция, государство, идея, право, демократия, греки, римляне, англо-американцы, джадиды.
Annotation: The article is devoted to the ideas of creating a civil society, its development and evolution.
Key words: civil society, tradition, state, idea, law, democracy, Greeks, Romans, Anglo-Americans, Jadids.

Фуқаролик жамияти концепциясининг Европача анъанаси антик илдизларга эга. Мазкур анъананинг мазмун моҳияти нафақат сиёсий, балки шахсни ижтимоий-аҳлоқий нуқтаи назардан баҳолаш билан боғлиқ эди. Бунга Афлотун, Арасту, Цицерон каби мутафаккирларнинг қарашларини мисол келтириш мумкин.

Фуқаролик жамиятининг антик концептуал таълимотида жамият ва давлат феноменларининг узвийлиги қадимги юнон дунёқарашининг муҳим хусусиятларидан бири ҳисобланади. Хусусан, Афлотуннинг (мил. Ав. 427 – 347 й.) "Давлат" диалогида фуқароларнинг шахсий ва ижтимоий ҳаётини ажратишгина эмас, ижтимоий соҳани ҳозиргидек замонавий талқинда, сиёсий фаоллик сифатида тушунилган. Бундан жамият ҳаётининг сиёсий жиҳатлари, фуқаролик жамияти тизимининг умумий тавсифи сифатида намоён бўлади [4:32]. Фуқоролик жамияти ғоясининг кейинги ривожи Афлотуннинг шогирди Арасту (мил. ав. 384-322 й.) ижоди билан боғлиқ. Устоз каби Арасту ҳам энг мукаммал жамият ғоясини ишлаб чиқишга диққат эътиборин қаратади, бироқ фуқаролик жамияти ғоялари таркибида бу масала ўзгача назарий жиҳатларни ташкил қилади. Уни кўпроқ ижтимоий трансформация эмас, балки давлат тузулмасидаги ўзгаришлар қизиқтиради. Бундан ташқари Арасту ўзининг назарий ишланмаларидан давлат ҳақидаги мавҳум ғояга таянишни эмас,

жумладан Афлотунга хос бўлган, балки воқеъаликда мавжуд бўлган бошқарув шаклларини солиштириш, қиёсий таҳлил қилишга таянади, жиҳат эса унинг давлат ва жамият борасидаги жиҳатларининг аниқ бўлишини таъминлайди.

Платондан фарқли ўлароқ, Аристотель хусусий мулкни эътироф этади. Чунки у инсон табиатига хос бўлиб, одамлар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг ўзагини ташкил этади. Аристотель мулк хуқуқининг фуқаролар фаровонлиги, давлат ва унинг бошқарув шакли хавфсизлиги, қонунчилик органи ишида фуқароларнинг иштироки механизми, лавозимларни эгаллаш ва вазифаларни бажариш, суд органлари ишидаги ролини атрофлича ўрганган. Ҳуқуқни Аристотель адолат мезони деб хисобланган ва унга ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи ва айни вақтда уларни муҳофаза қилувчи институт сифатида ёндашган. Аристотель фикрига кўра, сиёсий бошқарув – бу одамларнинг эмас, балки қонун бошқарувидир: ҳатто энг яхши ҳукумдорлар ҳам туйғулар ва ҳиссиётга берилувчан бўлади, қонун эса “оқилона тафаккур”дир [5:31].

Қадимги рим мутафаккири Марк Туллий Цицерон (мил. ав. 106-43 йиллар) ҳам жамият ва давлат (республика)ни тенглаштиради. Давлатни у умумий манфаатлар билан ўзаро боғланган одамлар мажмуи сифатида тасаввур қилади, давлат халқнинг умумий мулки ҳисобланади ва одамлар биргаликда яшашга табиий эҳтиёж сезади. Унинг фикрича, давлатнинг вазифаси мулкни муҳофаза қилишдан иборат. Давлат айни шу мақсадда ташкил этилади. Цицерон фикрига кўра, уч бошқарув шакли (монархия, аристократия ва демократия) унсирларини ўзида мужассамлаштирган аралаш давлат энг идеал давлатдир. Фақат шундай давлатда ҳар бир жамият аъзосининг манфаатларини қондириш ва у давлатни бошқаришда иштирок этиши таъминланади. “Давлатнинг мустаҳкамлиги ва фуқароларнинг ҳуқуқий тенглиги” бундай давлат тузумининг муҳим фазилати деб хисоблайди. Цицероннинг “Давлат ҳақида” ва “Қонунлар ҳақида” асарлари давлат ва ҳуқуқ муаммоларига бағишланган. Давлат Цицерон талқинида қадимги юнон мутафакирларининг концепцияларидаги каби давлатнинг барча эркин аъзоларнинг ўзаро келишилган ҳуқуқий муносабатлари мажмуи, муайян ҳуқуқий тузилма, “умумий ҳуқуқий тартибот” сифатида ҳам намоён бўлади. [5:32].

Платон,Аристотел ва Цицерондан кейин Т. Гоббс, Ж.Локк, Ж.Миль, Г.Лейбинц, Т.Кампанелла,Б.Паскаль, Ш.Монтескье, Ж.Ж.Руссо, Ф.Гизо, Б.Констан,М.Вебер ва бошқалар жамият ва давлат бошқаришдаги парламентаризм муаммоларига ўз муносабатини билдирганлар[3:13,14].

Фуқаролик жамиятининг тарихий кўринишлари ифодаси Европа – Ўрта ер денгизи анъанаси асосида фуқаролик жамияти шаҳар бошқарув тизимига

асосланган, муайян шаҳар доирасидаги, ижтимоий муносабатлар тизими сифатида характерланади.

Учинчи тарихий илдиз фуқаролик жамияти замонавий тушунчаси шакилланишида либерал англо-америка анъанаси муҳим аҳамият касб этган. Тадқиқотчилар бу борада турлича фикр билдиради. Масалан,Янги даврнинг машҳур мутафаккири “ Ж.Локк ўз давридаёқ фуқаролик жамиятининг хавфсизлиги ва уни муҳофаза қилиш институтлари генезиси ҳақиджа фикр юритар экан, халқ қонун чиқарувчи ҳокимият сенат, парламент деб ёки бошқа номда аташ мумкин бўлган муштарак орган қўлига берилмагунча на хафсизлик на хотиржамликка эга бўлмаган, на фуқаролик жамиятида яшаяпман деб ҳис эта олмаган”[3:316]деб ёзган эди.

Фуқаролик жамиятига бирлашиш – бу қулай, тинч ва фаровон ҳаёт кечириш, ўз мол-мулкидан хотиржам фойдаланиш ва ўзининг мазкур жамият аъзоси бўлмаган одамларга қараганда ҳафсизроқ ҳис қилиш учун бошқалар билан келишиш демакдир[5:34]. Шуни таъкидлаш жоизки,фуқаролик жамияти табиий ҳуқуқ ва эркинлик асосида мулкка эгалик қилиши ҳақидаги ғояни Жон Локк, модернизация ва ўз – ўзини бошқаришни фуқаролик жамиятининг муҳим компонетлари сифатида ,Адам Смит, минимал давлат концепцияси, фуқаролик жамияти ва зарурий ёзувлик сифатидаги давлатнинг ўта чегараланган роли ҳақидаги ғояни Томас Пейн, америкача демократия таҳлили ғоясини Алексис де Токвил, давлат ва фуқоролик жамияти ўртасидаги муносабатларни белгилаб берган ва фуқаролик жамияти мустақил кераклигини таъкидлаган Жон Стюарт Милл каби олимларни кўрсатиш мумкин.

Томас Гоббс антик давр мутафаккирларига (Платон, Аристотелга) эргашиб, жамият ва давлат тушунчаларини тенглаштиради. У давлат, фуқаролик жамияти ва фуқаровий шахс тушунчалари ўртасида тенглик белгисини қўяди. Бироқ, айни вақтда, у агар давлат фуқаро бўлса, бу ҳар қандай фуқаро давлат ҳисобланишини англатмаслигини қайд этади. Муайн ҳамжамият (давлат) хоҳиши – иродасига тўла бўйсундирмаган бирлашмалар, компаниялар, яъни “фуқаровий шахслар” ташкил этилиши мумкин. Айни вақтда бундай фуқаровий шахслар (ширкатлар) охиригача бўйсунган бўлади. Мазкур мантиқни “фуқаролик жамияти” тушунчасига нисбатан ҳам татбиқ этиш мумкин.

Фуқаролик жамиятини таҳлил қилишга нисбатан бошқа бир ёндашувни Г.Гегель (1770-1831) таклиф қилади. У фуқаролик жамиятига ўз кундалик эҳтиёжларини меҳнат ёрдамида қондирувчи индивидлар мажмуи деб қарайди унинг фикрига кўра, фуқаролик жамиятининг негизини хусусий мулк ташкил этади.

Г.Гегель фикри бўйича, тарихий жараённи ҳаракатланувчи куч сифатида фуқаролик жамияти эмас, балки давлат амал қилади, у барча фазилатларни ўзида мужассамлаштиради, инсон шахси умумий сиёсий, моддий ва маънавий асосларнинг жамулжам ифодаси хисобланади. Давлат инсонни ҳар хил тасодифлардан ҳимоя қилади, адолатни таъминлайди, умумий манфаатларни рўёбга чиқаради.

Давлат, оила қабила, миллат, диний ва бошқа бирликлардан фарқланувчи “фуқаролик жамияти” категорияси XVIII-XIX асрларда тадқиқот предметига айланади. Г.Гегель ўзининг “Ҳуқуқ фалсафаси” асарида фуқаролик жамияти тушунчасини атрофлича ўрганди ва унга шахсларнинг эҳтиёжи ва меҳнат тақсимоти тизими, адлия (ҳуқуқий муассасалар ва ҳуқуқий масалалар ва хуқуқий тартибот), ташқи тартиб (полиция ва корпорациялар) орқали алоқаси (муносабатларга киришиши) сифатида таъриф беради.[1:227].

Ўша давр жамияти ва давлатига нисбатан Г.Гегелнинг қарашлари эскирганлигига қарамай, унинг фуқаролик жамияти давлатга нисбатан мустақил бўган шахсий манфаатлар жабҳаси, ижтимоий тузум меҳнат тақсимоти ва мулк шакилларига боғлиқ экалиги ҳақидаги фикирлари ижтимоий фанларнинг ривожлаиш йўлида танланган муҳим қадам бўлади.

Фуқаролик жамиятини концептуал тушунишга Иммануил Кант (1724 - 1804) ҳаракат қилган. Кант фуқаролик жамиятини бутун инсоният уйи деб билган. Бу жамиятда ҳар бир инсон ҳатти–харакати олий ахлоқий қонун–қатьий императив билан белгиланади. Унинг фикрича, фуқоролик жамияти мавжуд қонунлар доирасида ҳеч ким томонидан чекланмайдиган интилиш, тамойилларининг эркилик билан уйғунлиги, бошқача айтганда, фуқароларга мос бўлган жамиятдир.

Юқорида айтилган хулоса қилиш мумкинки, XVIII аср ўрталарига келиб фуқоролик жамияти – давлат анъанавий парадигмаси қайта кўриб чиқила бошланди. Бу жараён XVIII-XIX асрларга келиб тўхтади, бу даврга келиб янги тизим ўзининг – хусусий мулк, эркин бозор иқтисодиёти, парламентлар демократия ва хуқуқий давлат, ижтимоий ва сиёсий соҳалар ўртасидаги бўлинишдир.

Фуқаролик жамияти демократик қоидалари ва қадриятлари замонавий ижтимоий фалсафий тафаккурда ҳам таҳлил қилинган. Замонавийроқ кўринишда демократия ғоялари Туркистонда маърифатпарвар жадидлар фаолиятида кузатилади. Европада бўлгани каби Туркистонда ҳам ўрта асрлар феодал муносабатлари, догма ва анъаналарга қарши бўлган маърифатпарвар ғоявий оқим сифатида характерланади. У прогрессив кучларнинг мамлакатни феодал турғунлик давридан олиб чиқишга харакат қилган ва курашганларини акс эттиради. Жадидлар таълим тизимини ислоҳ этишни талаб қилиб, дунёвий

фанлар фаолроқ ўқитиладиган янги усулдаги мактабларни очган, улардан аниқ, табиий илмий, иқтисодий фанлар ўқитилган.

Замонавий тадқиқотчилар таъкидлашича, демократик қайта қуриш ғоялари ва фуқаролк жамияти шакилланиши ёш хиваликлар ва ёш бухороликлар уюшмалари дастурларида ўз аксини топган. Улар жадидлар либерал харакати сифатида нафақат ижтимоий муносабатларни ислоҳ қилишда, балки 1920 йилда Хива ва Бухорода халқ намойишларида иштирок этканлар. Туркистон автономияси учун курашган жадидлар, мустақиллик учун харакатга муносиб хиссасини қўшган.

Юртимизда ижтимоий–фалсафий фикр, хусусан жадидлар қиёфасида, фуқаролик жамияти ғоялари маърифат қадриятининг шакилланишига қаратилган эди. М.Бехбудий, А.Авлоний, А.Фитрат ўз давридан илгарилаб ўтиб, фуқоролик жамияти фақат мустақил мамлакат доирасида амалга ошириши ҳақидаги хулосасини айтадилар. Бундан ташқари, улар, анъана ва урф–одатлар демократлашувга тўсиқ бўлмаслигини, аксинча, мавжуд анъанала доирасида амалга оширилган модернизация, фуқоролик жамиятининг шаклланиши ва барқарор тараққиётининг муҳим омили эканлигини асослайди. Жамиятнинг шакилланиши ва барқарор тараққиётнинг муҳим омили эканлигини асослайди.

Ўзбек ҳалқи бой тарихи узоқ ўтмишга бориб тарқалади ва уч минг йиллик даврни ўз ичига олиб бизга бой тажриба ва ибратли сабоқ беради, уни қабул қилишимиз ва ривожлантиришимиз керак бўлади.

Умуман олганда, фуқаролик жамияти фалсафий концепцияларининг инсоният тарихида ўрни ва ролини баҳолар эканмиз, унинг нафақат илмий – техникавий ютуқлар билан, балки инсон борлиғининг экзистенциал ибтидосини қайта тушуниш билан кечган. Бу даврда инсон эркинлигини бошқача тушуниш усули юзага келиб, у фанга жиддий таъсир қилади. Бунда эркинлик ўз қизиқишлари йўлида бошқарувчи эмас, балки ҳар бир инсоннинг ўз учун жавобгарлиги маъносида тушунилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права – Москва, “Мысль”, 1990 – С..227.

2.Локк Дж.Сочинение. В 3т. «Перевод с англ.и лат. Т3.».Ред. и сост., примеч. А.Л.Субботин. – М.: Мысль.1988. – ст.316.

3.Носирхўжаев С.,Ҳасанов Р.,Султонов Т. Социология/ўқув қўлланма. – Т.: 2012., 286 бет. – Б.13-14.

4.Ҳасанов Р., Утамуродов А. Фуқаролик жамияти: назария ва амалиёт.1-жилд. – Т.: “BROK GLASS SERVIS” , 2016. , 224 бет. - Б.32.

5.Ҳасанов Р. Фуқаролик жамияти/ўқув-услубий қўлланма. – Т.: “ Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi” , 2019., 400 бет. – Б.31,32,34.

WASTEWATER FROM INDUSTRIAL ENTERPRISES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Mavlanova Yulduz
Samarkand State Construction and Architectural University
named after Mirzo Ulugbek
Sabirova Dildora
Samarkand State Construction and Architectural University
named after Mirzo Ulugbek
Artikboyev Xusniddin
Samarkand State Construction and Architectural University
named after Mirzo Ulugbek
https://doi.org/10.5281/zenodo.7682461

Abstract: Wastewater treatment of enterprises requires the introduction of new technologies that can minimize the negative impact on the environment. In this regard, modern highly efficient water treatment equipment is being successfully developed, manufactured and implemented everywhere in the Republic of Uzbekistan. Such treatment facilities for industrial enterprises are convenient for their mobility, scalability and the possibility of installation, both indoors and outdoors.
Keywords: Wastewater, treatment, cleaning, enterprises, water supple.

To date, the problem of environmental pollution is extremely urgent due to the widespread availability and formation of wastewater. And the problem is not limited to large volumes of domestic wastewater, which are inevitable in small towns and, especially, large megacities. Wastewater from factories and factories is much more dangerous. Therefore, wastewater treatment of industrial enterprises is a global task that needs to be solved. There is a wide variety of industrial effluents in the world that require special study in relation to each industry. Wastewater from industrial enterprises, when it enters the surrounding ecosystem, causes irreparable damage to the environment. And when industrial effluents are discharged into the city collector, the load on urban wastewater treatment plants increases. Based on this factor, it is important for each enterprise to solve problems related to their cleaning.

Undoubtedly, it is industrial enterprises that are the main source of environmental problems associated with wastewater discharge that exist in the modern world. After all, manufacturing enterprises themselves involve the use of chemicals in various technological processes, which fall into drains and further into reservoirs. This causes enormous harm to the surrounding world.

Industrial wastewater treatment, as well as industrial effluents in general, are strictly regulated by the current legislation of Uzbekistan, based on which it becomes clear that each enterprise where wastewater is generated is obliged to minimize the negative impact and consequences of wastewater disposal. In each regional entity, standards for permissible concentrations of pollutants in wastewater that are discharged into the city sewer system are established for enterprises. And municipal sanitation services monitor their compliance. But the requirements established by the law of the Republic of Uzbekistan are often not fully met by enterprises, in the vast majority of cases, the indicators of wastewater pollution largely exceed the established norms. And one of the key factors in exceeding the standards for the content of pollutants in wastewater at enterprises is the use of treatment facilities that are quite outdated in moral and physical terms, which do not perform their functions.

And also are not subject to modernization or any reconstruction, because they are technologically unable to carry out cleaning up to modern cleaning requirements.

Wastewater treatment of enterprises requires the introduction of new technologies that can minimize the negative impact on the environment. In this regard, modern highly efficient water treatment equipment is being successfully developed, manufactured and implemented everywhere today.

Such treatment facilities for industrial enterprises are convenient for their mobility, scalability and the possibility of installation, both indoors and outdoors.

Installation on production sites in the absence of the possibility of construction of capital buildings and in places with difficult conditions for this;

It is possible to increase the treatment plants in terms of productivity and additional stages of purification;

If necessary, the production of wastewater treatment at facilities sufficiently remote from the central sewerage.

Cleaning equipment can be placed inside prefabricated frame buildings or in block containers. And for the operation of such treatment facilities on the ground, only the possibility of connecting to the electrical network and communications for the supply of wastewater for purification and removal of purified water will be required.

In order for the company to get really effective wastewater treatment, it is recommended to provide the following data for the selection of technology and equipment for modular treatment facilities:

maximum water consumption per day for cleaning;

characteristics of drains;

a variant of the drainage mode as a result of cleaning;

the direction of activity of an industrial facility or the characteristics of effluents;

In conclusion, we will say that the presence of wastewater treatment facilities for industrial enterprises allows reducing the degree of pollution to those indicators at which wastewater can be discharged into the environment without the potential risk of causing damage to it. Specialists developing water treatment technologies and equipment perform pollution calculations, determine a number of other key parameters that are taken into account during the design, production, installation and commissioning of all elements of the treatment facility complex.

Thus, the prevention of pollution of natural reservoirs by industrial effluents and environmental protection in general are the key tasks facing modern society. And our task through our activities contributes to the preservation of the environment and helps enterprises in solving problems of wastewater treatment.

References:

1.Yakovlev S.V., Karelin Ya.A., Laskov Yu.M., Voronov Yu.V. Industrial wastewater treatment. Moscow: Stroyizdat, 1990

2.Zhukov A.I., Mongayt I.L., Rodziller I.D. Methods of industrial wastewater treatment. Moscow: Stroyizdat, 1992

3. Gvozdyak P.I., Dmitrienko T.M., Kulikov N.I. Purification of industrial wastewater. // Chemistry and technology of water 1995 vol.9. No. 1.

4. Xushvaktov B. O., Artikboyev X. B., Nodirov D. M. FARFOR MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARISH SANOATI ZAVODINING OQOVA SUVLARINI FIZIK–KIMYOVIY USULLAR BILAN TOZALASH //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 42-46.

5. Yakubov, Kutfidin Asliyevich, and Xusniddin Baxriddinovich Artikboyev. "SHAHAR OQOVA SUV TARMOQLARI ISHONCHLILIGINI TAXLIL QILISH." *GOLDEN BRAIN* 1.1 (2023): 171-175.

6. Kulsky, L. A., Smirnov, O. P., & Yakubov, K. A. (1983). Determination of an optimum coagulant dose with the phase-dispersed state of impurities. *KHIM. & TEKH. VODY.*, *5*(2), 258-261.

7. Tadjiyeva, D. O., D. A. Sobirova, and D. U. Ganiyeva. "METHODS FOR DETERMINING LOSSES OF INTERNAL CONSEQUENCES OF WATER SUPPLY SYSTEMS." *Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976-9595)* 1.1 (2021).

8. Якубов, К. А., Мирзаев, А. Б., & Мавланова, Ю. И. (2018). УСЛОВИЯ ОБРАЗОВАНИЯ СТОЧНЫХ ВОД НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА. In *Социально-экономическое развитие городов и регионов: градостроительство, развитие бизнеса, жизнеобеспечение города* (pp. 709-713).

ТЕРМИНОЛОГИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ТЕРМИНОГРАФИИ

Абдуманнонов Хожиакбар Акмалжон ўғли
1998i.xuol1998@gmail.com
Магистрант 2-го курса, Андижанского государственного института иностранных языков Учитель английского языка Профессиональной школы Бустанского района
Хашимов Шохжахон Бобирович
shoxjaxonxashimov@gmail.com
Магистрант 2-го курса, Андижанского государственного института иностранных языков
Хашимова Заринабону Ихтиёрбек қизи
Магистрант 2-го курса, Андижанского государственногоинститута иностранных языков г. Андижан, Республика Узбекистан
https://doi.org/10.5281/zenodo.7682465

Аннотация: Данная статья посвящена обзору принципов современной терминографии. Подвергается обзору современное состояние и вопросы теории терминографии. Также в статье даются научные определения касающиеся вопросов статьи.

Ключевые слова: термин, профессионализм, терминоведение, терминография, принцип, словарь, терминологический словарь.

TERMINOLOGIYA VA TERMINOGRAFIYANING ZAMONAVIY HOLATI

Abdumannonov Hojiakbar Akmaljon o‘g‘li
1998i.xuol1998@gmail.com
2-kurs magistranti, Andijon davlat chet tillari instituti
Bo‘ston tumani kasb-hunar maktabi ingliz tili o‘qituvchisi
Xashimov Shoxjaxon Bobirovich
shoxjaxonxashimov@gmail.com
2-kurs magistranti, Andijon davlat chet tillari instituti
Xoshimova Zarinabonu Ihtiyorbek qizi
2-kurs magistranti, Andijon davlat chet tillari instituti
Andijon shahri, O‘zbekiston Respublikasi

Annotatsiya: Maqola zamonaviy terminografiya tamoyillarini ko'rib chiqishga bag'ishlangan. Terminografiya nazariyasining hozirgi holati va masalalari ko'rib chiqiladi. Qolaversa, maqolada berilgan terminlarning ilmiy ta'riflari berilgan.

Kalit so'zlar: termin, terminologiya, professionalism (kasb terminologiyasi), terminografiya, tamoyil, lug'at, terminologik lug'at.

TERMINOLOGY AND THE CURRENT STATE OF TERMINOGRAPHY

Abdumannonov Khojiakbar Akmaljon ugli
1998i.xuol1998@gmail.com
2nd year master student, Andijan state institute of foreign languages,
English language teacher at Bustan district vocational school
Khashimov Shokhzhakhon Bobirovich
shoxjaxonxashimov@gmail.com
2nd year master student, Andijan state institute of foreign languages
Khashimova Zarinabonu Ihtiyorbek qizi
2nd year master student, Andijan state institute of foreign languages
Andijan, Republic of Uzbekistan

Abstract: The current article is devoted to the overview of the principles of modern terminography (terminological lexicography). The current state and issues of the theory of terminography are reviewed. Also, there were given scientific definitions concerning the issues of the article.

Keywords: term, terminology, professionalism (professional terminology), terminography, principle, dictionary, terminological dictionary.

«Всякая наука - система терминов. Потому жизнь терминов – и есть история науки, все равно какой …»

П. А. Флоренский

В своей жизнедеятельность любой человек хотя бы один раз сталкивался со словом, значение которого ему не было понятно. Эта трудность вызвана тем, что некоторые слова из общего лексического запаса утрачивает известный нам смысл и приобретает новое значение в устах деятелей определенного профессиональной сферы. Такие слова в языкознании называются терминами. В качестве примеров можно привести термины *световой год* (расстояние, которое свет преодолевает за год беспрепятственного пути в вакууме), *индекс Хирша* (оценка продуктивности ученого, основанную на количестве публикаций и цитирований его статей в рецензируемых научных журналах),

плюрипотентность (свойство клетки, дающее ей возможность превратиться в любую ткань любого органа – хоть в нейрон, хоть в кожу), *графен* (двумерный одноатомный слой углерода, который обладает удивительными свойствами: потрясающей прочностью, а также очень высокими теплопроводностью и электропроводностью), *энтропия* (степень «хаотичности», беспорядочности системы. Это же понятие широко применяется в теории информации) и другие.[15]

Как отмечает учёный А.С. Герд, **термин** – это «единица какого-либо конкретного естественного или искусственного языка (слово, словосочетание, аббревиатура, символ, сочетание слова и букв-символов, сочетание слова и цифр-символов), обладающая в результате особой сознательной коллективной договоренности специальным терминологическим значением, которое может быть выражено либо в словесной форме, либо в том или ином формализованном виде и достаточно точно и полно отражает основные, существенные на данном уровне развития науки признаки соответствующего понятия». [1, 6]

Согласно толковому словарю русского языка: «**термин** – слово или словосочетание, являющееся названием определенного понятия какой-нибудь специальной области науки, техники, искусства» [2, 1185].

По определению М.Н. Володиной: «**термины** – необходимое условие развития научно-технического знания. Эвристическая роль термина заключается, прежде всего, в том, что будучи знаком, определяющим в объекте нечто общее и закономерное, он ограничивает разнообразие мира и тем самым становится инструментом познания» [3, 17].

Как видно, термин и слово сходятся внешними формами и различаются сферами использования, что и позволяет нам проследить за связью между *лексикологией* (раздел языкознания, занимающийся общими вопросами словарного фонда определенного языка) и *терминоведением* (раздел языкознания, изучающая общие характеристики, особенности, происхождение терминов, для дальнейшего и эффективного их использования). Совокупность терминов составляют *терминосистему* определённой сферы (напр. военная терминология, термины сферы обслуживания, научные термины, термины искусства и т.д.).

Как подчеркивает В.М. Лейчик, для терминосистем характерны определенные признаки: целостность, относительная устойчивость, структурированность, связность. Основным критерием целостности терминосистемы является то, что «элементами терминосистемы охвачены все (или все необходимые и достаточные) элементы специальной области», а также

[15] https://naked-science.ru/article/top/30-nauchnyh-terminov-kotorye-dolzhen

«соответствие суммы частей целому». Относительная устойчивость терминосистемы заключается в том, что терминосистема отражает систему взглядов в определенной области, установившуюся на определенном этапе, либо систему основных критериев, отражающих важнейшие объекты, методы и т. п., фигурирующие в этой области [4, 120-122].

Отдельные научные исследования таких известных учёных-языковедов как В.В. Виноградов, О. С. Ахманова, С.И. Ожегов, А. А. Реформатский, Ю. Н. Караулов, Б. Ю. Городецкий, А.С. Герд, В. М. Лейчик, В.П. Даниленко, С. Д. Шелов и др. послужили фундаментов для становления терминоведения как отдельной области лексикологии во второй половине XX века. Со временем, когда были разработаны специальные разные теоретические и практические материалы стало необходимым их систематизации и фиксации в отдельных сборниках. Таким образом зародилась новая отрасль науки о языке *терминография* отрасль терминоведения, занимающаяся теорией и практикой составления терминологических словарей. Терминография называется также научно-технической лексикографией и терминологической лексикографией [5, 239].

Согласно В.В. Дубичинскому, **терминография** - это наука о теории и практике создания специальных терминологических словарей. Эта дисциплина комплексная, объединяющая и терминоведение как науку о терминах, и лексикографию как искусство создания словарей. Терминография представляет собой один из важнейших видов человеческой деятельности в области терминологии, задачами которого являются систематизация, упорядочение и унификация научной терминологии [6, 89].

В своей книге он также подчеркивает, что ссновными проблемами современной теории терминографии являются сегодня:

- разработка методологических принципов создания терминологических словарей;
- создание научно обоснованной типологии специальных словарей;
- разработка инвариантного проекта словаря для описания различных специальных пластов лексики;
- определение основных параметров терминологических словарей;
- выработка принципиальных требований к терминографическим произведениям;
- исследование макро- и микроструктуры словаря;
- анализ путей отбора терминологического словника;
- выработка основных приёмов описания терминов;
- применение компьютеризации в создании терминологических словарей;

- создание терминологических баз данных и автоматизированных рабочих мест терминолога и др. [6, 90]

Известно, что словари выполняют роль помощника человека во всех случая его жизнедеятельности. Именно для этого и конструируются отдельные терминологические словари. Здесь, нам кажется необходимым дать некоторый перечень словарей для цитирования и заметки, что являются каплей в море лексикографического фонда русского языка:

- Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О.С. Ахманова. – М.: КомКнига, 2007. – 4-е изд., стереотип. – 576 с.
- Бакеркина В. В., Шестакова Л. Л. Краткий словарь политического языка : более 2 000 терминов и терминологических сочетаний. — М. : АСТ [и др.], 2002. — 281 с.
- Исмаева Ф. Х. Словарь профессионального спортивного языка : [более 1 000 слов]. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. — 108 с.
- Каланов Н. А. Словарь морского жаргона : около 1 500 слов, 1 400 идиоматических выражений. — М. : Азбуковник : Русские словари, 2002. — 477 с.
- Ковалёв В. В. Экономический словарь : экономические термины и экономический сленг : 3 000 слов. — Ростов н/Д : Феникс, 2009. — 283 с.
- Хайдарова В. Ф. Краткий словарь интернет-языка : [около 350 единиц] / под ред. С. Г. Шулежковой. — М. : Флинта : Наука, 2012. — 328 с.
- Страшнов С. Л. Актуальные медиапонятия : журналистский словарь сочетаемости. — Иваново : Иванов. гос. ун-т, 2012. — 219 с. и другие.

Подвергая лексикографическому анализу вышеперечисленных словарей, а также теоретические материалы можно выделить ряд принципов, которыми орудовались их составители. Исходя из предлагаемого в нем материала терминологический словарь находится в промежутке между энциклопедическим и лингвистическим типами словарей, так как в первых дается действительнось и научное описание понятия, в то время как в последних характеризуется общая дефиниция слова термина.

Исходя из тенденций развития терминографии можно выделить следующие общие вопросы и принципы на которых нужно ответить при составлении терминологических словарей:

В первую очередь надобно определиться с составом словаря, т.е. какие термины будут включены в словарь (односоставные, словосочетания, свободные, аббревиатуры, номенклатура и т.д.). В данном этапе автор может либо исходить из общепринятых точек зрения, либо действовать по своему усмотрению.

После решения вопроса *Что включить?* придется разобраться с вопросом *Как отобрать данный материал?* Данный этап, как нам кажется, должен соответствовать требованиям, предъявляемым к термину как лингвистическому явлению. К ним можно отнести: однозначность, точность, ясность, простота, дефинитивность, независимость от контекста, краткость, отсутствие синонимов и эмотивного заряда, обладание словообразовательными возможностями, эвфония (благозвучность), соответствие лингвистическим правилам и нормам языка.

Следующим шагом при конструировании терминологического словаря является семантизация словарной единицы, т.е. вопрос определения термина в словаре. Здесь автору предстоит согласовывать свой труд с типом и размером словаря с одной стороны, и нуждами и возможностями адресата словаря с другой. Исходя из этих нюансов, составитель должен определить структуру словарной статьи, простоту/сложность семантизации словарной единицы, использование иллюстративного материала.

Далее, автору нужно будет определиться с расположением материалов. На сегодняшний момент существуют два превалирующих подхода размещения (а также для эффективного поиска искомого объекта) в словаре: алфавитный-гнездовой принцип и идеографический принцип. Согласно В.В. Дубичинскому, при алфавитном подходе «неоднословные термины или терминологические словосочетания помещаются в словаре не только по алфавиту первого слова, но и при опорном термине-существительном (терминологическом ядре) и оказываются собранными как бы в одном гнезде.» [7, 551-554]. В идеографическом же подходе материалы даются на «логико-понятийной» основе, что даёт возможность удобнее найти термин по его значению и месту в терминосистеме.

Известный термиограф С.В. Гринёв в своих исследованиях предлагает следующие требования, основываясь на которых терминографический словарь мог бы удовлетворить научные требования. К ним относятся: адекватный охват специальной лексики избранной предметной области; наличие необходимой информации о специальных лексических единицах; отсутствие ненужных сведений, увеличивающих объём словаря и затрудняющих поиск нужной информации; унификация композиции и ссылочного аппарата однотипных словарей для облегчения пользователям перехода от одного словаря к другому; максимальная гармония между всеми элементами методической установки и композиции словаря. [8, 61]

Как видно, научные дисциплины терминоведение и терминография достигли невиданных высот начиная с 60-х годов XX века. Были сформулированы фундаментальные теории данной сферы. Были подготовлены

и изданы более 3000 тыс. лексикографических произведений, что означает колоссальный труд ученых этой области науки. Однако, несмотря на вышеупомянутые достижения, остаются неведомыми и неизученными некоторые аспекты, о которых мы будем освещать и предложить свои точки зрения решения проблем в следующих наших статья.

Список использованных источников:

1. Герд А.С. Основы научно-технической лексикографии (как работать над терминологическим словарем). – Л.: 1986. – 72 с.

2. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / под ред. проф. Л.И. Скворцова. – М.: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2014. – 1376 с.

3. Володина М.Н. Термин как средство специальной информации. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 80 с.

4. Лейчик В.М. Терминоведение. Предмет. Методы. Структура. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.

5. Татаринов В.А. Общее терминоведение : энциклопедический словарь. - Москва : Московский Лицей, 2006. – 526 с.

6. Дубичинский В.В. Теоретическая 11 практическая лексикография. Вена - Харьков 1998 – 160 с.

7. Дубичинский В.В. Некоторые современные вопросы терминографии // Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vol. 46 No. 2, 2020.

8. Гринев С.В. Введение в терминографию. Как просто и легко составить словарь. – Москва: Либроком, 2009. – 224 с.

9. https://naked-science.ru/article/top/30-nauchnyh-terminov-kotorye-dolzhen

GILAM ISHLAB CHIQARISH KORXONASI OQOVALARINI FIZIK – KIMYOVIY USUL BILAN TOZALASH

Buta Oralovich Xushvaktov
Samarqand Davlat Arxitektura Qurulish Unversiteti katta o'qituvchisi
Xolov Farrux Mamalatifovich
Samarqand Davlat Arxitektura Qurulish Unversiteti o'qituvchisi
Artikboyev Xusniddin Baxriddinovich
Samarqand Davlat Arxitektura Qurulish Unversiteti o'qituvchisi
x.artikboyev@samdaqi.edu.uz
https://doi.org/10.5281/zenodo.7682471

Annotasiya: Gilam ishlab chiqarish zavodi oqovasuv chiqishda hozirgi kunda atrof-muhitning ekologik holatiga katta e'tibor qaratilayotgan bir davrda mukammal ishlangan avtomatlashtirilgan tizimni ishlashni amalga oshirish hamda Gilam ishlab chiqarish zavodida oqova suvlarni qayta ishlash, chuqur tozalash, yopiq zanjirli tizim qo'llanilishi talab etilganda samaradorlik darajasini oshirish uchun bir yoki bir necha usullarni kompleks qo'llash ko'zlangan maqsadga yaqinlashtiradi.

Kalit so'zlar: oqova suv, adsorbsiya, flotatsiya, flokulyant, gilam zavodi, diametr.

Ma'lumki Respublikamizda paxta tolasi homashyo sifatida uzoq yillar sanalib kelingan, lekin mustaqilligimizni sharofati bilan bugungi kunda paxta tolasiga to'liq ishlov berish va tayyor maxsulot sifatida avvalo o'zimizning ehtiyojlarimizni qondirish, qolaversa chetga eksport qilish masalasi qo'yilgan

Gilam ishlab chiqarish zavodi eng ko'p suv iste'mol qiluvchi korxonalardan biri bo'lib, suv erituvchi modda sifatida qo'llaniladigan (bo'yash oqartiruv, eritmalarni tayyorlash va ishlov berilgan ip yoki materialni uzluksiz uzoq yuvish uchun) ekstraksiya jarayoni va qurilmalarni sovitish uchun ishlatiladi. Texnologik jarayon uchun ishlatiladigan suvning 70 – 75 % xomashyo va yarim fabrikalarni (ip, gazlama) yuvishga ishlatiladi.

Biz tomonimizdan va boshqa xorijiy manbalarda o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari va malakali sinovlar shuni ko'rsatadiki yengil sanoat oqovalarini avvalo neytrallash, (pH ni 7 – 8 ga olib kelish) oqovalar tarkibidagi mayda tolalarni tutib qolish, sirti faol eritma (PAV, soda, sovun) va shuningdek bo'yoqlarni har xil fizik – kimyoviy usullar bilan tozalash va imkon darajasida bu qimmatli ximikatlarni qayta ishlatish uchun sanoatga qaytarish talab etiladi.

Amalda gilam ishlab chiqarish zavodi oqova suvlarini tozalashda keng miqyosda quyidagi usullari qo'llaniladi: sintetik sirt aktiv moddalar, (PAV) bo'yoqlar, erigan

moddalarni, oqova suv tarkibidan ajratib olish uchun ko‘pikli flotatsiya, yuqori molekulyarli, kalloidli va erigan moddalarni ajratish uchun gidrooksidli adsorbsiya, kimyoviy tiklash, kimyoviy parchalash (ozon yordamida destruksiya), konsetrlangan oqovalarda organiq moddalarni suyuq fazali achitish, bug’lantirish, organik moddani biokimyoviy destruksiyasi kabi usullar.

Gilam ishlab chiqarish zavodida oqova suvlarni qayta ishlash, chuqur tozalash, yopiq zanjirli tizim qo‘llanilishi talab etilganda samaradorlik darajasini oshirish uchun bir yoki bir necha usullarni kompleks qo‘llash ko‘zlangan maqsadga yaqinlashtiradi.

Shu sababli, gilam ishlab chiqarish zavodi oqovalarini Samarqand shahar gilam ishlab chiqarish zavodi timsolida quyidagi asosiy vazifalar magistrlik dissertasiyasi himoyasiga olib chiqiladi:

“Gilam” ishlab chiqarish korxonalarinig katta miqdordagi og’ir oqova suvlarini tozalash uchun flotatsion qurilmasini qo‘llash mumkin. Bu qurilma yordamida sanoat korxonalarining oqova suvlari tarkibidagi og’ir metallardan ham tozalashi mumkin. Qurilma kichik o‘lchamli, oson urnatiladigan jihozlar bilan jihozlangan, mavjud ishlab chiqarishda katta o‘zgarishlarni talab qilmaydi, avtomatik rejimda ishlaydi

Biz taklif qilayotgan bu flotatsiya qurilmasi go‘shtlarga, baliqlarga ishlov berish, sutni qayta ishlov berish korxonalariga mo‘ljallangan. Junlarga va kalavalarga ishlov berish, tovuq kombinatlari, mashinalarni yuvish, metallarga ishlov berish va boshqa zavodlarining oqova suvlarini tozalashga qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Bu qurilma bosimli flotatsiya va flokulyant – koagulyantlar bilan birgalikda ishlashga asoslangan. Tozalash texnologiyasi shundan iboratki saturatordan kelayotgan suvlar tuyingan havo bilan aralashtirilib, reagentlar qo‘shilib, sanoat oqovalari flotatorga uzatiladi. Ifloslovchi moddalar havoli pufakga qo‘shilib va yuqoriga qalqib chiqadi. So‘ngra, flotator yuzasidagi ko‘pik va shlamlar kurakli mexanizlar yordamida cho‘kmalarni yig’ish joylariga chiqariladi va yuboriladi. Tozalangan sanoat oqovalari quvurlar orqali chiqariladi.

O‘tkazilgan tajriba natijalari bo‘yicha har xil turdagi ishlab chiqarish korxonalarining oqovalarini tozalash daraja bo‘yicha ko‘rsatkichlari quyidagi 2 - jadvalda keltirilgan.

Ifloslik ko‘ rsatkichlari: tozalashgacha/toz	**Mualloq modda**	**KKE**	**KBE5**	**Yog’ lar**	**Sulfidlar**	**Fenollar**	**Neft mahsulotlari**	**SPAV**	**Sr3**	**Mis**	**Temir**	**Nikel**	**Ruh**	**Svines**
Go‘sht kombinati														
gacha, mg/dm^3	992,0	2700	1275	33,6	29,6		9							

keyingi, mg/dm^3	19,0	120	55	1,6	0,34		1,3							
Ef, %	98,0	95,5	95,7	95,2	98,8		85,5							
Sut zavodi														
gacha, mg/dm^3	400	500		300			4,5	0,07						
so‘ng, mg/dm^3	85	80		60			1	0,04						
Ef, %	78,8	84		80			77,5	42,9						
Parrandachilik fabrika (uboynqy sex)														
gacha, mg/dm^3	1600	1000		90										
so‘ng, mg/dm^3	85	80		20										
Ef, %	94,7	84		77,7										
Oziq ovqat ishlab chiqarish (pelmen)														
gacha, mg/dm^3	612	1442	719	30				1,12						
so‘ng, mg/dm^3	7	269	173	8				0,49						
Ef, %	98,8	81,3	75,9	73,3				56,2						
Yengil sanoat														
gacha, mg/dm^3	3996			479										
so‘ng, mg/dm^3	497			66										
Ef, %	87,5			86,2										

Tajriba natijalaridan ko‘rinib turibdiki, biz taklif qilayotgan qurilma nafaqat gilam ishlab chiqarish zavodi oqovalarini tozalashda ishlatishdan tashqari, boshqa turdagi sanoat korxonalarning oqova suvlarini tozalashda ham ishlatish mumkin ekan.

“Gilam” ishlab chiqarish korxonalaridagi oqovalarini tzalashda tajriba qurilmasining tavsifi, tajriba usullari, tahlili va tozalash jarayonini olib borish, ionitlarni regenerasiyalari va flotatsiyalar haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Yuqoridagi usullardan ma’lumki biz flotasiyalash usulini makbul deb hisobladik va bu usul yordamida “Gilam” ishlab chiqarish korxonalaridagi oqovalarni tozalash maqsadga muvofiqdir. Laboratoriya sharoitida o‘tkazilgan tajriba natijalaridan ma’lum bo‘lishicha biz taklif qilgan usul ancha samaraliroqdir, nafaqat gilam ishlab chiqarish zavod oqovalarini tozalashda ishlatishdan tashqari, boshqa turdagi sanoat korxonalarning oqova suvlarini tozalashda ham ishlatish mumkin ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alekseyev, D. V., Nikolayev, N. A., Laptev, A. G. Kompleksnaya ochistka stokov promыshlennыx predpriyatiy metodom struynoy flotasii / D. V. Alekseyev [i dr.]. – Kazan: KGTU, 2005. – 156 s.

2. Abramov A.A. Sobraniye sochineniy, Tom 8. Flotasiya. Sulfidnыye mineralы. Uchebnoye posobiye. 2013.

3. Abramov A.A. Sobraniye sochineniy. Tom 7. Flotasiya. Reagentы-sobirateli. Uchebnoye posobiye. 2012.

4. Xushvaktov B. O., Artikboyev X. B., Nodirov D. M. FARFOR MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARISH SANOATI ZAVODINING OQOVA SUVLARINI FIZIK–KIMYOVIY USULLAR BILAN TOZALASH //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – T. 2. – №. 1. – C. 42-46.

5. Yakubov, Kutfidin Asliyevich, and Xusniddin Baxriddinovich Artikboyev. "SHAHAR OQOVA SUV TARMOQLARI ISHONCHLILIGINI TAXLIL QILISH." *GOLDEN BRAIN* 1.1 (2023): 171-175.

6. Kulsky, L. A., Smirnov, O. P., & Yakubov, K. A. (1983). Determination of an optimum coagulant dose with the phase-dispersed state of impurities. *KHIM. & TEKH. VODY.*, *5*(2), 258-261.

DEFORMATION MONITORING OF MULTILEVEL RESIDENTIAL BUILDING DURING CONSTRUCTION

Nazarov Bekchanboy Rustamovich
TAQU, Associate Professor of the "Geodesy and Cadastre" department
Mirzaeva Zamira Muxammadazizovna
TDTU, senior lecturer of the "Bridges and Tunnels" department
Saidov Baxtiyor Mamasolivich
TAQU, senior teacher of the "Geodesy and Cadastre" department
https://doi.org/10.5281/zenodo.7683691

Annatation: The article describes the technology of deformation geodetic monitoring of a multi-storey residential building during construction. The description of the main stages of work: the choice of the location of the reference frames and the assessment of their stability, the placement of deformation marks on the observed structure, the location of leveling moves along deformation marks, the implementation of several cycles of geodetic measurements and the determination of deformation marks observed by their results

The analysis of the obtained results has been performed, which suggests that at the time of the measurements, the observed deformation processes are predictable. Recommendations on improvement of the measuring measures complex are given, and the possibility of forecasting is considered, and the predicted values of the sediment deformation marks are calculated, which practically coincide with the actual values obtained in the next observation cycle.

Key words: deformation monitoring, multi-storey construction, precipitation of buildings, deformation mark, graph of sinking.

Introduction

The construction stage of monitoring is carried out in order to obtain and collect information about the possible negative impact of construction [1, 2]. At this stage, control and monitoring of the possible activation and development of deformation processes under the influence of technogenic factors arising during construction is carried out [3–4]. In this case, settlements of buildings and structures and horizontal displacements of buildings and structures are usually subject to control [5–6].

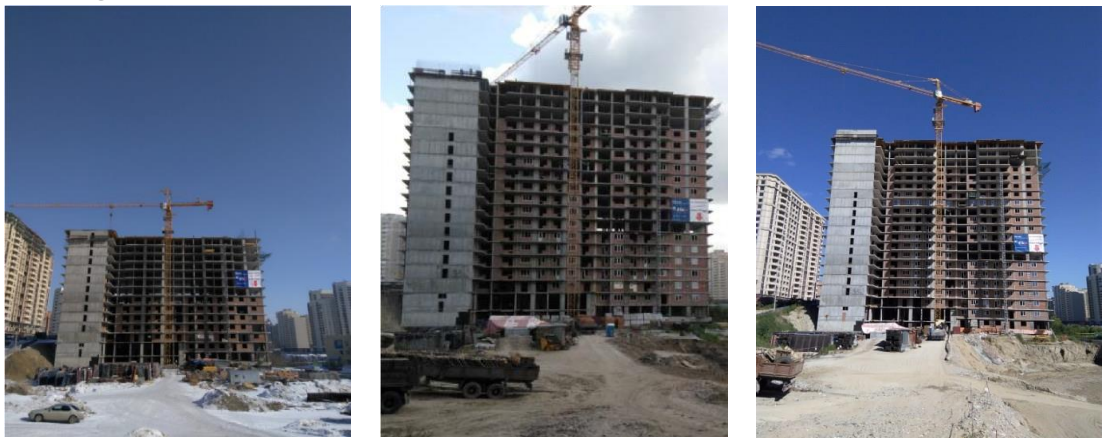
Monitoring of settlements of buildings and structures at the construction stage provides for control over the position of sedimentary marks and benchmarks of all objects. In these areas, control is carried out seasonally, up to 4 times a year. For processes whose activation is characterized by seasonality, control is carried out in accordance with seasonality. If necessary, with actively developing processes, observations can be carried out with an increased frequency: up to once a month [7].

Of particular interest in organizing the monitoring of structures are issues related to the interpretation of measurement results in terms of ongoing deformation processes, as well as forecasting changes in the displacements of individual grades and the development of deformation processes for the entire structure over time [6–7]. This article considers a set of geodetic works for the implementation of deformation monitoring of a residential building under construction, analyzes the results obtained, gives recommendations for improving the monitoring system, and also assesses the possibility of calculating predictive values of deformation marks settlement and determined from the value.

Methods and materials

Observations of vertical deformations (precipitations, rises) of the foundations of a building under construction were carried out for a multi-storey residential building on the street Izzat in Tashkent. The main purpose of the observations was to obtain data to assess the stability of the structure and take timely preventive measures to eliminate or prevent critical deformations.

Figure 1 shows a general view of the facility at various stages of construction and monitoring.

a) *b*) *c*)

Figure 1. General view of the object:
a) cycle 2; *b*) cycle 10; *c*) cycle 13

The work was carried out in two stages: field and cameral. The field stage included reconnaissance, laying and observation of 3 initial benchmarks of the high-rise foundation outside the zone of pressure propagation from the building under construction, as well as 15 deformation marks in the walls of the observed building, and preliminary processing of the leveling results.

The determination of the height position of the embedded marks was carried out with the leveling accuracy of class II [11]. The binding of the network of initial leveling benchmarks of class II was made to polygonometry point No. 12010 in the first (initial) cycle of observations in order to determine the marks of the network benchmarks in the local system of heights in Tashkent.

As an initial basis, a bush of wall benchmarks was laid, consisting of three wall marks, removed from the observed object at a distance of 210 m (regulated by regulatory documents - not less than 1.5 of the height of the object) [12]. In subsequent leveling cycles, the initial reference point when calculating elevations is taken to be that reference point on the site, the height of which, according to the results of the stability analysis, has changed insignificantly between adjacent cycles. The mark of this benchmark in the previous cycle of observations is taken as the initial one when calculating the marks of the benchmarks in this cycle [13].

The cluster of benchmarks (Pp1, Pp2, Pp3) was used from the first to the ninth cycle of observations. In the tenth cycle, the benchmarks were destroyed, and new ones (Rp1N, Rp2N, Rp3N) were laid as the initial basis with reference to polygonometry point No. 12010 [14].

The analysis of the stability of benchmarks and the calculation of their most probable marks were carried out by the method of V. F. Chernikov. The order of analysis and formulas are given in [15]. When leveling the results of leveling the second stage and calculating the marks and settlements of deformation marks, the most probable marks of benchmarks were used.

Deformation marks for determining the vertical displacements of the foundation are installed in the lower part of the supporting structures along the entire perimeter of the observed structure (after about 15 m), including at corners, joints of structures, on both sides of sedimentary or expansion joints, at the junction of longitudinal and transverse walls [16].

The layout of the initial benchmarks and deformation marks is shown in Figure 2.

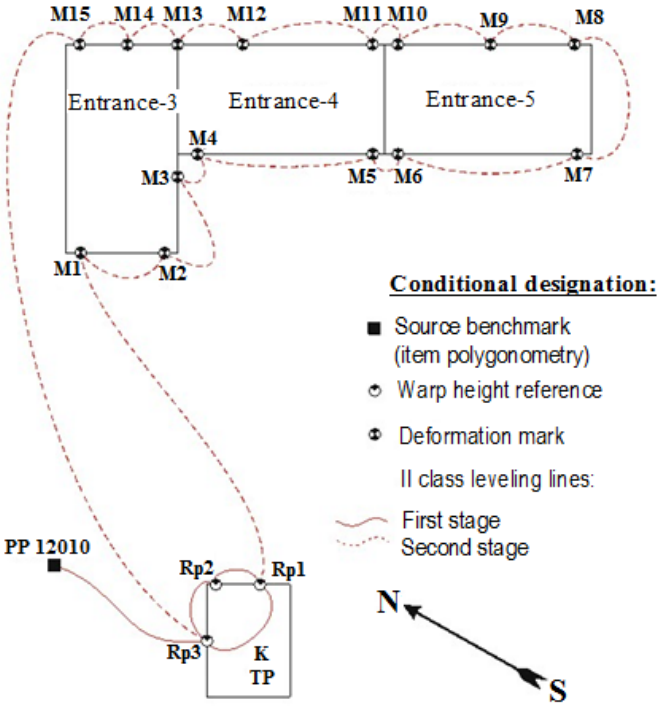

Figure 2. Placement of initial benchmarks and leveling lines

Leveling according to the initial network benchmarks and determining the height position of the embedded marks was carried out with a DNA03 digital level from Leica (Switzerland), which, complete with barcoded invar rails equipped with round levels, provides an RMS error of 0.3 mm per 1 km of a double leveling run. The observation cycle was once a month.В тринадцатом цикле в результате производства строительных работ оказались недоступными деформационные марки М7 – М14 и уничтожены марки М6 и М15.

At the office stage, processing, leveling and analysis of the accuracy of the measurement results were performed, schemes of leveling moves and a graphical representation of the settlement of deformation marks in the observed period were drawn up. Leveling network adjustment of class II was performed on a PC using a strict parametric method using a certified software product Level 1.1 from Credo-Dialog.

A search was also made for the predictive values of the marks of deformation marks. To this end, the ratio of the mean square error to the mean measurement error was preliminarily estimated after each cycle of observations. Based on this criterion, a decision was made on the possibility of determining the predictive values [8, 10].

Results

The analysis of the residuals obtained shows that all the residuals are much less than the allowable ones, thus, the final accuracy assessment from the adjustment showed that the leveling performed by class II in terms of accuracy meets the requirements of the current regulatory documents [11, 17] and the marks of control points are determined with sufficient accuracy.

According to the adjusted marks of sedimentary marks, their sediments between adjacent cycles of observations were calculated

$$S' = H_i - H_{i-1}, \qquad (1)$$

where H_i – mark of the sedimentary mark in the *i*-th cycle of observations;

H_{i-1} – mark of the sedimentary mark in the (*i*–1)-th cycle of observations [15]. Based on the data obtained, detailed sediment graphs were built (Figure 3).

Such graphs allow you to visually judge the size and uniformity of the sediment.

Also, bills of sediment were compiled by blocks for symmetrically located marks and their graphics [7].

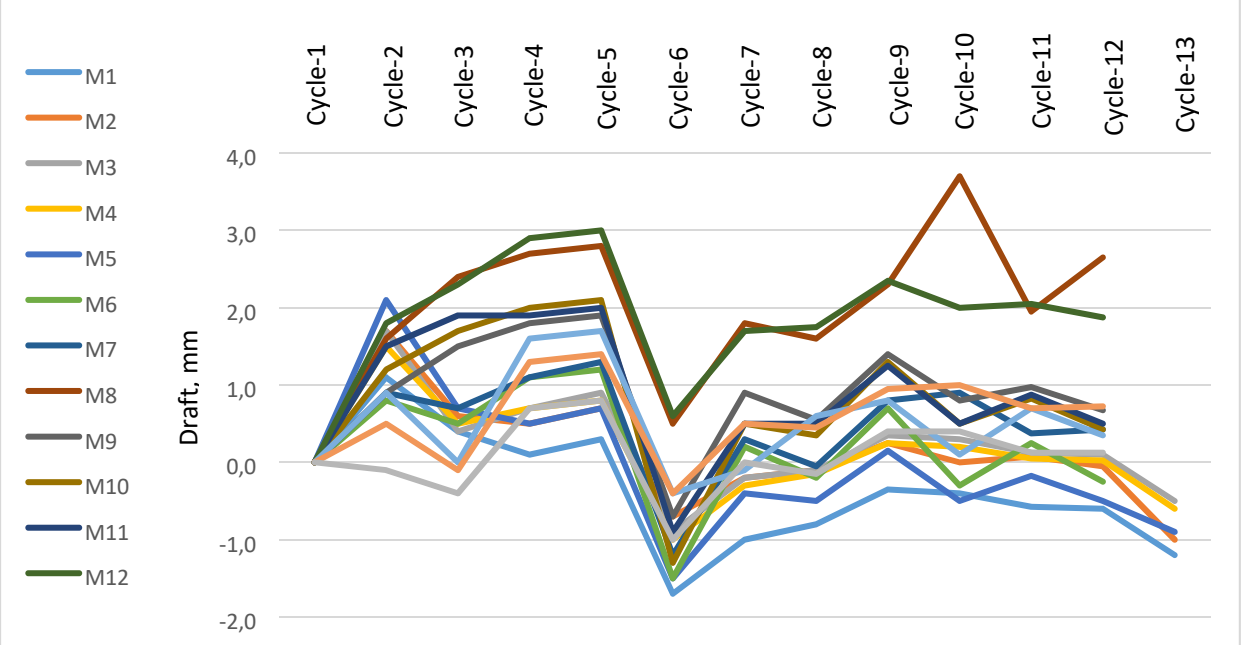

Figure 3. Expanded graph of sediment relative to the initial cycle

After each measurement cycle, a coefficient was determined that estimated the ratio of the mean square error to the average measurement error; in the absence of jumps in the values of the coefficient, we can talk about the absence of qualitative changes in the state of the construction object, which makes it possible to determine the predicted values of the deformation marks settlement [8]. In our case, the value of the coefficient practically did not change and amounted to 1.16 for all observation cycles.

Discussion

The analysis of the settlements showed that from the first to the thirteenth cycle (February-August), the precipitations are almost unidirectional, uniform, insignificant and range from -3.4 to +3.7 mm, with allowable values of maximum settlement for civil multi-storey buildings with a full frame and a monolithic overlap - 20 mm.

After each measurement cycle, the exponential smoothing method was used to calculate the predicted values of deformation mark settlements, which practically coincided with the actual value determined in the next observation cycle. The maximum discrepancy between the predicted and actual settlement values was 0.3 mm.

The coincidence of the predicted and actual values of the sediment marks indicates the regularity and predictability of the development of deformation processes during the construction of this structure.

Conclusion

The performed studies allow us to say that at the time of measurements, the observed deformation processes are predictable and do not pose a danger to individual structural elements and the structure as a whole. For further monitoring of the object, it is necessary to lay down the deformation marks lost in the thirteenth cycle.

Observations of the deformations of structures are a set of measuring and descriptive measures to identify their magnitudes and causes. Therefore, it is also recommended to expand the range of field work and include measurements aimed at determining the planned position of deformation marks. This will allow in the future to monitor the horizontal shifts of the observed object, which are possible due to further loads from the rise of the floors and the direction of the soil slope.

LIST OF REFERENCES:

1. ShNK 1.02.07-15. Engineering surveys for construction. Set of rules. Approved by the order of the State Architectural Construction of the Republic of Uzbekistan. dated 10/27/15 No. 153. In exchange for ShNK 1.02.07-09.

2. ShNK 3.01.03-09. Geodetic works in construction. Approved by the Order of the State Architectural Construction of the Republic of Uzbekistan dated 10.03.09. No. 28. Instead of KMK 3.01.03-97.

3. Amendment No. 1 to KMK 2.02.01-98. Foundations of buildings and structures. Approved by the Order of the State Architectural Construction of the Republic of Uzbekistan. from 22. 04 05. No. 23

4. Ustavich G. A., Salnikova P. P., Salnikov V. G., Ryabova N. M. Deformation monitoring of dry fan hailstones of rectangular shape // Interexpo GEO-Siberia-2016. XII Intern. scientific Congr.: Intern. scientific conf. "Geodesy, geoinformatics, cartography, mine surveying": Sat. materials in 2 volumes. - Novosibirsk : SGUGiT, 2016. T. 1. - C. 20–25.

5. O. V. Krolichenko, "Method of Observing the Deformations of Special-Purpose Engineering Structures," Geodesy and Aerial Photography. - 2014. - No. 6. - P. 27–29.

6. Geodetic monitoring of the construction of a residential high-rise building / G. A. Ustavich, S. V. Seredovich, V. G. Salnikov, V. A. Skripnikov // Interexpo GEO-Siberia-2017. XIII Intern. scientific Congr.: Intern. scientific conf. "Geodesy, geoinformatics, cartography, mine surveying": Sat. Materials in 2 volumes. - Novosibirsk: SGUGiT, 2017. T. 1. - P. 93–99.

7. Khoroshilova Zh. A., Khoroshilov V. S. Deformation monitoring of engineering objects as an integral part of geodetic monitoring // Interexpo GEO-Siberia 2012. VIII Intern. scientific Congr.: Intern. scientific conf. "Geodesy,

geoinformatics, cartography, mine surveying": Sat. Materials in 3 volumes. – Novosibirsk : SGGA, 2012. Vol. 1. - P. 77–80.

8. Gulyaev Yu. P. Forecasting of structure deformations based on the results of geodetic observations. - Novosibirsk: SSGA, 2008. - 256 p.

9. Khoroshilov V. S. On the development of an information expert system for optimal geodetic support of engineering objects // Geodesy and Cartography. - 2008. - No. 5. - P. 15–19.

10. Gulyaev Yu. P., Khoroshilov V. S., Rodionova Yu. V. Methods for identifying the degree of accident rate of high-rise buildings using geodetic data and the direction of increasing the efficiency of assessing their condition // GEO-Siberia-2011. VII Intern. scientific Congr.: Sat. materials in 6 vols. - Novosibirsk : SSGA, 2011. Vol. 1, part 1. - P. 66–71.

11. Instructions for leveling I, II, III and IV classes: approved. hands Feder. services of geodesy and cartography of Russia 25.12.03: entry into force from 01.02.04. - M.: Kartgeocenter, 2004. - 244 p.

12. ShNK 1.04.01-22 "Inspection and control of the technical condition of buildings and structures." city of Tashkent. April 27, 2022, No. 74

13. Oleinik A. M. Selection of places for laying soil benchmarks taking into account the predicted change in the geocryological situation from technogenic activity // GEO-Siberia-2011. VII Intern. scientific Congr.: Sat. materials in 6 vols. - Novosibirsk: SGGA, 2011. Vol. 1, part 1. - P. 37–40.

14. Rules for laying centers and benchmarks at points of geodetic and leveling networks. - M. : Kartgeocenter-Geodesizdat, 1993. - 104 p.

15. Ganshin V. N., Storozhenko A. F., Budenkov N. A. Geodetic methods for measuring vertical displacements of structures and analysis of the stability of benchmarks. – M.: Nedra, 1991. – 190 p.

16. Manual to MGSN 2.07-01 Bases, foundations and underground structures. Inspection and monitoring during the construction and reconstruction of buildings and underground structures [Electronic resource]: order of the Moscow Committee for Architecture dated 01.12.2004 No. 180. - Access from the ConsultantPlus legal system.

17. Guidelines for Observing Deformations of Foundations and Foundations of Buildings and Structures. - M. : Stroyizdat, 1975. - 156 p.

YER UCHASTKALARINING CHEGARALARINI ANIQLASHDA GAT-TEXNOLOGIYALARINI QO'LLANILISHI

Kutumova Gullola Sabirovna
TDTU, "Marksheyderlik ishi va geodeziya" kafedrasi dotsenti
Fathiddinova Mehriniso O'tkir qizi
TDTU, "Marksheyderlik ishi va geodeziya" kafedrasi assistenti
O'roqov Ahror Baxtiyor o'g'li
TAQU, "Geodeziya va geoinformatika" mutaxassisligi 2-kurs magistri
https://doi.org/10.5281/zenodo.7683697

Annotatsiya: Ilmiy maqolaning maqsadi Mapnfo dasturidan foydalangan holda er chegaralarini belgilashni o'rganish, shuningdek, Vyselkovskiy tumanidagi aholi punkti xaritasidan foydalangan holda er tuzishdagi xatolarning asosiy turlarini ko'rib chiqishdir. Maqolada qishloq xo'jaligi erlari chegaralarining joylashuvi tuman ortofotoplanlarga nisbatan qiyosiy tahlil qilingan. Biroq, joriy GIS texnologiyalari tufayli asosiy xatoni topish va tuzatish mumkin. Ushbu maqola MapInfo GIS mahsulotidan foydalangan holda Vyselkovskiy tumanidagi qishloq xo'jaligi erlarining holatining kichik tavsifi va tahlilidir. Ishni bajarishda quyidagi manbalardan foydalanilgan: Vyselkovskiy tumani ortofotomaplari, tegishli aholi punkti chegaralari xaritasi.

GIS texnologiyalari nafaqat xaritalar yoki rejalar yaratish, balki hududlarning chegaralarini belgilash va tiklash uchun ham qo'llanilishi kerak. Natijada, biz qishloq xo'jaligi yerlarini qayta o'rganish uchun o'rganish zarurligini aniqladik.

Kalit so'zlar: Yer uchastkasi, geoaxborot tizimlari, chegara, xududni chegarlash, kadastr kartasi, kadastr xatosi, , reestr xatosi, kadastr hisobi.

Abstract: The purpose of the scientific article is to study the establishment of land boundaries using the Mapnfo program, as well as to consider the main types of errors in land management using the map of the settlement of the Vyselkovskiy district. The article provides a comparative analysis of the location of agricultural land borders relative to the orthophotos of the district. However, thanks to current GIS technologies, it is possible to find and fix the underlying error. This article is a short description and analysis of the state of agricultural land plots in the Vyselkovsky district using the MapInfo GIS product. When performing the work, we used such resources as: orthophotos of the Vyselkovsky district, a map of the borders of the corresponding locality. GIS technology should be used not only to create maps or plans, but also for the establishment and recovery of borders of the territories. As a result, we found that it is necessary to examine agricultural land for re-surveying.

Keywords: land plots, geoinformation system, agricultural purposes, borders, land surveying, cadastral registration.

Kirish. Qishloq xo‘jaligi yerlari, eng avvalo, qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun berilgan yerlardir. Bu yerlarni oson ishlov berish uchun yer uchastkasining aniq chegaralari bo'lishi kerak. Maqolaning asosiy maqsadi GIS texnologiyalaridan foydalangan holda er uchastkalarning chegaralarini joylashtirishning hozirgi holatini o'rganishdir. Afsuski, shunday erlar borki, ular noto'g'ri ajratilgan yoki chegaralari ortofotoplanlarga mos kelmaydi. Shu sababli, davlat kadastrini ro'yxatga olishda er uchastkalari chegaralarini joylashtirishda jiddiy xatolar yuzaga keladi.

Shu bilan birga, axborot texnologiyalari yer tuzuvchilar va kadastr muhandislarining an’anaviy ishlariga katta o‘zgarishlar kiritayotganini ta’kidlash joiz. Ya'ni, bugungi kunda xaritalar o'rniga hudud haqidagi asosiy ma'lumotlar raqamli shaklda mavjud. Fazoviy ma'lumotlar bazalari maxsus kompyuter dasturlari (GAT) yordamida boshqariladi.

Masalan, GAT dasturlaridan biri MapInfo ma'lumotlar bazasidan manzil yoki nom bo'yicha joylashuv haqida ma'lumot olish, ko'chalar kesishmasini, chegaralarni topish, ob'ektlarni xaritaga qo'yish imkonini beradi [6]. Qishloq xo‘jaligi yerlarining chegaralanishini tadqiqoti MapInfo geoaxborot mahsuloti yordamida amalga oshirildi.

Tadqiqot holati va ishning dolzarbligi. Tadqiqot ob'ekti sifatida Vyselkovskiy tumanidagi ba'zi qishloq xo'jaligi erlari mavjud xatolar bilan birga olingan. Bu muammo dolzarb bo'lib, nafaqat Vyselkovskiy tumani hududiga, balki butun O'zbekiston Respublikasiga ham taalluqlidir. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

–yer uchastkalari chegaralarining holatini ko'rib chiqish va o'rganish, shuningdek, yerlarni kadastr ro’yxatiga olishda chegaralarning nomuvofiqligiga oqilona yechim topish.

Qishloq xo‘jaligi yerlariga qishloq xo‘jaligi yerlari, xo‘jalik ichidagi yo‘llar, kommunikatsiyalar, himoya ihota o‘rmonlari, suv havzalari, shuningdek, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, saqlash va birlamchi qayta ishlash uchun foydalaniladigan bino va inshootlar egallagan yerlar kiradi [1].

Hozirgi vaqtda qishloq xo'jaligi erlarining bir nechta turlari mavjud:

1. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etishtirish uchun foydalaniladigan qishloq xo'jaligi erlari;

2. Xo'jalik ichidagi yo'llar, kommunikatsiyalar, daraxtlar va butazorlar egallagan erlar;

3. Suv ob'ektlari egallagan erlar, ya'ni sun'iy yoki tabiiy kelib chiqadigan suv havzalari bo'lishi mumkin;

4. Turli qishloq xo'jaligi ob'ektlari joylashgan, tijorat yoki sanoat maqsadlarida foydalaniladigan uchastkalar [7].

Kadastr xaritasi kadastr ishlari ishtirokchilarining xatolarini aks ettiradi. Xatolar ikki turga bo'linadi:

Ro'yxatga olish xatosi kadastr muhandisi dastlabki chegara rejasiga noto'g'ri koordinatalarni kiritdi va bu noto'g'ri ma'lumot kocmas mulk ob’ektlariga bo‘lgan huquqlarning davlat reestri (keyingi o‘rinlarda reestr)da qayd etiladi.

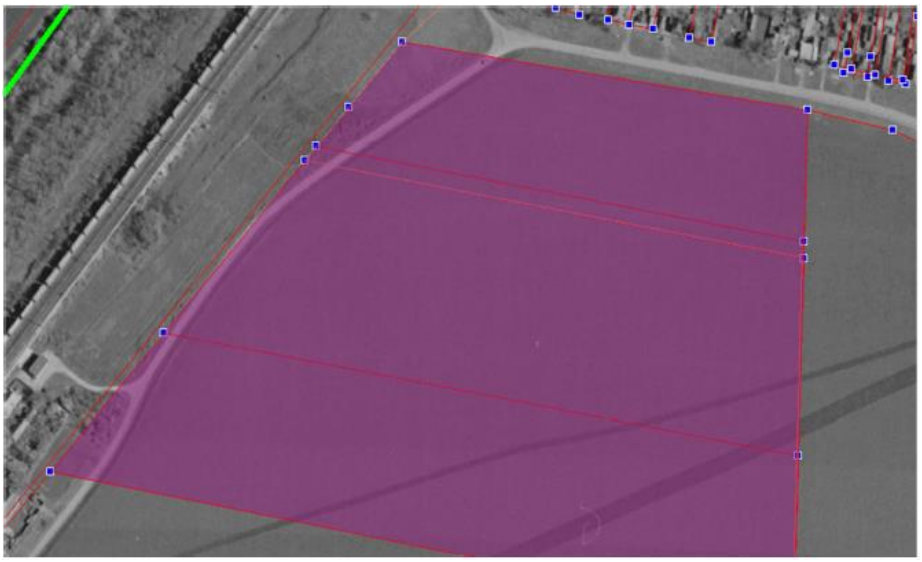
Texnik - bular huquqlarni ro'yxatga olish organi tomonidan yo'l qo'yilgan matn terish xatolari, matn terish xatolari, grammatik yoki boshqa shunga o'xshash xatolar. Bunday xatolik natijasida Davlat kocmas mulk kadastri reestridagi er uchastkasi haqidagi ma'lumotlar hujjatlardagi ma'lumotlarga mos kelmaydi, ya'ni kadastr xaritasida uchastkaning burchak nuqtalarida siljishlar paydo bo'ladi.

Agar kadastrni ro'yxatga olish organiga noto'g'ri ma'lumotlarga ega hujjatlar taqdim etilgan bo'lsa, kadastr xatosi hisoblanadi [5].

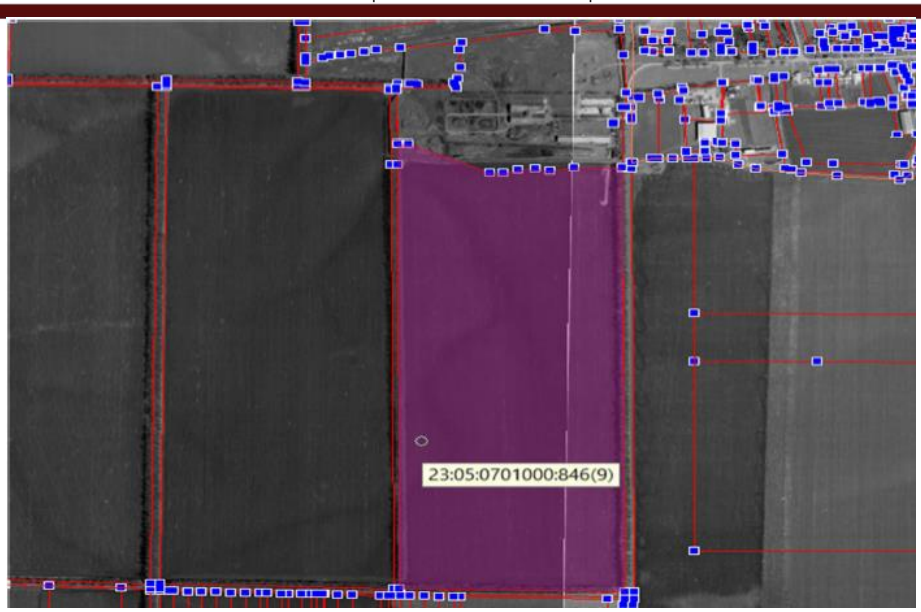
Shunday bo'ladiki, yer egalari sun'iy yo'ldoshdan suratga olish xatolarini xato deb atashadi. Bunday holatlarda reestr ma'lumotlari ishlarning huquqiy holatiga mos kelishi muhimdir [4].

Muammoning bayoni va yechimi. Xatolarni tuzatish uchun qanday usullardan foydalanish mumkin? Xatoni tuzatish - reestriga to'g'ri o'zgartirishlar kiritish. Bunday o'zgarishlarni amalga oshirishning ikki yo'li mavjud: suddan tashqari va sud qarori asosida. Birinchi usul uchinchi shaxslardan - qo'shni uchastkalarning egalaridan da'volarning yo'qligi bilan ajralib turadi.

Toshkent viloyati Bo‘ka tumanining qishloq xo'jaligi erlari misolida qayta o'rganishga, ya'ni hududning aniq chegaralarini belgilashga muhtoj bo'lgan er uchastkalari aniqlandi (1-rasm va 2-rasm). Ish katta amaliy ahamiyatga ega.

1-rasm. MapInfo mahsulotida kadastr raqamlari 23:05:0701000:986, 23:05:0701000:989, 23:05:0701000:985 Bo‘ka tumanidagi qishloq xo'jaligi erlari chegaralarining noto'g'ri joylashuvi.

2-rasm. MapInfo geoaxborot mahsulotida kadastr raqami 23:05:0701000:846(9) bo'lgan Vyselkovskiy tumanidagi qishloq xo'jaligi erlari chegaralarining noto'g'ri joylashishi.

Muammoning mohiyati shundan iboratki, qishloq xo'jaligi erlarining xatolar turini aniqlash va uning turiga qarab yer uchastkalarini xarakterli nuqtalarning koordinatalarini aniqlash va tuzatish usulini qo'llash bo'yicha bir qator ishlarni amalga oshirish kerak.

Qanday xatolikka yo'l qo'yilganligini bilish uchun reestrdan ko'chirmadagi er uchastkasi haqidagi ma'lumotlarni va, masalan, chegara planini taqqoslash kerak. Agar ular farq qilsa, texnik xatoni tuzatish kerak [3]. Agar ma'lumotlar bir xil bo'lsa, unda demak hujjatlarda xatolikka yo’l qo’yilgan. Shunday qilib, ro'yxatga olish kitobidagi xatoni tuzatish kerak.

O’tkazilgan tadqiqotlar natijasida er uchastkalarini chegaralash jarayonini ko'rib chiqishga arziydi. Bu yerlarning hududiy chegaralarini o’rnatish va qonuniy belgilash tartibidir [2]. Ushbu holatda qishloq xo'jaligi yerlarini chegaralashni jismoniy va yuridik shaxslar, korxonalar tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin. Shu bilan birga, agar ular, albatta, ushbu hududlarda dehqon (fermer) xo'jaligi, shaxsiy yordamchi dehqonchilik, chorvachilik, bog'dorchilik yoki bog'dorchilikni yaratishni rejalashtirgan bo’lsalar.

Yer ulushi yoki ulushlari hisobidan ajratilgan er uchastkasiga nisbatan kadastr ishlari er uchastkasi yoki er uchastkalari uchun uning kattaligi va chegaralarining joylashuvi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan tasdiqlangan yer tuzish loyihasiga muvofiq amalga oshiriladi. Qonunda aytilishicha, chegara ishlari har doim qonunga muvofiq, yer uchastkalari to'g'risidagi aniq ma'lumotlarni o'z ichiga olgan holda amalga oshiriladi.

Xulosa. Ushbu tadqiqotni amalga oshirib, biz MapInfo geoaxborot tizimi tufayli eng qisqa vaqt ichida ko'plab operatsiyalarni bajarish mumkin degan xulosaga kelishimiz mumkin [6]. Qishloq xo'jaligi erlarini er tuzish bo'yicha ishlar kompleksi er uchastkasining chegaralarini aniqlash, tiklash va belgilash, shuningdek, er tuzish hujjatlarini huquqiy ro'yxatga olish bo'yicha bir qator tadbirlarni o'z ichiga oladi [7].

Ushbu ishlar quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

1. Qishloq xo'jaligi uchastkasini oldi-sotdi, almashtirish, ijaraga berish yoki hadya qilish bo'yicha har qanday bitim tuzishda;
2. Er uchastkasiga bo'lgan huquqlarni ro'yxatdan o'tkazishda;
3. Qishloq xo'jaligi er uchastkalarini birlashtirish yoki bo'lishda;
4. Uchastka yer chegaralarini qo'shni foydalanuvchilar yoki davlat organlari bilan muvofiqlashtirishda;
5. Yer uchastkalariga egalik qilishdagi huquqiy nizolarni hal qilishda;
6. Yo'qotilgan chegara chiziqlarini tiklashda.

Shuni ta'kidlash kerakki, qishloq xo'jaligida foydalanish uchun mo'ljallangan er tuzish ishlari ba'zi farqlarga ega va umumiy yig'ilish o'tkazishdan iborat bo'lib, unda yer tuzish loyihasi tasdiqlanadi [9]. Shuning uchun er uchastkalari chegaralarini aniqlash orqali er uchastkalarining chegaralarini tuzatish va belgilash mumkin.

Hujjatning yakuniy shakllantirilishidan oldin amalga oshiriladigan tasdiqlash tartibi ham farq qiladi - umumiy ovoz berish yo'li bilan qishloq xo'jaligi erlari egalarining manfaatlarini ifodalovchi bir shaxs saylanishi mumkin. Natijada, olingan chegara rejasi uchastka egasiga uchastkani ro'yxatdan o'tkazish va u bilan har qanday fuqarolik-huquqiy bitimlarni amalga oshirish huquqini beradi [10].

Qishloq xo'jaligi erlarining hozirgi holatini o'rganishda ularning chegaralarini joylashtirishda xatolar aniqlandi. Ushbu muammoni chuqurroq o'rganish va er uchastkalarini to'liq o'rganish kerak, bu esa reestr ma'lumotlarida har qanday xatolarni oldini oladi.

Biroq, MapInfo GAT texnologiyasidan foydalangan holda, aholi punktlari yerlarining chegaralari bilan birga ortofotoplanlarda muammolarni ko'rish oson edi. Xulosa qilib aytganda, biz hozirgi bosqichda yer tuzish va yer kadastrida GATdan foydalanishning asosiy yo'nalishlarini ajratib ko'rsatamiz:

1. Yerlarning resurs salohiyatini baholash asosida hududlarni rivojlantirishni prognozlash va rejalashtirish;
2. Yer resurslaridan oqilona foydalanish;
3. Yerlarni sifat jihatidan baholash, ularning tabiiy, ekologik va iqtisodiy imkoniyatlarini o‘rganish;
4. Hududlarning maqsadini aniqlashga qaratilgan hududiy rejalashtirish;
5. Yer kadastr ma'lumotlari bilan ishlash.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Yer kodeksi (O‘zR 30.04.1998 y. 598-I-son Qonuni bilan tasdiqlangan).

2. Zaytseva Ya.V. Qishloq xo‘jaligi yerlarini bozorini istiqbolli rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari // Iqtisodiyot va tadbirkorlik. 2020. №3 (116). 400-402 b.

3. Lyubiska Ye.V., Ufimseva Yu.Ye., soraeva E.N. Ko‘chmas mulk ob’ektlarini davlat kadastr hisobi // Epomen. 2019. №25. 160-167 b.

4. Mejyan S.A. Yerlardan oqilona foydalanish muammolariga oid: erdan foydalanishni saqlash va ko'paytirish bo'yicha chora-tadbirlar // Zamonaviy tadqiqtolar axborotnomasi. 2019. № 1.13 (28). 112-115 b.

5. Mejyan S.A., soraeva E.N. Yerlarni davlat kadastr hisobi to‘g‘risida // To‘plamda: Yer tuzish, ko‘chmas mulk kadastri va yer resurslarini monitoringi. Halqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Ulan-Ude, 2020. 35-39 b.

6. Mejyan S.A., soraeva E.N. MapInfo Pro dasturiy mahsulotida kadastr kvartal erlarini xaritalash // Fan kundaligi. 2020. № 7 (43). 17 b.

7. Soraeva E.N., Baeva N.A. Yer qonunchiligini buzish muammolari // Qirg'iziston-Rossiya Slavyan universiteti xabarnomasi. 2019. T. 19. № 3. 114-116 b.

8. Soraeva E.N., Ivanov A.S., Gagarinova N.V. Qishloq xo'jaligi erlaridan samarali foydalanishni ta'minlash mexanizmi sifatida // Kursk davlat qishloq xo'jaligi akademiyasining xabarnomasi. 2018. № 8. 256-261 b.

9. Badera V.V., Dolmatova O.N., Kuryachaya E.A., Tsyplenkova I.V., Nozhenko T.V. Specific features of identification and correction of errors in the register made in the land surveying // International Journal of GEOMATE. 2019. T. 17. № 64. S. 71-76.

10. Volkov S.N., Shirokorad I.I., Kievskaya E.S., Ryzhkov E.V. Cadastral land surveying as a tool to study and develop Russian lands of the 16th–17th centuries // V sbornike: IOP CONFERENCE SERIES: EARTH AND ENVIRONMENTAL SCIENCE. The proceedings 2019th International Symposium on Earth Sciences: History, Contemporary Issues and Prospects. 2019. S. 012019.

TRIKOTAJ MOTOSIDAN TAYYORLANGAN BUYUMLARNING ESTETIK KO'RSTGICHLARINI YAXSHILASH USULLARI TADQIQOTI

Murodova Nafisa San'atjonovna
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti assistenti
https://doi.org/10.5281/zenodo.7683711

Annotatsiya. Ushbu maqolada trikitaj buyumlarida matematik grafik tasvirni qayta ishlash va uning sifatini yaxshilash usullari, hamda matoning draplanuvchanligi tahlili yoritilgan. Trikotaj buyumlarining draplanuvhcanligi uning tashqi ko'rinishiga katta ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun matoning draplanuvhcanligi ko'rsatgichlari tadqiq qilindi.

Kalit so'zlar: grafika, vizual madaniyat, matematik grafika, raqamli tasvir, matoning draplanuvchanligi, qavariqlik nuqtasi, botiqlik nuqtasi.

ИССЛЕДОВАНИЕ СПОСОБОВ УЛУЧШЕНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВИДА ТРИКОТАЖНЫХ ИЗДЕЛИЙ

Муродова Нафиса Санъатжоновна
Ассистент Бухарского инженерно-технологического института

Аннотация. В данной статье рассматриваются методы математической обработки графических изображений и повышения качества трикотажных изделий, а также анализ драпируемости ткани. Большое влияние на внешний вид трикотажа оказывает драпируемость, поэтому были изучены показатели драпируемости ткани.

Ключевые слова: графика, изобразительная культура, математическая графика, цифровое изображение, драпируемость ткани, точка выпуклости, точка вогнутости.

RESEARCH OF METHODS OF IMPROVING THE AESTHETIC APPEARANCES OF KNITTED PATTERNS

Murodova Nafisa San'atjonovna
Assistant of Bukhara Institute of Engineering and Technology

Abstract. This article covers the methods of mathematical graphic image processing and quality improvement in knitted goods, as well as the analysis of drape

of fabric. The drape of knitwear has a great influence on its appearance, so the drape indicators of the fabric were studied.

Key words: graphics, visual culture, mathematical graphics, digital image, fabric drape, convex point, concave point.

Kirish.

Iqtisodiy darajaning uzluksiz rivojlanishi va o'sishi bilan kiyim-kechak, oziq-ovqat, uy-joy va transportni odamlar nafaqat atrof-muhitdan himoyalanish uchun kiyim kiyishadi, balki go'zallik ehtiyojlari uchun kiyim tanlashadi. Odamlar hayotida dam olish, qulaylik va sport bilan shug'ullanish uchun kiyim ishlab ishlab chiqarish kundan-kunga rivojlanib bormoqda. Trikotaj sanoati jadal rivojlanib, bugungi kunda katta e'tibor bilan qabul qilingan kiyim toifasiga aylandi va u asta-sekin moda va ustki kiyim yo'nalishida rivojlanmoqda. Shu bilan birga, biz trikotaj kiyimlar dizaynini yanada qulay va yaxshi ishlashi uchun yangi texnologiyalar, yangi jarayonlar va yangi materiallarni qo'llaymiz. Zamonaviy kundalik hayotda trikotaj kiyimlar har doim juda muhim mavqega ega bo'lib, odamlar hayotida ajralmas kiyim toifasiga aylandi. Ichki bozorning rivojlanish holatiga yaxshiroq moslashish uchun ko'plab trikotaj brendlari fabrikadan ishlab chiqarishning asosiy trikotaj tezligini kamaytirishni boshladilar va ularning ko'pchiligi dizayn tuyg'usi bilan dizayn kontseptsiyasiga e'tiborini qaratmoqda.

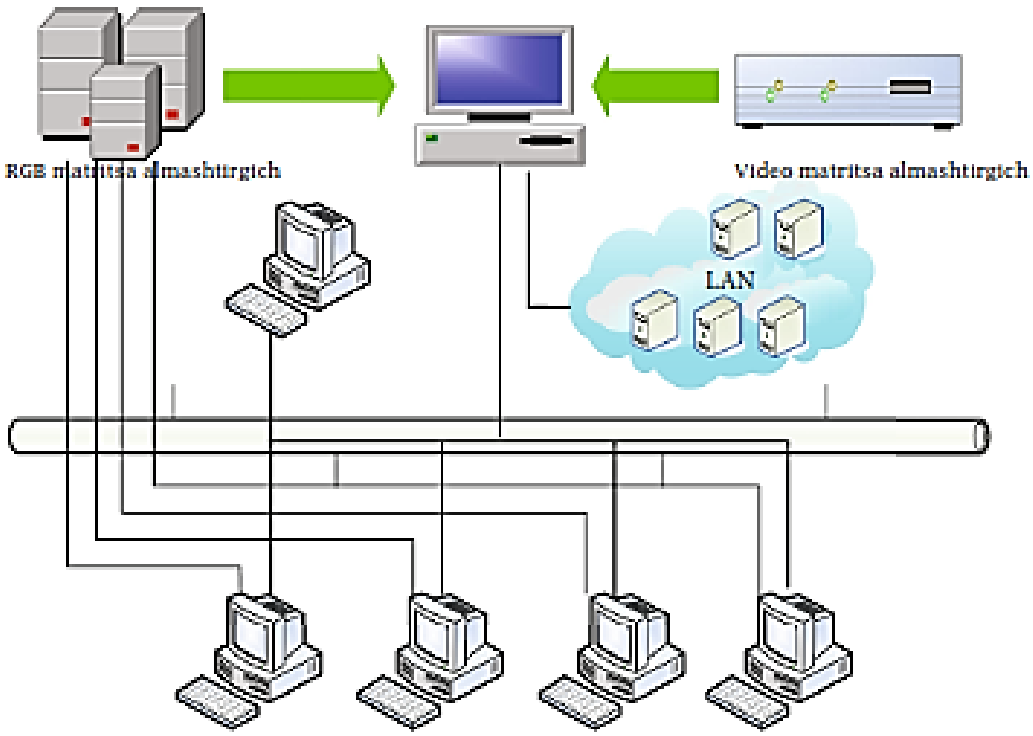
Hozirgi kunda jamiyatda rasm va kompyuter ishlab chiqarish kabi nufuzli materiallar tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Grafika kabi ommabop vizual madaniyat klassik matn madaniyatini ustun madaniy yo'nalish sifatida almashtirganligining sababi shu. Trikotaj kiyimlarning innovatsion dizayni grafikada o'z ilhomini to'liq topa oladi va trikotaj sanoatining so'nggi tushunchalari va usullarini turli innovatsion usullar bilan taqdim etadi.

Matematik grafika printsipi intuitiv va tushunarlidir. Hozirgi vaqtda trikotaj kiyim dizaynida matematik grafikani qo'llash hali ham faqat rasm naqshini olish va qo'llashda qo'llaniladi va trikotaj kiyim dizayni bilan birlashtirilgan tegishli printsip mavjud emas. Trikotaj sanoatidagi ko'pchilik dizaynerlar naqshni to'g'ridan-to'g'ri trikotaj dizayniga tasvirlarni qo'llash va hatto tasvirni o'zi loyihalashtirmasdan va deformatsiya qilmasdan tasvirlarni tanlashda nusxalash uchun faqat mos tasvir uslublaridan foydalanadilar. U trikotaj dizayni brend madaniyatidan va dizayn ishlarining dizayn konnotatsiyasidan boshlanmaydi va keng qamrovli dizaynni amalga oshirmaydi va shakl, uslub va ma'no nuqtai nazaridan tasvirning deformatsiya dizaynini amalga oshirmaydi. Shuning uchun u trikotaj dizayn ishlarida tasvirlarning haqiqiy qiymatini to'liq aks ettirmaydi. Shuning uchun, trikotaj kiyimlarni loyihalashda matematik grafika tamoyillaridan qanday foydalanish va tasvirlarni

qanday parchalash, qayta tashkil etish va konnotatsiyalarni ajratib olish trikotaj kiyim markalari uchun ayniqsa muhimdir.

Ushbu maqolaning yangiliklari asosan quyidagilarda aks ettirilgan: Birinchidan, trikotaj kiyim sohasida raqamli tasvirni qayta ishlashni qo'llash muhokama qilinadi va raqamli tasvirni filtrlash texnologiyasi va raqamli tasvirni xira filtrlash algoritmi taklif etiladi. So'ngra, trikotaj mato kiyimlarining draplanuvchanligi o'rganildi va tahlil qilindi va matoning draplanuvchanligi matoning tashqi ko'rinishining go'zalligini aks ettiruvchi muhim ko'rsatkichdir. Trikotaj kiyimlarning dizayni matematik tasvir ilmiga asoslangan holda muhokama qilinadi va nihoyat, trikotaj kiyimlarning bosim ko'rsatkichlari sinovdan o'tkaziladi va tahlil qilinadi.

Raqamli tasvirni qayta ishlashning rivojlanishi 1-rasmda ko'rsatilganidek, raqamli tasvirni qayta ishlash texnologiyasi uchun raqamli kompyuterlar rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. So'nggi yillarda kompyuter fanining rivojlanishi bilan raqamli tasvirni qayta ishlash fani va texnologiyasi ham jadal rivojlandi va uning sohasi asta-sekin kengaydi va nazariy tadqiqotlar va amaliy muhandislik dasturlarida sezilarli yutuqlarga erishildi. Raqamli tasvirni qayta ishlash - bu turli xil samarali qo'llash natijalarini olishi mumkin bo'lgan maxsus fanlar bilan birlashtirilgan umumiy texnologiya

1-rasm. Raqamli tasvirni qayta ishlash texnologiyasi.

1970-yillardan boshlab to‘qimachilik nuqsonlarini aniqlash bo‘yicha tadqiqot ishlarida tasvirni qayta ishlash texnologiyasi qo‘llanila boshlandi. 1980-yillarda

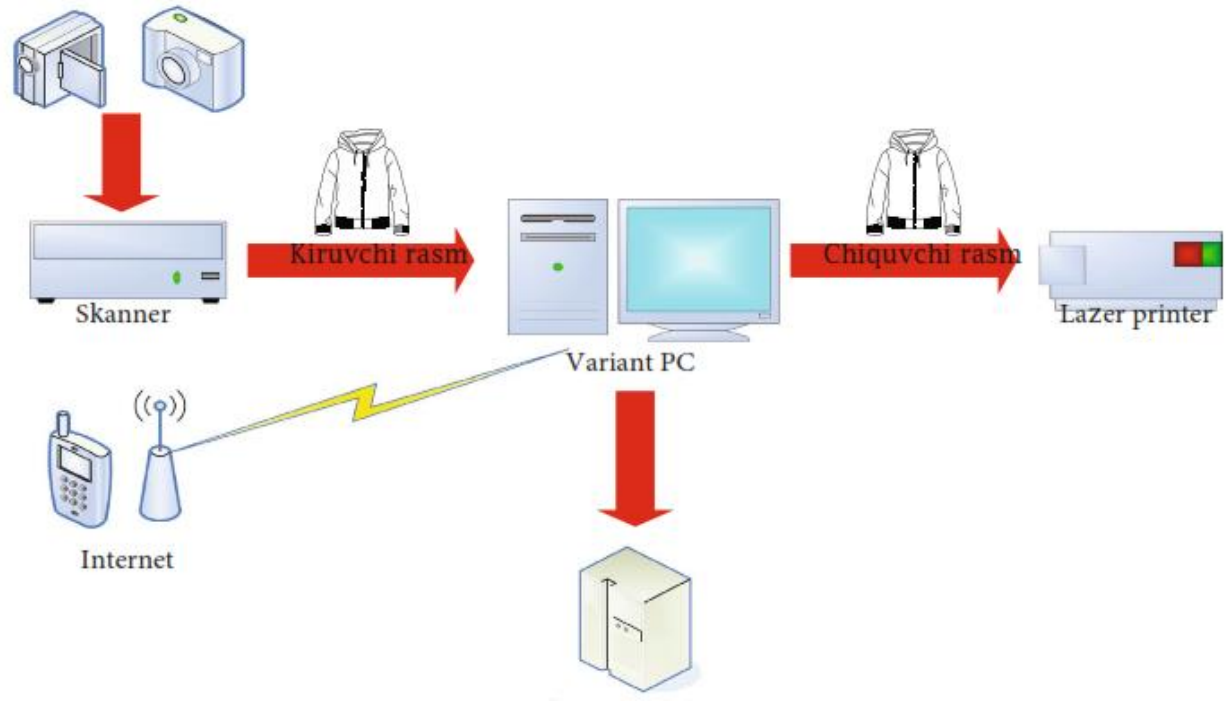
xorijiy olimlar to‘qilgan matolarning to‘qilishi kabi strukturaviy parametrlarni aniqlash uchun tasvirni qayta ishlash usullarini qo‘llashni boshladilar. Raqamli tasvirni qayta ishlash texnologiyasi to'qimachilik va yengil sanoat sohasida keng qo'llaniladi, ular to'rt jihatni o'z ichiga olishi mumkin: tola, ip, mato va kiyim:

1. Tolada qo'llanilishi asosan tolaning tashqi ko'rinishi va shakli, tolaning nozikligi, paxta to'rining muvozanatini o'lchash kabi tolaning sirt xarakteristikasi sinovida aks etadi.

2. Kalava ipni sinovdan o'tkazishda asosiy dastur yo'nalishi ipni aralashtirish holati, ipni aralashtirish nisbati sinovi va ipning tashqi ko'rinishi sifati tadqiqotidir.

3. Matolarni ko'plab tahlil paramertlari mavjud, jumladan matoning sirt sifati, masalan, mato nuqsonlarini tekshirish, pilling tahlili, matoning tekisligini baholash, matoning qayishqoqligi tahlil qilish va boshqa ko’rsatgichlar. Matoning spetsifikatsiyasi monitoringi, asosan, matoning egilishi va ortiqcha zichligini avtomatik kuzatishni, namligini avtomatik aniqlashni va matoning namligini aniqlashni, o'tkazuvchanligini ob'ektiv baholashni o'z ichiga oladi.

4. Kiyimdagi sifat ko’rsatgichlar asosan uch o'lchamli inson tanasining turli qismlarini nazorat qilish ma'lumotlarini avtomatik o'lchashni, kiyimning burmalarini baholashni va kiyimni modellashtirishni baholashni o'z ichiga oladi. 2-rasmda to'qimachilik va yengil sanoat sohasida raqamli tasvirni qayta ishlash texnologiyasi qo'llanilishi ko'rsatilgan.

2-rasm. Raqamli tasvirni qayta ishlash texnologiyasini to'qimachilik va yengil sanoat sohasida qo'llash.

Muxtasar qilib aytganda, raqamli tasvirni qayta ishlash texnologiyasi va to'qimachilik va yengil sanoat sohasining kombinatsiyasi to'qimachilik sanoatining rivojlanishiga katta yordam berdi, to'qimachilik inspektsiyasida an'anaviy qo'lda ishlash jarayonini yaxshiladi va to'qimachilik tekshiruvining avtomatlashtirilgan jarayonini rag'batlantirdi. Bu ish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi va to'qimachilik sinovi texnologiyasidagi ko'plab muammolarni yangi nuqtai nazardan hal qiladi. Bu to'qimachilik va tikuvchilik sohasida katta o'zgarishlardir.

Raqamli tasvirlarni qayta ishlash odatda rasmga oldindan ishlov berishdan boshlanadi. Tasvirlarni filtrlash va tiklash ham tasvirni oldindan qayta ishlash sohasidagi asosiy tarkibdir. Tasvirni filtrlash kompyuterni ko'rishda eng asosiy va muhim tadqiqot mazmuni bo'lganligi sababli, u chegaralarni ajratib olish, tasvirlarni tasniflash, tasvirni tushunish va tasvirni tasvirlashni muvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy texnologiyasidir. Shunday qilib, tasvirni filtrlash sifati keyingi ishlov berishga bevosita ta'sir qiladi. Oddiy qilib aytganda, tasvirni filtrlash texnologiyasi shovqin bilan xiralashgan tasvir ma'lumotlari uchun mos filtrlash algoritmini o'rnatadigan texnologiya bo'lib, filtr tomonidan chiqarilgan tasvir ma'lumotlari nihoyat asl tasvir ma'lumotlariga yaqin bo'lishi mumkin. Tasvirni filtrlash - bu tasvir tafsilotlarini iloji boricha saqlagan holda tasvir shovqinini filtrlash. Biroq, shovqin va tasvirning tafsilotlari o'rtasida katta o'xshashliklar mavjud. Bu o'xshashliklar filtrlash shovqinini keltirib chiqaradi va tafsilotlarni saqlab qolish o'ziga xos ziddiyatni tashkil qiladi. An'anaviy tasvirni filtrlash algoritmlari bunday o'ziga xos ziddiyatni hal qilishda qiyin. Hozirgi vaqtda o'rtacha filtrlash algoritmi va median filtrlash algoritmi tasvirni filtrlash sohasida eng keng tarqalgan ikkita filtrlash algoritmi bo'lib, ular turli xil shovqin turlari uchun turli xil filtrlash xususiyatlariga ega bo'lishi mumkin. Tasvir har doim shovqin bilan ifloslangan bo'lib, shovqin tasvirni olish jarayonida, hatto tasvirning tarqalish bosqichida ham yoki tasvirni ko'paytirish bosqichida ham paydo bo'lishi mumkin. Tasvirga ishlov berishda tasvirdagi shovqinni bartaraf etish eng muhim vazifadir. Buni "insonning vizual fiziologiyasi organlari yoki tizim sensorlari tegib turgan tasvir manbai ma'lumotlarini tushunish yoki o'rganishga to'sqinlik qiladigan turli sabablar" deb tushunish mumkin va odatda oldindan aytib bo'lmaydigan tasodifiy signallarga ishora qiladi. Shuning uchun shovqinni ifodalash usuli butunlay stoxastik jarayonning ifodasiga tayanishi mumkin, masalan, ehtimollik usuli bilan hisoblash usuli.

Tasvir sifati va tasvirni filtrlash effektlarini xarakterli baholashning odatda ikki turi mavjud: biri sub'ektiv baholash usuli, ikkinchisi esa ob'ektni baholash usuli. Subyektiv baholash usuliga asosan kuzatuvchining ruhiyati va tashqi muhit ta'sir qiladi, shuning uchun uni amalga oshirish qiyin. Ob'ektiv baholash usuli, odatda, ba'zi statistik o'lchangan ko'rsatkichlar yordamida tasvirni qayta ishlash samarasini

baholash va tasvirni qayta ishlashning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettira oladigan egri chiziqni tavsiflash usulidir. U odatda asl tasvirni qayta ishlash va tiklangan tasvir o'rtasidagi kul rangdagi farqni aks ettirishi mumkin. Eng muhim xususiyatlar - eng yuqori signal-shovqin nisbati, o'rtacha kvadrat xato, nisbiy o'rtacha mutlaq xato va normallashtirilgan o'rtacha kvadrat xato hissasi.

Matoning draplanuvchanligi - bu matoning tashqi ko'rinishining go'zalligini aks ettiruvchi muhim ko'rinish va matoning vizual uslubining muhim xususiyati. Bu yubkalar uchun ayniqsa muhimdir. Bu shaklning estetikasi va qulayligini baholash uchun muhim ko'rsatkich bo'lib, yubka ko'rinishiga bevosita ta'sir qiladi. Mato tabiiy draplanuvchanligi holatida o'zining og'irligi tufayli cho'kadi, bu yumshoq, silliq va bir xil egrilik yuzasini hosil qilishi mumkin, bu matoning draplanuvchanligi ishlashi deb ataladi. Statik draplanuvchanligi koeffitsienti matoning draplanuvchanligi xususiyatlarini ifodalovchi eng keng tarqalgan ko'rsatkichdir. Statik draplanuvchanligi koeffitsienti qanchalik kichik bo'lsa, matoning draplanuvchanligi xususiyatlari shunchalik yaxshi bo'ladi va aksincha.

Biroq, statik draplanuvchanligi koeffitsienti matoning draplanuvchanligi shaklini to'liq ifodalamaydi va inson tanasiga kiyiladigan kiyimlarning aksariyati harakat holatidadir. So'nggi yillarda tadqiqotlarning chuqurlashishi bilan kiyimning dinamik kiyinish shaklining go'zalligiga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda va bu muammo engil va nozik matolar uchun ko'proq namoyon bo'ladi. Matoning draplanuvchanligi shakli katta ahamiyatga ega ekanligini hisobga olsak, XDP-1 mato drapirovkasi ishlashini tekshirish mashinasi matoning dinamik va statik draplanuvchanligi xususiyatlarini sinash uchun ishlatilishi mumkin.

Mato drappirovkalanuvchanligi sinov natijalari.

1-jadval

t/r	Statik drapirovka koeffitsienti %	To'lqinlar soni	Qavariq amplitu dasining bir xilligi %	Kiritilgan to'lqin cho'qqisi burchagining bir xilligi %	Dinamik drapirovka koeffitsienti nisbati	Maksimal qavariq amplitudasi	Minimal botiqlik amplitudasi
1-namuna	45.02	5	3.01	12.98	1.31	47.11	37.09
2-namuna	49.79	7	2.98	19.79	1.29	47.03	38.02
3-namuna	57.89	6	1.97	17.11	1.21	48.69	39.98
4-namuna	52.01	6	2.78	14.03	1.09	46.98	40.12
5-namuna	50.99	5	2.19	14.79	1.32	48.96	42.03

XDP-1 mato draplanuvchanligi xususiyatlarini tekshirgich FZ/ T01045-1996 sinov spetsifikatsiyasiga muvofiq Shanghai Xinxian Instrument Equipment Co. tomonidan ishlab chiqilgan yangi turdagi sinov asbobidir. U matoning statik va dinamik draplanuvchanligi xususiyatlarini o'lchash uchun tasvirni qayta ishlash texnologiyasidan foydalanadi. Tuzilishi aniq va operatsiya oddiy. U faqat namunani

joylashtirishi va "yuqoriga", "pastga" va "test" tugmalarini boshqarish uchun sichqonchani ishlatishi kerak, shundan so'ng kompyuter sinov natijalarini chiqarishi va chop etishi mumkin. Turli matolarning drapirovka ishlash testida qo'llanilganda, bir qator ishlash ko'rsatkichlarini aniqlash mumkin, xususan, drapirovka asosiy texnik ko'rsatkichlari va yordamchi texnik ko'rsatkichlar. Asosiy ko'rsatkichlar draplanuvchanligi koeffitsienti, to'lqin raqami, qavariq amplitudasining o'rtacha darajasi, cho'qqi burchagi balansi va dinamik va statik drapirovka koeffitsienti foizlariga bo'linadi. Yordamchi indeks eng yuqori cho'qqi amplitudasi va eng kichik botiqlik amplitudasiga bo'linadi. Ular orasida drapirovka koeffitsientini o'lchash xatosi ≤±1% ni tashkil qiladi, bu matoning draplanuvchanligi xususiyatlarini yanada to'liqroq aks ettirishi va matoning eskirish qobiliyatini ob'ektiv baholashga yordam beradi. Ularning orasida 1-jadval mato drapirovkasining sinov natijalaridir.

Xulosa

Matoning go'zalligiga ta'sir qiluvchi asosiy jihat sifatida matoning draplanuvchanligi xususiyatlarini hisobga olsak, u mini yubkaning tashqi shakliga ham juda muhim ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ushbu maqola matoning draplanuvchanligi xususiyatlarini turli nuqtai nazardan ifodalashi mumkin bo'lgan XDP-1 matosini tanlaydi va dinamik va statik draplanuvchanligi xususiyatlarini tekshirgich namunaning drapirovka xususiyatlarini aniqlaydi. Asosiy o'lchov ko'rsatkichlari dinamik va statik drapirovka koeffitsienti, to'lqin raqami, qavariqlik amplitudasi balansi, tepa burchak balansi, dinamik va statik drapirovka koeffitsienti nisbati, eng yuqori cho'qqi amplitudasi va botiqlik amplitudasiga bo'linadi va sinov natijalari standartlashtirilgan tarzda qayd etiladi. So'ngra adabiyotning qiyosiy tadqiqot ma'lumotlarini tahlil qilish natijalaridan foydalaning va uslublar xususiyatlarining mos keladigan ob'ektiv baholash indeksini tanlangan. Odamlarning turmush darajasini yaxshilash bilan odamlar shaxsiylashtirilgan va moda liboslariga ko'proq e'tibor berishadi. Noan'anaviy burmalar, drapirovka, bo'rttirma va boshqa dizayn usullarini qo'llash kiyim modellashtirishning qiziqarli va modasini oshirdi; Shu bilan birga, kiyimning murakkab va sodda uslublari diversifikatsiya bilan birga mavjud. Shu sababli, matolarning mexanik xususiyatlari va noan'anaviy kiyim uslublari va diversifikatsiyalangan uslublar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish uchun raqamli tasvirni qayta ishlash kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish kelajakdagi tadqiqot yo'nalishi sifatida ham qo'llanilishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Н.С.Муродова, С.С.Сулаймонова. «Обзор методик конструирования одежды». Science, research, development #26 Berlin 15.02.2020. pp. 289-281.

2. Н.С.Муродова, С.С.Сулаймонова. “ Theoretical bases of using textile materials in the industry”. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. Volume 7, Issue 6 June 2020. pp. 14058-14062.

3. Муродова Нафиса Санъатжоновна, Курбанова Малика Фуркатовна РОЛЬ УЗБЕКСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО СТИЛЯ В МИРОВОМ ПОДИУМЕ // Universum: технические науки. 2021. №6-2 (87). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/rol-uzbekskogo-natsionalnogo-stilya-v-mirovom-podiume (дата обращения: 28.02.2023).

4. Муродова Н. С. Основные факторы кризисных явлений политической модернизации в мире //Представительная власть-XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. – 2017. – №. 7-8. – С. 52-55.

5. Мусаева Л. С. Процесс создания оптимального образца манекена с помощью оборудования для 3d-сканирования //Вестник науки. – 2022. – Т. 3. – №. 3 (48). – С. 112-118.

6. Ф.А.Абдурахмонова, Н.С.Муродова, С.С.Сулаймонова. “O’zbekistonda poyabzal dizaynining rivojlanish istiqbollari”. Uz ACADEMIA ilmiy-uslubiy jurnali. Toshkent. Vol. 7, Issue 1, July 2020, 213-218 b.

ИҚТИСОДИЙ ЖИҲАТДАН РИВОЖЛАНГАН МАМЛАКАТЛАР САНОАТ СИЁСАТИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Жураев Навруз Жураевич
Бухоро Давлат Университети ўқитувчиси
https://doi.org/10.5281/zenodo.7684571

Аннотация: Саноат сиёсати ҳозирги вақтда ўзаро таъсирда бўлган бир қанча давлат сиёсати, шу жумладан пул-кредит, солиқ сиёсатининг мажмуидир. Бу сиёсат алоҳида тармоқлар ва корхоналарга қаратилган эмас, балки “бозордаги носозликлар”нинг компенсатори вазифасини ўтайди ва иқтисодиёт структурасини ўзгартиришга олиб келадиган ва иқтисодий ўсиш учун замин яратувчи самарали ишбилармонлик муҳитини яратишга қаратилган. Саноат сиёсатига жиддий қизиқиш унинг воситаларидан биргаликда фойдаланишни мувофиқлаштириш қийинлиги ва у олиб келиши мумкин бўлган натижалар билан боғлиқ.

Калит сўзлар: саноат сиёсати, иқтисодий ўсиш, ривожланган давлатларнинг саноат тармоқларини ривожлантириш тажрибаси.

Annotation: Industrial policy is a set of several government policies, including monetary and credit, tax policies, which are currently interacting. This policy is not aimed at individual sectors and enterprises, but serves as a compensator of "market failures" and aims to create an efficient business environment that leads to changes in the structure of the economy and creates the basis for economic growth. A serious interest in industrial policy is due to the difficulty of coordinating the joint use of its tools and the results it can bring.

Key words: industrial policy, economic growth, experience of industrial development of developed countries.

Жаҳон амалиётида саноат самарадорлиги масалалари бир неча асрлар давомида дунёнинг деярли барча мамлакатлари иқтисодий сиёсатининг марказий бўғини бўлиб келган. Шу боис иқтисодий фан ва амалиётда саноат соҳасини ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг турли жиҳатларига, жумладан, уни рағбатлантириш муаммоларига катта эътибор қаратилди. Ўзбекистон иқтисодиёти олдида турган вазифалар ва ҳозирги қийин вазиятда ривожланиш йўналишларидан келиб чиқиб, иқтисодиётни ривожлантиришни тартибга солишнинг истиқболли йўналишлари тўғрисида қуйидагиларни таклиф қилиш мумкин:

1. Иқтисодиётни бошқаришнинг умумий тизимларини шакллантириш ва товар айланмасини йўлга қўйиш.

2. Кенг бозор муҳитини шакллантиришга ўтиш, бунга фақат "соғлом" кичик бизнесни ривожлантиришни рағбатлантириш орқали еришиш мумкин. Ривожланишни рағбатлантиришга ўтиш комплекс чора-тадбирларни қўллаш орқали мумкин.

3. Аста-секин, белгиланган вазифаларни амалга ошириш билан бирга, давлат тизими инвестицияларига эътиборни кичик корхоналарни молиялаштиришдан машинасозлик маҳсулотларини рағбатлантириш соҳасига жадал суръатда ўтказиш керак. Ушбу босқичда экспортни инвестицион рағбатлантиришга ўтиш мумкин.

Ўзбекистон ривожланишининг ҳозирги босқичи бутун дунё бўйлаб ишлаб чиқариш ва ҳудудий тизимларни ташкил етиш ва бошқариш соҳаларида иқтисодий вазиятнинг кескинлашиши туфайли кенг кўламли ўзгаришлар билан тавсифланади, бу эса саноат комплекси тармоқларига қўшимча шарт-шароитларни юклайди.

Саноат сиёсатининг марказий вазифаси саноат мажмуаси учун устувор технологияларни ташкил етувчи, барча бошқа тармоқлар ва тармоқларни замонавий асбоб-ускуналар ва материаллар билан таъминловчи илғор базавий тармоқларни сақлаш ва ривожлантиришдан иборат бўлиши керак. Ўтган асрнинг жаҳон тажрибасида саноат сиёсатининг турли (камида учта) турига кўплаб мисоллар келтирилади: экспортга йўналтирилган (маҳсулотнинг айрим турлари экспортининг ўсиши учун шарт-шароит яратиш); ички йўналтирилган (ички бозорни ҳимоя қилиш ва иқтисодий ўзини ўзи таъминлаш); ўз табиий ва қайта тикланмайдиган ресурслардан (нефтъ, ёғоч, екология ва бошқалар) фойдаланишни чеклашга қаратилган стратегик саноат сиёсати.

Европа Иттифоқига аъзо давлатлар (Германия, Франция, Буюк Британия, Швеция) ва АҚШнинг ушбу соҳадаги позицияларини батафсил кўриб чиқайлик.

Европа давлатлари валюта зоналарида (франк зонаси, фунт стерлинг зонаси) ва ўзларининг собиқ мустамлакалари ёки она давлатига тарихан қўшни мамлакатларда илгари қўлга киритилган ташқи савдо позицияларининг афзалликларидан фойдаланган ҳолда саноат соҳасида янада қулайроқ позицияларни егалладилар (масалан, Миллатлар Ҳамдўстлиги). Германия иқтисодиётининг урушдан кейинги ривожланиш тарихи унинг ўзгарувчан ички ва ташқи шароитларга, шу жумладан глобаллашув шароитида мослашиш қобилиятидан далолат беради.

Германиянинг саноат сиёсатининг асослари 1950-йилларнинг бошларида ишлаб чиқилган. ўтган аср. Ўша пайтда у халқ хўжалигининг алоҳида тармоқларида танлаб олиш чораларини қўллашга еътибор қаратди ва буни

бозор рақобати механизмлари билан миллий мақсадларга еришиш мумкин бўлмаган ҳолларда амалга ошириш керак деб ҳисобларди.

Германиянинг саноат сиёсатига қизиқиши ортиб бораётганлиги, бир томондан, унинг Европа Иттифоқидаги ҳамкорлари, хусусан, Франсиянинг ўз миллий саноатини ҳимоя қилишда фаол фойдаланаётганлиги билан ҳам боғлиқ. Бошқа томондан, Германия саноати бир қатор муҳим соҳаларда, биринчи навбатда, инновациялар ва бутун Германиянинг ва унинг алоҳида минтақаларининг ҳудудий иқтисодий ва сиёсий афзалликларини мустаҳкамлашда ўзининг ортда қолиши учун давлатнинг мақсадли ёрдамига муҳтож. 2008 йилда Германия Федерал Иқтисодиёт ва Технология Вазирлиги саноат сиёсатини "саноат манфаатларидан келиб чиқиб олиб бориладиган стандарт (аниқ иқтисодий ва сиёсий ҳудудий маконни ривожлантириш учун қулай асос шароитларини шакллантириш) сиёсати" сифатида қисқача таърифлади. Унинг асосий мақсади саноат инновациялари, инвестициялар ва ишлаб чиқариш учун қулай шарт-шароитларни яратишдир. Жорий асрда нисбатан янги ҳодиса немис стандартларини кластерлаш бўлди. Немис давлатининг технологик ва инновацион сиёсати жорий саноат сиёсати билан бевосита боғлиқ бўлиб, Германия иқтисодиётини таркибий янгилаш ва инновацияларни фаол жорий етишга қаратилган.

Кейинги йилларда Германияда инновацион ривожланишни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг қуйидаги йўналишларига эътибор қаратилмоқда: инновациялар учун шарт-шароитларни яхшилаш; таълим ва илмий тадқиқотлар тизимини такомиллаштириш; компанияларнинг инновацион фаолиятини молиявий қўллаб-қувватлаш (грантлар, компаниялар томонидан илмий тадқиқотларни амалга ошириш учун субсидиялар, кредитлар ёки риск капитали шаклида).

60-80-йилларда. Франция саноат сиёсатининг марказида "катта дастурлар" (грандс программес) деб аталадиган концепция мавжуд эди. Ҳозирги вақтда ушбу дастурларнинг баъзилари ишлаб чиқилмоқда ва давлат томонидан фаол қўллаб-қувватланмоқда: атом саноати, космик сектор ва авиация. Бундай мақсадли сиёсат кўпинча танқид қилинади.

Кўпгина саноати ривожланган мамлакатлар учун саноат бандлиги соҳасидаги апогей фақат 70-йилларнинг бошларига тўғри келади. Айнан шу пайтдан бошлаб саноатнинг умумий бандлик ва қўшилган қийматдаги улушининг кейинги қисқариши кузатилди. Франция ҳам бундан мустасно эмас. Саноат улушининг 25 йил ичида (1981-2006 йиллар) қўшилган қийматдаги улушининг пасайиши 9 пунктни, бандликдаги 9,4 пунктни ва инвестициялар 14,8 пунктни ташкил етди.

Европа Иттифоқи мамлакатлари вакилларининг яна бир ёрқин мисоли - Буюк Британия ҳақида гапирайлик. Буюк Британия иқтисодиётининг тузилиши ва ҳолати жаҳон иқтисодиётидаги тенденциялар ва глобал ижтимоий-демографик ривожланиш прогнозлари билан бирга мамлакатнинг саноат сиёсати стратегиясини белгилайди.

Буюк Британия ялпи ички маҳсулотида иқтисодиётнинг турли тармоқларининг улуши нотекис: хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши 75 фоиздан ошади, саноатнинг улуши еса атиги 13 фоизни ташкил этади, қолган қисми қурилиш, қишлоқ хўжалиги (1 фоизга яқин) ва ҳоказоларга тўғри келади. Мамлакат саноат ишлаб чиқариш ҳажми бўйича дунёда 6-ўринни эгаллаб, унинг ярмини экспортга жўнатади, айни пайтда юқори технологияли маҳсулотларни экспорт қилувчи етакчи давлатлардан бири ҳисобланади.

Глобал саноат ишлаб чиқаришидаги янги технологиялар истеъмолчи ва бизнес талабини келтириб чиқаради, маҳсулотларни ўзгартиради ва янги хатти-ҳаракатларни шакллантиради.

2009 йилда қабул қилинган саноат ишлаб чиқариши соҳасидаги янгиланган “Янги саноат, янги иш ўринлари” давлат сиёсати ҳукуматнинг мамлакатни инқироздан олиб чиқиш бўйича “Британия келажагини қуриш” умумий стратегиясига ҳамоҳангдир. Биринчи марта (2010 йил январ) мамлакатнинг барқарор иқтисодий ўсишини қўллаб-қувватлаш бўйича “Ўсиш сари интилиш: келажагимиз фаровонлиги” номли идоралараро ҳамкорлик чора-тадбирлари дастури қабул қилинди.

Швецияга тўхталадиган бўлсак, бу мамлакатнинг саноат сиёсати кўп қатламли эканлигини таъкидлаш мумкин. Уни бир неча йўналишларга бўлиш мумкин: бюджет, солиқ, инвестицион, инновацион, минтақавий ва бошқа сиёсат соҳалари. Швецияда йирик компанияларнинг манфаатларини таъминлаш ва кичик ва ўрта корхоналарни қўллаб-қувватлашга қаратилган турли хил тадбирлар амалга оширилмоқда (бу ерда асосий нарса қонунчиликдир, ахборот ва консалтинг ёрдами, технологиялар трансферида ёрдам, кудратли монополияларга қарши сиёсат).

Инновацион сиёсатга келсак, уни амалга ошириш барча Швеция корхоналари манфаатларига мос келади. Швеция давлатининг саноат ривожига таъсири саноат сиёсати усуллари билан чегараланиб қолмайди, кўп нарса мамлакатнинг бутун иқтисодиёти учун мўлжалланган сиёсат (масалан, инновация ёки минтақавий сиёсат) билан белгиланади.

Швециянинг саноат сиёсатини иқтисодий сиёсатидан фарқлаш қийин, чунки кўп жиҳатдан унинг саноати мамлакатнинг бутун халқ хўжалиги учун мўлжалланган чора-тадбирлар таъсирида ривожланмоқда. Унинг характерли хусусияти инновациялар, екологик ва минтақавий сиёсат билан ўзаро

боғлиқликдир. Швециянинг илмий-техникавий ва инновацион соҳадаги саноат сиёсатининг самарадорлиги унинг давлат машинаси ва хусусий бизнесининг асосий мақсадлари умуман мос келиши билан ортади, чунки улар ижтимоий ва инновацион йўналишга тенг даражада қизиқишади.

Мамлакатнинг иқтисодий интеграция ва глобаллашувдаги иштироки билан боғлиқ кенг кўламли хусусийлаштириш шароитида ҳам Швеция давлати ўз қўлида мамлакатнинг иқтисодий ва саноат ривожланишига, шу жумладан давлат корхоналари орқали таъсир кўрсатишнинг муҳим дастакларини сақлаб қолмоқда. Саноат сиёсатида тортишиш марказининг тўғридан-тўғри усуллардан билвосита воситаларга, тузилмавий сиёсатдан интеграция ва инновацион таркибий қисмларга ўтиш кузатилди. Бугунги кунга қадар Швеция давлати енг йирик иш берувчи ва қимматли қоғозларнинг енг йирик егаси бўлиб қолмоқда. У мамлакатнинг бир қатор йирик компаниялари (жами 54 та компания) устидан назоратни сақлаб қолади.

Швеция саноати ривожланишининг муҳим ажралиб турадиган хусусияти унинг қайта ишлаш йўли билан қўшилган меҳнат улуши юқори бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўналишида ривожланишидир.

Швеция тажрибасидан ўрганиш мумкин бўлган асосий нарса - инновациялар, ижтимоий, екологик ва экспортга йўналтирилганликларнинг уйғунлиги натижасида яратилган умумий иқтисодий контекстнинг саноат ривожланиши учун аҳамиятини тушуниш. Сўнгги пайтларда минтақавий сиёсат имкониятларидан фойдаланишга эътибор кучаймоқда. Бундай стратегиянинг рентабеллиги Швециянинг жаҳон бозорида экспорт маҳсулотларини сотишга юқори даражада қарам бўлишига қарамай, ҳозирги иқтисодий инқироздан нисбатан юмшоқ ўтиш билан тасдиқланади.

Шунингдек, АҚШ саноати соҳасидаги давлат сиёсати ҳақида бир неча сўз айтиш керак. Шимолий Америка минтақаси "федерал ҳукуматнинг саноат ишларига озгина аралашуви" сиёсатига тарихий эътибор билан тавсифланади, бу табиий равишда бир қатор асосий сабаблардан келиб чиқади.

Ўзбекистоннинг ўрта муддатли истиқболда стратегик ривожланишининг асосий вазифалари орасида глобал рақобатда етакчи ўринларни егаллаш, ривожланган мамлакатларнинг турмуш даражасига еришиш киради.

Бугунги кунда эълон қилинган устувор вазифаларга эришиш усуллари ҳам белгилаб олинди, улар орасида инновацияларга, минтақавий ва инсоний салоҳиятдан фойдаланишни оптималлаштиришга алоҳида еътибор қаратилмоқда. Бу, ўз навбатида, принсипиал жиҳатдан янги ички саноат сиёсатини ишлаб чиқишни англатади, унинг асосий мақсади мамлакат иқтисодиётининг ривожланиш йўлига ўтишини рағбатлантириш, илм-фан ва юқори технологияли саноатни иқтисодий ўсишнинг локомотивига айлантириш

имконини беради. Мамлакатнинг ҳақиқий бойлиги бўлган иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш секторини ривожлантириш учун етарли шарт-шароитларни таъминлаш. Умуман ижобий Европа тажрибасини ўзлаштириш мақсадга мувофиқ ва бугунги кунда саноат сиёсати даражасида адекват жавоб чораларини, тубдан янги саноат стратегияларини ишга туширишни талаб қиладиган кўплаб глобал муаммолар олдида ички иқтисодиётнинг заифлигини камайтириш учун мақсадга мувофиқ ва муҳимдир.

Бир қатор мамлакатларда саноат соҳасидаги давлат сиёсатини кўриб чиқиб, таҳлил қилиб, шундай хулосага келиш мумкинки, барча давлатлар саноат ривожланишининг ўзига хос йўлига ега. Мамлакатнинг саноат сиёсати стратегияси кўплаб омилларга боғлиқ. Бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда саноат сиёсатини такомиллаштириш жараёни узоқ йиллардан буён давом етиб келмоқда. Шу сабабли, умумий ижобий Европа тажрибасини ўзлаштириш мақсадга мувофиқ ва маҳаллий иқтисодиётнинг заифлигини камайтириш учун муҳимдир. Мавжуд вазият саноат сиёсати даражасида оқилона жавоб чораларини кўришни, принципиал жиҳатдан янги саноат стратегияларини ишга туширишни талаб қилади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда ҳар бир давлатнинг ўрни ва салмоғи дунёда кўп жиҳатдан унинг замонамизнинг салбий воқеликларига муносиб жавоб бериш учун принсипиал янги саноат технологияларини ишлаб чиқиш ва жорий етишга қўшган ҳиссаси билан баҳоланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Социально-экономическое положение Республики Узбекистон за 2017 год. Ташкент. 2018 г. Стр. 17.

2. А.Ортиков. Саноат иқтисоди. Дарслик. Т.: ТДИУ, 2009. 236 б. 10. Стратегия дальнейшего повышения конкурентоспособности национальной экономики: материалы 1У-го Форума экономистов / отв. ред. М.П. Нарзикулов. Ташкент. , 2012. С. 8.

3. Э.Х. Махмудов, А. Ортиков, Ф. Каримов. Корхона иқтисодиётнинг асосий бўғини. / Ҳамкор. 2010 йил 7 февраль.

4. Абдукаримов И.Т. ва бошқалар Корхона иқтисодий салоҳияти таҳлили. - Т.: Иқтисодиёт ва ҳудуд дунёси, 2003, - 256 б.

QORAKO'L TERIDAN KIYIMLARNI TAYYORLASHDA RANGNING AHAMIYATI

Xoliqova Nigora Shuxratovna
Pulatova Sabohat Usmonovna
Buxoro muxandislik-texnologiya instituti
https://doi.org/10.5281/zenodo.7685636

Annotatsiya: Ushbu maqolada qorako'l qo'ylar rangining xilma xilligi bilan boshqa qo'y zotlaridan farq qilishi. Zot ichida qora qorako'l qo'ylar 75-80% dan ko'proqni, ko'k qo'ylar 13-17% ni sur qo'ylar salkam5-7 % ni, boshqa xil rangli qo'ylar3% dan kamroqni tashkil etilishi ,qorako'l teridan kiyimlarni tayyorlashda rangning ahamiyati to'g'risida.

Kalit so'zlar: Qorako'l , teri, assortiment, loyihalash, iste'molchi, tikuvchilar texnologlar, dizaynerlar. kombinatsiya , ishlab chiqarish , istemolchi , texnologiya.

ЗНАЧЕНИЕ ЦВЕТА В ИЗГОТОВЛЕНИИ ОДЕЖДЫ ИЗ КАРАКУЛЯ

Холиқова Нигора Шухратовна
Пулатова Сабоҳат Усмоновна
Бухарский Инженерно-Технологический институт

Аннотация: В данной статье каракольские овцы отличаются от других пород овец разнообразием окраса. Внутри породы черные овцы составляют более 75-80 %, голубые овцы составляют 13-17 %, бурые овцы составляют 5-7 %, разноцветные овцы составляют менее 3 %, о значении окраса в изготовление одежды из каракуля.

Ключевые слова: Каракуль, кожа, ассортимент, дизайн, потребитель, портные, технологи, дизайнеры. сочетание, производство, потребитель, технология.

THE SIGNIFICANCE OF COLOR IN THE MANUFACTURING OF CLOTHING FROM CARAKUL

Kholikova Nigora Shuhratovna
Pulatova Sabohat Usmonovna
Bukhara Engineering and Technology Institute

Annotation: In this article, Karakol sheep differ from other breeds of sheep in a variety of colors. Within the breed, black sheep make up more than 75-80%, blue sheep make up 13-17%, brown sheep make up 5-7%, multi-colored sheep make up less than 3%, about the importance of color in the manufacture of astrakhan clothing.

Keywords: Karakul, leather, assortment, design, consumer, tailors, technologists, designers. combination, production, consumer, technology.

Jahonda tabiiy mo‘ynali buyumlar o‘zining jozibadorligi va qimmatbaholiligi bilan ajralib turadi.Qorako’lchilikning ravnaqini XVII asr boshlaridan hisoblash mumkin.SHu davrga kelib savdo-sotiqning rivojlanishi jahon bozorida qorako’l terisiga bo’lgan talabning paydo bo’lishiga va soha rivojiga turtki bo’ldi.

O‘zbekiston qorako‘li deganda, avvalo Buxoro tushuniladi chunki, Buxoro qadimdan o‘zining takrorlanmas qorako‘li bilan, sharqda mashhur bo‘lgan va hozirgi kunda ham, dunyo miqyosida Buxoro qorako‘li o‘z mavqeini yo‘kotgan yo‘q. Faqatgina, Buxoro hududida qorako‘lning 2000 turiga yaqin navi mavjud bo‘lib, hozirgi kunda bu navlarning hammasi ham, saqlangan bo‘lmasada, lekin Buxoro qorako‘li naqshlari, boshqa joylarda uchramaydi. Bu, shu zamin ob -havosi, cho‘l sharoiti, giyohlar va boshqa sabablar, turli nakshli korakulini bermokdaki, xali-xaligacha dunyo bozorida Buxoro qorako‘li juda qimmat baholanib kelinmoqda.

Hozirgi vaktda mustaqil O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiyotini ko‘tarish va import mahsulotlari va xom ashyolarining kirib kelishini kamaytirish uchun xalq xo‘jaligining rivojlanishi, katta ahamiyatga ega.

Qorako‘l qo‘ylar rangining xilma xilligi bilan boshqa qo‘y zotlaridan farq qiladi. Zot ichida qora qorako‘l qo‘ylar 75-80% dan ko‘proqni, ko‘k qo‘ylar 13-17% ni sur qo‘ylar salkam5-7 % ni, boshqa xil rangli qo‘ylar3% dan kamroqni tashkil qiladi. Qorako‘l qo‘ylarning asosiy mahsuloti qorako‘l teridir.

Jun qoplamining rangi qo‘zilar tug‘ilgan paytda g‘oyat xilma xil bo‘ladi. Jun qoplamining unda mavjud bo‘lgan bir xil rangdagi (qora, qo‘ng‘ir, oq) tolalardan, shuningdek, ikki yoki bir necha xil tola ranglari yoki tuslarining (har xil tus va rang – barang ko‘k, pushti) birga qo‘shilishidan tashkil topadi. Sur rangli terilar uchun jingalakdagi har bir tolalaning pigmentatsiyasi uning bo‘yiga qarab geteroxrom tarzda taqsimlangan bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Bunday terilar bir – biridan keskin farq qiladigan, zonalar bo‘ylab joylashgan ikki – uch xil rangga ega bo‘ladi.

Butun yuzaning rangi bir tekis bo‘lib, bir xilda tovlanib turadigan qoraqo‘l terilar eng qimmatbaho hisoblanadi.

Qora rang butun terida bir xil pigmentlangan qora tolalar bo‘lishi bilan xarakterlanadi. Ammo pigmentlanish darajasiga ko‘ra ular 5 ta toifaga bo‘linadi:

A) tim qora – butunlay qora rang, yaltiroqsiz, intensiv – qora pigmentlangan guruhga kiradi va 100 % deb baholanadi;

B) smolasimon qora – qora rang, yaltiroq, intensiv qora pigmentlangan guruhga kiradi, 92 % deb baholanadi;

V) qora – ot tusi – rangdorligi jihatdan ikkinchi qora rang, yaltiroqsiz, qora pigmentlangan guruhga kiradi, 80 % deb baholanadi;

G) qora – antratsit – alyuminiy metall shu'lali uncha qora bo'lmagan rang, 70 % deb baholanadi;

D) kuchsiz qora – kul rangga moyil bo'lgan qora rang, pigmentlanishi etarli darajada qora bo'lmagan guruhga kiradi va 55 % deb baholanadi.

Ko'k rang xilma xil tusda bo'ladi: och ko'k, ko'k, to'q ko'k va qora ko'k. Boshqa hamma xossalari teng bo'lgani holda terilarning hammasi bir xil qimmatga ega bo'lmaydi.

Ko'k qoraqo'l nechog'li och tusda bo'lsa, unda oq tolalar shuncha ko'p, qancha to'q tusda bo'lsa, qora tolalar shuncha ko'p bo'ladi.

Ko'k qoraqo'lning har xil tus va rang – barang bo'lishiga oq va qora tolalar uzunligi katta ta'sir ko'rsatadi.

Teri qanchalik och tusda bo'lsa, oq tolalar shuncha uzun va qora tolalar shuncha kalta bo'ladi, teri qanchalik to'q tusda bo'lsa, qora tolalar nisbati shuncha ortadi.

Ko'k qoraqo'lning har bir tusi orasida xilma xil ranglar ham ajralib turadi.

Och ko'k terilarda sut rang va bo'rsimon rang, ko'k tusdagi terilarda – havo rang, marvarid rang, kumush rang, po'lat rang va qo'rg'oshin rang; to'q ko'k terilarda safid rang, sadaf rang va qora ko'k ranglar farq qilinadi.

Sut rang va bo'rsimon rangli terilar oq tolalarining miqdori qora tolalardan ancha ortiq ekanligi bilan farq qiladi, oq tolalar uncha yaltiroq emas va qora tolalarga nisbatan ancha uzun bo'ladi. Sut rang teriga – tolalarning kremsimon tus va ipaksimonli jun tolasi mos, bo'rsimon rangga esa – tolalarning dag'alroq va quruq hamda xira yaltiroq ekanligi xosdir.

Po'lat rang ko'k terida oq va qora tolalar uzunligi deyarli teng, ular me'yorida yaltiroq, oq tolalar miqdori sal ko'proq bo'ladi.

Havo rang ko'k teri mutlaqo oppoq va tim qora tolalar etarlicha yaxshi sifatli bo'lgan terilarda vujudga keladi. Oq tolalar miqdori qora tolalardan ko'proq va ularning uzunligi ham qora tolalardan 35 % ortiqroq bo'ladi. Tolalar asosan qayishqoq, elastik, yaxshi yaltiroq va ipaksimondir.

Marvarid rang ham tolalar sifati xuddi havo rang ko'k teridagi kabi bo'lgan terilarga vujudga keladi, ammo oq tolalar qora tolalardan ko'ra ingichkaroq, bo'yi uzunroq, ipaksimonligi ortiqroq va kuchli darajada bo'ladi. Havo rang ko'k teri bamisoli tolalar ichida marvaridlar hosil bo'lgandek tuyuladi.

Kumush rang - oq tolalar nisbati ancha ortiq, bo'yi uzun, kuchli darajada yaltiroq va juda ipaksimon bo'lgan terilarda vujudga keladi. Bir tekisdagi ko'k ko'rinishi kumush rangiga o'xshab ketadi.

Qo'rg'oshin rang yoki grafit rangli ko'k teri qora tolalarning bir muncha kuchli pigmentlanganligi (qo'ng'irlashganligi) va oq tolalar sarg'ish tusga kirib, yaltiroqliligi xiralashgani bilan xarakterlanadi. Bunday ko'k teri ifloslangandek bo'lib ko'rinadi.

Safid rang - to'q ko'k tusning bir turidir. U rangining deyarli to'la bir tekisda ekanligi bilan xarakterlanadi. Qora tolalar oq tolalardan sal ko'proq. Oq tolalar uzunligi qora tolalarnikidan salgina uzunroq. Hamma tolalar ham ipaksimon va yaltiroq.

Sadaf rang – bu ham to'q ko'k tusga kiradi. Uzun oq tolalar qora tolalardan ancha (o'rta hisobda 31 %) ko'p bo'lgan terilarda vujudga keladi. Qora tolalar nisbati oq tolalardan ustunroq. Bo'yi uzunroq va siyrakroq bo'lgan oq tolalar terida ustki yarusni hosil qiladi, ularning tubi qoramtir tusda bo'ladi. Oq tolalar juda uzun va yaxshi yaltiroq bo'lganda chiroyli rang – baranglik hosil bo'ladi.

Qora – ko'k rang shu bilan tavsiflanadiki, bunday terining ko'p qismi qora tola bilan qoplangan; oq tolalar dumg'ozasidan yag'rinigacha lentasimon tarzda joylashgan.

Pushti rang (guligaz) ikki yoki uch xil rangdagi; qora, qo'ng'ir tolalar aralashmasidan hosil bo'ladi va har bir tolaning rangi uning bo'yiga qarab zonal tarzda joylashganligi bilan xarakterlanadi.

Oq yoki qo'ngir tolalarning nisbatiga va ularning uzunligiga qarab pushti rangning och pushtidan to'q pushtigacha bo'lgan turli tuslari uchratiladi. Brilliantsimon rang ham pushti rang qoraqo'lning bir turi hisoblanadi, uning xarakterli tomoni shundaki, undagi jigarrang tola zonal rangga ega, ya'ni tubi to'q va uchi och rangda bo'ladi. O'rtacha tovlanib turadigan brilliantsimon terilarda tolalar nisbati quyidagicha bo'lib chiqdi; pigmentlangan tolalar – 56 % ; pigmentlanmagan tolalar 44 % ; to'q tusda tovlanuvchi terilarda xuddi shu ko'rsatkichlar 65 va 35 % ni, och tusdagi terilarda esa 24 va 46 % ni tashkil qildi.

Pushti rang terilarning g'oyat xilma xil tuslari uchrashidan tashqari, ushbu xil terilarning ayrim qismlari va tolalarning pigmentlanishi bir xilda emasligi kuzatiladi. Bundan tashqari, chetlari oq yoki to'q hoshiyali, loviyasimon shaklda, qoramtir yoki "xaliliy" tipidagi och qismlari bo'lgan pushti rang terilar ham uchrab turadi.

Sur rang – jingalakdagi har tolada pigmentlar bo'yiga qarab notekis taksimlanganligi bilan xarakterlanadi. Sur terilarning qimmati tolalarning tubi va uchlaridagi rangi ravshan ifodalanganligiga, tolaning och tusli qismi qanchalik chuqur va ravshan ekaniga, tolaning qoramtir tubi bilan oqish tusdagi uchlari nisbatiga hamda butun teri sathida rangining bir tekisda ekanligida, kontrastligiga va qoramtir tubidan oqish tusdagi uchiga qanday (asta –sekin yoki birdan) o'tilishiga hamda butun teri sathiga rangining bir tekisligiga qarab aniqlanadi.

Tolaning qoramtir tubidan birdaniga uning oqish uchiga o'tilishi rangining kontrastligini keltirib chiqaradi va terilarga ko'rkamlik baxsh etadi, ularni juda qimmatli qiladi. Sur terilar tolasining qoramtir tubidan oqish tusdagi uchiga o'tish kontrastligiga qarab ular rangining ravshanligi g'oyat xilma –xil (ko'rkamdan tortib yomongacha) bo'ladi. Sur terilar rangining butun teri yuzasida qanchalik bir tekis bo'lishi, ularning bir tusda ekanligini tavsiflanadi; rangining bir tekis emasligi qoraqo'l qimmatini pasaytiradi.

Kelib chiqishiga qarab, surning quyidagi tiplari farq qiladi: Buxoro suri; Surxandaryo suri va Qoraqalpoq suri. Buxoro suri qoraqo'l xossalari va tovar sifatlari jihatidan qora qoraqo'ldan deyarli farq qilmaydi; faqat tolasining rangi, ko'proq ipaksimon va yaltiroq ekanligi bundan mustasnodir. Buxoro surida kumush rang, tilla rang, jez rang, siren rang, olmos rang va boshqa ranglar mavjuddir.

Kumush rang sur – tolalarning to'q qo'ng'ir tubi bilan kulrangsimon kumush rangidagi uchlarining qo'shilishidan hosil bo'ladi. Tilla rang sur tolasining tub qismi to'q qo'ng'ir yoki to'q kashtan rangda bo'lib, birdaniga och tilla rang uchi boshlanib ketadi; jez rangda tolalar tubining to'q qo'ng'ir rangi uch tomonida jez rangga aylanadi; siren rang – tagi qo'ng'ir tusda bo'lib, uchiga qarab asta –sekin och sariq tusga kirib boradi; olmos rang – tagi to'q qoramtir yoki qora rangli bo'lib, uch qismi birdaniga platina rangiga kiradi; qora sur – tubi to'q qoramtir yoki qora rangda va tola uchining juda kalta qismi (1/10) oqish tusda; oqish sur – tubi och qo'ng'ir va tola uchining ancha uzun qismi (5/10-6/10) oqish rangda.

Surxondaryo suri – jingalaklarning bir muncha yirikligi, tolalari bir oz uzunchoq va uchlari oqish tusda ekanligi bilan Buxoro suridan farq qiladi. Surxondaryo surida jez rang, platina rang, qahrabo rang, antratsit rang, chervon (qizil tilla) rang va boshqa xil ranglar uchraydi.

Jez rang sur – jingalak tolalari tubining kashtan rangi bilan uchlarining jez rangi qo'shilishidan hosil bo'ladi; platina rang – tubining qo'ng'ir rangi bilan uchlarining och sariq rangi qo'shilishidan hosil bo'ladi; antratsit rang – tubining to'q qoramtir yoki to'q qo'ng'ir rangi uchining kalta qismidagi alyuminsimon ranggi bilan qo'shilishidan tashkil topadi; chervon rang – tubining to'q kashtan yoki to'q qo'ng'ir rangi bilan uchlarining och qizil rangi qo'shilishi natijasida vujudga keladi.

Qoraqalpoq suri- olti xil ranglarga bo'linadi: po'lati sur, shamchiroq gul, o'rik gul, kamar (oydin), shabdor (no'xat rang) va chaqir (jozibali).

Po'lati sur – tolalarining tubi qora, uchiga qarab asta –sekin pulat rangga kira boradi; shamchiroq gul – tolalarining tubi qora va uchi oq; o'rik gul - tolalarining tubi qora yoki to'q jigar rang, o'rtasiga borganda to'q sargish – qo'ng'ir tusga kiradi, uchi oq yoki sariq rangli. Bunday terilar nixoyatda ko'rkam bo'ladi; kamar - tubi qoramtir – qo'ng'ir, uchlari esa tilla rang – qizg'ish tusda; chaqir- tolalarning tubi qoramtir – kulrang, uchlari esa sutsimon – oq rangda.

Jigar rang teri turli tusdagi tolalarning bir xil, ya’ni och jigar rangda to‘q jigar ranggacha bo‘lishi bilan xarakterlanadi. Jingalagi ancha yirik, jun tolalari siyrak va dag‘al. Och jigar rang terilar orasida och, o‘rtacha va qoramtir tovlanuvchi tuslar, eng ajoyib to‘q sariq (shu turi) ranglar uchrab turadi.

Oq rang bir xildagi oq, ancha uzun, ingichka, siyrak tolalar mavjudligi bilan xarakterlanadi. Oq qoraqo‘l qoraqo‘l zoti uchun xarakterli bo‘lmagan boshqa antika sun’iy ranglarga bo‘yash mumkinligi jihatidan alohida ahamiyatga ega.

Qorako’l teridan libos yaratishda rangning ahamiyati juda katta. Libosda nafaqat libos rangi, balki poyabzal, sumka va libosni to‘ldiruvchi boshqa predmetlar rangi ham muhim. Libosni yaratishda rangni chiziqlar, shakllar, mato fakturasi, libos vazifasidan alohida qarab chiqish mumkin emas.

Iste'molchi va uning xohish-istaklari azaldan kiyimga bo'lgan talabni shakllantirishda eng muhim omil bo'lib kelgan.Shunday qilib, materialning xususiyatlarini va rangini hisobga olgan holda, xaridorlarning estetika, sifat va ayniqsa qulaylik haqidagi g'oyalariga mos keladigan tamoyillar shakllanadi.Ularning xilma-xilligi modada erkinlik va demokratiyaga olib keladi.Bu erkinlik, shuningdek, mo'ynali kiyimlarga nisbatan moda tendentsiyalariga ham tegishli.Mo'ynali kiyimlardan kiyim nafaqat chiroyli, balki qulay va amaliy bo'lishi kerak.Buning yordamida mo'ynali kiyimlar yorqinroq va xilma-xil bo'ldi. Buning yordamida mo'ynali kiyimlar yorqinroq va xilma-xil bo'ldi.Mo'ynali kiyimlardan kiyimdagi modani belgilovchi asosiy omillari, mahsulotning rangi, silueti va shakli, nisbati, tafsilotlari va pardozlash xususiyatidir.

Yuqoridagi bezak usullarini amaliyotda qo'llash har xil turdagi pardozlash asosida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning an'anaviy assortimentini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Khalikova N.SH., Fatilloeva G.Z. , “Selection of the Optimal Design of Women’s Fur Outerwear” International Journal of Advanced Research in Science, Enjineering and Texnology. Vol. 7, Issue 1 , January 2020

2. Xoliqova N.SH “Development of market trends of fur and fur products”. “Fan va texnologiya taraqqiyoti” Ilmiy-texnikaviy jurnal №2/2021 2. 202-207b.

3.Xoliqova N.SH “**O**uter clothing made of leather and its physical and mechanical properties.”. “Fan va texnologiya taraqqiyoti” Ilmiy-texnikaviy jurnal №2/2021 2. 202-207b.

4.Xoliqova N. “Prospects for the development of the leather shoe industry .”. “Fan va texnologiya taraqqiyoti” Ilmiy-texnikaviy jurnal №2/2021 2. 202-207b.

5. ZM Nurlibaeva, ZN Tursunova, NSH Xolikova "Izuchenie texnologicheskogo protsessa vlajno-teplovoy obrabotki detaley odejdi s selyu dalneyshego uluchsheniya ix formoustoychivosti "Molodoy uchenыy, 185-187s

6. Xoliqova N.SH "Nauchnoe issledovanie rasshireniya assortimenta mexovoy odejdi" Mejdunarodnыy nauchnыy jurnal «Vestnik nauki» CHast-1. №11 (44). St. 14-21.

7. Xoliqova N.SH " Izuchenie svoystva i perspektivы razvitie rынochnых tendensii kojannых tovarov "«Sovremennые innova-sionnые texnologii v legkoy promыshlennosti: problemы i resheniya». Materialы mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferensii. 239-241 str.

8. Xoliqova N.SH "Razrabotka novogo assortimenta i texnologii verxney jenskoy odejdi iz karakulya". EURASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.3 | SJIF = 5.995 268-272 p.

9.Xoliqova N.SH" Sovremennые tendensii formirovaniya jenskix mexovых izdeliy" ."Fan,ta'lim,ishlab chiqarish integratsiyalashuvi sharoitida paxta tozalash, to'qimachilik, yengil sanoat, matbaa ishlab chiqarish innovatsion texnologiyalari dolzarb muammolari va ularning yechimi"Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami (2022 yil 18-19 may) 249-252b

10. Xoliqova N.SH " Mo'ynali kiyimlardan tayyorlangan mahsulotlarning tasnifi va assortimenti". «Science and innovation» xalqaro ilmiy jurnali(ISSN: 2181-3337) 2022 yil 4-sonida chop etilgan. 293-297 b.

11.Rustamov B.I., SHamsieva M.B. "Resursosberegayuщaya jiruyuщaya veщestva dlya jirovaniya karakulya ".International Conference on Developments in EducationHosted from Saint Petersburg, Russiahttps: econferencezone.org Sep 24th 2022.

12.Rustamov B.I., SHamsieva M.B. Technology of fatliquoring karakul on the basis of used oils. International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science Hosted Online from Vienna, Austria on October 20th, 2022. www.conferencepublication.com.

13.Rustamov B.I., SHamsieva M.B. "Korakul mo'yna xossalariga maxalliy chikindi yoglarninig ta'sirining tadkiki". Farg'ona politexnika institutida er resurslarini boshkarish va ulardan samarali foydalanish tamoillari muammo va echimlari. Mavzusida o'tkaziladigan Respublika-onlayn ilmiy-amaliy konferensiya 2-Tom. Farg'ona -2022

14.Rustamov B.I., Qorako'l terilarini yog'lash jarayonida mahaliy ikkilamchi mahsulotlardan foydalanish. "Inson qadrini ulug`lash va faol mahalla yilga ba`ishlangan professor-o`qituvchilar, ilmiy izlanuvchilar, magistrlar va talabalarning ilmiy-amaliy anjumani Tezislar to`plami (2022 yil 27-28 may)

15.Rustamov B.I., Charm mo’yna sanoatida yog’lovchi modallarning inavassion texnologiyalarini ishlab chiqish. “Inson qadrini ulug`lash va faol mahalla yilga ba`ishlangan professor o`qituvchilar, ilmiy izlanuvchilar, magistrlar va talabalarning ilmiy-amaliy anjumani Tezislar to`plami (2022 yil 27-28 may)

ҚОРАКЎЛ ТЕРИДАН КИЙИМЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ТЕРИ ТУКЛИ ҚАТЛАМИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИНИ ТАДҚИҚ ЭТИШ

Холиқова Нигора Шухратовна
Пулатова Сабоҳат Усмоновна
Бухоро мухандислик-технология институти
https://doi.org/10.5281/zenodo.7685645

Аннотация: Ушбу мақолада Республикамизда бозор алоқаларини шаклланишида табиий чармлар ишлаб чиқариш саноатида маҳсулотни бозорга рақобатбардошлигини ва сифатини ошириш ҳозирги куннинг асосий муаммоларидан бири эканлиги ва маҳаллий хомашё ҳисобланган қоракўл теридан тикилган кийимларини тайёрлашда инобатга олиниши керак бўлган тери тукли қатламининг тадқиқ этилиши тўғрисида.

Калит сўзлар: Қоракўл , тери, ассортимент, лойиҳалаш, истеъмолчи, тикувчилар , технологлар, дизайнерлар. комбинация , ишлаб чиқариш , истемолчи , технология.

ИЗУЧЕНИЕ ХАРАКТЕРИСТИК ВОЛОСИСТОГО СЛОЯ КОЖИ ПРИ ПОГОТОВЛЕНИИ ОДЕЖДЫ ИЗ КАРАКУЛЯ

Холиқова Нигора Шухратовна
Пулатова Сабоҳат Усмоновна
Бухарский Инженерно-Технологический институт

Аннотация: В данной статье при формировании рыночных отношений в нашей Республике повышение конкурентоспособности и качества продукции в отрасли производства натурального меха является одной из основных проблем современности, а также об исследованиях мехового слоя кожи, что следует учитывать при изготовлении одежды из кожи черного козла, считающейся местным сырьем.

Ключевые слова: Каракуль, кожа, ассортимент, дизайн, потребитель, портные, технологи, дизайнеры. сочетание, производство, потребитель, технология.

STUDYING THE CHARACTERISTICS OF THE HAIRY LAYER OF THE SKIN WHEN PREPARING CLOTHING FROM CARAKUL

Kholikova Nigora Shuhratovna
Pulatova Sabohat Usmonovna
Bukhara Engineering and Technology Institute

Annotation: In this article, in the formation of market relations in our Republic, increasing the competitiveness and quality of products in the natural fur industry is one of the main problems of our time, as well as research on the fur layer of the skin, which should be taken into account when making clothes from black goat skin, which is considered a local raw material.

Keywords: Karakul, leather, assortment, design, consumer, tailors, technologists, designers. combination, production, consumer, technology.

Ўзбекистон қоракўли деганда, аввало Бухоро тушунилади, Чунки, Бухоро қадимдан ўзининг такрорланмас қоракўли билан, шарқда машҳур бўлган ва ҳозирги кунда ҳам, дунё миқёсида Бухоро қоракўли ўз мавқеини йўкотгани йўқ. Фақатгина, Бухоро ҳудудида қоракўлнинг 2000 турига яқин нави мавжуд бўлиб, ҳозирги кунда бу навларнинг ҳаммаси ҳам, сақланган бўлмасада, лекин Бухоро қоракўли нақшлари, бошқа жойларда учрамайди. Бу, шу замин об -ҳавоси, чўл шароити, гиёҳлар ва бошқа сабаблар, турли накшли коракулини бермокдаки, хали-халигача дунё бозорида Бухоро қоракўли жуда қиммат баҳоланиб келинмоқда.

Ҳозирги даврда Ўзбекистонда енгил саноати кўп тармоқли индустриал комплекс, унинг асосий таркибларидан чарм ва мўйна саноати муҳим жой эгаллайди.

Кенг истъемол маҳсулотларини ишлаб чиқариш яъни, чармлардан буюмлар тайёрлаш кун сайин ўсиб боряпти.

Ҳозирги кунда Республикамизда бозор алоқаларини шаклланишида табиий чармлар ишлаб чиқариш саноатида маҳсулотни бозорга рақобатбардошлигини ва сифатини ошириш ҳозирги куннинг асосий муаммоларидан бири бўлиб қолмоқда.

XX асрда қоракўлчилик чет мамлакатларга, масалан, Австрия, Афғонистон, эрон, Франтсия, АҚШ ва бошқа мамлакатларга тарқала бошлади. Аммо Африканинг жанубий-ғарбий қисмида ва Афғонистонда қоракўлчилик яхши ривожланди. Бу мамлакатларда қоракўл қўйи кўп учратилади. Ўзбекистон қоракўли биринчи, афғон қоракўли ундан кейинги ўринда , жанубий-ғарбий

Африка қоракўли эса охирги ўринда туради. Жанубий-ғарбий Африка ва Афғонистон ўз мўйна саноатига эга эмас, шунинг учун улар қоракўлни хом ашё ҳолида сотадилар.

Иккинчи жахон урушидан сўнг Афгонистон чет мамлакатларга йилига ўртача 2,0 миллион қоракўл тери чиқарган бўлса, жанубий-ғарбий Африка 2,8-3,5 миллион чиқарган. Қоракўл териларни кўпинча Англия, Белгия, Недерландия, Италия, Канада, Норвегия, АКШ, Франсия, Швейсария, Шветсия, Жанубий Марказий Африка мамлакатлари харид қилади, чунки кўпчилик капиталистик мамлакатларга қоракўлчилик яхши таракий этмаган. Қоракўл теридан тикилган кийимлар жуда чидамли, кўркам, енгил ва иссиқ бўлганлиги туфайли, нархи хар қанча юқори бўлсада, жахон бозорида уларга таълаб жуда катта.

Афгонистонда қоракўлчилик биринчи жахон урушига қадар ривожланмаган эди. Қўйларнинг сони 700-750 минг бош хисобланиб, йилига 150-200 минг донадан ортиқ тери тайёрланмасди. 1930 йилга келиб қоракўл териларининг сони 2500 минг бошга етди. Иккинчи жахон уруши олдидан ва ундан кейинги йилларда йилига 180-200 минг дона қоракўл тери етиштириладиган бўлди. Кўпчилик қоракўл қўйлари хонлар, катта ер эгалари, бойлар ва рухонийлар қўлида бўлган. Лекин шунга қарамай, қоракўлчилик кейинги йилларда сезиларли даражада ўшди.

Ўзбекистон қоракўл териларининг кўпгина навлари жахон стандартларига тўғри келади ва халкаро бозорда юқори кадрланади. 70-80 йиллардан республикада, айниқса Қорақалпоғистонда мўйнали хайвонлар - ондатра, нутрия, қундуз каби мўйнали хайвонларни саноат усулида боқиш йўлга қўйилди. Улардан олинган мўйналардан устки ва бош кийимлар тикилади.

Қоракўл терининг бир қанча хоссалари ва сифатига органолептик усулда баҳо бериш анча мураккаб бўлганлиги учун товаршунослардан катта билим, тажриба ва кузатувчанлик талаб қилинади. Пардозланган ва бўялган қора қоракўл 30 хил навга ажратилади, бу навларнинг хар бири маркалар билан белгилаб қўйилади. Сараланган навлар «П» ҳарфи билан белгиланади. Бу нав терилари қалин, ипаксимон, ялтироқ жунли бўлади. Сағриси ва орқасида ўртача энли, узун, пишик, ярим доира қаламгул жингалаклари бўлган ёнбош қисмларида ўртача узунликдаги пишиқ ярим доирали қалам гули бўлган терилар киради.

Гули равшан кўринишга эга, мағзи пишиқ, ўртача қалинликда, стандарт терининг катталиги 1200 см^2 бўлади. «ПП» харфи билан белгиланган терилар етарлича қалин бўлмайди, лекин улар ипаксимон, ялтироқ жунли, эни ва бўйи ўртача, етарлича пишиқ бўлмаган ярим доирали қалам гул жингалаклардан иборат.

Ёнбош қисмларида ўртача узунликдаги пишиқ ярим доирали қалам гули билан ажралиб туради. Уларнинг гули равшан бўлиб, тери мағзи пишик, ўртача қалинликда, катталиги камида 1000 $см^2$.

Шунга ўхшаш бошқа қоракўл терилар, уларнинг сифатига қараб бир неча навларга бўлинади ва «Е, Н, З, Т, Л, С, Д, У» харфлари билан белгиланади. Соф зотли пардозланган, табиий сур қоракўли қуйидаги рангларга:: кумуш ранг, жез ранг, тилла ранг, қаҳрабо ва платина ранг, пўлати ранг, ўрик гули ва шамчироқ гул ранг сурларга бўлинади. Ярим доирали жингалакли биринчи нав қоракўл терилар– қалин, ипаксимон, ялтироқ жунли терилар бўлиб, унинг юзаси бир текисда ва сур рангда экани кўзга ташланиб туради. Иккинчи нав қоракўл терилар – ярим юмалоқ жингалакли етарлича қалин бўлмаган, ипаксимон жунли, бутун юзаси бир текис сур рангдаги терилар ҳисобланади. Учинчи нав қоракўл терилар – етарлича қалин бўлмаган сал ипаксимон ёки дағал, ялтироқлиги паст ёки хира жунли, асосий юзаси сур рангда бўлган терилар ҳисобланади.

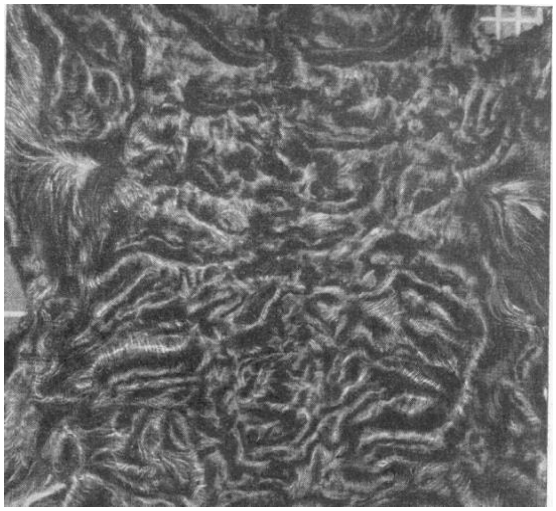
Қоракўл қўйлардан ҳомиланинг эмбрионал ривожланиш муддатларига ёки қўзиларнинг эмизикли ривожланиш давридаги ёшига қараб ҳар хил турдаги хом қоракўл тери олинади.

Қоракўл қўзиларнинг эмбрионал ривожланиши 145-150 кун давом этади. Шу даврда ўсаётган ҳомиланинг терисида жун фолликулалари пайдо бўлади, улар ривожланади ва жун толалари ўсади, қоракўл терига хос хусусиятлар шаклланади. Ҳомиланинг ривожланиши ва қоракўл тери хусусиятлари шаклланишининг қайси даврида ҳомиладорлик узилганлигига қараб, хом қоракўл терининг тури ва сифати аниқланади. Масалан, она қорнидан ёриб олинган қўзиларнинг терисига ҳомила ривожланишининг турли босқичларини ҳисобга олган ҳолда баҳо берилади: терининг хоссаларига ва сочларининг узунлигига қараб ностандарт ёки стандарт гўлак деб, сочининг узунлиги ва товланишига ёки гули борлигига қараб қоракўлча, қоракўл – қоракўлча ва қоракўл деб баҳоланади. Қўзилар неча кунлигида сўйилганига қараб уларнинг териси яхобоб, тарсоқ ва пўстинбоп хом-ашё деб баҳоланади.

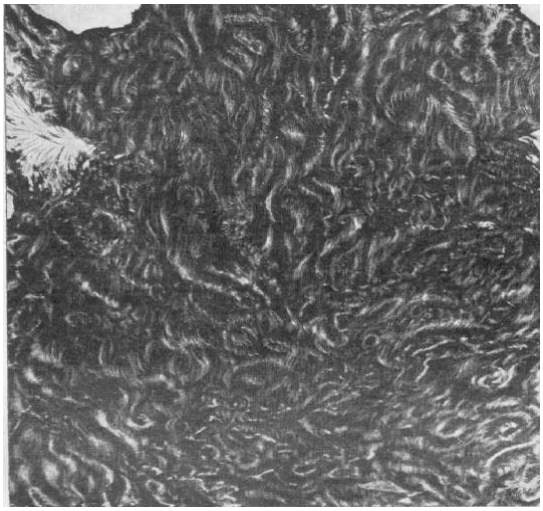
Гўлак – 115-125 кунлик пайтида она қорнидан ёриб олинган қўзиларнинг териси (13-расм). Бундай кичкинагина терининг бутун сатҳи силлиқ, анча калта, сийрак, жуда паст, ётиқ соч билан қопланган. Агар сағри ва орқа соҳаси яққол кўриниб турадиган жун қавати билан копланмаган бўлса, бундай терилар ностандарт гўлаклар жумласига киритилади. Агар терининг бутун юзаси товланиб турадиган жун билан қопланган бўлса, бундай терилар турли навларга баҳоланади.

Қоракўлча – эмбрионал ривожланишнинг 127-134 кунига этган ҳомилаларнинг териси бўлиб, юзаси жуда кичик, тери қопламига ёпишиб

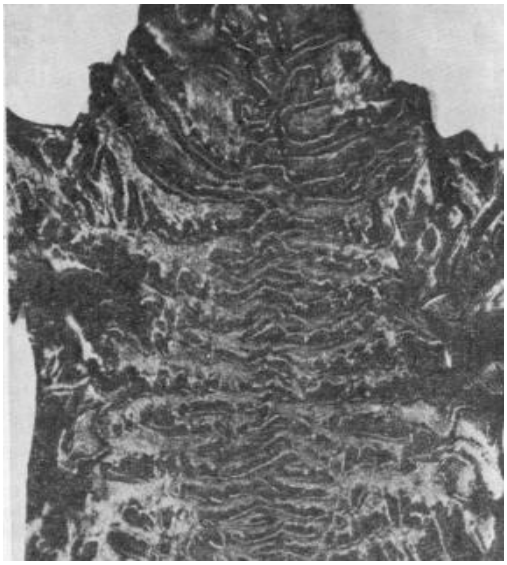
турадиган паст, ёки эндигина кўтарила бошланган ялтироқ, ипаксимон майин соч билан қоплаган, соч қопламидаги жингалаклар ҳали яхши шаклланган эмас, аммо чиройли гули кўзга озми – кўпми яққол ташланиб туради (14-расм). Бўлажак ёл ва этилмаган қалам гуллар шаклини тахминлаш мумкин. Терилар сатҳининг жингалаклар билан қопланиш даражасига қараб улар турли навларга ажратилади.

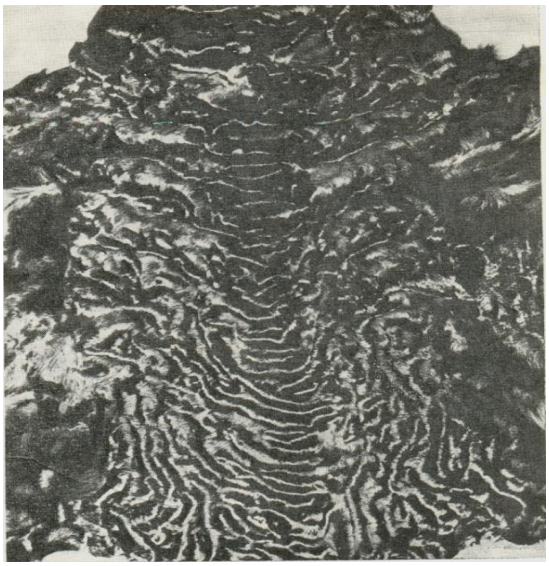
13-расм.Гўлак

14-расм. Қоракўлча

15--расм. Қоракўл-қоракўлча

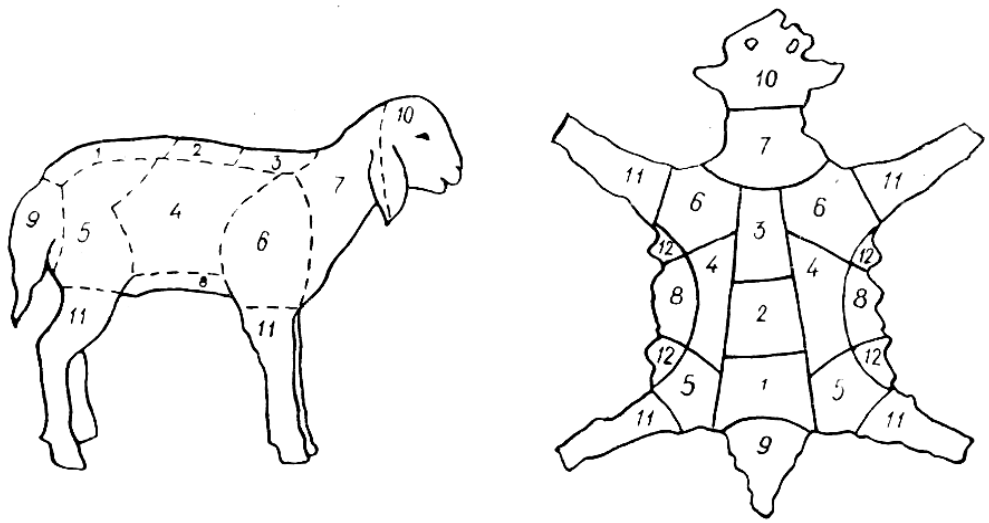
16--расм. Қоракўл

Қоракўл-қоракўлча - эмбрионал ривожланишнинг 134-145 кунлик давридаги ҳомилалардан олинган бирмунча йирикроқ терилар бўлиб, сирти асосан кўтарилган, лекин ҳали калта ипаксимон майин ва ялтироқ мўйқоплами тўла ривожланмаган энсиз жингалаклар билан қопланган, мўйларининг учлари ҳали жингалак ичига қайрилиб кирмаган, аммо энсиз қалам ва ёл гуллар шакллари яхши сезилиб туради(15- расм).

Қоракўл - қоракўлчиликнинг асосий маҳсулоти. Қоракўл асосан янги туғилган қўзилардан олинади. Бундай терилар пишиқ, эластик, ипаксимон, ялтироқ ва тери сатҳидан кўтарилган мўйли бўлиб, жингалакларидаги мўйлар ҳар хил шакл ва типдаги буралмалар ҳосил қилади (16- расм).

Яхобоб – асосан 10-40 кунлик чоғида нобуд бўлган қўзилардан шилиб олинган терилар. Булар ўсиқ ва баланд мўй билан қопланган йирик терилар бўлиб, турли шаклдаги бўш жингалаклари бор. Бўйнининг четларидаги мўй кокилчасининг узунлиги 3-5 см га боради.

Тарсоқ – 2-4 ойлик қўзилардан шилиб олинган терилар бўлиб, сирти баланд майин, жингалаксимон мўй билан қопланган, унинг айрим кокилчалари боғлама ҳалқа шаклида ёки буралмасимон жингалаклар тарзида буралган бўлади.

17-Расм. Қўзидаги ва теридаги топографик қисмлар:1- сағри; 2- орқаси; 3- яғрини; 4 - ёнбоши; 5- сон; 6- элка; 7- бўйин; 8- қорин; 9- дум; 10- бош; 11- оёқлар; 12- чотлари.

Ишлов бериш жараёнларида қоракўл терилар бир қатор физик механик ва химиявий таъсирларга дучор бўлади ва шу таъсирлар натижасида унда каттагина ўзгаришлар содир бўлади: юзасининг катталиги, тери тўқимасининг юпқалиги, жун толаларининг қалинлиги, тола ўқининг оғиш бурчаги ва умуман

қоракўлнинг сифати анча ўзгаради. Бироқ ишлов бериш жараёнида териларнинг айрим топографик қисмлари бир хилда ўзгармайди (17- расм).

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Khalikova N.SH., Fatilloeva G.Z. , “Selection of the Optimal Design of Women’s Fur Outerwear” International Journal of Advanced Research in Science, Enjineering and Texnology. Vol. 7, Issue 1 , January 2020

2. Холиқова Н.Ш “Development of market trends of fur and fur products”. “Фан ва технология тараққиёти” Илмий-техникавий журнал №2/2021 2. 202-207б.

3.Холиқова Н.Ш “**O**uter clothing made of leather and its physical and mechanical properties.”. “Фан ва технология тараққиёти” Илмий-техникавий журнал №2/2021 2. 202-207б.

4.Холиқова Н. “Prospects for the development of the leather shoe industry .”. “Фан ва технология тараққиёти” Илмий-техникавий журнал №2/2021 2. 202-207б.

5. ЗМ Нурлибаева, ЗН Турсунова, НШ Холикова “Изучение технологического процесса влажно-тепловой обработки деталей одежды с целью дальнейшего улучшения их формоустойчивости ”Молодой ученый, 185-187с

6..Холиқова Н.Ш “Научное исследование расширения ассортимента меховой одежды” Международный научный журнал «Вестник науки» Часть-1. №11 (44). Ст. 14-21.

7. Холиқова Н.Ш “ Изучение свойства и перспективы развитие рыночных тенденции кожанных товаров ”«Современные иннова-ционные технологии в легкой промышленности: проблемы и решения». Материалы международной научно-практической конференции. 239-241 стр.

8. Холиқова Н.Ш “Разработка нового ассортимента и технологии верхней женской одежды из каракуля”. EURASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.3 | SJIF = 5.995 268-272 p.

9.Холиқова Н.Ш“ Современные тенденции формирования женских меховых изделий” .“Fan,ta’lim,ishlab chiqarish integratsiyalashuvi sharoitida paxta tozalash, to’qimachilik, yengil sanoat, matbaa ishlab chiqarish innovatsion texnologiyalari dolzarb muammolari va ularning yechimi”Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami (2022 yil 18-19 may) 249-252b

10. Холиқова Н.Ш “ Mo’ynali kiyimlardan tayyorlangan mahsulotlarning tasnifi va assortimenti”. «Science and innovation» xalqaro ilmiy jurnali(ISSN: 2181-3337) 2022 yil 4-sonida chop etilgan. 293-297 b.

11.Рустамов Б.И., Шамсиева М.Б. “Ресурсосберегающая жирующая вещества для жирования каракуля ”.International Conference on Developments in EducationHosted from Saint Petersburg, Russiahttps: econferencezone.org Sep 24th 2022.

12.Рустамов Б.И., Шамсиева М.Б. Technology of fatliquoring karakul on the basis of used oils. International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science Hosted Online from Vienna, Austria on October 20th, 2022. www.conferencepublication.com**.**

13.Рустамов Б.И., Шамсиева М.Б. “Коракул муйна хоссаларига махаллий чикинди ёгларниниг таъсирининг тадкики”. Фарғона политехника институтида ер ресурсларини бошкариш ва улардан самарали фойдаланиш тамоиллари муаммо ва ечимлари. Мавзусида утказиладиган Республика-онлайн и лмий-амалий конференция 2-Том. Фарғона -2022

YOSHIMOTO BANANA ASARLARIDA XURSANDCHILIK MA'NOSINI IFODALOVCHI SIFATLAR SEMANTIKASI
THE SEMASIOLOGY OF HAPPINESS DESCRIBING ADJECTIVES IN YOSHIMOTO BANANA'S WORKS

Sotvoldiyeva Husnida
Toshkent davlat jahon tillari universiteti
Lingvistika(yapon tili) yo'nalishi
Haydarova Umida
Farg'ona davlat universiteti
Amaliy ingliz tili kafedrasi o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.7685839

Annotatsiya: Yapon tilida sifatlar polisemantik xususiyatga ega bo'lib, morfologik jihatdan ot va fe'l so'z turkumlari o'rnida qo'llanilishi aniqlandi. Semantik jihatdan esa, inson ichki hissiyotlarini ifodalashga xizmat qilgan va yozuvchi xursandchilik ma'nosini ifodalab keluvchi sifatlarni inson hayotining eng muhim tushunchalari bilan yonma-yon qo'yadi, ya'ni zavqli, yoqimli, xursand so'zlari baxt, oila, yoshlik va sevgi kabi muqaddas tuyg'ularning asosi ekani aytib o'tiladi.

Annotation: In Japanese language, it is considered to have the polysemantic nature of adjectives, and morphologically, they are used as nouns and verbs. Semantically, the adjectives serve to express human inner feelings. The utilized adjectives which mean happiness in Yoshimoto Banana's works describe life and holy feeling such as family, youth and love.

Kalit so'zlar: yapon tili, Yoshimoto Banana, sifatlar, zavqli, xursand, va yoqimli

Keywords: Japanese language, Yoshimoto Banana, adjectives, happy, excited and delightful.

1. **Kirish**.

Yapon adabiyotida Banana Yosimoto ismi odatda mashhur adiblar bilan yonma-yon qo'yiladi. Yozuvchining nasri yengil o'qilishi va g'ayriodatiy ruhiy teranligi bilan ajralib turadi. Ko'z ilg'amaydigan oddiy holatlarda ham, adiba qandaydir muhim ahamiyatga molik, hatto mistik narsalarni ko'ra olish va turmush sir-sinoatlarini o'zicha kashf etish mahoratiga ega.

Banana Yosimota 1964 yili ijodkorlar xonadonida tug'ilgan. Onasi Kadzuko Yosimoto – shoira. Bir nechta xokkular kitobining muallifi. Otasi Takaoki Yosimoto ham shoir, adabiy tanqidchi, publitsist. Banananing "Oshxona" nomli ilk romani

“Eng yaxshi debocha (debyut)” mukofotiga sazovor bo’lgan. 1988 yili e’lon qilingan “Boshpana” kitobi Maorif vazirligi mukofoti, “Tsugumi” kitobi 1989 yili Yamomoto mukofoti, “NP” kitobi 1993 yili Italiyaning “Skanno” mukofoti, 1995 yili “Amrita” romani Murosaki Sikubu nomidagi mukofot, 1996 yil “Kaltakesak” kitobi italiyaliklarning “Fendessime” mukofotini olgan. 1989 yilda adibaning kitoblari 4 million 700 ming nusxada tarqalib o’ziga xos rekord o’rnatgan. O.Otaxon(2009)ga ko’ra “Umuman, adibaning barcha asarlarida dabdabali, jimjimador tasviru bayonlar uchramaydi, Lekin, shunga qaramay, o’quvchi hikoyaning mag’zini tushunish qiyin. O’qigan dam sezadi nimadir juda muhim, juda yurakka yaqin gap borligini, afsuski, o’sha gapning tagiga yetolmaydi. U g’ayrioddiy. Qanaqadir g’aroyib ham. Biz muallifning jillaqursa tasvirda yoki ikkita qahramon o’rtasidagi o’zaro suhbatda aralashib qo’yishi orqali ba’zi narsalarning tagma’nosini sezib olishga yordam berishiga ko’nikib qolganmiz” [16]. Yozuvchining asarlari Yaponiyada va butun dunyoda o’z muhlislariga ega. Ushbu maqolada yozuvchining mashhur asarlaridan biri “Kitchen”, “Oshxona” qissasida xursandchilik ma’nosini ifodalovchi sifatlarning semantikasi tahlilga tortiladi va qo’llanish ko’lami aniqlanadi.

2. Yoshimoto Banana va xursandchilik ma’nosini ifodalovchi “tanoshii”, “ureshii”, “yorokobashii” sifatlarining semantikasi

Yapon tilida ko'p sinonim sifatlar mavjud bo'lib, bunga xursandchilikni ifodalovchi “ureshii” ,“tanoshii” hamda“yorokobashii” sifat sinonimlari misol bo‘la oladi. “Tanoshii” va “ureshii” hamda “yorokobashii”, –i ga tugashi sababli, (ikeiyoushi) sifati turiga kiradi. Y. Yamada (2009)ga ko’ra, istak va umid haqiqat bilan mos kelib, “ureshii” xursandchilikni tasvirlayotgan bir vaqtda, “tanoshii” hech qanday yomon va zerikarli narsalarsiz, yaxshi va quvnoq atmosferani ifodalasa,”yorokobashii”esa “ureshii” sifatiga ma’no jihatidan juda yaqin ammo qo‘llanilish doiralari kengroqdir[17]. Shu kabi narsalar Yamada va Nishio fikricha, ureshii umid va istaklari amalga oshganidan baxtiyor his qilayotgan paytda. tanoshi mamnuniyat holati, hech qanday kamchiliklarsiz ijobiy qadr-qiymatni ifodalaydi[18].

1) “Ureshii” mazmun jihatdan baxtli, xursandchilik bo'lgan (i-keiyoushii) sifati

turining tarkibiga kiradi. “Ureshii” sifati qandaydir vaqt davomidagi harakatga nisbatan xursandchilik emas, balki insonning umidlari ro‘yobi yoki natijaga nisbatan xursandchilik ma’nolarini bildiradi:

a) 誕生日にプレゼントを貰って嬉しかった。

2) Tanoshii -i (i-keiyoushii) sifati turiga kiradi va baxtli, xursandchilik

[16] O.Otaxon «Sarhadlar turkumidan» Toshkent, 2009.
[17] K. Yamada “Keiyoushino tsukaikata”, Osaka university, 2009
[18]N. Nishio “Japanese morphology”, Kabushikigaisya, 2011

mazmuniga ega. Tanoshii, biror faoliyat amalga oshirilayotgan vaziyat yoki vaziyat bilan chambarchas bog'liq bo'lgan zavqni ifoda etish uchun ishlatiladi:

b) 昨日は大きなプールで遊ぶことが出来て、楽しかった。

Kecha katta hovuzda suza olganimdan xursandman.

3) “Yorokobashii” sifati “i-keiyoushi” ya’ni “I shaklli sifat” sanaladi.

“Yorokobashii” sifati ham “ureshii” sifati singari xursandchilikni ifodalaydi, Ammo “yorokobashii” rasmiy nutq yoki uchinchi shaxs nuqtai nazaridan kelib chiqqan hollardayam foydalaniladi hamda hurmat ma’nolarini kuchaytiradi.

c) でもあなたが無事に元気にかえってこられて、こんな喜ばしいことはありません。

Lekin sening eson-omon qaytib kela olganing, bundanda quvontira oladigan narsa yo’q.

Yuqorida yapon tilida xursandchilik ma’nosini ifodalab keluvchi sifatlarning sememalari ko’rib chiqildi va ularning Yoshimoto Banana asarlarida qanday semantik xususiyatlarni jamlaganini tahlil qilib ko’ramiz. Yozuvchining mashhur asarlaridan biri “Kitchen” “Oshxona” qissasida quyidagicha jumlaga duch kelishingiz mumkin:

d) 家族が大事なのにどうして他の人とも普通に遊びたいんですか？家族と遊んだ方が楽しいのに他の人とも遊ぶんですか.

Hayotda oila eng muhim o’rin tutishiga qaramay, nima uchun boshqalar bilan ham ko’p vaqt o’tkazamiz? Oila bilan vaqt o'tkazish juda ham maroqli bo'lishiga qaramay, boshqalarga vaqtingizni sarflaysizmi? «Kitchen» 79b.

Ushbu gapda «Tanoshii» sifati qo’llangan bo’lib, ushbu sifat oila tushunchasining muhimligi va oila a’zolari bilan birgalilik maroqli ekaniga ishora qilib keladi. Oila –yoqimlidir shaklida butun bir tushunchaning ma'nosini izohlashga xizmat qilgan. Shuningdek, “Amrita” asarida quyidagicha fikr mavjud:

e) 僕は今まで彼女が５人いたのですがそのうち最初の二人とは楽しい恋愛をしてましたが、思春期に精神疾患になってしまいその後の３人目からはずっと苦しい恋愛でした。これはやはり病気.

Men hozirga qadar beshta qiz bilan sevishganman va ularning dastlabki ikki sevgim yoqimli edi, ammo keyingi uchtasi bilan faqatgina mashaqqatni boshdan kechirdim, darhaqiqat bu kasallikdir. «Amrita» 26b

Ushbu jumlada ham birgina xursandchilik ma’nosini ifodalab keluvchi sifat go’yoki butun bir asarning ma’nosini izohlab kelganga o'xshaydi. Birinchi muhabbat-zavqli yoki yoqimli, keyingilari esa mashaqqat deya ta'riflanadi. Yozuvchi bor yo'g'i bir-biriga qarama-qarshi ikki sifatni qo'llash orqali, inson umrining ikki davrini muqoyasa qilishga urinadi. Sifatlarning semantik tub ma'nosidan kelib chiqqan holda,

yoshlik va qarilik kabi tushunchalarni ham bu sifatlarning tarkibiga kiritib yuboradi. Ayni shu fikr, uning keyingi «Tsugumi» asarida ham davom etadi:

f) 人生が楽しいのは学生までではないのですか？ 私は大学を卒業して現在は社会人ですが社会人になったことをとても後悔しています。

Inson umrining eng zavqli davri faqatgina talaba bo’lguncha emasmikin? Men universitetni bitirib, hozirda jamiyat a’zosima va bundan juda ham afsusdaman. “Tsugumi” 41b.

Ko’rinadiki, muallif zavqli so’zining semantikasi tarkibiga mohirlik bilan yoshlik sememasini ham kiritib yuboradi. Shu asarning keyingi o’rnida esa xursandchilik semasiga ega “ureshii”, “xursand” sifatini “baxt” sememasi o’rnida qo’llaydi:

g) あなたが嬉しいと私も嬉しい

Sen baxtiyor bo’lsang, men ham baxtliman. “Tsugumi” 63b

3. Xulosa

Yapon tilida sifatlar polisemantik xususiyatga ega bo’lib, morfologik jihatdan ot va fe’l so’z turkumlari o’rnida qo’llanilishi aniqlandi. Semantik jihatdan esa, inson ichki hissiyotlarini ifodalashga xizmat qilgan va yozuvchi xursandchilik ma’nosini ifodalab keluvchi sifatlarni inson hayotining eng muhim tushunchalari bilan yonma-yon qo’yadi, ya’ni zavqli, yoqimli, xursand so’zlari baxt, oila, yoshlik va sevgi kabi muqaddas tuyg’ularning asosi ekani aytib o’tiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Haydarova U. YAPON MUMTOZ ADABIY MANBALARIDA QO ‘LLANGAN METAFORALAR VA ULARNING DINIY-FALSAFIY TALQINI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sci ences. – 2022. – T. 2. – №. 1. – C. 950-958
2. O.Otaxon «Sarhadlar turkumidan» Toshkent, 2009.
3. K. Yamada “Keiyoushino tsukaikata”, Osaka university, 2009
4. N. Nishio “Japanese morphology”, Kabushikigaisya, 2011
5. [Haydarova U. X. YAPON MUMTOZ ADABIY MANBALARIDA DINIY-FALSAFIY MA’NO IFODALAGAN METAFORALARNING LISONIY XUSUSIYATLARI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 8. – C. 535-539.]
6. [Haydarova U., Umarova M. YAPON MUTOZ MANBALARIDA QO’LLANGAN METAFORALARNING TURLARI TASNIFI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B3. – C. 599-603.]
7. [Haydarova U., Mo’minova G. KOGNITIV LINGVISTIKADA METAFORA MASALASI VA ULARNING YAPON MUMTOZ MANBALARIDA

IFODALANISHI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 2. – №. 6. – C. 59-63.]

8. [Alimardon T., Sherzod L., Umida H. UTILIZING DIGITAL TECHNOLOGIES IN LANGUAGE TEACHING //" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. – 2022. – C. 45-47.Klaraxon, R., & Igamberdieva, S. H. (2021).]

9. [Haydarova U. THE TRANSLATIONS AND MEANINGS OF METAPHORS THAT USED IN “HOJOKI” //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. Special Issue 22. – C. 54-57.]

10. Umarova M.(2021). THE ROLE OF CULTURE IN THE LEARNING ENVIRONMENT. Frontline social science and history journal, 1(08), 90-99.

11. [Yunusova Z., Haydarova U. The Semantics and Use of the Verb „Open “in Different Spheres of Uzbek Language //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – T. 2. – №. 5. – C. 121-123.]

AMIR TEMURNING HOKIMIYAT UCHUN KURASHI YILLARIDA FARG'ONA VODIYSI

Usmonov B.
FarDU Tarix fakulteti dotsenti, t.f.d
Karimov A.
FarDU Tarix fakulteti II bosqich magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.7689239

Annotatsiya: Ushbu maqolada Amir Temurning hokimiyat uchun kurash yillarida Farg'ona vodiysi tarixi haqida qisqacha va atroflicha nazariy ma'lumotlar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: tarixi, Temur ulusi, Mo'g'ul imperiyasi, sulola, Farg'ona vodiysi va h.k.

FERGHANA VALLEY DURING THE YEARS OF AMIR TEMUR'S STRUGGLE FOR POWER

Usmanov B.
Fargona State University Associate Professor of the Faculty of History, Ph.D.
Karimov A.
Fargona State University Faculty of History II stage graduate

Annotation: This article presents brief and comprehensive theoretical information about the history of the Ferghana Valley during the years of Amir Temur's struggle for power.

Key words: history, Timur nation, Mongol Empire, dynasty, Ferghana Valley, etc.

Chig'atoy ulusi yoxud Chig'atoy xonligi – Mo'g'ul imperiyasidan so'ng Chingizxonning ikkinchi o'g'li Chig'atoyxon va uning vorislari hukmronlik qilgan yerlarni o'z ichiga olgan mo'g'ul ulusi. XIV asr 50-60 yillarida xonlikda siyosiy parokandalik avj oldi. Ulusning yirik amiri amir Qazag'anning o'ldirilishi bilan vujudga kelgan siyosiy parokandalik natijasida mamlakat bir qancha mustaqil bekliklarga bo'linib, ular o'rtasida yakka hukmronlik uchun kurash avj oldi. Bu kurashda Movarounnahrning sharqiy qismi bo'lgan Farg'ona vodiysining tutgan o'rni haqida ma'lumot berilgan. Farg'ona vodiysida Xo'jand bekligi bo'lib beklikka amir Boyazid jaloyir boshchilik qilgan. Xo'jand hokimi amir Boyazid jaloyir 1360 yilning ikkinchi yarmidan to 1361 yilning martiga qadar, deyarli bir yilga yaqin

Movarounnahr hukumatini Xo‘jand shahridan turib boshqaradi. Amir Boyazid jaloyir o‘ldirilgach vodiyda uning o‘g‘li Ali Darvesh hamda amir bahrom jaloyirlar yetakchilik qildilar. 1367-1368 yillarida Bahrom jaloyirning qudrati shu darajaga yetdiki, hatto Amir Temur ham u bilan hisoblashishga majbur bo‘ldi. Movarounnahrda Amir Temur mavqeining keskin kuchayishi, mo‘g‘ul amirlarining Toshkent viloyatida hamda vodiyning shimoliy va sharqiy qismlarida o‘z hukmronliklarini o‘rnatishi natijasida Xo‘jand bekligi Amir Temur hukmronligini tan olib, uning davlati tarkibiga kirdi.

Kalit so‘z: Movaraunnahr, Farg‘ona vodiysi, Xo‘jand bekligi, Chingizxon, Chig‘atoy ulusi, Tug‘luq Temur, Ilyosxo‘ja, Amir Boyazid jaloyir, Ali Darvesh, Amir Bahrom jaloyir, Amir Temur.

Mamlakatimiz mustaqillika erishgach, tariximiz yangi konsepsiya asosida o‘rganila boshlandi. Chunki sobiq Sovet Ittifoqi davrida milliy davlatchiligimiz tarixi, urf-odatlarimizni obektiv ravishda o‘rganish uchun imkoniyat yo‘q edi. Bugungi kunda butun tariximiz xolisona yoritilmoqda, uni o‘rganish uchun keng imkoniyatlar ochildi. Shunday bo‘lsada tariximizni o‘rganilmagan, yechimini topmagan mavzulari mavjud bo‘lib, ularni o‘rganish davr talabiga aylanib bormoqda. Mana shunday mavzulardan biri Amir Temurning hokimiyat uchun kurashi yillarida Farg‘ona vodiysi tarixidir.

XIV asrning 40-yillariga kelib, Chig‘atoy ulusining g‘arbiy qanoti bo‘lmish Movarounnahrda mo‘g‘ul xonlari bilan tobora nufuzi kuchayib borayotgan mahalliy turkiy amirlar o‘rtasida kurash keskinlasha boshladi. 1346 yili mo‘g‘ul xoni Qozonxonga qarshi Movarounnahr amirlari qoraunaslar qavm yetakchisi turkiy amir Qazag‘on rahbarligida kurash boshladilar. O‘zaro kurashda Qozonxon o‘ldirildi. Amir Qazag‘on xonlik taxtiga avval Donishmandcha o‘g‘lonni (1346-1348), keyin Bayonqulixonni (1348-1358) chiqarib, amalda o‘zi davlatni boshqarishga intildi.[1] 1358 yili amir Qazag‘onning o‘ldirilishi nisbatan barqarorlik o‘rnatilgan mamlakatda o‘zaro kurashlar boshlanishiga olib keldi. Amir Qazag‘onning o‘g‘li Abdulloxon yirik amirlar bilan yaxshi munosabatlar o‘rnata olmadi. Amir Abdullo tomonidan Bayonqulixonning o‘ldirilishi amirlar uchun bahona bo‘ldi. 1358 yili amir Bayon sulduz va amir Hoji barloslar Abdulloni taxtdan ag‘darishdi. Amir Bayon sulduz Samarqandda hokimiyatni qo‘lga olgan bo‘lsa-da, Movarounnahrda siyosiy tarqoqlik hukm surganligi, uning bir necha bekliklarga bo‘linib, joylarda hokimiyatni yirik amirlar qo‘lga olganligi ko‘pgina tarixiy manbalarda aks etgan. Jumladan, Samarqandda amir Bayon sulduz, Keshda amir Hoji Barlos, Balx va uning atroflarida Amir Husayn, Shiburg‘onda Muhammad xoja Apardi hukmronlik qilgan. [2] Ushbu davrdagi siyosiy tarqoqlik to‘g‘risidagi ma’lumotlar barcha tarixiy manbalarda deyarli bir xil tarzda keltiriladi. Lekin ularda Movarounnahrning shimoli-sharqiy hududlarida qanday bekliklar tashkil topganligi haqida so‘z yuritilmagan. Aksariyat

mualliflar Xo‘jand viloyatining amir Boyazid jaloyir tomonidan boshqarilganligini ta’kidlash bilan kifoyalanadi. Jumladan, Nizomiddin Shomiy «Xo‘jand mamlakati amir Boyazid tasarrufida turardi»,[3] deb cheklangan bo‘lsa, Sharafuddin Ali Yazdiy «Xo‘jandni amir Boyazid jaloyir boshqarardi»,[4] deb ma’lumot beradi. Muiniddin Natanziy esa o‘zining «Muntaxab ut-tavorixi Muiniy» asarida jaloyir qabilasining yashash joyi Xo‘jand ekanligi hamda «Jaloyiriylar istiqomatgohi bo‘lgan Xo‘jand viloyatini amir Boyazid egallagan»[5] ini ta’kidlaydi. Toshkent, Axsi, Marg‘ilon, Andijon viloyatlari haqida esa so‘z yuritilmagan. Yuqorida keltirilgan ma’lumotlar juda qisqa bo‘lishiga qaramay, ba’zi fikrlarni bildirish imkonini beradi. 1358 yili amir Qazag‘onning o‘g‘li va merosxo‘ri amir Abdullo amir Bayon sulduz va amir Hoji Barloslar tomonidan hokimiyatda chetlashtiriladi. Bunday vaziyatdan unumli foydalangan va avvaldan bu viloyatning hokimi bo‘lib turgan amir Boyazid jaloyir Xo‘jandda o‘zini mustaqil deb e’lon qiladi. Natanziyning «Xo‘jand viloyatini amir Boyazid egalladi», degan ma’lumotini boshqa hududdan kelib egalladi, tarzida tushunsak, xato bo‘ladi. Chunki muallifning o‘zi Xo‘jand jaloyirlar istiqomatgohi ekanligini qayd etgan. Ilmiy adabiyotlarda ham amir Boyazidning Xo‘jand jaloyiriylarining Bosh amiri ekanligi ta’kidlangan.

Manbalarda Movarounnahrning shimoli-sharqiy hududlaridan faqat Xo‘jand bekligining tilga olingani ushbu viloyat hokimi amir Boyazid jaloyirning Toshkent va Farg‘ona vodiysida ham kuchli ta’sirga ega bo‘lganligidan dalolat beradi. Bu esa uning hududlari Xo‘jand viloyati bilan cheklanmaganligini ko‘rsatadi. Bunday holatda amir Boyazidning ta’siri faqat shimolda Toshkent viloyati, sharqda esa Farg‘ona vodiysining markaziy va sharqiy hududlari tomon kengayishi mumkin edi. 1360, 1361 yillarda Mo‘g‘uliston hukmdori Tug‘luq Temurxon Movarounnahrga bostirib kirganda har ikki safar ham unga birinchi bo‘lib amir Boyazid peshvoz chiqadi. Bu ma’lumot ham Movarounnahrning sharqiy chegaralarida Xo‘jand bekligidan boshqa yirik ma’muriy birlik bo‘lmaganligini ko‘rsatadi. 1360 yilning yozi va kuzida bo‘lib o‘tgan voqealar amir Boyazid jaloyirning Movarounnahrdagi mavqeining kuchayishiga sabab bo‘ldi.

Umuman olganda, manbalardagi ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, ushbu voqealardan so‘ng amir Boyazid jaloyir Movarounnahr hukumatini boshqarishga kirishgan. Movarounnahr amirlari uni amirul-umaro yoki ulug‘ amir sifatida tan olgan. Lekin keying siyosiy jarayonlar uni Samarqandda qolmay, o‘z mulki Xo‘jandga qaytib ketishga majbur qiladi.

Demak, Xo‘jand hokimi amir Boyazid jaloyir 1360 yilning ikkinchi yarmidan to 1361 yilning martiga qadar, deyarli bir yilga yaqin Movarounnahr hukumatini Xo‘jand shahridan turib boshqaradi. 1361 yilning mart oyida yana Mo‘g‘uliston xoni Tug‘luq Temurxon Movarounnahrga bostirib kiradi. U katta qo‘shin bilan Sirdaryodan o‘tib, Xo‘jand shahriga yetib kelgach, amir Boyazid jaloyir yana xon

xizmatiga kiradi. Movarounnahrning yirik amirlaridan amir Bayon sulduz va Hoji barloslar ham xonga taslim bo‘lishga qaror qiladilar. Lekin ko‘p o‘tmay, amir Boyazid jaloyir xon tomonidan qatl qilinadi. Shunday qilib, butun Movarounnahr, shu jumladan, uning tarkibidagi Farg‘ona vodiysi ham yana qaytadan mo‘g‘ul xonlari tasarrufiga o‘tdi.

Amir Boyazid jaloyir o‘ldirilgach, uning mulki kimning qo‘liga o‘tganligi haqida manbalarda aniq ma’lumot mavjud emas. Shunday bo‘lsada «Xo‘jand viloyati amir Boyazid Jaloyirning o‘g‘li amir Ali Darvesh boshqaruviga o‘tgan bo‘lishi mumkin. Chunki 1366 yili amir Bahrom jaloyir aynan Ali Darvesh va Musolardan Xo‘jand viloyatini tortib oladi». [6] deb ta’kidlaydi.

Loy jangida g‘olib chiqqan Ilyosxo‘ja Samarqandni qo‘lga kiritolmay, o‘z yurtiga qaytib ketgach, Bahrom jaloyir Movarounnahrdagi siyosiy jarayonlarda faol ishtirok eta boshlaydi.

Amir Temur Bahrom jaloyir va Sher Bahromlar bilan kengashib, Amir Husaynga qarshi kurash boshlaydi. Xo‘jandni egallab olgan Bahrom jaloyir amir Husayn va Amir Temur o‘rtasidagi nizoning boshlanishida Amir Temur tomonida turgan bo‘lsa-da, ko‘p o‘tmay betaraflik siyosatiga o‘tib oladi.

Nizomiddin Shomiy ma’lumotlariga ko’ra, Bahrom jaloyir amir Muso va Ali Darveshga qarshi kurash boshlaydi hamda o‘z qabilasidagi asosiy raqiblariga qarashli mulklarni talon-toroj qiladi. Ali Darvesh tarafdorlarini qirg‘in qilib, o‘zi jaloyiriylarning yetakchisiga aylanib oladi. [7] Garchi u ko’p o’tmay Mo‘g‘ulistonga ketishga majbur bo‘lgan bo‘lsa ham, jaloyiriylar ichidagi o‘z raqiblarini yo‘qotishga erishgan edi.

1365 yili Mo‘g‘ulistonga ketgan Bahrom jaloyirning nomi 1367-1368 yillar voqealari bayonida u yerdan yetti ming kishilik qo‘shin olib kelganligi sababli tilga olinadi. Uning ikki yildan oshiqroq vaqt davomida Mo‘g‘ulistonda qolib ketmaganligi tabiiy. Movarounnahrda ikki amir o‘rtasidagi nizo avjiga chiqqan paytda u yana Xo‘jandga qaytib kelgan va keyinchalik Xo‘jand atrofidagi boshqa viloyatlarni ham o‘ziga bo‘ysundirish maqsadida yana Mo‘g‘ulistonga amir Kayxusrav bilan birgalikda yordam so‘rab borgan bo‘lsa kerak.

Umuman olganda, 1367-1368 yillarda Bahrom jaloyir Mo‘g‘ulistondan yetti ming kishilik lashkar olib kelib, nafaqat Xo‘jand, balki Toshkent va Sayram hududlarini ham qo‘lga kiritadi. Shuningdek, Mo‘g‘uliston xoni Ilyosxo‘jaxondan lashkar va viloyatni boshqarish huquqi to‘g‘risida yorliq-farmon olishga ham erishadi. 1367-1368 yillarida Bahrom jaloyirning qudrati shu darajaga yetdiki, hatto Amir Temur ham u bilan hisoblashishga majbur bo‘ldi.

Muiniddin Natanziy ma’lumotiga ko’ra, “Amir Temur o‘ziga qarshi Husayn tomonidan yigirma ming kishilik qo‘shin yuborilganidan xabar topgach, Bahrom jaloyirni amir Husaynga qarshi kurashga jalb etishga uringan.” [8] Lekin Amir

Temur va Husaynning o‘zaro kurashidan manfaatdor bo‘lgan, Movarounnahrning sharqiy qismida o‘z hokimiyatini mustahkamlab borayotgan amir Bahrom jaloyir bu nizoga aralashmaslikni ma’qul ko‘radi.

Umuman olganda, Bahrom jaloyir mazkur yillarda Xo‘jand viloyatidan tashqari Sayram, Toshkent viloyatlarini ham qo‘lga kiritib olgan edi. 1367-1368 yillari Bahrom jaloyir Amir Temurga bo‘ysunish va hatto unga yordam berishni xohlamagan bo‘lsa-da, oxir-oqibat uning hukmronligini tan olishga majbur bo‘ladi. Bu vaqtda Toshkent va Sayram ham uning qo‘li ostidan chiqib, mo‘g‘ul amirlari ta’siriga o‘tib ketgan edi. 1368 yilning kech kuzida mo‘g‘ul amirlari Movarounnahrga bostirib kirib, Sirdaryo bo‘yi shaharlari va Toshkent viloyatini bosib oladi. U 1370 yili Amir Husaynga qarshi yurishda Temur qo‘shinlari safida harakat qiladi. Balx zabt etilganidan so‘ng Chig‘atoy ulusining so‘nggi xonlaridan biri bo‘lgan Tarmashirinning qizi Sevinch Qutlug‘ og‘aga uylanadi. Bu nikoh orqali amir Bahrom jaloyir ham Ko‘ragon – xon kuyovi unvoniga ega bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, amir Qazag‘on vafotidan keyin boshlangan o‘zaro urushlar natijasida Movarounnahr mayda bekliklarga o‘linib ketdi. Lekin manbalarda mamlakatning shimoli-sharqiy qismlarida tashkil topgan bekliklardan

faqatgina jaloyiriylar qabilasi tasarrufidagi Xo‘jand bekligi haqida ma’lumotlar mavjud. Unga asosan Farg‘ona vodiysining g‘arbiy qismi bo‘ysungan va butun Farg‘ona vodiysi ushbu beklik tarkibiga kirmagan.

Mo‘g‘uliston davlatining Farg‘ona vodiysining shimoliy va sharqiy qismlarida ta’siri kuchli bo‘lganligi ko‘zga tashlanadi. Bu hududlar mo‘g‘ul amirlari uchun eng yaqin talonchilik obekti sifatida xizmat qilgan edi.

Farg‘ona vodiysining g‘arbiy qismida joylashgan Xo‘jand bekligi esa mana shunday qiyin vaziyatda kuchli ko‘chmanchi davlat Mo‘g‘uliston bilan qo‘shni hudud sifatida nafaqat o‘z mavjudligini saqlab qoldi, balki ba’zi vaqtlarda o‘z mavqeini mustahkamlashga ham erishdi. Amir Boyazid jaloyir 1360 yilning yozidan 1361 yilning bahorigacha Samarqandni o‘z ta’sir doirasiga kiritgan, 1367-1368 yillari Toshkent va Sayram shaharlarini o‘ziga bo‘ysundirdi. 1369-1370 yillarga kelib, Movarounnahrda Amir Temur mavqeining keskin kuchayishi, mo‘g‘ul amirlarining Toshkent viloyatida hamda vodiyning shimoliy va sharqiy qismlarida o‘z hukmronliklarini o‘rnatishi natijasida Xo‘jand bekligi Amir Temur hukmronligini tan olib, uning davlati tarkibiga kirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

[1] Natanziy. Muntaxab ut-tavorixi Muiniy.T., O’zbekiston. 2011. 47-bet.
[2] Natanziy. Muntaxab ut-tavorixi Muiniy.T., O’zbekiston. 2011. 51-bet.
[3] Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. T., O’zbekiston. 1996. 28-bet
[4] Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. T., Sharq. 1997. 19-bet

[5] Natanziy. Muntaxab ut-tavorixi Muiniy.T., O’zbekiston. 2011. 52-bet.

[6] B.Usmonov.Farg’ona vodiysi Amir Temur va temuriylar davrida. F., Farg’ona. 2019. 68-bet.

[7] Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. T., O’zbekiston. 1996. 54-bet

[8] Natanziy. Muntaxab ut-tavorixi Muiniy.T., O’zbekiston. 2011. 83-bet.

THE ROLE OF MEDIA LITERACY IN INFORMATION ANALYSIS

Iroda Murodzhonova
Uzbekistan journalism and Public Communications
University speaker
https://doi.org/10.5281/zenodo.7696275

Annotation: In youth from the internet about send skill relevant, court ideological immunity the world, in the global network national information resources raising, age web-inventors thing and spiritual support, this about sites organized different selection, auditions transfer, young people through the rag etc this of the problem efficient the solution be takes.
Key words: media literacy, globalization, internet, media education.

AXBOROTNI TAXLIL QILA OLISHDA MEDIASAVODXONLIKNING O'RNI

Annotasiya; Yoshlarda internetdan oqilona foydalanish ko'nikmasini shakllantirish, ularning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, global tarmoqda milliy axborot resurslarni ko'paytirish, yosh veb-ixtirochilarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash, bu borada saytlar tomonidan turli tanlov, ko'rik-tanlovlar o'tkazish, yoshlarni rag'batlantirish kabilar mazkur muammoning samarali yechimi bo'la oladi.
Kalit so'zlar*:* mediasavodxonlik, globallashuv, internet, mediata'lim

РОЛЬ МЕДИАГРАМОТНОСТИ В АНАЛИЗЕ ИНФОРМАЦИИ

Абстрактный; Формирование у молодежи умения рационально пользоваться Интернетом, укрепление их идеологического иммунитета, увеличение национальных информационных ресурсов в глобальной сети, материальная и моральная поддержка молодых веб-изобретателей, в связи с этим проведением различных конкурсов и конкурсов сайтами, поощрение молодежи может стать эффективным решением этой проблемы.
Ключевые слова: медиаграмотность, глобализация, Интернет, медиаобразование.

Today of the day globalization and communication in the environment in young people information analysis do it get, in information about the message to inform, to communicate its direction hidden the meaning right then, short by doing so, har how

information analysis to do the eye about teaching all stages belongs to attention focus it is necessary Developed about others in pedagogy media education personality about from places one in occupation, to media education sure description not given Current daily, media education resources whole in the world wide is being done. Germany in 1982 of UNESCO Grunwald in 1997 in Paris, 2002 in Spain Seville in the city for conferences resolution and in recommendations media education issues belongs to to khtalib passed.

today in the day media literacy Great Britain and Australia humanitarian sciences in the complex as a separate discipline however, in Finland from the mid - 1970s of schools, and since 1977 higher education make it happen study programs about _ And in the 1990s in the country media literacy media education personality with appeared. In Sweden, it is after 1980 education in the process as a separate discipline is taught. _ in Russia in the 1990s media education according to research works take went Pedagogy in 2002 higher education personal for media education specialty according to direction opened., 2005 " Media education " textbook under the auspices of UNESCO was created and Russia film education and media pedagogy site the work dropped. Media literacy belongs to as a science not included Although, our Republic general education media education in schools "History, Literature", "Motherland" "feeling", "National independence idea and spirituality" "Basics", "Informatics" and "Music" subjects to content embedded beam is being taught.

Media literacy is a set of skills that enable people to analyze, evaluate, and create different media forms and messages.

Media literacy allows consumers to analyze what forces media to engage in propaganda, censorship, or bias in information and public programs, as well as to understand structural elements such as media owners and their funding model. In other words, media literacy is the ability to apply critical thinking skills to the messages and symbols transmitted through the media.[19]

Media information literacy is creative in action all necessary of them another beam information and through the media efficient get, analyze do, critical on, interpretation do, pass, enter and distribution by will give knowledge, skill, attitude, qualification and practices is a set. today in the day the world popular information on information Choose and right to do topic by being remains. Media literacy, media education, media culture, fake and propaganda information resistance showing is the key of words all two daily seminar training events reflection he cried.

There are different opinions about the concept of media literacy. According to the American International Encyclopedia of Society, "Media literacy" means being active and literate while feeling the responsibility as a citizen in society, being able to

[19] Cynthia Vinney. „Very well mind". What Is Media Literacy? (2022-yil 12-yanvar).

accept media texts, it means to be able to create, analyze and evaluate, to be able to understand the socio-cultural and political content of modern media.

According to S. Firestone, professor of the Royal University of London, media literacy is a movement whose main task is to encourage people to understand, create and evaluate the cultural significance of audiovisual and printed texts.

English political scientist R. Kibey understands media literacy as the transfer of information in various forms, their analysis and evaluation. M. Guetterz says that multimedia literacy includes knowing languages aimed at creating multimedia documents, being able to use devices and methods aimed at processing information, knowing and evaluating new multimedia technologies, and critically accepting media texts.

Media education the student independent thought to conduct, creativity activities to development, information get it, again work, generalize, correct to issue teach the youth worldview, intellectual to do to occur and maturity to find service do of our youth information with performance, information, various lie to information deceived must not stay information separate know, rework, arrangement bring, information content to them, to friends unbiased sources continue, makes sense think takes learning based on information culture is formed of information Who for and what on purpose ownership understand to know important site have one student contact person how technical about for about common to the imagination have to be it is necessary

Education system in front of superior of means one is young to generation modern knowledge.

Giving with together, their independent thinker, universal and national things respectable, high human features have patriot a person as bring up and young people in his mind different ideological children and information attacks against spiritual immunity from the consists of today globalization in the process rejuvenation modern information communication from networks, communication, Internet Go, information analysis reach about knowledge and the eye upgrade important issue.

In the data it is reported that every one user per day from the internet send for many time divide it is that is why today day on demand according to and it is necessary information and data unnecessary and invalid, fake separate get, that is to media literacy have to be necessity come came

Today media literacy is of information why and what for that it is being transmitted to know means - media literate a person to himself information Who and what on purpose created? Ush the message is for me is it necessary - said the question give take and right about release, to him relatively Critical approach take it is necessary

"Media" is from the Latin word "media" - received is "tool", "intermediary" and more more precisely, public information said before the meaning means. Media is continuous education process visual materials with to enrich, teach good quality passing and students organized appropriation the place about service do.

With that together with modem, photo, video, computer technologies, with the Internet friendship, knowledge for by event.

But the media is good with one as well as service to evil about able. Today the spider to man. the air making himself about shot children in advertisements is being given all to information believer persons, aliens to ideas following going there are others - he says a journalist own thinking for.

First of all, media literacy himself what, why to him today the world across Demand increased about such as to the questions answer to find it is necessary Hard last after information to carry one how many equal to acceleration, development data with one line, help in character of information everywhere to media literacy have to be necessity put.

Traditional so media literacy personalization works be able to analyze and good quality texts after consists of was. So, exactly mother that's it of places event to get information conscious ravish approach today time is a requirement - he said lines Statement done.

Note as we know, globalization, global information society the world In the condition information communication technologies, first of all, Internet children and teens to occur effect doer important to the factor turning around.

So, exactly mother that's it of places event to get information conscious ravish approach today time is a requirement - he said lines Statement done.

Note as we know, globalization, global information society the world In the condition information communication technologies, first of all, Internet children and teens to occur effect doer important to the factor turning around.

Used literature:

1. Kudratho'jaev Sh.T. Internet and information retrieval: basics of use. Tashkent-Istiqlal. 2013 year.

2. Kasimova NS, Online journalism. Textbook. Tashkent. - 2019 year.

3. Muratova NF, Internet journalism in Uzbekistan: the operation of online SMI and the conditions of the global information market". Monograph. Germany, Lab Academic Publishing. 2013 year.

4. Tertiary A. Periodical press genres. Publisher: Aspect-Press, Moscow, 2000.

5 http://ziyonet.uz the team information education portal.

6. http://parliament.gov.uz/uz - Uzbekistan republic High Assembly legislation chamber officially site _

7. http://tanlov.uz/ru/event/akhborotlashgan-jamiatda-yeshlar-media-saw-odkhonligini-oshirish-dolzarb-muammolari-mawzuida-respublika-ilmii-amalii-anjumani

8. http://muloqot.uz/blogs/157410/126643/

BOSHQARUV HAQIDAGI FANNING RIVOJLANISHI VA TARAQQIY ETISHI

Sobirova Nozima Odiljonovna
Andijon Davlat Pedagogika Instituti " Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi(maktabgacha ta'lim) Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi magistri

Annotatsiya: Mazkur maqola bo‘lajak boshqaruvchilarni boshqaruv haqidagi bilim, malakasini rivojlantirish shuningdek boyitish uchun hizmat qiladi. Boshqaruvga qiziqadigan insonlarning biroz bo‘lsada boshqaruv tarixini o‘rganishga ko‘mak beradi degan umidamiz.

Kalit so‘zlar. Aleksandir Makadoniskiy, Amir Temur, Temur tuzuklari.

KIRISH.

Boshqaruv usullari vositasida iqtisodiy jarayonlarga va ishlab chiqarish qatnashchilariga moddiy, moliyaviy, energiya, mehnat resurslarini imkoni boricha kam sarf qilib yuqori natijalarga erishish maqsadida ta’sir etiladi. Ishlab chiqarish samaradorligi ko’p jihatdan boshqaruv usullari mukammalligi va to’g’ri shakllanligi bilan uzviy bog’liqdir. Boshqaruv usullari boshqaruv fanida muhim o’rinni egallab, boshqaruv qonun va tamoyillari bilan uzviy bog’liqdir. Menejment boshqaruv tizimi va boshqaruv ob’yekti orasidagi o‘zaro munosabat bo‘lib, uning asosiy vazifasi boshqaruvning zamonaviy usullarini, rahbarlik san’ati sirlarini o‘rganishdan iborat. Boshqaruv — tanlov, qaror qabul qilish va uning bajarilishini nazorat etish jarayonidir. Uning asosiy maqsadi bozor munosabatlari sharoitida barcha bo‘g‘inlarda ishlay oladigan yuqori malakali boshqaruvchilarni tayyorlashdan iborat.

ASOSIY QISMI

Qadim-qadimdan ma'lumki inson paydo bo‘lganidan boshlab, taraqqiy eta boshlashgan sari ongi o‘sib, rivojlanib bordi. Shu davrda boshqaruvga talab orti. Boshqaruv qadimda shoxlar sarkardalar, amizlar hisoblangan bugungi kunga kelib butun sohani boshqaruvsiz tasavvur etish qiyin. Boshqaruv qachondan paydo bo‘ldi degan savolga Sharq mamlakatlarida Amir Temur, Yevropada Aleksandir Makadoniskiylar bilan bog‘liq. XIV-XV asrlarda Amir Temur davrida shakllana boshlagan. Buyuk sarkarda "Temur tuzuklari" asarida davlat, qo‘shin va boshqalarni boshqarish san’ati to‘g‘risida o‘z qarashlarini bayon etib, izohlab bergan.

Boshqaruvning mohiyatini yoritib bergan bobokalonimiz Buyuk sarkardaning Temur tuzuklari" Asari juda ko‘plab davlatlarning boshqaruv tizimida qo‘llashga va as qotgan. Bizning mamlakatimizning boshqaruv tuzilishi ham Amir Temurning "Temur tuzuklari "asariga asoslangan. Yillar balki asrlar o‘tgan bo‘lsada insonlarga tayanch vazifasini bajarmoqda.

XX asrning 50—60-yillarida asosiy e’tibor boshqarishning tashkiliy tuzilishiga qaratilgan bo‘lsa, 60—70-yillarda strategik rejalashtirishdan strategik boshqarishga o‘tish davri bo‘ldi. «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya XX asrning o‘rtalariga kelib menejment O‘zbekistonda tez sur’atlar bilan rivojlandi. Shiddat bilan o‘sib kelayotgan yurtimizda boshqaruv strategiyasi to‘g‘ri tanlanganligining oqibatida shiddatli darajada rivojlanmoqda. Bu bilan birga boshqaruv sohasi bo‘yicha ko‘plab olimlar shug‘ullanib kelmoqdalar.1966-yilda O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Kibernetika institutining tashkil qilinishi, akademik V. K. Qobulov boshchiligida olib borilgan nazariy, uslubiy, amaliy ilmiy tadqiqot ishlari respublikada boshqaruv fanining rivojlanishiga asos bo‘ldi.XX asr oxiri XXI asr boshlarida menejment O‘zbekistonda maxsus fan sifatida oliy o‘quv yurtlarida o‘qitila boshladi, menejmentga doir tadqiqotlar yo‘lga qo‘yildi, darsliklar yozildi.Boshqaruv usullari.Boshqaruv usuli – maqsadga erishish uchun boshqariladigan ob’ektga usullar va qo’llanmalar yig’indisi orqali ta’sir etishdir.

Boshqaruv xodimlari faoliyati dasturi «rejali faoliyatning umumiy strategiyasini belgilab beradigan prinsiplar tizimi» bo’lmish dasturli-maqsadli yondashuv asosida ishlab chiqiladi (A. T. Kurakin, L. I. Novikova). Dasturli-maqsadli yondashuv aksariyat tadqiqotchilar (V. G. Afanasev, Ye. P. Golubkov, Yu. A. Konarkevskiy, I. S. Ladenko, G. A. Tulchinskiy, I. K. Shalaev va boshqalar) tomonidan tizimli yondashuvni aniqlashtirish sifatida ko□rib chiqilmoqda. Masalan, birovlar ushbu yondashuvni boshqaruv faoliyatiga tatbiqan pirovard natijaga yo□naltirilgan maqsadli dasturni ishlab chiqish sifatida tavsiflashsa (I. S. Shalaev), boshqalar dasturlarning shakllantirilishini boshqaruv jarayonlarining rejalashtirilishidan iborat deb hisoblashadi (I. S. Ladenko, G. L. Tulchinskiy). Bu olimlar boshqaruv tarixini va boshqaruv sohasiga katta hissa qo‘shib, rivojlanishi uchun ilmiy izlanishlar olib borgan. Ta’kidlangan mulohazalardan kelib chiqib, boshqaruvning mukammalligini ta’minlashda hozirgi vaqtda asosan quyidagi boshqaruv usullari ommaviy holda,an’anaviy tarzda qo’llaniladi:

1.To’g’ridan-to’g’ri direktivalarga asoslangan tashkiliy ma’muriy usullar;

2. Iqtisodiy me’yorlashtirishga asoslangan iqtisodiy usullar;

3. Xodimlarning ijtimoiy faolligini oshirish maqsadida qo’llaniladigan ijtimoiy – psixologik usullar.

XULOSA

Hozirgi kunda shidat bilan o‘sib ketayotgan davrda boshqaruvga talab juda oshib ketdi. Shuning uchun ham har bir sohada boshqaruv mavjud bo‘lib, yosh olimlar ilmiy izlanishlar olib bormoqda. «Bugungi kunning eng muhim vazifasi, - deb ta’kidlaydi birinchi Prezidentimiz Islom Karimov, - hayotimizning barcha sohalarida, ayniqsa, boshqaruvda, respublika miqyosida, viloyat, tuman, qishloq va mahallalarni

boshqarishda, tarmoq bo‘g‘inlarini idora etishda yangicha fikrlaydigan, qiyin damlarda m as’uliyatni o‘z zimmasiga oladigan, hayot bilan hamqadam yurishga qodir, iymoni pok, bilimdon, ishbilarmon odamlarni topish, ularga ishonch bildirishdan iborat».

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tah- did,
2. barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. — T.: O‘zbekiston, 1997.
3. Karimov I.A. O‘zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo‘lida. T.: O‘zbekiston, 1995.
4. Y.Abdullayev. «Bozor iqtisodiyoti», 1996.
5. .M.Rasulov. «Bozor iqtisodiyoti asoslari». — Toshkent: O‘z- bekiston, 1999.
6. M.Sharifxo‘jayev, Y.Abdullayev. Menejment. Darslik. Tosh- kent: O‘qituvchi, 2001

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1.	ЛОНГОКАИН ПРИ СПИНАЛЬНО-ЭПИДУРАЛЬНОЙ АНЕСТЕЗИИ В ТРАВМАТОЛОГИИ Аташев Айбек Раимберганович	4
2.	DEPRESSIVE-ANXIETY DISORDERS IN PATIENTS WITH RHEUMATOID ARTHRITIS AND METHODS OF THEIR PSYCHOCORRECTION Yusuphojaeva S.T., Gafurova S.Sh.	9
3.	POYABZAL USTLIGI UCHUN IKKI QATLAMLI G'OVAKLI TRIKOTAJ TO'QIMALARINING NAM O'TKAZUVCHANLIK XOSSASINI TADQIQ QILISH Tursunkulova Maxsuda Suyarkulovna O'ralov Lazizbek Sayibnazar o'g'li Xoliqov Qurbanali Madaminovich	17
4.	IKKI QATLAMLI TRIKOTAJ TO'QIMASIDAN POYABZAL USTLIGI UCHUN QO`LLANILADIGAN MATERIALLARNING TEXNOLOGIK VA FIZIK-MEXANIK KO'RSATGICHLARI TAHLILI Tursunkulova Maxsuda Suyarkulovna O'ralov Lazizbek Sayibnazar o'g'li Xoliqov Qurbanali Madaminovich	34
5.	СТИЛИСТКА ОРАТОРСКОГО ИСКУССТВА Доронина Ирина Николаевна Юн Татьяна	41
6.	BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI VA O'QISH DARSLARIDA TURLI QIZIQARLI O'YINLARDAN FOYDALANISH Akramova Gulnoza Baxodir qizi	48
7.	XORAZM FOLKLOR IJROCHILIK SAN'ATINING SHAKILLANISH TARIXI Ozodjon Saipov	57
8.	THE IMPORTANCE OF CRITICAL THINKING IN IMPROVING THE PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS Djurayeva Lola Rustamovna	62
9.	FEATURES OF INTERNAL DISEASES OCCURRING IN CHILDREN WITH DISABILITIES AT BOARDING SCHOOLS Dildora S. Tulyaganova Feruza L. Azizova Ilmira R. Urazalieva	68
10.	THE STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE ANTHROPONOMIC COMPONENT PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES G'oyibov Umarjon Alisher o'g'li Abdusamadov Zafarbek Nurmat o'g'li	76
11.	YARIM O'TKAZGICH MONOKRISTALLARDAN FOYDALANIB QUYOSH PANELLARINING FOYDALI ISH KOEFFISIENTINI OSHIRISH Xolliyev Jovohir Farxodovich Amrullayev Behzod Boburovich	87
12.	YOSH AVLODNI O'SIB ULG'AYISHIGA KITOBNING O'RNI VA MOHIYATI.BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARINI TASHKIL ETISH VA REJALASHTIRISH Irgasheva Nilufar	95
13.	THE IMPORTANCE OF IN-DEPTH STUDY OF MATHEMATICS IN SECONDARY SCHOOLS Qodirova D	102
14.	ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРДА ГОЛЛИ ВАЗИЯТЛАРНИ САМАРАЛИ ЯКУНЛАШДА ЎЙИН МАШҚЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ	106

	Саттаров Ашраф Эшалиевич Рахматов Неъматулла Шарофович	
15.	MAKTABGA TAYYORLOV BOSQICHIDA BOLALARNING MANTIQIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI Toshmatova Odinaxon Lukmonjonovna	111
16.	SHAXS IJTIMOIYLASHUVIDA RATSIONAL-EMOTIV PSIXOTERAPIYANING SAMARADORLIGI Xolmurotova Shoxista Mirzaliyevna Adilova Sevara Norbuta qizi	116
17.	PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TASHKIL ETILADIGAN INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA ULARNING AHAMIYATI Jurayev Azizbek Azimjonovich Shodmonov Qodirxon Odilxonovich	121
18.	STAGES OF DESIGNING A MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF THE REFLEXIVE POSITION OF FUTURE TEACHERS Qarshiyeva Zulfiya Shukurovna	127
19.	IMPROVING READING SKILL FOR A2 LEVEL LEARNERS AT SCHOOL Mirzabaeva Shakhnoza Adilbay qizi Djoldasova Gawkhar Batirovna	134
20.	QADIM SURXON RAQSLARI HAQIDA MULOHAZA Abujabborova Rozioy Sharofiddin qizi	139
21.	КАРСИЛ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЕПАТИТЕ У ПРОЖИВАЮЩИХ В ЮЖНОМ ПРИАРАЛЬЕ Якубова Азада Батировна Кадирберганов Тангриберган	142
22.	BUXORO DAVLAT MUZEY QO'RIQXONASI TARKIBIDAGI UY MUZEYLAR FAOLIYATI Saloyeva Ozoda	147
23.	HADIS ILMINING SULTONI Giyasov Shuhrat Abvarovich Axatova Zohira Aktam qizi	155
24.	ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ҒОЯЛАР ЭВОЛЮЦИЯСИ Иноятов Қ.Ҳ	166
25.	WASTEWATER FROM INDUSTRIAL ENTERPRISES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN Mavlanova Yulduz Sabirova Dildora Artikboyev Xusniddin	171
26.	ТЕРМИНОЛОГИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ТЕРМИНОГРАФИИ Абдуманнонов Хожиакбар Акмалжон ўғли Хашимов Шохжахон Бобирович Хашимова Заринабону Ихтиёрбек қизи	174
27.	GILAM ISHLAB CHIQARISH KORXONASI OQOVALARINI FIZIK – KIMYOVIY USUL BILAN TOZALASH Buta Oralovich Xushvaktov Xolov Farrux Mamalatifovich Artikboyev Xusniddin Baxriddinovich	181
28.	DEFORMATION MONITORING OF MULTILEVEL RESIDENTIAL BUILDING DURING CONSTRUCTION Nazarov Bekchanboy Rustamovich Mirzaeva Zamira Muxammadazizovna Saidov Baxtiyor Mamasolivich	185

29.	YER UCHASTKALARINING CHEGARALARINI ANIQLASHDA GAT-TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLANILISHI Kutumova Gullola Sabirovna Fathiddinova Mehriniso O'tkir qizi O‘roqov Ahror Baxtiyor o‘g‘li	192
30.	TRIKOTAJ MOTOSIDAN TAYYORLANGAN BUYUMLARNING ESTETIK KO’RSTGICHLARINI YAXSHILASH USULLARI TADQIQOTI Murodova Nafisa San’atjonovna	198
31.	ИҚТИСОДИЙ ЖИҲАТДАН РИВОЖЛАНГАН МАМЛАКАТЛАР САНОАТ СИЁСАТИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ Жураев Навруз Жураевич	206
32.	QORAKO‘L TERIDAN KIYIMLARNI TAYYORLASHDA RANGNING AHAMIYATI Xoliqova Nigora Shuxratovna Pulatova Sabohat Usmonovna	212
33.	STUDYING THE CHARACTERISTICS OF THE HAIRY LAYER OF THE SKIN WHEN PREPARING CLOTHING FROM CARAKUL Kholikova Nigora Shuhratovna Pulatova Sabohat Usmonovna	220
34.	YOSHIMOTO BANANA ASARLARIDA XURSANDCHILIK MA'NOSINI IFODALOVCHI SIFATLAR SEMANTIKASI Sotvoldiyeva Husnida Haydarova Umida	228
35.	AMIR TEMURNING HOKIMIYAT UCHUN KURASHI YILLARIDA FARG‘ONA VODIYSI Usmonov B., Karimov A.	233
36.	THE ROLE OF MEDIA LITERACY IN INFORMATION ANALYSIS Iroda Murodzhonova	239
37.	BOSHQARUV HAQIDAGI FANNING RIVOJLANISHI VA TARAQQIY ETISHI Sobirova Nozima Odiljonovna	244

Eslatma! **“Interpretation and researches”** xalqaro ilmiy jurnaliga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma’lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

International scientific journal

“Interpretation and researches”

xalqaro ilmiy jurnal

2023-yil 3-son

© Mualliflar jamoasi, 28.02.2023. 250 bet.
© O‘zbekiston Respublikasi, Farg‘ona viloyati
© interpretationandresearches.uz